

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

ΔΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΝ
ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ
ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΕΤΟΣ 90
ΤΕΥΧΟΣ 825
ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2008

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

Βογατσικοῦ 7, 546 22 (ἢ Τ.Θ. 10335, 541 10) Θεσσαλονίκη

ΙΔΡΥΘΗ ΕΝ ΕΤΕΙ 1917
ΥΠΟ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ (†)

ΕΚΔΟΤΗΣ-ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
κ.κ. ΑΝΘΙΜΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
Πρωτοπρεσβύτερος ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΣΤΑΜΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΣ-ΣΥΝΤΑΚΤΗΣ
ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΚΟΝΤΑΚΗΣ, Διδάκτωρ Θεολογίας

ΣΥΝΔΡΟΜΑΙ
ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ: 15 εὐρώ   ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ: 50 δολλάρια Η.Π.Α.
ΑΞΙΑ ΤΟΜΩΝ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΩΝ ΕΤΩΝ: 20 εὐρώ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ISSN 1011-3010

Πατριαρχική Ἀπόδειξις ἐπὶ τοῖς Χριστουγέννοις 2008.

Ἀριθμ.Πρωτ. 1586

+ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΣ
ΕΛΕΩι ΘΕΟΥ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ, ΝΕΑΣ ΡΩΜΗΣ
ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ
ΠΑΝΤΙ ΤΩι ΠΛΗΡΩΜΑΤΙ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ
ΧΑΡΙΝ, ΕΙΡΗΝΗΝ ΚΑΙ ΕΛΕΟΣ ΠΑΡΑ ΤΟΥ ΕΝ ΒΗΘΛΕΕΜ ΓΕΝΝΗΘΕΝΤΟΣ ΣΩΤΗΡΟΣ ΧΡΙΣΤΟΥ

Ἀδελφοὶ καὶ τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητά,

Ἀνέτειλεν ἡ μεγάλη καὶ ἁγία ἡμέρα τῶν Χριστουγέννων, ἡ μητρόπολις, δηλ. ἡ μήτηρ καὶ ῥίζα ὅλων τῶν ἑορτῶν, καὶ μᾶς συγκαλεῖ ὅλους εἰς πνευματικὴν ἀνάτασιν καὶ συνάντησιν μετὰ τοῦ νηπιάζοντος δι' ἡμᾶς Παλαιοῦ τῶν Ἡμερῶν.

«Εὐδοκίᾳ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός», ὅπως ὑπογραμμίζει ὁ ἱερὸς Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, «ὁ μονογενὴς Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ καὶ Θεός, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρός, ὁ ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι, ὁ προαιώνιος, ὁ ἄναρχος», συγκαταβαίνει πρὸς ἡμᾶς τοὺς δούλους Του «καὶ Θεὸς ὢν τέλειος, ἄνθρωπος τέλειος γίνεται, καὶ ἐπιτελεῖται τὸ πάντων καινῶν καινότατον, τὸ μόνον καινὸν ὑπὸ τὸν ἥλιον». Ἡ ἐνσάρκωσις αὐτὴ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι ἕνας συμβολισμός, ὅπως αἱ ἐνσαρκώσεις τῶν ποικιλωνύμων «θεῶν» τῆς Μυθολογίας, ἀλλὰ μία πραγματικότης, ἡ ὄντως νέα πραγματικότης, τὸ μόνον νέον ὑπὸ τὸν ἥλιον, ἡ ὁποία ἔγινεν εἰς συγκεκριμένην ἱστορικὴν στιγμήν, ἐπὶ τοῦ Αὐτοκράτορος Ὀκταβιανοῦ Αὐγούστου, περὶ τὸ 746 (μὲ τὰ νέα ἀστρονομικὰ δεδομένα) ἀπὸ κτίσεως Ρώμης, ἐν μέσῳ συγκεκριμένου λαοῦ, τοῦ Ἰουδαϊκοῦ, «ἐξ οἴκου καὶ πατριᾶς Δαβίδ», εἰς συγκεκριμένον τό-

πον, τὴν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας, καὶ μὲ πολὺ συγκεκριμένον σκοπόν: «Αὐτὸς ἐνηνθρώπησεν ἵνα ἡμεῖς θεοποιηθῶμεν», κατὰ τὴν ἐπιγραμματικὴν ἔκφρασιν τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου.

Τὸ γεγονὸς αὐτὸ τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ-Λόγου μᾶς δίδει τὴν δυνατότητα νὰ φθάσωμεν εἰς τὰ ἀκρότατα τῶν ὁρίων μας, τὰ ὁποῖα δὲν ταυτίζονται οὔτε μὲ τὸ «καλὸν κἀγαθὸν» τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, οὔτε μὲ τὴν «ἀρετὴν» καὶ «δικαιοσύνην» τῶν φιλοσόφων, οὔτε μὲ τὴν γαλήνην τῆς βουδδιστικῆς «νιρβάνα», οὔτε μὲ τὴν ὑπέρβασιν τῆς «εἱμαρμένης» ἢ τοῦ λεγομένου «κάρμα» διὰ θρυλουμένων συνεχῶν μεταλλάξεων μορφῶν ζωῆς, οὔτε μὲ τὴν «ἁρμονίαν» τῶν δῆθεν ἀντιθετικῶν στοιχείων κάποιας φαντασιώδους «ζωτικῆς δυνάμεως», οὔτε μὲ κάτι ἄλλο, ἀλλὰ εἶναι ἡ ὀντολογικὴ ὑπέρβασις τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου διὰ τοῦ Χριστοῦ, ὁ ἐγκεντρισμός μας εἰς τὴν θείαν ζωὴν καὶ δόξαν Του, καὶ ἡ κατὰ χάριν ἕνωσίς μας δι᾽ Αὐτοῦ μετὰ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι. Αὐτὰ εἶναι τὰ ἔσχατα ὅριά μας: Ἡ προσωπικὴ ἕνωσις μετὰ τοῦ Τριαδικοῦ Θεοῦ! Καὶ ἡ Γέννησις τοῦ Χριστοῦ δὲν μᾶς ὑπόσχεται μίαν χιμαιρικὴν μακαριότητα ἢ μίαν ἀφηρημένην αἰωνιότητα, ἀλλὰ μᾶς προσφέρει «εἰς τὸ χέρι» τὴν δυνατότητα τῆς προσωπικῆς μετοχῆς εἰς τὴν θείαν ζωὴν καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ, εἰς μίαν ἀτελεύτητον κλιμάκωσιν! Μᾶς χαρίζει τὴν δυνατότητα ὄχι μόνον «ἵνα τὴν υἱοθεσίαν ἀπολάβωμεν» ἀλλὰ καὶ «θείας κοινωνοὶ φύσεως» νὰ ἀναδειχθῶμεν.

Βεβαίως μέσα εἰς τὴν παγκόσμιον σύγχυσιν καὶ κρίσιν τῶν ἡμερῶν μας αἱ ἀλήθειαι αὐταὶ ἠχοῦν παράξενα. Ἡ ἐλπὶς τῶν περισσοτέρων ἀνθρώπων, ἐναποτεθεῖσα εἰς ἐνδοκοσμικὰς «θεότητας», διαψεύδεται καθημερινῶς κατὰ τρόπον οἰκτρόν. Τὸ ἀνθρώπινον πρόσωπον ταπεινοῦται καὶ συνθλίβεται ἐν μέσῳ ἀριθμῶν, μηχανημάτων, ὑπολογιστῶν, χρηματιστηρίων καὶ ποικιλοχρώμων σημαιῶν κενῆς ἰδεολογικῆς εὐκαιρίας. Ἡ φύσις περιυβρίζεται. Τὸ περιβάλλον συμπάσχει. Οἱ νέοι ἀπογοητεύονται καὶ ἐξεγείρονται διαμαρτυρόμενοι διὰ τὴν ἀδικίαν τοῦ παρόντος καὶ τὴν ἀβεβαιότητα τοῦ μέλλοντος. «Σκότος, γνόφος, θύελλα, φωνὴ μεγάλη» ἐπικρατεῖ εἰς τὸν κόσμον μας καὶ δίδεται ἡ ἐντύπωσις ὅτι ἀπειλεῖται νὰ ἀποκρυβῇ τὸ φῶς τῆς ἐν Βηθλεὲμ ἀνατελλούσης ἐλπίδος καὶ νὰ καλυφθῇ ὁ ἀγγελικὸς ὕμνος τῆς παγκοσμίου χαρᾶς: «Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία». Ὅμως, ἡ Ἐκκλησία, καλοῦσα τοὺς πάντας εἰς σώφρονα περισυλλογήν, ἐπανεκτίμησιν τῶν ἐν τῷ βίῳ προτεραιοτήτων καὶ ἀναζήτησιν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ἑκάστοτε «ἄλλου» τὰ ἴχνη τῆς ἀξίας παντὸς σεβασμοῦ εἰκόνος τοῦ Θεοῦ, δὲν θὰ παύσῃ νὰ καταγγέλλῃ μὲ ὅλην τὴν δύναμιν ποὺ τῆς χαρίζει ἡ ὑπερδισχιλιετὴς ἐμπειρία της ὅτι τὸ ἐν τῇ φάτνῃ τῆς Βηθλεὲμ ἀνακείμενον Παιδίον εἶναι «ἡ ἐλπὶς πάντων τῶν περάτων

τῆς γῆς», εἶναι ὁ Λόγος καὶ ἡ ἐντελέχεια τῆς ζωῆς, εἶναι ἡ λύτρωσις, τὴν ὁποίαν ἀπέστειλεν ὁ Θεὸς εἰς τὸν λαόν Του, τουτέστιν εἰς ὁλόκληρον τὴν ἀνθρωπότητα.

Ταῦτα ἐν ἀγάπῃ πολλῇ ἀπὸ τῆς μαρτυρικῆς καθέδρας τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας εὐαγγελιζόμενοι πρὸς τὰ ἀνὰ τὸν κόσμον τέκνα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ πρὸς πάντα θεοδιψῆ ἄνθρωπον, ἐπικαλούμεθα ἐπὶ πάντας τὴν εὐδοκίαν, τὴν εἰρήνην, τὴν χάριν καὶ τὴν σωτήριον δωρεὰν τοῦ δι᾽ ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντος ἐκ τῶν οὐρανῶν, καὶ σαρκωθέντος ἐκ Πνεύματος Ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς Παρθένου, καὶ ἐνανθρωπήσαντος Μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, Ὧι ἡ δόξα, τὸ κράτος, ἡ τιμὴ καὶ ἡ προσκύνησις, σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας.

Φανάριον, Χριστούγεννα ,βη´
+ Ὁ Κωνσταντινουπόλεως Βαρθολομαῖος
Διάπυρος πρὸς Θεὸν εὐχέτης πάντων ὑμῶν.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
Ἀριθμ. Πρωτ. : 826.-

ΕΓΚΥΚΛΙΟΣ ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΩΝ

Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΑΝΘΙΜΟΣ

Πρὸς
τὸν περὶ ἡμᾶς Ἱερὸ Κλῆρο καὶ τὸν Εὐσεβῆ Λαό μας

Ἀγαπητοί μου πατέρες καὶ ἀγαπητὰ τέκνα ἐν Κυρίῳ.

Ζοῦμε λειτουργικὰ στὴν καρδιὰ τῆς μεγίστης ἑορτῆς τῆς Χριστιανωσύνης, δηλαδὴ τῆς γλυκυτάτης ἑορτῆς τῶν Χριστουγέννων. Ἀλλὰ οἱ ψυχές μας εἶναι βαρειὲς ἀπὸ τὰ γεγονότα καὶ τὶς συγκυρίες τῆς καθημερινῆς μας ζωῆς. Ἐδῶ στὴν Ἐκκλησιά μας μὲ τοὺς ἀγγελικοὺς ὕμνους καὶ τὶς προσευχὲς τῶν ἐν Χριστῷ ἀδελφῶν μας προσπαθοῦμε νὰ ξεχωρίσωμε μέσα ἀπὸ τὴν ὁμιχλώδη καὶ μισοσκότεινη ἀτμόσφαιρα τῆς τοπικῆς ἢ τῆς μακρυνῆς μας γῆς τὴν ὁλοφώτεινη ἱερὴ περιοχὴ τῆς μυστηριακῆς Βηθλεέμ, γιὰ νὰ ἀναπνεύσουν καὶ πάλι οἱ καρδιές μας τὰ οὐράνια δῶρα τῆς Θείας Χάριτος στὸν κόσμο.

Ἂς εἶναι ἱκετήριες οἱ προσευχές μας πρὸς τὸν Οὐράνιο Πατέρα γιὰ νὰ πνεύσουν καὶ πάλιν οἱ καθαρὲς αὖρες ἀπὸ ὅλα τὰ πλάτη τῆς γῆς, ὥστε νὰ φωτισθῆ ὁ ὁρίζοντας, νὰ φύγουν τὰ σύννεφα καὶ τὸ οὐράνιο φῶς νὰ καταλάμψῃ τὰ πρόσωπα καὶ τὰ γεγονότα ποὺ

συνθέτουν τὸ ἱερὸ μυστήριο τῆς ἐνανθρωπήσεως καὶ τῆς γεννήσεως τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ. Ὁ ἱερὸς ὑμνωδὸς τῆς Ἐκκλησίας ἀνυμνεῖ στὸν ὄρθρο τῆς ἑορτῆς :

«Ποιμένες ἀγραυλοῦντες,
ἐκπλαγοῦς φωτοφανείας ἔτυχον.
δόξα Κυρίου γὰρ αὐτοὺς περιέλαμψε
καὶ Ἄγγελος, ἀνυμνήσατε, βοῶν,
ὅτι ἐτέχθη Χριστός, ὁ τῶν Πατέρων
Θεός, εὐλογητὸς εἶ».

Ἔτσι, μὲ ἀνοικτὰ τὰ μάτια τῆς ψυχῆς μας, μποροῦμε νὰ ἀντικρύσωμε τὸ Σπήλαιο, νὰ βηματίσωμε πρὸς τὴν Φάτνη, νὰ προσκυνήσωμε τὸν νεογέννητο Ἐμμανουήλ, νὰ χαροῦμε τῶν ποιμένων τὴν ζεστὴ παρουσία, νὰ θαυμάσωμε τῶν σοφῶν μάγων τὴν προσκύνηση, νὰ ἀφουγκρασθοῦμε τοὺς ἀγγελικοὺς ὕμνους, νὰ ἀντικρύσωμε τὸν φωτεινὸ ἀστέρα στὸν Οὐρανό, νὰ ὑποκλιθοῦμε μπροστὰ στὴν Παναγία Θεοτόκο, τὴν Κοσμοσώτηρα, τὴν μητέρα ὅλου τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, καὶ νὰ σφίξωμε τὸ χέρι τοῦ μνήστορος Ἰωσὴφ ποὺ ὑπηρέτησε ταπεινὰ τὴν θεία βουλὴ τοῦ Παντοκράτορος Κυρίου. Νὰ προσέξωμε ἀκόμη τὸν ἐσωτερικὸ περίγυρο τοῦ Σπηλαίου, μέσα στὸ ὁποῖο ἐβραβεύτηκε ἀπὸ τὸν ἅγιο Θεὸ ἡ ταπείνωση, ἡ ἁγιότητα καὶ πρὸ πάντων ἡ ἀγάπη γιὰ τὸν ἁμαρτωλὸ κόσμο, ποὺ πρέπει νὰ σωθῆ μὲ τὴν τελικὴ θυσία τοῦ ἠγαπημένου Κυρίου Ἰησοῦ. Ἡ ταπεινὴ Βηθλεὲμ εἶναι ἡ ἐπὶ γῆς ἀφετηρία τοῦ σωτηρίου ἔργου Του.

Οὐρανὸς πολύφωτος καὶ πηγὴ πολύῤῥυτος, ἀγαπητοί μου ἀδελφοί, εἶναι ἡ Ἐκκλησία μας, ὅταν σὲ μιὰ ἑορτάσιμη ἡμέρα, ὅπως ἡ σημερινή, ἀρδεύει καὶ φωτίζει τὶς ψυχές μας μὲ τὶς φωτεινὲς ἀκτῖνες τῆς Χάριτος καὶ δροσίζει τὰ σπλάγχνα μας μὲ τὶς παροχὲς «ὕδατος ζῶντος», γιὰ νὰ κρατήσωμε στὸν ἐπίγειο δρόμο τῆς ζωῆς μας σταθερὴ πορεία γιὰ τὴν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ σωτηρία μας. Ἂς ἀκούσωμε τὴν φωνὴ τοῦ Ἀποστόλου τῶν Ἐθνῶν Παύλου. «Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ, γενόμενον εκ γυναικός, γενόμενον ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράση, ἵνα τὴν υἱοθεσίαν ἀπολάβωμεν» (Γαλ.δ' 5).

Ὁ κλαυθηρισμὸς τοῦ Θείου Βρέφους στὴ Βηθλεέμ, ἔγινε μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου, ὁ στεντόρειος λόγος τῆς διδασκαλίας του, ἀπὸ τῆς στιγμῆς ποὺ ὁ ἀνθρώπινος νόμος τοῦ ἔδωκε τὸ δικαίωμα νὰ ὁμιλῆ δημόσια. Ὁ διδάσκαλος Χριστὸς μᾶς ἔδωσε τρία βασικώτατα πνευματικὰ ὅπλα, γιὰ νὰ νικήσωμε στὸν ἀγῶνα μας τὸν ἀντίδικο. Τὰ ἐφόδια αὐτὰ εἶναι:

Ἡ πίστις. Ὁ Χριστὸς μᾶς εἶπε. «*Πιστεύετε εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς*

ἐμὲ πιστεύετε» (Ἰω. ιδ' 1),

Ἡ μετάνοια. Ὁ Χριστὸς μᾶς εἶπε. «*Χαρὰ ἔσται ἐν τῷ οὐρανῷ ἐπὶ ἑνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι*» (Λκ. ιε' 7), καὶ

Ἡ ἀγάπη. Ὁ Χριστὸς μᾶς εἶπε. «*Ἀγαπήσης τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν*» (Μᾶρκ. ιβ' 31).

Οἱ τρεῖς αὐτὲς προϋποθέσεις, ἀπὸ κοινοῦ μὲ τὶς λοιπὲς ἀρετές, καθιστοῦν τὸν Χριστιανὸ ἐνεργὸ μέλος τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, χρησιμώτατο στέλεχος τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας καὶ μέλλοντα κληρονόμο τῆς αἰωνίου ζωῆς. Κανένα κοινωνικὸ σύστημα, καμμιὰ θεωρία καὶ κανένα οἰκονομοπολιτικὸ καθεστὼς δὲν θὰ κατορθώση ποτὲ νὰ διοικήση τοὺς λαούς, καὶ οὔτε θὰ μπορέση νὰ ἀναπαύση τὸν πονεμένο ἄνθρωπο, ἂν δὲν ἐμπνέεται ἀπὸ τὶς αἰώνιες ἀρχὲς τοῦ Εὐαγγελίου, τὶς ὁποῖες ἐκήρυξε ὁ Χριστός, ἀλλ' οὐδέποτε οἱ ὑπεύθυνοι ἡγέτες τὶς ἐφήρμοσαν μὲ συνέπεια. Χωρὶς Χριστὸ καὶ χωρὶς Ἐκκλησία οὔτε ἡ δημοκρατία εἶναι ἱκανὴ νὰ λύση τὰ προβλήματα τῶν λαῶν, οὔτε οἱ διεθνεῖς καὶ παγκόσμιοι ὀργανισμοὶ θὰ δυνηθοῦν νὰ ἐφαρμόσουν γιὰ ὅλους τοὺς λαοὺς ἰσοπολιτεία καὶ ἰσονομία. Ἀπόδειξη καὶ ἡ πολυδιαφημισμένη παγκοσμιοποίηση, ἡ ὁποία καταῤῥέει ἐξ αἰτίας τῆς οἰκονομικῆς κρίσεως καὶ τῶν ἀποκαλυπτομένων συμφερόντων τῶν μεγάλων δυνάμεων.

Ὅπως ἀναφέραμε καὶ στὴν εἰσαγωγὴ αὐτῆς τῆς Ἐγκυκλίου, ὅλοι οἱ λαοὶ ζοῦμε μέσα στὴ ζοφερὰ ὁμίχλη μιᾶς παγκοσμίου κρίσεως, μὲ ἄγνωστες συνέπειες γιὰ ὅλον τὸν κόσμο. Καὶ στὴν πατρίδα μας δὲν πηγαίνομε καλά.Καὶ κατ' ἀκρίβεια πᾶμε πολὺ ἄσχημα. Ὅλοι οἱ πολιτικοὶ ἀρχηγοὶ ἔχουν τεράστιες εὐθῦνες γιὰ τὴν πορεία καὶ τὸ μέλλον τοῦ λαοῦ μας. Ἂς προσπαθήσουν νὰ συνεννοηθοῦν γιὰ νὰ κατορθώσουν νὰ συνενωθοῦν στὰ μεγάλα καὶ σοβαρὰ ζητήματα τῆς Χώρας μας. Τὰ ἐθνικὰ θέματα, ἡ οἰκονομικὴ κρίση, ἡ ἀνεργία, ἡ ἄνιση κατανομὴ τοῦ πλούτου, καὶ ἡ παιδεία, εἶναι τὰ κεφαλαιώδη μεγάλα προβλήματα τῆς Ἑλλάδος μας, στὴν ἀντιμετώπιση τῶν ὁποίων πρέπει νὰ εἴμεθα ὅλοι ἑνωμένοι.

Ὅσοι παγεροὶ χειμῶνες καὶ πύρινα καλοκαίρια
κι ἂν περάσουν πάνω ἀπὸ τὸν ἀνθοστόλιστο κῆπο
τῆς ἁγίας Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ
δὲν θὰ κατορθώσουν ποτὲ νὰ ξηράνουν
τοὺς ἀνθοὺς καὶ τοὺς καρποὺς ποὺ ἀνθοβολοῦν
καὶ καρποφοροῦν μέσα στὶς καρδιὲς τῶν πιστῶν.
Ἡ δύναμις τῆς πίστεως, ἡ ἐλπίδα τῆς σωτηρίας,
οἱ καρποὶ τῆς χάριτος καὶ ἡ γλυκειὰ γεύση τοῦ Οὐρανοῦ

θὰ κρατοῦν τοὺς ἀνθρώπους
κοντὰ στὸ Χριστὸ καὶ Σωτῆρα μας.
Ἂς συναντηθοῦμε ὅλοι
στὴν ἀγγελοφορουμένη Βηθλεὲμ
κοντὰ στὸν Ἐμμανουήλ,
στὸ Χριστὸ Βασιλῆα μας.

Θεέ μας, πλαστουργέ μας καὶ σωτῆρα μας, ἀπὸ τὴν φάτνη τῆς Βηθλεὲμ καὶ μέχρι τοῦ Σταυροῦ στὸ Γολγοθᾶ καὶ τῆς Ἀναστάσεως ἐκ τοῦ τάφου, ἂς μὴ ξαναδοῦμε τέτοια γεγονότα στὴν Ἑλλάδα μας, ἀλλ' οὔτε καὶ στὶς ἄλλες χῶρες.

Εὐλογημένα Χριστούγεννα, ἀδελφοί.

Ἔτη πολλὰ καὶ Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος

καινούργιος χρόνος. Χαίρετε καὶ ὑγιαίνετε.

Εὐχέτης

Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ

† Ο ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΑΝΘΙΜΟΣ

Κωνσταντίνου Δ. Μαντζανάρη
Δρ. Α.Π.Θ.

Οἱ διεπιστημονικές ὄψεις στό ἔργο τοῦ Νίκου Ματσούκα

"Ὅσο νά σέ λυπηθεῖ
τῆς ἀγάπης ὁ Θεός
καί νά ξημερώσει μιάν αὐγή
καί νά σέ καλέσει ὁ λυτρωμός
ὦ ψυχή....".[1]

Εἰσαγωγικά

Ἡ μνήμη τοῦ Ν. Ματσούκα δημιουργεῖ ἕνα χῶρο αὐτογνωσίας πού περικλείει τίς πνευματικές μας ἀνατάσεις. Εἶναι ἡ μέριμνα τῆς δημιουργικῆς ἐνατένισης τοῦ προσώπου πρός τόν καθολικό τρόπο κατανόησης τῆς ὕπαρξης. Πρόκειται γιά τήν ποιητική ὄψη τῆς ὀντολογικῆς αὐτοκατάφασης. Ἡ παραδοχή αὐτῆς τῆς ὄψης ἐμμένει στίς ψηλαφίσεις τῆς πολιτιστικῆς μας πρότασης καί ἀναδεικνύει τόν τρόπο ἀναφορᾶς μας στό ἰδιοσύστατο τῆς ἑτερότητας. Ὁ λόγος του παριστᾶ μιά ἀναστοχαστική συνάντηση μέ τό μετεωρισμό ἄνθρωπο, πού πάντα ἐπιστρέφει στή "χώρα" τῆς ἕτερης κίνησής του γιά τόν ἐκκλησιασμό τοῦ κόσμου. Ἡ ἀνάγνωση τοῦ λόγου του δέν ὑπόκειται σέ μονότροπες ἀφηγήσεις, ἀλλά ἀποκαλύπτει τόν ὁμοτράπεζο συνοδοιπόρο τῆς σχέσης πού κάθε φορά συνευρίσκεται μέ τή γραφίδα του.

Ἀπό τήν ἄλλη, τό ἔργο τοῦ Ν. Ματσούκα ἀποτελεῖ μιά διαρκῆ παρακαταθήκη πολιτιστικοῦ παραδείγματος καί θεολογικῆς κοινωνίας. Αὐτή τήν κοινωνία θά ἐπιχειρήσουμε νά καταδείξουμε ἔχοντας κατά νοῦ τήν ἔγνοια τοῦ δασκάλου γιά τή μετοχή μας

1. Ν. Ματσούκα, *Νεοελληνικός πολιτισμός καί διανόηση*, ὄπισθεν πτερύγιο.

στήν παιδεία καί στήν παράδοσή μας. Σέ αὐτόν τό χῶρο, ἡ αὐτοκατάφαση τῆς Ἀνατολῆς προκρίνει τόν αὐτοπροσδιορισμό τῆς ὀρθοδοξίας. Σέ αὐτό τό πεδίο, τό ἄθλημα τῆς χαρισματικῆς κοινωνίας δημιουργεῖ τά "γεγυμνασμένα αἰσθητήρια"[2] τῆς ἀνθρώπινης ὕπαρξης. Πρόκειται γιά τήν πολιτιστική κληρονομιά τοῦ τρόπου τῆς Ἀνατολῆς[3] πού ὑπηρετεῖ τήν ἀδερφική κοινότητα τῆς ἱστορικῆς αὐτοσυνειδησίας καί μετέχει στίς φανερώσεις τῆς ὑπαρξιακῆς ἑνότητας τῶν πραγμάτων[4].

Οἱ ἀναφορές μας στό ἔργο τοῦ Ν. Ματσούκα ἑστιάζονται στίς διεπιστημονικές προσεγγίσεις του καί στήν ἀντιμανιχαϊστική καί ἀντισχολαστική του προσήλωση. Ἡ λαγαρότητα καί ἡ ἁπλότητα τοῦ λόγου του διανοίγει κάθε γόνιμη προσέγγιση μαρτυρώντας κάθε φορά τή συνέχεια καί τήν ἑνότητα[5]. Ὁ τόπος τῆς ἑνότητας διαφυλάττει τό ἡρακλείτειο "ξυνόν" καί τή ρεαλιστική ἔκφρασή του σέ κάθε λογῆς γνωσιολογική διάσταση τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας. Πέρα ἀπό ἀνθρωπολογικούς κατακερματισμούς καί διαρρήξεις, πέρα ἀπό διαρχικές ἀποσχίσεις καί διασπάσεις, τό παράδειγμα τοῦ δασκάλου ἐκφράζει τή φυσιολογία ἑνός ζωντανοῦ σώματος πού μπορεῖ νά ἐμπεριέχει καί τή ρήξη ἀλλά καί τή σύγκρουση.

Ἡ δυσκολία τῆς προσέγγισής μας ἀφορᾶ τό ὀγκῶδες ἔργο τοῦ ξανθιώτη δασκάλου καί τῆς πολυδιάστατης γνωστικῆς του ἐπάρκειας. Ἡ ἐργογραφία[6] τοῦ Ν. Ματσούκα ἐμπεριέχει μιά ὀγκώδη πολυσχιδία συγγραφικῆς ἀποτύπωσης πού συγκεντρώνει τό ἐνδιαφέρον πολλῶν ἐπιστημῶν. Μέ βάση αὐτή τήν πρό(σ)κληση, θά ἐπιχειρήσουμε νά ἀναδείξουμε τίς διεπιστημονικές του ἀναφορές ἔχοντας ὡς ἀπαρχή τήν ἀπομάκρυνση μας ἀπό κάθε λογῆς ἀπολογητικές ἐκφράσεις. Ἡ συνάντηση τῆς θεολογίας μέ ἕτερους

---

2. Ν. Ματσούκα, *Πολιτισμός αὔρας λεπτῆς*, σ. 371. Βλ. καί Ν. Ματσούκα, *Ἐπιστήμη φιλοσοφία καί θεολογία στήν Ἑξαήμερο τοῦ Μ. Βασιλείου*, σ. 187:"Ἄλλο ἡ ἐπιστημονική "διάκριση" μέ τά γεγυμνασμένα αἰσθητήρια, καί ἄλλο ἡ ἐπιστημονική γνώση, μολονότι καί τά δύο εἶναι συνταιριασμένα καί λειτουργικά συνδεδεμένα.". Βλ. καί Ο. Ἐλύτη, *Ἰδιωτική ὁδός*, σσ. 31-32:"Ἤ παραμένεις μέ τίς πέντε σου αἰσθήσεις ἀγύμναστες καί τόν ψυχικό σου κόσμο ἐκτεθειμένο σέ συμβάντα ἐπιφάνειας πού ἁπλῶς καταγράφεις ἤ ἀποδέχεσαι, κατ' ἀρχήν τήν ὕπαρξη μυστηρίου, ὁπόταν θέτεις ὑπό αμφισβήτηση τά εξαγόμενα κάθε πρωτοβάθμιας ἐμπειρίας καί εἰσχωρεῖς μέ μιά βαθιά τομή στήν πραγματικότητα, ἐπιδιώκοντας νά ἀνασυνθέσεις τό φαινόμενο τῆς ζωῆς βάσει τῶν στοιχείων πού σοῦ προσκομίζουν........".

3. Χ. Σταμούλη, *Κάλλος τό Ἅγιον*, σ. 116.

4. Ν. Ματσούκα, *Πολιτισμός αὔρας λεπτῆς*, σ. 99.

5. Κ. Μαντζανάρη, *Ἴχνη ἀπό τήν ἀναζήτηση τοῦ ἑαυτοῦ καί τοῦ ἄλλου*, σ. 25.

6. Δ. Λιάλιου, *Ἐργογραφία Νίκου Ἀθ. Ματσούκα*, Θεσσαλονίκη 1998.

ἐπιστημονικούς χώρους δείχνει τό δρόμο γιά μιά ρωμαλέα καί δημιουργική σύζευξη πού περικλείει ὅλες ἐκεῖνες τίς διαλεκτικές ἐκφάνσεις καί τούς ἕτερους μετασχηματισμούς διαμορφώνοντας συνεχῶς νέα πεδία σχέσεων. Ὁ πλουτισμός αὐτῆς τῆς συνάντησης μέ τή γνώση συντείνει στήν ἐμπειρική διερεύνηση τῆς σοφίας στούς ἀκτίστους λόγους τοῦ Θεοῦ καταργώντας κάθε διαλυστική θεώρηση τῆς κοσμικῆς φανέρωσης.

Ἡ ἁπλότητα τῆς ἀλήθειας

Ἡ ἀναφορά ἑνός δογματολόγου σέ θέματα ἐκτός θεολογικῆς στοιχείωσης ἐνδεχομένως νά φαίνεται παράξενη σέ κάποιους. Πῶς δηλαδή ἕνας θεολόγος θά μποροῦσε νά συσχετίσει τή Θεολογία μέ τή Φυσική ἤ μέ τή Βιολογία; Πῶς θά μποροῦσε νά μπεῖ στό δίλημμα τῆς σύγκρισης καί τοῦ παραλληλισμοῦ τῶν ἐπιστημῶν; Πῶς θά μποροῦσε νά ἀνακαλύψει κοινά πεδία ἐπαφῆς;

Γιά τόν Ματσούκα τέτοια διλήμματα δέν ὑπάρχουν μιά καί καμιά ἀπολογητική ἔκφραση δέ συνάδει μέ τήν αὐτοκατάφαση τῆς Ἀνατολῆς[7]. Ὁ συγκλονισμός τοῦ Ματσούκα ἀπό τήν ὀμορφιά τοῦ μυστηρίου τῆς ζωῆς ἀπομακρύνει κάθε διασπαστική πρόσληψη τοῦ κόσμου. Ἡ ἴδια ἱστορική πραγματικότητα ἀποτελεῖ τήν εὐρύτερη κοίτη πού συνέχει τό θαῦμα τοῦ κόσμου. Μιά τέτοια ἑρμηνευτική θεώρηση ἀπομακρύνεται ἀπό τόν εἰδωλοποιημένο ἀντιδυτικισμό δημιουργώντας ἕναν γόνιμο χῶρο διαλεκτικῆς ἀναφορᾶς χωρίς νά ἐντάσσεται σέ ἀπολογητικές προτάσεις[8]. Ὁ καημός τῶν χριστιανῶν ἀπολογητῶν νά ἐναρμονίσουν τήν ἐπιστήμη καί τή θρησκεία βρυκολακιάζει[9] κάθε νοητική προσπέλαση τῆς κοσμικῆς πραγματικότητας[10].

Ἡ ἀποειδωλοποίηση[11] τῆς πραγματικότητας προκρίνει τήν

---

7. Χ. Σταμούλη, *Κάλλος τό Ἅγιον*, σ. 109.

8. Μ. Μπέγζου, "*Μεταξύ ἀπολογητικῆς καί ἀποκαλυπτικῆς*", σ. 35.

9. Ν. Ματσούκα, *Ἐπιστήμη φιλοσοφία καί θεολογία στήν Ἑξαήμερο τοῦ Μ. Βασιλείου*, σ. 9:"...δέν παραλείπω νά μνημονεύσω τό βρυκολάκιασμα "της κατά γράμμα θεοπνευστίας" τῶν βιβλικῶν κειμένων - μιᾶς κατά βάση θεωρίας τῆς προτεσταντικῆς ὀρθοδοξίας τοῦ 17ου αἰώνα-....".

10. Ν. Ματσούκα, *Ἐπιστήμη φιλοσοφία καί θεολογία στήν Ἑξαήμερο τοῦ Μ. Βασιλείου*, σ. 9. Βλ. καί Π. Κανελλόπουλου, *Μεταφυσικπῆς Προλεγόμενα*, σ. 57:"Μπορεῖ, ὅμως, νά ἐξαντλεῖ ὁ περιορισμένος ἀνθρώπινος νοῦς στή λογική του λειτουργία τον κόσμο ὁλόκληρο, τόν κόσμο καί τήν οὐσιαστική του ὑπόσταση; Θά 'ταν παράλογο ἄν ἔλεγα ναί.".

11. Γιά τήν ἐννοιολογική ἀντίστιξη τοῦ εἰδώλου καί τοῦ μύθου βλ. Ν. Ματσούκα, *Ἐπιστήμη φιλοσοφία καί θεολογία στήν Ἑξαήμερο τοῦ Μ. Βασιλείου*, σσ. 201 κ.ε.

ἐμπειρική κατάφαση τοῦ προσώπου σέ κάθε μορφή καθολικότητας. Οἱ κοσμικές φανερώσεις προβάλλουν τήν καθολικότητα ὡς χῶρο συνέχειας καί ἑνότητας. Ἡ παράσταση τοῦ κόσμου δέν ὑπόκειται σέ ἀντιδυτικές κατανοήσεις οὔτε σέ σχολαστικούς ὀρθολογισμούς ἀλλά στή συνάντηση τοῦ προσώπου μέ τόν κόσμο του[12]. Πρόσκειται γιά τόν μακρόκοσμο τοῦ προσώπου πού εἰκονίζει τόν κόσμο (imago mundi) σέ ἕνα φυσικό σύνδεσμο ἑνότητας καί ἔνθεης ἀγαπητικῆς κλήσης[13].

Πέρα ἀπό μεταπρατικά παραδείγματα τοῦ ἰδεολογικοῦ σχολαστικισμοῦ, ἡ ἑρμηνευτική τῆς διεπιστημονικῆς προσέγγισης καθιστᾶ τή γνωσιολογία τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας ἀπολύτως ρεαλιστική[14]. Πέρα ἀπό ἀντικειμενικές λογικότητες, ἡ ἀρχή τῆς ἀντινομίας προβάλλει τήν ἀποφατική ἀντίφαση ὡς μιά παραδοξότητα πού ἀρνεῖται τήν αὐτονόμηση κάθε πράγματος. Ἔτσι μπορεῖ καί τό ἐπιμέρους νά ἐνταχθεῖ στό ὅλον διαμορφώνοντας μιά ἀνοιχτή διάβαση στό κοσμικό γεγονός. Πρόκειται γιά τήν ὀμορφιά τῆς ἁπλότητας πού ἀγκαλιάζει τή φυσική καί τήν ἱστορική νομοτέλεια σέ ἕναν ἑνοποιητικό ἱστό φυσικῶν καί ἱστορικῶν γεγονότων. Πρόκειται γιά ἕναν θαυμασμό[15] τῆς κοσμικῆς πραγματικότητας πού διαλέγεται μέ τόν λόγο τῶν πραγμάτων[16] διαρρηγνύοντας κάθε ἀπομύθευση τοῦ κοσμικοῦ νοήματος[17].

Ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖο βιώνει κανείς τή "δεύτερη γνώση"[18] τῶν

---

12. Ο. Ἐλύτη, *Τό Ἄξιον Ἐστί*, σ. 15:"Αὐτός ὁ κόσμος ὁ μικρός ὁ μέγας!". Βλ. καί Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 28, PG 36, 57A.

13. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περί διαφόρων ἀποριῶν 41*, PG 91, 1304D-1308C.

14. Ν. Ματσούκα, *Πολιτισμός αὔρας λεπτῆς*, σ. 99.

15. Μ. Βασιλείου, *Εἰς τήν ἑξαήμερον*, PG 29, 25A:"Οὐ γάρ ἐλαττοῦται ἡ ἐπί τοῖς μεγίστης ἔκπληξις, ἐπειδάν ὁ τρόπος καθ᾽ ὅν γίνεται τί τῶν παραδόξων ἐξευρεθῇ· εἰ δέ μή ἀλλά τό γε ἁπλοῦν τῆς πίστεως ἰσχυρότατον ἔστω τῶν λογικῶν ἀποδείξεων." Βλ. καί π. Γ. Μεταλληνοῦ, "Ἐκκλησία καί ἐπιστήμη τόν 18ο αἰώνα ", σ. 74:".....ὅτι ὅσα μποροῦν νά βοηθήσουν τή σωτηρία μας, ἀπό ὅπου καί ἄν προέρχονται, "παντί σθένει χρῆναι φαμέν". ὅ,τι ὅμως δέν συντελεῖ στή σωτηρία μας πρέπει νά τό ἀπορρίπτουμε".

16. Χ. Γιανναρᾶ, *Μετα-νεωτερική Μετα-φυσική*, σ. 139:"Ὁ λόγος τοῦ παρατηρητῆ συναντάει τό λόγο τῶν παρατηρουμένων, γιά νά συγκροτηθεῖ ἕνας ἀπρόβλεπτος διάλογος πού εἶναι πάντοτε κάτι διαφορετικό ἀπό δύο παράλληλους μονολόγους.".

17. Ν. Ματσούκα, *Ἐπιστήμη φιλοσοφία καί θεολογία στήν Ἑξαήμερο τοῦ Μ. Βασιλείου*, σ. 10: "Χρειαζόμαστε μᾶλλον περισσότερο μύθο!".

18. Ν. Ματσούκα, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία*, Β', σ. 358:"Τελικά ὁλόκληρο τό σύμπαν, αἰσθητό καί νοητό, εἶναι ἕνας ὀργανισμός μέ ἑνότητα καί ὁλότητα.".

αἰσθήσεων παριστᾶ τήν ἐμπειρία μιᾶς μεταμορφούμενης πραγματικότητας. Ἡ κατανόηση τοῦ κοσμικοῦ γεγονότος νοηματοδοτεῖ τή διαλεκτική τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας ὑπό τό φῶς τῆς διπλῆς μεθοδολογίας τῶν πατέρων τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας. Αὐτή ἡ μεθοδολογία προκρίνει ἀφενός μέν καί τή χαρισματική ἐμπειρία καί τήν ἐπιστημονική ἔρευνα, ἀφοῦ τίς ἐντάσσει σέ μιά συνεχῆ ἁγιοποιητική πορεία[19]. Ἡ ἀποκαλυπτική θεολογία ὡς ἕνα δυναμικό ἐξελισσόμενο γεγονός, προτείνει ἕναν ὑπαρξιακό προσανατολισμό πού ἑδράζεται στή σχέση Θεοῦ καί ἀνθρώπου. Ἡ συνέργια τοῦ ἀνθρώπου στά ἔργα τοῦ Θεοῦ ἀποκαλύπτει τήν ἑνοποιητική πορεία τῶν πάντων.

Κοσμολογικές ἀναπαραστάσεις

Ὁ τόπος κατανόησης τῆς διεπιστημονικῆς προσέγγισης στό πεδίο τῆς Φυσικῆς ἀναπαριστᾶ μέ τόν καλύτερο τρόπο τήν ἀπόσταση τοῦ ἀνθρώπου ἀπό "τήν "ὁλοκληρωμένη" πραγματικότητα"[20]. Οἱ αἰσθήσεις καί ὁ νοῦς προτείνουν μιά ἀνολοκλήρωτη εἰκόνα τοῦ σύμπαντος χωρίς νά μποροῦν νά προσδιορίσουν οὔτε κάν τό περίγραμμα τῆς κοσμικῆς πραγματικότητας. Τά ὁριακά περιγράμματα τῆς καθολικῆς καί ἑνιαίας κοσμικῆς πραγματικότητας ἅπτονται τῶν γνωστικῶν ἀντιληπτικῶν ὁρίων τοῦ ἀνθρώπου.

Αὐτή ἡ σχετική κατανόηση τῆς ἀπόλυτης ἀλήθειας ἀποτελεῖ γνώρισμα τοῦ ἀνθρώπου πού δέν μπορεῖ νά ξεπεράσει τά ὅρια τῆς κτιστότητάς του[21]. Ἡ πρόταση μιᾶς ποικιλίας ἐκφραστικῶν τρόπων (εἰκόνων - συμβόλων - τύπων), προκειμένου νά κατανοήσουμε σε κάποιο βαθμό τό κοσμικό γεγονός, ἀποτελεῖ ἀφετηρία μιᾶς συνεχοῦς πορείας, ἡ ὁποία ἀνακαλύπτει διαρκῶς τό δημιούργημα

---

19. Ν. Ματσούκα, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία, Α'*, σ. 138:"ἡ χαρισματική καί ἡ ἐπιστημονική, σίγουρα ἀναφέρονται στή βασική διαφορά κτιστοῦ καί ἀκτίστου, τήν ὁποία μέ ποικιλία ἐκφραστικῶν τρόπων κάνει ἡ Ὀρθόδοξη παράδοση ἀπό τά πρῶτα της βήματα. Μέ ἄλλα λόγια στό κτιστό ἀναφέρεται ἡ ἐπιστημονική θεολογία καί στό ἄκτιστο ἡ χαρισματική.". Βλ. καί Χ. Σταμούλη, *Κάλλος τό ἅγιον*, σ. 137:"Τό ἄκτιστο καί τό κτιστό πραγματοποιοῦν τή σχέση κοινωνίας τους ἐξαιτίας τῆς ἀποκαλυπτικῆς πράξης τοῦ Θεοῦ, πού προηγεῖται, καί τῆς ἐλεύθερης κατάφασης τοῦ κτιστοῦ στὴν κλίση τοῦ Θεοῦ πού ἀκολουθεῖ".

20. Ν. Ματσούκα, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία, Α'*, σ. 75.

21. Ν. Ματσούκα, *Ἐπιστήμη φιλοσοφία καί θεολογία στήν Ἑξαήμερο τοῦ Μ. Βασιλείου*, σ. 203:"Ὅ,τι καί νά κάνει ὁ ἄνθρωπος - καί πολύ περισσότερο αὐτός πού βρίσκεται στή δραματική καί ὀδυνηρή πορεία τῆς τελείωσης - δέν ξεπερνᾶ τά ὅρια τῆς κτιστότητάς του.".

τοῦ Θεοῦ.

Ἡ Φυσική τοῦ μικρόκοσμου διαμόρφωσε ἕνα νέο τρόπο ἀντίληψης τοῦ μακρόκοσμου κλονίζοντας τήν αἰτιοκρατική καί ντετερμινιστική συνέχειά του (μακρόκοσμου)[22], διανοίγοντας νέες ἑρμηνευτικῆς ἀτραπούς στίς δομές τῆς ὕλης καί τοῦ σύμπαντος[23]. Τό ὄργανο αὐτῆς τῆς ἑρμηνευτικῆς δέν εἶναι ἄλλο ἀπό μιά δυναμικά ἐξελισσόμενη γλώσσα (θεολογική-ἐπιστημονική) πού θά ντύνει τήν ἀλήθεια[24]. Λογικές προτάσεις καί συμβολικές παραστάσεις (ὅπως στή μαθηματική ἐπιστήμη[25]) δημιουργοῦν μιά ὀργανική πρόσδεση σέ μιά "μακροσκοπική θεώρηση τῆς πραγματικότητας"[26]. Πρόκειται γιά μιά ποικιλόμορφη γλωσσική ἔκφραση πού προσλαμβάνει τήν ἀλήθεια σέ κάθε της ἀναφορά (μικροσκοπική-μακροσκοπική).

Ἡ ἀλήθεια ὅμως δέν ὑπόκειται σέ μονοσήμαντες διαπιστώσεις μιά καί οἱ ὁριακές καταστάσεις τῶν κοσμικῶν γεγονότων προβάλλουν τά ὁριακά περιγράμματα τοῦ κόσμου[27]. Τά ὅρια τῆς φύσης καί ἡ ἀντιληπτική ἱκανότητα τοῦ ἀνθρώπου ἀναδεικνύουν τή συνέχεια καί τήν ἀσυνέχεια τῆς συμπαντικῆς πραγματικότητας δηλώνοντας τόν ἀόρατο πραγματικό κόσμο πού δέν ἔχουμε ἀνακαλύψει ἀκόμα[28]. Πρόκειται γιά ἕναν δυναμικό διάλογο τοῦ ὄντος μέ τό λόγο τῶν

---

22. Ν. Ματσούκα, *Ἐπιστήμη φιλοσοφία καί θεολογία στήν Ἑξαήμερο τοῦ Μ. Βασιλείου*, σσ. 96 κ.ε. Βλ. καί J. Powers, *Φιλοσοφία καί νέα Φυσική*, σσ. 136 κ.ε. Βλ. καί Χ. Γιανναρᾶ, *Τό πρόσωπο καί ὁ ἔρως*, σ. 115:"Τά σύγχρονα ἐπιστημονικά συμπεράσματα τῆς φυσικῆς μποροῦν νά εἶναι ἀφετηρία γιά νά κατανοηθεῖ ὁ κόσμος ὄχι ὡς αἰτιοκρατικά ὀργανωμένη μηχανική εὐταξία, ἀλλά ὡς καθολική ἁρμονία ἄπειρων καί ἀπροσδιόριστων διαφοροποιήσεων μιᾶς προσωπικῆς Ἐνέργειας.".

23. Ν. Ματσούκα, *Ἐπιστήμη φιλοσοφία καί θεολογία στήν Ἑξαήμερο τοῦ Μ. Βασιλείου*, σ. 205.

24. Ν. Ματσούκα, *Ἐπιστήμη φιλοσοφία καί θεολογία στήν Ἑξαήμερο τοῦ Μ. Βασιλείου*, σ. 206.

25. Ν. Ματσούκα, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία*, Α', σ. 84:"...καί ἡ μαθηματική γλώσσα κατέχει σχεδόν ἀπροσμέτρητες δυνατότητες μέ τίς ὁποῖες ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νά προσπελάσει τίς πιό λεπτές καί πολύπλοκες πτυχές τῆς πραγματικότητας.".

26. Ν. Ματσούκα, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία*, Α', σ. 69.

27. Ν. Ματσούκα, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία*, Α', σ. 76:"Ὁ ἄνθρωπος βρίσκεται μέσα σέ ὁριακές καταστάσεις. Ὁ ἴδιος εἶναι ὁριακός, καί τά βήματά του κινοῦνται σέ ὁριακά περιγράμματα.". Βλ. καί Θ. Χρηστίδη, *Χάος καί πιθανολογική αἰτιοτητα*. - Μεταξύ προκαθορισμοῦ καί τύχης, σ. 173:"ὑπάρχει ἕνα ἔσχατο ὅριο στήν ἀκρίβεια μέ τήν ὁποία μποροῦμε νά μετρήσουμε ταυτόχρονα συζυγῆ μεγέθη...".

28. Ν. Ματσούκα, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία*, Α', σ. 80. Βλ. καί Ν. Ματσούκα, *Ἐπιστήμη φιλοσοφία καί θεολογία στήν Ἑξαήμερο τοῦ Μ. Βασιλείου*, σ. 92:"Ὅ,τι μπορεῖ νά κάνει ὁ ἀνθρώπινος νοῦς εἶναι λιγότερο ἀπό ὅ,τι στήν πραγματι-

πραγμάτων[29] πού δηλώνει καί τήν κοσμική ἑνότητα σέ κάθε του ἔκφανση[30].

Δημιουργία καί ἐξέλιξη

Ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου ἀποτελεῖ μιά σημαντική διάσταση τῆς διεπιστημονικῆς πρότασης μιά καί σέ αὐτήν τήν περιοχή γίνεται ἀναφορά στή χρονική μεταβολή, στή δημιουργία τοῦ σύμπαντος ἀλλά καί στήν ἐξελικτική τοῦ πορεία. Ἡ ἐξελικτική πορεία τόσο τοῦ σύμπαντος ὅσο καί τῆς ζωῆς συνάδουν μέ τή δημιουργία[31]. Ἡ ἴδια ἡ ἐξέλιξη[32] ἀλλά καί ὁ τρόπος της[33] προκρίνει τίς δυνατότητες

κότητα ὑπάρχει κρυμμένο στά σπλάχνα τῆς πραγματικότητας.". Βλ. καί Μ. Μπέγζου, *Δοκίμια φιλοσοφίας τῆς θρησκείας*, σ. 142:"Ἡ πραγματικότητα εἶναι πιά μιά ἀνοικτή ἑνότητα ἀνόμοιων ὀντοτήτων, μιά δυναμική σύνθεση ἀντίθετων στοιχείων, μιά ὀργανική ὑπέρβαση ἀντιφατικῶν καταστάσεων.".

29. Ν. Ματσούκα, "Οἱ δύο "δημιουργίες" στό ἔργο τοῦ Γρηγορίου Νύσσης", σσ. 179-180.

30. Ν. Ματσούκα, *Μυστήριον ἐπί τῶν ἱερῶς κεκοιμημένων καί ἄλλα μελετήματα*, σ. 213:"Τελικά, ὅπως καί νά τό κάνουμε κι ὅσο καί ἄν τεμαχίζουμε τό ἐπιστητό σέ ἐπιμέρους περιοχές (πυρήνας, κύτταρο, DNA), ὁ κόσμος, ἀκόμη καί στίς συμπαντικές του διαστάσεις, εἶναι ἑνιαῖος.".

31. Ν. Ματσούκα, *Μυστήριον ἐπί τῶν ἱερῶς κεκοιμημένων καί ἄλλα μελετήματα*, σ. 186:"Ἴσως τοῦτο τό σχῆμα νά τό κατανοοῦμε καλύτερα μέ τά σημερινά ἐπιστημονικά δεδομένα τῆς ἀστροφυσικῆς καί τῆς βιολογίας, δηλαδή μέ τή θεωρία γιά τή μεγάλη ἔκρηξη (Big Bang), πού σέ τρία λεπτά ἔκανε τίς ἀπαρχές τοῦ σύμπαντος, καί μέ τό γενετικό κώδικα DNA."

32. Ν. Ματσούκα, *Ἐπιστήμη φιλοσοφία καί θεολογία στήν Ἑξαήμερο τοῦ Μ. Βασιλείου*, σσ. 100-101: "Ἡ ἐξέλιξη λοιπόν - πού θά μποροῦσε νά ἀφορᾶ ὄχι μόνο τή ζωή ἀλλά καί ὁλόκληρο τό σύμπαν καί τίς πνευματικές ἐκδηλώσεις- εἶναι ἡ βαθμιαία διαμόρφωση μιᾶς ἀναρίθμητης ποικιλίας τύπων ἀπό ἕναν ἀρχικό ἤ λίγους ἀρχικούς τύπους, στούς ὁποίους σπερματικά ὑπάρχουν οἱ δυνατότητες τέτοιας ἀνάπτυξης καί φανέρωσης.". Βλ. καί Ν. Ματσούκα, *Παλαιᾶς καί Καινῆς Διαθήκης σημεῖα νοήματα καί ἀποτυπώματα*, σ. 561:"Ἡ συμπαντική πραγματικότητα, λοιπόν, χτίζεται συνεχῶς, ξεπερνᾶ τό μηδέν, καί τά λογικά πλάσματα συνεχῶς ἀνανεώνονται ἀνακαινιζόμενα.". Βλ. καί Κ. Μαντζανάρη, "Ἡ ἔννοια τοῦ κόσμου στά σχολικά ἐγχειρίδια τῶν θρησκευτικῶν τῆς πρωτοβάθμιας ἐκπαίδευσης", σ. 605:" Ὁ παρών, ἐκ τοῦ μή ὄντος, γεννητός κόσμος μολονότι προκύπτει "ἀθρόως ἐν τῇ μιᾷ ροπῇ τοῦ θείου θελήματος", ἡ πρόοδος του εἶναι συνεχής καί ἐνταγμένη σέ μιά δυναμική ἐξελικτική πορεία σύμφωνα μέ τήν ἀναγκαία τάξη τῆς φύσης.".

33. Ν. Ματσούκα, *Ἐπιστήμη φιλοσοφία καί θεολογία στήν Ἑξαήμερο τοῦ Μ. Βασιλειου*, σ. 101: "Ὁ τρόπος τῆς ἐξέλιξης καθορίζεται βέβαια ἀπό ἀνάλογες σχέσεις περιβάλλοντος καί ὀργανισμῶν, ἀλλά ἡ διαδικασία αὐτή προκαλεῖ τή διαμόρφωση

πού ἤδη ἐνυπάρχουν στούς ὀργανισμούς[34]. Αὐτή ἡ ἐξελικτική πορεία σημειώνει τή σπερματική κίνηση πρός τίς ἐπιμέρους ὁλοκληρωμένες ἐκφράσεις[35] καί μέ τή δυνατότητα τῆς τελείωσης. Ἐξέλιξη καί τελείωση ξεκινοῦν ἀπό τή δημιουργία καί κατατείνουν στήν ὁλοκλήρωση ἔχοντας τήν ἱστορική συνέχεια ὡς πρόκριμα τό σχέδιο τῆς θείας οἰκονομίας[36].

Πρόκειται γιά μιά συμπαντική πορεία πού ἔχει τήν ἀπαρχή της σέ μιά ξαφνική καί καθολική ἀπαρχή[37]. Μιά ἀπαρχή πού περιλαμβάνει τό καθόλου καί τό σπερματικό σύμπαν καί στήν ἐξελικτική της προέκταση μιά συνέχεια τῶν ἐπιμέρους κτισμάτων, πού ὑποστασιάζουν "τὴν ποικιλομορφία τοῦ κόσμου καί τῆς κοινωνίας τῶν ἀνθρώπων"[38]. Αὐτή ἡ κοινωνία καί ἡ κοινότητα τῶν πάντων ἑνοποιεῖται ἀπό τόν ἐκκλησιασμό τοῦ Λόγου ἀναδεικνύοντας τόν μικρόκοσμο τοῦ ἀνθρώπου ὡς καθρέφτη ἤ προβολή τοῦ μεγάλου κόσμου[39].

Αὐτός ὁ μεγάλος κόσμος δημιουργήθηκε μαζί μέ τό χρόνο[40] δηλώνοντας τή διαφορά φύσεως κτιστοῦ καί ἀκτίστου (Θεοῦ καί

καί δέν παράγει κάθε τόσο νέα δεδομένα ἀπό τό τίποτε, γιά νά προσθέσει στά παλιά".

34. Ν. Ματσούκα, *Ἐπιστήμη φιλοσοφία καί θεολογία στήν* Ἑξαήμερο τοῦ Μ. Βασιλείου, σ. 103: "Ἡ ἐξέλιξη λοιπόν προκαλεῖται ἀπό τό περιβάλλον, τήν προσαρμογή καί τή φυσική ἐπιλογή, ἀλλά εἶναι μιά ἀπάντηση τῶν ἐσωτερικῶν καταβολῶν πρός τήν πρόκληση τοῦ περιβάλλοντος...Φυσικά ἡ ἐμφάνιση νέων δομῶν ὀφείλεται στήν τροποποίηση τῶν δομῶν πού προϋπάρχουν".

35. Ν. Ματσούκα, *Ἐπιστήμη φιλοσοφία καί θεολογία στήν Ἑξαήμερο τοῦ Μ. Βασιλείου*, σ. 116: "Μᾶς θυμίζει ὁ Γρηγόριος Νύσσης μέ τήν "οἱονεί σπερματικήν δύναμιν" τίς σύγχρονες θεωρίες τῶν βιολόγων γιά τήν ἐξέλιξη τῶν εἰδῶν μέ βάση ἕνα γενετικό κώδικα".

36. Ν. Ματσούκα, *Ἐπιστήμη φιλοσοφία καί θεολογία στήν Ἑξαήμερο τοῦ Μ. Βασιλείου*, σ. 121: "Ὁλόκληρη ἡ δημιουργία ἔχει ἱστορία, γιατί εἶναι ἡ ἱστορία τοῦ σχεδίου τῆς θείας οἰκονομίας".

37. Ν. Ματσούκα, *Μυστήριον ἐπί τῶν ἱερῶς κεκοιμημένων καί ἄλλα μελετήματα*, σ. 168:"ὁλόκληρο τό σύμπαν κτίζεται "ἐν ἀκαρεῖ", διαμιᾶς, καί "συλλήβδην", συνολικά".

38. Ν. Ματσούκα, *Μυστήριον ἐπί τῶν ἱερῶς κεκοιμημένων καί ἄλλα μελετήματα*, σ. 175.

39. Α. Κεσελόπουλου, *Ἄνθρωπος καί φυσικό περιβάλλον*, σ. 60:"...ὁ ἄνθρωπος θεωρεῖται ὡς "μικρόκοσμος" καί ὁ κόσμος ὡς "μακράνθρωπος".

40. Ν. Ματσούκα, *Ἐπιστήμη φιλοσοφία καί θεολογία στήν Ἑξαήμερο τοῦ Μ. Βασιλείου*, σ. 153: "...ἡ δημιουργία μεσολαβεῖ μεταξύ αἰωνιότητας καί χρόνου, συνάμα ὅμως, ὅπως λέγεται, ὁ χρόνος "γεννιέται κατά τή στιγμή τῆς δημιουργίας".

κόσμου) καί παράλληλα τή σχέση τους διαμέσου τῶν ἀκτίστων ἐνεργειῶν. Ὁ χρόνος δέν ὑπόκειται σέ διαφορετικές διαστάσεις ἀλλά εἶναι "συμφυής"[41] μέ τόν κόσμο καί ταυτίζεται μέ τή ρευστότητα στή δομή[42] τῆς φύσης. Ἡ ἴδια ἡ κοσμική μεταβολή φανερώνει τό χρόνο "συμπαρατεινόμενος"[43] μέ τή δημιουργία τοῦ κόσμου. Χρόνος καί κτίση πού ἐξαρτῶνται ἀπό τόν τριαδικό Θεό, ὁ ὁποῖος "εἶναι παρόν στή φύση καί στὴν ἱστορία"[44] ἀποκαλύπτοντας (μέ τή φυσική καί τήν ὑπερφυσική ἀποκάλυψη[45]) τήν παρουσία Του στήν οἰκοδόμηση τῆς ἑνότητας. Σέ αὐτήν τήν ἑνότητα ἀποκαλύπτονται τά γράμματα τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ φανερώνοντας τή συνάντηση τῆς κτίσης καί τῆς θείας οἰκονομίας.

Μαθηματικά καί θεολογία

Ἡ διεπιστημονική πρόταση τοῦ Ν. Ματσούκα ἐνέχει καί τή μαθηματική ἐπιστήμη, ἀφοῦ ἡ ἔννοια τοῦ ἀριθμοῦ ἀναφέρεται στό ἀσυνεχές τῆς διάκρισης καί τῆς ἑτερότητας τῶν τριῶν ὑποστάσεων τῆς Ἁγίας Τριάδος, ὅπως καί στήν ἀρίθμηση τῶν δύο φύσεων τοῦ Κυρίου[46]. Οἱ ρητοί καί οἱ ἄρρητοι, οἱ συμμετρικοί καί οἱ ἀσύμμετροι ἀριθμοί συνομολογοῦν στή διάκριση τῶν δύο φύσεων τοῦ Χριστοῦ ὑπογραμμίζοντας τήν ἑτερότητα τῶν δύο φύσεών Του. Πρόκειται γιά τό ἀσυνεχές ποσό τῆς ἀρίθμησης πού "διορίζει" τό πλῆθος τῶν ἀριθμῶν.

Κάτι ἀνάλογο συμβαίνει καί μέ τούς περιττούς καί ἄρτιους

---

41. Μ. Βασιλείου, *Εἰς τήν ἑξαήμερον*, PG 29, 13B: "Συμφυής ἄρα τῷ κόσμῳ καί τοῖς ἐν αὐτῷ ζώοις τε καί φυτοῖς ἡ τοῦ χρόνου διέξοδος ὑπέστη, ἐπειγομένη ἀεί καί παραρρέουσα καί μηδαμοῦ παυομένη τοῦ δρόμου. Ἡ οὐχί τοιοῦτος ὁ χρόνος οὗ τό μέν παρελθόν ἠφανίσθη, τό δέ μέλλον οὔπω πάρεστι, τό δέ παρόν πρίν γνωσθῆναι διαδράσκει τήν αἴσθησιν." .

42. Ν. Ματσούκα, *Ἐπιστήμη φιλοσοφία καί θεολογία στήν Ἑξαήμερο τοῦ Μ. Βασιλείου*, σ. 209:"Ὕστερα ἀπό τή φυσική καί ἡ βιολογία προσπαθεῖ νά διεισδύσει στίς ἔσχατες καί ἐσώτατες δομές τῆς πραγματικότητας.".

43. Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τήν Ἐκκλησιαστήν*, JAEGER 5, σ. 374, στχ.18-20:"Τοῖς πᾶσιν ὁ χρόνος, καί καιρός τῷ παντί πράγματι. Νοητέον δέ ἀντί τοῦ χρόνου τό μέτρον, διότι παντί τῶν γινομένω συμπαρατείνεται χρόνος.".

44. Ν. Ματσούκα, *Ὀρθοδοξία καί αἵρεση*, σ. 143.

45. Ν. Ματσούκα, *Τό πρόβλημα τοῦ κακοῦ*, σ. 57.

46. Ν. Ματσούκα, *Μυστήριον ἐπί τῶν ἱερῶς κεκοιμημένων καί ἄλλα μελετήματα*, σσ. 220 κ.ε. Βλ. καί Π. Κανελλόπουλου, Μεταφυσικῆς προλεγόμενα, σ. 211:"Σημασία ἔχει ἡ βασική σκέψη ὅτι οἱ ἀριθμοί- οἱ ὁποιοιδήποτε ἀριθμοί - εἶναι ξεχωριστές ἀτομικότητες πεπερασμένοι, ἐνῶ στό σύνολό τους μοιάζουν νά εἶναι ἄπειροι".

ἀριθμούς. Ἡ δυναμική φορά τῶν πραγμάτων δηλώνεται μέ τήν κίνηση τοῦ κόσμου καί τοῦ τριαδικοῦ Θεοῦ. Ἡ κοινωνικότητα καί ἡ κινητικότητα τοῦ τριαδικοῦ Θεοῦ πραγματώνεται πέρα ἀπό ἀποστεωμένες καί ἀπολιθωμένες ἑρμηνευτικές[47]. Σέ αὐτό τό πλαίσιο, κινητός (πρῶτος) ἀριθμός θεωρεῖται ὁ περιττός, γιατί ἅπτεται δύο ἰσομερῶν τμημάτων. Σέ ἀντίθετη θέση (ἀκίνητος) βρίσκεται ὁ ἄρτιος, ἀφοῦ δέν ἔχει κέντρο.

Μέ βάση τά παραπάνω, ἡ μαθηματική ἐπιστήμη μπορεῖ νά ἐκφράσει τίς συμβολικές της ἀναπαραστάσεις ἐξυπηρετώντας τόν θεολογικό ἀποφατισμό[48] τῆς ἱστορικῆς καί φυσικῆς πραγματικότητας[49]. Ἡ ἔδραση αὐτῆς τῆς παράστασης κομίζει τόν ἀπαγωγικό τρόπο σκέψης μέ ἄξονα τίς ὑποθέσεις, τίς ἀρχές, τά αἰτήματα καί τά ἀξιώματα. Καί ὅλα αὐτά μέ καμιά ἀποσπασματική ἤ ἀπομονωτική προϋπόθεση. Ἡ διαλεκτική τῆς λογικῆς[50] πορεύεται ἁρμονικά μέ τή συλλογιστική τοῦ νοῦ δημιουργώντας κάθε φορά ἕνα συνεχές ἑνότητας καί διάκρισης. Τό ἴδιο ἀκριβῶς συμβαίνει καί μέ τή θεολογική γλώσσα.

Ὁ τρόπος μέ τόν ὁποῖο ἀφομοιώνει καί μεταπλάθει ὀργανικά ἡ θεολογική γλώσσα τά φιλοσοφικά καί ἐπιστημονικά στοιχεῖα ἐνέχει μιά ρωμαλέα δυναμική πού ὑπερβαίνει κάθε διασπαστική καί ἀποστεωμένη προσέγγιση. Ἡ διάκριση κτιστοῦ καί ἀκτίστου ἀπομακρύνει κάθε διαρχική ἀντίληψη καί πραγματώνει τήν κίνηση τοῦ ὄντος εἴτε πρός τή θεία ἀπειρότητα εἴτε πρός τόν ἀφανισμό καί τήν ἀνυπαρξία[51]. Πρόκειται γιά τή θεία ἐρωτική ὁρμή τοῦ ὄντος πού μπορεῖ καί παλινδρομεῖ μέσα στά ὅρια τῆς τρεπτότητάς του κινδυνεύοντας "νὰ χάσει το εἶναι καί τήν τελείωση"[52].

Μέσα σέ αὐτό τό πλαίσιο ἡ θεολογία τῶν πατέρων ἀφυπνίζει

---

47. Ν. Ματσούκα, *Μυστήριον ἐπί τῶν ἱερῶς κεκοιμημένων καί ἄλλα μελετήματα*, σ. 223.

48. Ν. Ματσούκα, *Μυστήριον ἐπί τῶν ἱερῶς κεκοιμημένων καί ἄλλα μελετήματα*, σ. 238:"Ὁ ἀποφατισμός δέν εἶναι μόνο μέθοδος, ἀλλά καί πράγμα: "μεθοδική" ζήτηση τῆς ἀλήθειας καί συνάμα μετοχή σ' αὐτήν.".

49. Ν. Ματσούκα, *Μυστήριον ἐπί τῶν ἱερῶς κεκοιμημένων καί ἄλλα μελετήματα*, σ. 224.

50. Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 32 PG 36, 180B. Βλ. καί Ν. Ματσούκα, *Μυστήριον ἐπί τῶν ἱερῶς κεκοιμημένων καί ἄλλα μελετήματα*, σ. 239. Βλ. καί Κ. Μαντζανάρη, "Θεός, κόσμος καί ἄνθρωπος στή "θεολογία" τοῦ Π. Κανελλόπουλου", σ. 69.

51. Ν. Ματσούκα, *Μυστήριον ἐπί τῶν ἱερῶς κεκοιμημένων καί ἄλλα μελετήματα*, σ. 230.

52. Ν. Ματσούκα, *Μυστήριον ἐπί τῶν ἱερῶς κεκοιμημένων καί ἄλλα μελετήματα*, σ. 232.

τή λειτουργική συνάντηση μέ ὅλες τίς γνώσεις τοῦ ἐπιστητοῦ καί παραδίδει τή σύγχρονη εἰκόνα τοῦ κόσμου μέ τρόπο παράδοξο ἀλλά καί δημιουργικό. Εἶναι αὐτές οἱ δημιουργικές σχέσεις πού ἀπομακρύνονται ἀπό τά κλειστά περιγράμματα καί καταφάσκουν στήν ἐξελικτική πορεία τοῦ κόσμου. Πρόκειται, τελικά, γιά τή διάσωση τοῦ ἐπιστητοῦ ἀπό τίς ἐγγενεῖς κατακερματισμένες ροπές του μέ τή θεολογία νά ἑνοποιεῖ τήν εἰκόνα τοῦ κόσμου καί τῆς ζωῆς[53].

Συζήτηση

Τό ἔργο τοῦ Ν. Ματσούκα ἀποτελεῖ κεφάλαιο πλουτισμοῦ τῆς πολιτιστικῆς μας παράδοσης καί πηγή ἐπιστημονικῆς ἴχνευσης. Ἡ διαρκής ἀναδίφηση στό ἔργο τοῦ ξανθιώτη δογματολόγου διαμορφώνει ἕνα συνεχές πεδίο σκέψης καί συζήτησης πού δημιουργεῖ νέους τρόπους ἑρμηνευτικῆς παραδοχῆς στά δογματικά, φιλοσοφικά καί πολιτιστικά δρώμενα τῆς κάθε ἐποχῆς. Ὁ διαχρονικός φωτισμός αὐτῆς τῆς παραδοχῆς δέν ἐμμένει μόνο σέ περιγραφικές ὄψεις, ἀλλά συγκρούεται καί διεκδικεῖ μέ ρωμαλέο καί λαγαρό τρόπο κάθε νέα προβολή τῆς ὀρθόδοξης παράδοσης. Ὁ κοφτερός λόγος τοῦ Ματσούκα, ἐνῶ διακρατεῖ τήν ποιητική[54] ὀμορφιά[55], μπορεῖ καί κομματιάζει κάθε σχιζοφρενική προσέγγιση τῆς θεολογίας.

Ἡ ἀπομάκρυνση ἀπό κάθε λογῆς ἀπολογητικό[56] ἤ μετα-

---

53. Ν. Ματσούκα, *Μυστήριον ἐπί τῶν ἱερῶς κεκοιμημένων καί ἄλλα μελετήματα*, σ. 240.

54. Ν. Ματσούκα, *Πολιτισμός αὔρας λεπτῆς*, σ. 374:"ἡ θεολογία...προσλαμβάνεται, ἀνακοινώνεται, διατηρεῖται καί προάγεται μέσω μύριων ὅσων μορφῶν τέχνης, καί κυρίως τῆς ποίησης." Βλ καί Χ. Σταμούλη, *Ἄσκηση αὐτοσυνειδησίας*, σσ. 52-53:"Τό ἐρώτημα τῆς Ἔμιλυ, ἡ ἀπορία γιά τό ἐάν ὑπάρχουν κάποιοι ἄνθρωποι, πού βλέπουν τήν ὀμορφιά τῶν μικρῶν καί καθημερινῶν πραγμάτων, ζητᾶ συνεχῶς ἀπάντηση καί αὐτή δέν μπορεῖ παρά νά εἶναι πάντα ἡ ἴδια: Οἱ ἅγιοι καί οἱ ποιητές ἴσως....".

55. Ν. Ματσούκα, *Πολιτισμός αὔρας λεπτῆς*, σ. 378:".....ἡ ὀμορφιά δέν εἶναι ἁπλῶς καί μόνο ἕνα αἰσθητικό ἐπίτευγμα, ἀλλά ἐνέργεια καί ἔργο πού συνταιριάζει, ἑνώνει, ὁλοκληρώνει μιά πραγματικότητα, ἡ ὁποία ἀλλιώτικα κατακερματίζεται καί πάει νά διαλυθεῖ.".

56. Ν. Ματσούκα, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία*, Α', σ. 237:"Δέν ὑπάρχει καμιά ἀντιπαράθεση ἐπιστημῶν καί θεολογίας, ὅπως τό ἤθελε ἡ δυτικοευρωπαϊκή ἀπολογητική. γίνεται ἁπλῶς πρόσληψη τῆς κτιστῆς πραγματικότητας μέ ὅλα τά ἐπιστημονικά ἐπιτεύγματα ἀπό τήν ἄκτιστη ἐμπειρία, καί μονάχα ἔτσι ἡ ἐπιστημονική θεολογία ξέρει νά μιλάει τή γλώσσα τοῦ κόσμου καί τῆς ζωῆς.....".

πρατικό χαρακτήρα τῆς θεολογίας εἶναι τό κύριο μέλημα τοῦ Ματσούκα. Ἡ διαλεκτική τῆς ὑπαρκτικῆς σχέσης προκρίνει μιά οντολογική πρόταση πού ἑδράζεται στόν αποκαλυπτικό[57] λόγο τῆς ορθόδοξης θεολογίας. Ἡ εμπειρική ἔκφραση τῆς ἑνότητας δέν αποφαίνεται ακαδημαϊκῶς αλλά μέσα από τά πράγματα τῆς καθημερινότητας, μέσα από τό βίωμα τῆς σχέσης. Ἡ ἑτερότητα τῆς σχέσης νοηματοδοτεῖ καί τήν πρόσληψη τῆς καθολικότητας σέ κάθε ἔκφανση τῆς ἱστορίας. Ὁ τρόπος κατανόησης αυτῆς τῆς πορείας αναφέρεται στό ηρακλείτειο "ξυνόν"[58] πού συνυφαίνεται μέ τήν ἐμπειρία τῆς προσωπικῆς ὕπαρξης[59].

Ἡ κατάκτηση τῆς ἀλήθειας περιλαμβάνει καί περιόδους σιωπῆς[60] μιά καί ὁ λόγος δέ δεσμεύεται σέ μονοσήμαντες καί αποστεωμένες ὄψεις τῆς γλώσσας, αλλά κινεῖται δυναμικά καί κατακτᾶ τήν πρόοδο τῶν πολιτισμῶν. Ὁ Ματσούκας ακολουθεῖ τή σιωπή μαρτυρώντας τήν απορία καί τήν πορεία πού μοιάζει νά εἶναι "ἡ κρυμμένη καί απρόσμενη ομορφιά τοῦ κόσμου καί τῆς ζωῆς"[61]. Ὁ λόγος τοῦ Ματσούκα συναντιέται μέ τή σιωπή σ' μιά συνεχῆ περιδιάβαση τῆς βιωματικῆς τοῦ προσπέλασης[62]. Αὐτή ἡ οικείωση τῆς ἕτερης σχέσης (σιωπῆς καί λόγου) οικοδομεῖ κάθε φορά καί ἕνα νέο χῶρο μετεωρισμοῦ τῆς σκέψης πού δέν αφήνεται σέ μιά μονοσήμαντη γλωσσική σημαντική, αλλά διαχέεται σέ κάθε νοηματική ακολουθία καί σκέψη χωρίς νά ὑπολογίζει δικανικές προϋποθέσεις καί τυπικές τακτοποιήσεις.

---

57. Ν. Ματσούκα, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία, Α'*, σ. 66. Βλ. καί Λ. Σιάσου, "Από τή συνάντηση τῆς θεολογίας μέ τή φιλοσοφία", σ. 58: "Τόσο απέναντι στούς φιλοσόφους ὅσο καί πρός τά μέλη της ἡ Εκκλησία, τό μυστικό σῶμα τοῦ Χριστου, διδάσκει σταδιακως φανερώνει λόγον αποκεκαλυμμένο από τόν ἴδιο τον Θεό".

58. Ν. Ματσούκα, *Ἱστορια της Φιλοσοφιας*, σ. 119:"Ὁ ἄνθρωπος, κομμάτι τοῦ σύμπαντος, δέν μπορει νά ναι κάτι αυτόνομο κι ανεξάρτητο· εναρμονιζεται μέ το σύνολο καί κυρίως μέ τό "ξυνόν", τόν παγκόσμιο λόγο πού κάνει τη συνοχή και τήν τάξη τοῦ σύμπαντος.".

59. K. Ware, *Ἡ ὀρθόδοξη θεολογια στόν 21ο αἰώνα*, σ. 36:"Η πραγματική ἐμπειρια τῆς προσωπικῆς ὕπαρξης εἶναι πολύ μεγαλύτερη από ὁποιαδηποτε μερικη εξηγηση ἐπιλέξουμε νά τῆς δώσουμε.".

60. Ν. Ματσούκα, *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία, Α'*, σ. 83:"Τώρα ὑπάρχει σιωπή, ἀργότερα ἴσως δυνατός ὁ λόγος.".

61. Ν. Ματσούκα, *Γλυκόπικρες ρίζες. Μυθιστορηματική αὐτοβιογραφία*, σ. 195.

62. Ν. Ματσούκα, *Γλυκόπικρες ρίζες. Μυθιστορηματική αὐτοβιογραφία*, σ. 188:"Φροντιζα οἱ σκέψεις μου νά βγαίνουν από τά ἴδια τα πραγματα κι απο τά βιώματα μου-καί νά μήν εἶμαι ὀνειροπαρμένος.".

Ἡ φανέρωση τῶν διεπιστημονικῶν διερωτήσεων στοιχειώνουν τήν εἰκόνα τῆς καθολικῆς πραγματικότητας ἐντός τοῦ κοσμικοῦ γεγονότος. Ἡ κοσμική πραγματικότητα συντείνει στήν ἀποκάλυψη τῆς οἰκονομίας τοῦ Θεοῦ καί ἐπαληθεύει τίς ἐπιστημονικές διερευνήσεις[63]. Πρόκειται γιά μιά συνεχῆ αὐτοπραγμάτωση τοῦ κόσμου πού διαλέγεται μέ τή γύμναση τοῦ νοῦ καί τήν ἔρευνά μας γιά τά θαυμαστά ἔργα τοῦ Θεοῦ. Κόσμος καί ἄνθρωπος ἱστοροῦν τήν ἑνότητα τῆς ἐξελικτικῆς δημιουργίας καί ἐνεργοῦν τόν θεῖο λόγο. Αὐτή ἡ πορεία τείνει σέ κάθε τελειωτική ἔκφανση καί ἀγκαλιάζεται ἀπό τή θεία ἀπειρότητα σέ κάθε ἔκφρασή Της. Τελικά, κάθε ἔκφραση τῆς ἐπιστημονικῆς πρό(σ)κλησης ἀποτελεῖ μιά σημαντική πρόταση γιά τήν ἑρμηνεία τῆς πραγματικότητας νοηματοδοτώντας τό ζωντανό πεδίο τῆς πατερικῆς θεολογίας[64].

---

63. Ν. Ματσούκα, *Ἐπιστήμη φιλοσοφία καί θεολογία στήν Ἑξαήμερο τοῦ Μ. Βασιλείου*, σ. 202:"Τελικά μιά σύγχρονη Ἑξαήμερος μπορεῖ νά ἔχει ὡς πρότυπο τήν πολύ σύγχρονη γιά τόν καιρό τῆς Ἑξαήμερο τοῦ Μ. Βασιλείου.".

64. Ν. Ματσούκα, *Ἐπιστήμη φιλοσοφία καί θεολογία στήν Ἑξαήμερο τοῦ Μ. Βασιλείου*, σ. 202:"Πάντως τό σημερινό κοσμοείδωλο εἶναι πιό κοντά στή χριστιανική διδασκαλία καί πιό πρόσφορο νά δεχτεῖ τή "χριστιανική θεώρηση", μιά καί εἶναι ἀπελευθερωμένο ἀπό μαγικές δυνάμεις, ὀρθολογοποιημένο καί ξαστερωμένο ἀπό τά σκοτάδια τῆς διαρχίας.".

Βιβλιογραφία

Πηγές

Γρηγορίου Νύσσης, *Εἰς τόν Ἐκκλησιαστήν*, JAEGER V.
Γρηγορίου Θεολόγου, *Λόγος* 28, PG 36.
Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περί διαφόρων ἀποριῶν* 41, PG 91.
Μ. Βασιλείου, *Εἰς τήν Ἑξαήμερον*, PG 29.

Μελέτες

Γιανναρᾶ Χ., *Τό πρόσωπο καί ὁ ἔρως*, ἐκδόσεις Δόμος, Ἀθήνα 1987.
Γιανναρᾶ Χ., *Μετα-νεωτερική Μετα-φυσική*, ἐκδόσεις Δόμος, Ἀθήνα 1993.
Ἐλύτη Ο., *Ἰδιωτική ὁδός*, ἐκδόσεις Ὕψιλον, Ἀθήνα 1995.
Ἐλύτη Ο., *Τό Ἄξιον Ἐστί*, ἐκδόσεις Ἴκαρος, Ἀθήνα 1970.
Κανελλόπουλου Π., *Μεταφυσικῆς Προλεγόμενα*, ἐκδόσεις Ἑστία, Ἀθήνα 2003.
Κεσελόπουλου Α., *Ἄνθρωπος καί φυσικό περιβάλλον*, ἐκδόσεις Δόμος, Ἀθήνα 1989.
Λιάλιου Δ., *Ἐργογραφία Νίκου Ἀθ. Ματσούκα*, ἐκδόσεις Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1998.
Μαντζανάρη Κ., "Ἡ ἔννοια τοῦ κόσμου στά σχολικά ἐγχειρίδια τῶν θρησκευτικῶν τῆς πρωτοβάθμιας ἐκπαίδευσης", *Γρηγοριος Παλαμᾶς*, 819 (2007).
Μαντζανάρη Κ., "Θεός, κόσμος καί ἄνθρωπος στή "θεολογία" τοῦ Π. Κανελλόπουλου", *Γρηγόριος Παλαμᾶς*, 805 (2005).
Μαντζανάρη Κ., *Ἴχνη ἀπό τήν ἀναζήτηση τοῦ ἑαυτοῦ καί τοῦ ἄλλου*, ἐκδόσεις Ψηφίδα, Ἀθήνα 2007.
Ματσούκα Ν., "Οἱ δύο "δημιουργίες" στό ἔργο τοῦ Γρηγορίου Νύσσης", ἀνάτυπο Ἐπιστημονικής Ἐπετηρίδα Θεολογικῆς Σχολῆς, *Κληρονομία*, 21, Α'-Β', Θεσσαλονίκη 1992.
Ματσούκα Ν., *Γλυκόπικρες ρίζες*. Μυθιστορηματική αὐτοβιογραφία, ἐκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1991.
Ματσούκα Ν., *Δογματική καί Συμβολική Θεολογία*, Α', ἐκδόσεις Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1985.
Ματσούκα Ν., Δογματική καί Συμβολική Θεολογία, Β', ἐκδόσεις Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1988.
Ματσούκα Ν., *Ἐπιστήμη φιλοσοφία καί θεολογία στήν Ἑξαήμερο τοῦ Μ. Βασιλείου*, ἐκδόσεις Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1990.
Ματσούκα Ν., *Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας*, ἐκδόσεις Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2002.
Ματσούκα Ν., *Μυστήριον ἐπί τῶν ἱερῶς κεκοιμημένων και ἄλλα*

μελετήματα, ἐκδόσεις Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1992.

Ματσούκα Ν., *Νεοελληνικός πολιτισμός καί διανόηση*, ἐκδόσεις Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2006.

Ματσούκα Ν., *Ὀρθοδοξία καί αἵρεση*, ἐκδόσεις Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1992.

Ματσούκα Ν., *Παλαιᾶς καί Καινῆς Διαθήκης σημεῖα νοήματα καί ἀποτυπώματα*, ἐκδόσεις Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2002.

Ματσούκα Ν., *Πολιτισμός αὔρας λεπτῆς*, ἐκδόσεις Τό Παλήμψιστον, Θεσσαλονίκη 2000.

Ματσούκα Ν., *Τό πρόβλημα τοῦ κακοῦ*, ἐκδόσεις Π., Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1986.

Μεταλληνοῦ Γ. π., "Ἐκκλησία καί ἐπιστήμη τόν 18ο αἰώνα ", *Σύναξη*, 18 (1986).

Μπέγζου Μ., "Μεταξύ ἀπολογητικῆς καί ἀποκαλυπτικῆς", *Σύναξη*, 17 (1986).

Μπέγζου Μ., *Δοκίμια φιλοσοφίας της θρησκείας*, ἐκδόσεις Γρηγόρη, Ἀθήνα 1988.

Σιάσου Λ., "Ἀπό τή συνάντηση τῆς θεολογίας μέ τή φιλοσοφία", *Σύναξη*, 37 (1991).

Σταμούλη Χ., *Ἄσκηση αὐτοσυνειδησίας*, ἐκδόσεις Τό Παλήμψιστον, Θεσσαλονίκη 2004.

Σταμούλη Χ., *Κάλλος τό Ἅγιον*, ἐκδόσεις Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2004.

Χρηστίδη Θ., *Χάος καί πιθανολογική αἰτιότητα. - Μεταξύ προκαθορισμοῦ καί τύχης*, ἐκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1997.

Powers J., *Φιλοσοφία καί νέα Φυσική*, μτφρ. Τ. Τσιαντούλα, Τ. Κυπριανίδη, ἐκδόσεις Πανεπιστημιακές Ἐκδόσεις Κρήτης, Ἡράκλειο 1995.

Ware K., *Ἡ ὀρθόδοξη θεολογία στόν 21ο αἰώνα*, μτφρ. Ν. Ντόντος, ἐκδόσεις Ἴνδικτος, Ἀθήνα 2005.

Βασιλικῆς Παππᾶ - Βάλιας Παπαναστασοπούλου
Ms Θεολόγων ΑΠΘ

Σύζευξη τῆς ἑλληνικῆς καί χριστιανικῆς παιδείας ὅπως διαφαίνεται μέσα ἀπό τό ἔργο τοῦ Μ. Βασιλείου "Πρός τούς νέους, ὅπως ἄν ἐξ Ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων"

Στήν παροῦσα μελέτη θά ἀσχοληθοῦμε μέ μιά ὁμιλία τοῦ Μ. Βασιλείου, μίας ἀπό τίς ἐξέχουσες μορφές τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν[1]. Ἡ ὁμιλία αὐτή φέρει τόν τίτλο *"Πρός τούς νέους, ὅπως ἄν ἐξ*

1. Ὁ Μ. Βασίλειος γεννήθηκε τό 330 μ.Χ. στήν Καισάρεια τῆς Καππαδοκίας. Καταγόταν ἀπό εὐκατάστατη οἰκογένεια ἡ ὁποία διακρινόταν γιά τήν εὐγενική της καταγωγή καί τήν ἁγιότητά της. Τά πρῶτα γράμματα τά ἔμαθε ἀπό τόν πατέρα του, Βασίλειο ὁ ὁποῖος ἦταν ρήτορας καί διδάσκαλος ἐνῶ γιά τήν χριστιανική ἀνατροφή του φρόντισαν ἡ μητέρα του Ἐμμέλεια καί ἡ γιαγιά του, ἡ εὐλαβέστατη Μακρίνα. Φοίτησε στίς φιλοσοφικές σχολές τῆς Καισάρειας, τοῦ Βυζαντίου, ὅπου γνώρισε τόν περίφημο ρητοδιδάσκαλο Λιβάνιο κατά τά ἔτη 349-352. Στή συνέχεια σπούδασε στό Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν φιλολογία, ρητορική (πανηγυρική καί δικανική) καί φιλοσοφία (ἠθική, φυσική καί μεταφυσική). Ὅταν ἀποπεράτωσε τίς σπουδές του, ὁ Βασίλειος ἐξάσκησε τό ἐπάγγελμα τοῦ ρήτορα στήν ἰδιαίτερη πατρίδα του, τήν Καισάρεια. Στή συνέχεια μοίρασε τό μεγαλύτερο μέρος τῆς πατρικῆς του περιουσίας στούς φτωχούς καί ταξίδεψε στίς χῶρες τῆς Ἀνατολῆς (Συρία, Μεσοποταμία, Αἴγυπτο) γιά νά γνωρίσει τό μοναχισμό καί νά ἀφοσιωθεῖ σέ αὐτόν, ἐπειδή ἦταν θαυμαστής του. Μόνασε γιά πέντε χρόνια σέ ἔρημο τόπο κοντά στή Νεοκαισάρεια. Ὕστερα ἀπό πρόσκλησή του, τόν ἐπισκέπτεται ὁ Γρηγόριος καί συντάσσουν μαζί τή Φιλοκαλία, μία συλλογή ἀπό τά ἔργα τοῦ Ὠριγένη, μοναχικούς κανόνες, καθώς καί τά "Ἀσκητικά" του. Ἐπιστρέφοντας, ἀπό τή μοναχική ζωή χειροτονεῖται διάκονος καί μετά ἀπό μικρό χρονικό διάστημα πρεσβύτερος. Ὁρόσημο στήν ἐκκλησιαστική του

Ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων"[2] (PG 31, 563-590) καί ἔχει παραινετικό καί παιδαγωγικό χαρακτήρα. Ἡ μετά χεῖρας μελέτη ἐπιχειρεῖ νά παρουσιάσει ἀφενός τίς παιδαγωγικές ἰδέες[3] τοῦ Μ. Βασιλείου, ἀφετέρου νά καταδείξει τή σύζευξη τῆς Ἑλληνικῆς καί Χριστιανικῆς παιδείας πού πραγματοποίησε ὁ μεγάλος ἱεράρχης. Εἶναι ἕνα ἀπό τά πιό γνωστά κείμενα τοῦ Μ.Βασιλείου, τό ὁποῖο σώθηκε σέ ἑκατοντάδες χειρόγραφα καί ὑπῆρξε ἀγαπημένο ἀνάγνωσμα τόσο στή Δύση κατά τήν ἐποχή τῆς Ἀναγέννησης ὅσο καί στήν Ἑλλάδα κατά τήν Τουρκοκρατία[4]. Ὁ Μ. Βασίλειος ἀνήκει στούς κορυφαίους παιδαγωγούς τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ καί χριστιανικοῦ κόσμου, τοῦ ὁποίου οἱ συμβουλές πρός τούς χριστιανούς νέους ἔμειναν ἀθάνατες. Κατεῖχε ὅλες σχεδόν τίς ἐπιστημονικές γνώσεις τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὥστε εὔλογα κάθε ἐπιστήμη δικαιοῦται νά τόν διεκδικεῖ ὡς δικό της[5].

Ὁ Μ. Βασίλειος ὑπῆρξε ταλαντοῦχος καί γόνιμος συγγραφέας μέ ἀγάπη καί θαυμασμό πρός τά ἑλληνικά γράμματα πού ὁ ἀναγνώστης τή διακρίνει μελετώντας τά παιδαγωγικά του ἔργα[6]. Τά ἔργα του ἔχουν ἐκδοθεῖ στήν PG (τόμοι 29-32) καί στή Βιβλιοθήκη Ἑλλήνων Πατέρων καί Ἐκκλησιαστικῶν Συγγραφέων (ΒΕΠΕΣ) τῆς Ἀποστολικῆς Διακονίας. Διακρίνονται σέ Ἐπιστολές, Ἠθικά, Ἀσκητικά, Ἀντιαιρετικά Θεολογικά, Ἑρμηνευτικοοικοδομητικά, Ὁμιλίες οἰκοδομητικοῦ, ἑρμηνευτικοῦ, ἐγκωμιαστικοῦ, παιδαγωγικοῦ καί Θεολογικοῦ περιεχομένου καί Λειτουργικά[7]. Ἀπό τίς ἑρμηνευτικές

σταδιοδρομία εἶναι ἡ χειροτονία του σέ ἐπίσκοπο Καισάρειας τό ἔτος 370. Βλ. Παν. Κ. Χρήστου, *Ὁ Μέγας Βασίλειος*, Θεσσαλονίκη 1978, σσ. 25 καί 47 Σ. Γ. Παπαδόπούλου, *Πατρολογία*, τόμος Β', ἔκδοση Β', Ἀθήνα 1999, σ. 389.

2. Ἡ πρώτη ἔντυπη ἔκδοση του λόγου ἔγινε σέ λατινική μετάφραση στό Mainz τῆς Γερμανίας τό 1459 καί μέχρι τό 1500 σημείωσε 20 ἐκδόσεις. Στά Ἑλληνικά ἡ πρώτη ἔκδοση ἔγινε τό 1532 στήν πόλη Basel (Βασιλεία). Βλ. Α. Μαυρίδη, *Θεολογικές καί Παιδαγωγικές Ἀπόψεις στή Διδασκαλία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου. Μιά θεωρητική ἀνάλυση*, Θεσσαλονίκη (ἐκδ. Κυριακίδη) 2005, σ. 29.

3. Περισσότερα γιά τίς παιδαγωγικές, ἀνθρωπολογικές, κοινωνικές, ποιμαντικές καί θεολογικές ἀπόψεις τοῦ Μ. Βασιλείου βλ. Α. Μαυρίδη, *ὅ.π.*.

4. Βλ. Π. Κ. Χρήστου, *Ὁ Μέγας Βασίλειος. Βίος καί Πολιτεία, Συγγράμματα, Θεολογική Σκέψις*, , Θεσσαλονίκη (ἐκδ. Πατριαρχικό Ἵδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν) 1978, σ. 188.

5. Βλ. Α. Μαυρίδη, *ὅ.π.*, σ. 11.

6. Βλ. Θ. Ν. Ζήση, *Ὁ Μέγας Βασίλειος καί ἡ Θύραθεν παιδεία*, Ἀθήνα 1980, σ. 58.

7. Βλ. Β. Φειδά, λῆμμα Βασίλειος ὁ Μέγας στήν ἐγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Larousse Britannica, τόμ. 11, Ἀθήνα (2006) σ. 119. Ἐπίσης βλ. Σ. Γ. Παπαδόπούλου, *Πατρολογία*, τόμος Β', ἔκδοση Β', Ἀθήνα 1999, σσ. 394-402.

του ὁμιλίες ἰδιαίτερη σημασία ἔχουν οἱ ἐννέα εἰς τήν Ἑξαήμερον, στίς ὁποῖες μπορεῖ κανείς νά διακρίνει τό θαυμασμό καί τήν ἀγάπη του ἀπέναντι στή φύση[8]. Ἀπό τίς ἠθικές του ὁμιλίες σημαντικές εἶναι οἱ δύο "περί νηστείας", ὅπου ὁ σοφός ἱεράρχης τονίζει τήν πνευματική της ἀξία. Ἀξιόλογη εἶναι ἡ κοινωνική του ὁμιλία "περί πλεονεξίας"[9]. Οἱ 360 περίπου ἐπιστολές του[10] ἀποτελοῦν τό σπουδαιότερο τμῆμα τῆς συγγραφικῆς του δραστηριότητας. Σέ αὐτές διακρίνονται τά μεγάλα πνευματικὰ καί ψυχικά του χαρίσματα, καθώς ἐπίσης τό ποιμαντικό του ἐνδιαφέρον καί ἡ προσπάθειά του νά στηρίζει τούς πιστούς[11]. Ἐνδιαφέρουσες εἶναι οἱ παρηγορητικές ἐπιστολές πού παρηγορεῖ πρόσωπα γιά τό θάνατο οἰκείων.

Πολλοί μελετητές ἔχουν χαρακτηρίσει τήν ὁμιλία αὐτή τήν ὁποία καί θά ἀναλύσουμε ἐδῶ πραγματεία ἤ διάλεξη, ἡ ὁποία γράφτηκε ἀπό τό Μ. Βασίλειο ὑπό τή μορφή ἐπιστολῆς γιά νά σταλεῖ πρός τούς νεαρούς ἀνιψιούς του οἱ ὁποῖοι ἐκείνη τήν ἐποχή σπούδαζαν σέ ἐθνικές φιλοσοφικές σχολές[12]. Βέβαια, ἔχει διατυπωθεῖ καί ἡ ἄποψη πώς ἡ ἐπιστολή αὐτή δέν εἶναι δυνατόν νά ἀπευθύνεται μόνο στούς συγγενεῖς του, ἀλλά μπορεῖ νά ἀπευθύνεται στό σύνολο τῶν Χριστιανῶν νέων πού ἐντρυφοῦν στή μελέτη τῶν κλασικῶν καί τῶν χριστιανικῶν γραμμάτων. Αὐτό δικαιολογεῖται ἀπό τό γεγονός πώς ἡ ἐπιστολή διαπραγματεύεται ἕνα τόσο σοβαρό καί σημαντικό θέμα, δηλαδή αὐτό τῆς ἀξίας τῆς θύραθεν παιδείας καί τῆς σχέσης της μέ τή χριστιανική παιδεία, πού ἀφοροῦσε τό σύνολο τῆς χριστιανικῆς σπουδάζουσας νεολαίας[13]. Πολύ πιθανόν τό ἔργο νά συντάχθηκε πολύ νωρίς, ἴσως τό 363 ἤ 364 μέ ἀφορμή τήν ἔκδοση τοῦ διατάγματος τοῦ Ἰουλιανοῦ κατά τῶν χριστιανῶν διδασκάλων[14]. Ὁ αὐτοκράτορας Ἰουλιανός εἶχε ἀπαγορεύσει μέ διάταγμα τήν ὑπό χριστιανῶν διδασκάλων παράδοση τῆς φιλολογίας, τῆς ρητορικῆς καί τῆς φιλοσοφίας (codex Theodos. 12, 35. Ιουλιανοῦ, Ἐπιστολή 61). Οἱ χριστιανοί ἀντέδρασαν ποικιλοτρόπως. Οἱ Ἀπολιναριστές συνέταξαν ἔπη,

---

8. Θωμᾶ Ν. Ζήση, *ὅ.π.*, σσ. 55-56.

9. *Ὅ.π.* σ. 57.

10. *Ὅ.π.* σ. 58.

11. Βλ. Σ. Γ. Παπαδόπούλου, *Πατρολογία*, τόμος Β', ἔκδοση Β', Ἀθήνα 1999, σ. 394.

12. π. P.Lemerle, *Ὁ πρῶτος Βυζαντινός Οὐμανισμός*, Ἀθήνα 2001, σ. 47.

13. *ΕΠΕ*, τόμος 7ος, Πατερικαί ἐκδόσεις Γρηγόριος Παλαμᾶς, Θεσσαλονίκη 1973, σ. 21.

14. Βλ. Π. Κ. Χρήστου, *Ὁ Μέγας Βασίλειος. Βίος καί Πολιτεία, Συγγράμματα, Θεολογική Σκέψις*, Πατριαρχικό Ἵδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσσαλονίκη 1978, σ. 188. Σ. Γ. Παπαδόπούλου, *ὅ.π.*, σ. 397.

δράματα καί διαλόγους μέ θέματα βιβλικά καί μέτρα κλασσικά, ὁ δέ Γρηγόριος ὁ Θεολόγος συνέθεσε ποιήματα μέ ὅμοια μέτρα. Ὁ Βασίλειος ἀναγνώρισε τήν ἀνάγκη νά μεταβαίνουν οἱ χριστιανοί νέοι στούς ἐθνικούς διδασκάλους, ἀποσκοπώντας νά ἐνισχύσει τή στροφή τους στίς κλασικές σπουδές ἀλλά καθιστώντάς τους ὅμως προσεκτικούς[15].

Ὁ Μ. Βασίλειος ἰδιαίτερα θεωροῦσε τά κλασικά μαθήματα ἀναγκαῖα γιά τήν προπαρασκευή τῶν θεολογικῶν σπουδῶν[16]. Ἡ ἐπιστολή διαιρεῖται σέ 10 κεφάλαια[17] καί μπορεῖ νά χωριστεῖ σέ δύο μέρη: α) τό μεθοδολογικό, τό ὁποῖο ἀποτελεῖται ἀπό τά τέσσερα πρῶτα κεφάλαια καί β) τό οὐσιαστικό τό ὁποῖο περιλαμβάνει τά ἑπόμενα πέντε κεφάλαια. Τό τελευταῖο κεφάλαιο, τό δέκατο ἀποτελεῖ μία ἀνακεφαλαίωση ὅλων ὅσων προηγήθηκαν καί οὐσιαστικά πρόκειται γιά τόν ἐπίλογο τῆς μελέτης τοῦ Βασιλείου. Ἤδη ἀπό τό προοίμιο τῆς ἐπιστολῆς ἀντιλαμβανόμαστε ὅτι ὁ Μ. Βασίλειος διεισδύει στή βαθιά σημασία τῆς κλασικῆς παιδείας καί δέν ἀσχολεῖται μέ αὐτή μέ ἕναν τρόπο ἐπιφανειακό. Ὁ Βασίλειος ἀναφέρεται στούς λόγους γιά τούς ὁποίους ὁδηγήθηκε στή συγγραφή τῆς ἐπιστολῆς, οἱ ὁποῖοι σχετίζονται τόσο μέ τό συγγενικό ἐνδιαφέρον του, ὅσο καί μέ τήν ἐμπειρία του, ἡ ὁποία εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς μεγάλης του ἡλικίας[18] καί τῶν γεγονότων πού ἔζησε στήν πολυτάραχη ζωή του. Ὁ σκοπός του διαφαίνεται ἤδη ἀπό τό προοίμιο καί δέν εἶναι ἄλλος ἀπό τό νά διδάξει τούς νέους. Χρησιμοποιεῖ τούς στίχους τοῦ Ἡσιόδου, τοῦ μεγάλου ποιητῆ τοῦ διδακτικοῦ ἔπους[19], ὁ ὁποῖος ἔκανε τήν τριπλή διάκριση μεταξύ τῆς αὐτογνωσίας, τῆς ὑπακοῆς στίς ὀρθές ὑποδείξεις τῶν ἄλλων καί στήν ἀχρηστία ἐκείνων πού δέν ἀποτελοῦν μέλη οὔτε τῆς πρώτης οὔτε τῆς δεύτερης ὁμάδας. Ὁ Μ. Βασίλειος κάνει χρήση τῶν στίχων τοῦ Ἡσιόδου, καθώς ἔχει τήν πεποίθηση πώς αὐτοί μποροῦν νά λειτουργήσουν ὡς ἕνα εἶδος ὁδηγοῦ γιά τούς χριστιανούς νέους τοῦ καιροῦ του χωρίς νά διακρίνει κάποιο στοιχεῖο ἐπικινδυνότητας

15. Βλ. Π.Κ. Χρήστου, λῆμμα Βασίλειος ὁ Μέγας, στήν ἐγκυκλοπαίδεια *ΘΗΕ*, τόμ. 3, σσ. 681-696.

16. Βλ. Β. Φειδᾶ, *ὅ.π.*, σ. 120.

17. Βλ. Β. Φειδά, *ὅ.π.*, σ. 119.

18. Δέν εἶναι ὀρθό ὅτι αὐτή ἡ πραγματεία συνετάγη πρός το τέλος τοῦ βίου του, ἐκ τοῦ λόγου ὅτι ἐπικαλεῖται τήν προχωρημένη του ἡλικία. Ὁ Βασίλειος δέν ἔφτασε ποτέ σέ γεροντική ἡλικία. Ἐνώπιον δέ δεκαπενταετῶν σπουδαστῶν μποροῦσε καί τριακονταετής ὤν νὰ ἐπικαλεστεῖ μακρά πείρα καί ἡλικία. Βλ. Π.Κ. Χρήστου, λῆμμα Βασίλειος ὁ Μέγας, *ὅ.π.*, 681-696.

19. *Ἔργα καί Ἡμέραι*, στίχοι 293-297.

20. Βλ. Θ. Ν. Ζήση, *ὅ.π.*, σ. 64.

γιά τή διδασκαλία τοῦ Κυρίου[20]. Ἐπιπλέον, δικαιολογεῖ αὐτή τήν ἐπιλογή του λέγοντας πώς ὁ ἴδιος δέ βρῆκε τίποτα πιό ὠφέλιμο ἀπό τά ἔργα τῶν ἀρχαίων πνευματικῶν ἀνθρώπων. Αὐτό πού θά πρέπει νά ἀπασχολήσει τόν μελετητή τῶν ἀρχαίων κειμένων δέν εἶναι το ἄν θά πρέπει νά προβεῖ σέ μελέτη τους, ἀλλά μέ ποιόν τρόπο θά ἀξιολογηθοῦν οἱ ἀρχαῖες πηγές[21]. Ὁ Μ. Βασίλειος προκειμένου νά καταδείξει τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο οἱ νέοι θά πρέπει νά προσεγγίζουν τά κείμενα τῶν ἀρχαίων συγγραφέων χρησιμοποιεῖ μία πολύ ὄμορφη εἰκόνα. Δηλαδή, οἱ νέοι παρομοιάζονται μέ ἕνα πλοῖο, τό ὁποῖο δέ θά πρέπει νά παραδίδει τό πηδάλιο τοῦ νοῦ τους χωρίς καμία ἐπιφύλαξη. Αὐτό σημαίνει πώς ἡ χριστιανική νεολαία θά πρέπει νά ἀποδέχεται τή μελέτη τῶν προχριστιανικῶν κειμένων, ἀλλά μέ παράλληλη ἐπίγνωση καί διάκριση αὐτοῦ πού διαβάζουν. Ὁ πατέρας τῆς Ἐκκλησίας μιλάει σάν δάσκαλος καί μάλιστα αὐτό ἐνισχύεται ἀπό τή χρήση τοῦ ρήματος διδάσκω ὅταν λέει: "Τίνα οὖν ἐστι ταῦτα καί ὅπως διακρίνουμεν, τοῦτο δή καί διδάξω ἔνθεν ἑλῶν". Ὁ Μ. Βασίλειος ἔρχεται νά πείσει τούς μαθητές του μέ τή διδασκαλία, τήν ὁποία οἱ ἀκροατές του εἶναι σέ θέση εἴτε νά ἀπορρίψουν εἴτε νά ἀποδεχτοῦν. Καί γιά νά ἐνισχύσει τά λεγόμενά του χρησιμοποιεῖ αὐτούσια παραδείγματα μέσα ἀπό τά ἀρχαῖα κείμενα ("ἔνθεν ἑλῶν") καί ὄχι ἀπό τόν ἐκκλησιαστικό χῶρο[22]. Ἡ ἔξωθεν σοφία, ἔχει βέβαια καί πλάνες καί μύθους, ἀλλά ἀπό αὐτές οἱ μαθητές θά ἐκτιμήσουν, σύμφωνα μέ τούς νόμους τῆς ἀντίθεσης, τό ὕψος καί τό μεγαλεῖο τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν. Ὡστόσο, ὅμως, ἀπό τούς ποιητές, τούς ρήτορες, τούς φιλοσόφους καί τούς ἄλλους συγγραφεῖς καλό θά εἶναι νά μελετοῦν οἱ νέοι τά ἔργα ἐκεῖνα στά ὁποῖα ἐπιδοκιμάζεται ἡ ἀρετή καί καταδικάζεται ἡ πονηρία καί νά περιφρονοῦν ὅσα ἀναφέρονται σέ φαῦλες πράξεις ἀνδρῶν ἤ θεῶν[23], "οὐ πάντα ἑξῆς παραδεκτέον ἡμῖν, ἀλλ' ὅσα χρήσιμα"[24].

Ὁ Μ. Βασίλειος προκειμένου νά κατανοήσει κάποιος τόν ἀρχαιοελληνικό κόσμο καί τά γραπτά του ἀποκυήματα, ὅπως τήν ποίηση, τήν ἱστορία, τή ρητορική καί τή φιλοσοφία προβαίνει σέ ἕναν διαχωρισμό[25]. Ἕνα διαχωρισμό ἀνάμεσα στούς δύο βίους: τόν ἀνθρώπινο καί τόν ἕτερο. Ἀπό τή μιά ὡς ἀνθρώπινο βίο χαρακτηρίζει

---

21. Βλ. Ν. Ε. Τζιράκη, *Μέγας Βασίλειος καί Ἑλληνισμός*. Κατά τήν πραγματεία τοῦ Μ. Βασιλείου "Πρός τούς νέους", Ἀθήνα 2004, σ. 57.

22. Βλ. Ν. Ε. Τζιράκη, *ὅ.π.* σ. 58.

23. Βλ. Α. Μαυρίδη, *ὅ.π.*, σ. 89.

24. Πρός τούς νέους 2, PG 31, 252.

25. ΕΠΕ 7, 320-322- ΒΕΠ 54, 200- MG 31, 568. Ἐπίσης βλ. Β. Δ. Χαρώνη, *Παιδαγωγική Ἀνθρωπολογία Μεγάλου Βασιλείου*, τόμ. Α', Ἀθήνα 2002, σ. 75.

26. Βλ. Ν. Ε. Τζιράκη, *ὅ.π.* σ. 58.

τήν παροῦσα ζωή τοῦ ἀνθρώπου μέχρι τό φυσικό του θάνατο καί τήν ἐγκατάλειψη τῶν ἐγκόσμιων ἐνῶ ἀπό τήν ἄλλη πλευρά μέ τόν ὅρο "ἕτερος βίος" ἐννοεῖ μέ σαφήνεια τή μεταθάνατον ζωή, τήν αἰώνια ζωή, ἡ ὁποία ἕπεται τοῦ φυσικοῦ θανάτου. Ἡ διάκριση αὐτή στά μάτια ἑνός χριστιανοῦ φαντάζει ἀπόλυτα ὀρθολογική καθώς ἡ αἰώνια ζωή ἀποτελεῖ τό στόχο κάθε χριστιανοῦ ἀφοῦ ἡ παροῦσα ζωή ἀποτελεῖ προπαρασκευαστικό στάδιο γιά τήν ἑπόμενη, δηλ. τήν αἰώνια[26]. Μέ γνώμονα ὅλα τά παραπάνω γίνεται σαφές πώς ἡ ἐπίγεια ζωή καί τά συνακόλουθα ἀγαθά της δέν ἔχουν καμία ἀξία γιά τόν Χριστιανό, γιατί ἁπλούστατα ὅλα ἔχουν πρόσκαιρο χαρακτήρα[27]. Παρά ταῦτα, ὁ Μ. Βασίλειος δέν ἀπαξιώνει τά ἀγαθά, τά ὁποῖα ὑπάρχουν σέ αὐτόν τό βίο καί βοηθοῦν γιά τόν "ἕτερον βίον". Γιά τή μέλλουσα ζωή διδάσκει ἡ Γραφή καί ἡ χριστιανική θεολογία, ἀλλά οἱ νέοι δυσκολεύονται νά κατανοήσουν τά διδασκόμενα. Ἑπομένως αὐτοί θά ἐπιδοθοῦν κυρίως στή μελέτη τῆς κλασσικῆς φιλολογίας, λαμβάνοντας ὅ,τι εἶναι καλό, ὅπως πράττουν οἱ μέλισσες ἀπό τά ρόδα, ἐκλέγοντας δηλαδή κείμενα ἀποσκοποῦντα στήν ἠθική διαπαιδαγώγηση. Ἔτσι κρίνει ὁ συγγραφέας ὅτι καί ἡ ἑλληνική γραμματεία προσφέρει μαρτυρία ὑπέρ τοῦ ἀγαθοῦ[28]. Ἐντούτοις, πιστεύει πώς μία σύγκριση ἀνάμεσα στά ἀγαθά τά ἐπίγεια καί αὐτά τῆς αἰώνιας ζωῆς δίνει σαφῶς τό προβάδισμα στά δεύτερα χρησιμοποιώντας τό γνωστό παράδειγμα τῆς διαφορᾶς τοῦ σώματος καί τῆς ψυχῆς. Ἀπό αὐτό τό παράδειγμα συνάγεται τό συμπέρασμα πώς ὁ Μ. Βασίλειος γνώριζε πολύ καλά τήν πλατωνική διδασκαλία γιά τό σῶμα[29], ἀφοῦ ἐκτιμοῦσε πολύ τόν Πλάτωνα[30]. Σέ αὐτό φυσικά συνέβαλαν οἱ σπουδές του στήν Ἀθήνα.

Στή συνέχεια τοῦ προλόγου του ὁ ἱερός Πατέρας θεολογεῖ περισσότερο δίδοντας ὁλοκληρωτικό τό προβάδισμα στούς "ἱερούς λόγους" μέσω τῶν ὁποίων οἱ ἄνθρωποι ὁδηγοῦνται στήν αἰώνια ζωή. Γιά νά φτάσουν ὅμως οἱ νέοι στό σημεῖο νά κατανοήσουν τήν ἐξ Ἀποκαλύψεως ἀλήθεια καί τούς ἱερούς λόγους, κρίνεται ἀπαραίτητη ἡ ἐκγύμναση μέ τούς "ἑτέρους λόγους", οἱ ὁποῖοι δέν εἶναι ἄλλοι ἀπό τά κείμενα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς κλασικῆς γραμματείας. Ὁ

---

27. ΕΠΕ 7,318-ΒΕΠ 54,199, MG 31,565. Β. Δ. Χαρώνη, *ὅπ.*, σ. 34. Αὐτά συμφωνοῦν καί μέ τό νόημα τῆς Κ.Δ. ὅπως ἀναφέρεται καί στήν πρός Ἑβραίους ἐπιστολή: "οὐκ ἔχομεν ὧδε μένουσαν πόλιν ἀλλά τήν μέλλουσαν ἐπιζητοῦμεν" (13,14), ὅπου τονίζεται τό πρόσκαιρον τῆς παρούσας ζωῆς καί συνεπῶς ἡ μειωμένη ἀξία της σέ σχέση μέ τή μέλλουσα καί αἰώνια ζωή.

28. Βλ. Π.Κ. Χρήστου, λῆμμα Βασίλειος ὁ Μέγας, *ΘΗΕ*, τόμ. 3, σσ. 681-696.

29. Βλ. Ν. Ε. Τζιράκη, *ὅπ.*, σ. 60, μέ ὑποσημείωση 7.

30. Βλ. Β. Δ. Χαρώνη, *ὅπ.*, σ. 18.

χαρακτήρας αὐτῶν τῶν κειμένων θά εἶναι προγυμναστικός, γιά νά μπορέσουν οἱ χριστιανοί νέοι ἀκολούθως νά ἀποδεχτοῦν τούς θείους λόγους καί φυσικά θά πρέπει νά εἶναι κείμενα πού βρίσκονται πολύ κοντά στό πνεῦμα τῶν χριστιανικῶν λόγων.

Προκειμένου νά ἐνισχύσει τήν παραπάνω ἄποψή του ὁ ἱερός Πατέρας χρησιμοποιεῖ δύο παραδείγματα. Τό πρῶτο προέρχεται ἀπό τό στρατιωτικό χῶρο, ὅπου ἀναφέρεται στούς στρατιῶτες, οἱ ὁποῖοι προγυμνάζονται μέ σκιές καί καθρέπτες ἤ χορούς καί χειρονομίες γιά νά καταστοῦν ἕτοιμοι γιά μία πραγματική μάχη. Τό ἴδιο θά πρέπει νά κάνουν καί οἱ νεαροί Χριστιανοί, οἱ ὁποῖοι θά πρέπει νά προγυμναστοῦν καί νά ἀποκτήσουν ἐμπειρία μέ τά κλασικά κείμενα πρίν ἐντρυφήσουν στά ἱερά κείμενα, τῶν ὁποίων ἡ μελέτη καί κατανόηση ὁδηγοῦν στήν αἰώνια ζωή καί σωτηρία. Τό δεύτερο παράδειγμα προέρχεται ἀπό ἕναν ἄλλο ἐπαγγελματικό χῶρο, ἐκεῖνο τῶν βαφέων, οἱ ὁποῖοι δίνουν τό τελικό χρῶμα στό ὕφασμα μόνο ὅταν τό ἔχουν προπαρασκευάσει μέ τίς ἀπαραίτητες διαδικασίες.

Συνεπῶς, ὁ Μ. Βασίλειος στό Προοίμιο τῆς Ἐπιστολῆς του ἀποδέχεται τόν προπαρασκευαστικό ρόλο τῆς θύραθεν κλασικῆς παιδείας, μέ σκοπό αὐτή νά βοηθήσει στήν εἴσοδο τῶν νεαρῶν Χριστιανῶν στά "ἱερά καί ἀπόρρητα παιδεύματα", δηλαδή τά μυστήρια τῆς χριστιανικῆς πίστης[31].

Στή συνέχεια ὁ ἱερός πατέρας προχωράει στό ζήτημα τοῦ τρόπου προσέγγισης τῶν κλασικῶν κειμένων. Διατυπώνει τή θέση πώς ἄν ὑπάρχει κάποια σχέση μεταξύ τῶν ἀρχαιοελληνικῶν κειμένων καί τῶν ἀληθειῶν τῆς πίστης, τότε θά μπορεῖ νά ὑπάρξει κάποια ὠφέλεια ἀπό τή γνώση τῶν πρώτων. Ἀλλά καί στήν ἀντίθετη περίπτωση, ὅταν κάποιος δέ θεωρεῖ χρήσιμη τή σύγκριση τῶν ἱερῶν καί τῶν κλασικῶν κειμένων, τότε αὐτή ἡ ἀντιπαράθεση θά ἦταν χρήσιμη, ἀφοῦ θά βοηθοῦσε στήν ἀναγνώριση καί τή λήψη τοῦ καλύτερου ("βελτίονος"). Ὁ ἅγιος ἱεράρχης χρησιμοποιεῖ ἕνα ὡραῖο παράδειγμα γιά νά ἐνισχύσει αὐτή τήν ἄποψή του. Ὅπως ἕνα καρποφόρο δέντρο ἔχει ὡς σκοπό του νά παράγει καρπούς στήν κατάλληλη ἐποχή καί στολίζεται ἀπό τά φύλλα του πού βρίσκονται στά κλαδιά, μέ παρόμοιο τρόπο καί ἡ ψυχή, σάν ἄλλο καρποφόρο δέντρο ἔχει ὡς προορισμό της ("καρπός") τήν ἀλήθεια, ἐνῶ στολίζεται μέ τή βοήθεια τῆς θύραθεν σοφίας, ὅπως τά φύλλα τοῦ δέντρου. Ἡ θύραθεν σοφία ἀποτελεῖ τόν τρόπο, τό μέσον μέ τό ὁποῖο διατυπώνεται αὐτή ἡ ἀλήθεια[32].

---

31. Βλ. Ν. Ε. Τζιράκη, *ὅ.π.*, *σ.* 64.
32. Βλ. Νικ. Ἐμμ. Τζιράκη *ὅ.π.* *σ.* 67.

Ὁ Μ. Βασίλειος χρησιμοποιεῖ μιά εἰκόνα ἡ ὁποία εἶναι ἤδη γνωστή ἀπό τόν Ὅμηρο[33] καί τόν Ἀριστοτέλη[34]. Αὐτό ἀποδεικνύει πόσο πολύ οἱ χριστιανοί ἐκτιμοῦσαν τήν ἐποχή ἐκείνη τή θύραθεν σοφία, ὥστε νά τή θεωροῦν στολίδι τῆς ἀλήθειας. Ὁ Τατάκης ἀναφέρει πώς αὐτός εἶναι ὁ λόγος πού τό ἔργο αὐτό τοῦ Μ. Βασιλείου ἔχαιρε μεγάλης ἐκτίμησης στήν ἐποχή τῆς Ἀναγέννησης[35]. Ἡ ἀντίθεση πού ὑπῆρχε μεταξύ Χριστιανῶν καί Ἐθνικῶν δέν ἑστιαζόταν στό σημεῖο τῆς ἀξίας τῶν κλασικῶν κειμένων ἀλλά στό σημεῖο τῆς μή ἀποδοχῆς ἀπό τούς Χριστιανούς τῆς θύραθεν σοφίας ὡς προϊόν θείας ἀποκαλύψεως, ἀφοῦ αὐτοί βίωναν τή Θεία Ἀποκάλυψη στό πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἡ ἐν Χριστῷ ζωή ἀποτελεῖ τόν τελικό σκοπό τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς καί ἡ ἑλληνική παιδεία μπορεῖ νά βοηθήσει πρός αὐτή τήν κατεύθυνση σάν μέσο, ἀλλά ὄχι σάν αὐτοσκοπός[36]. Στήν προσπάθειά του νά γίνει πιό σαφής, ὁ Μ. Βασίλειος χρησιμοποιεῖ ὡς παράδειγμα βιβλικές προσωπικότητες, τό Μωυσῆ καί τό Δανιήλ[37], οἱ ὁποῖοι, ἐνῶ εἶχαν λάβει ὁ μέν πρῶτος αἰγυπτιακή, ὁ δέ δεύτερος βαβυλωνιακή ἀγωγή, ἐντούτοις κατάφεραν νά ἀγγίξουν τούς ἱερούς λόγους καί μάλιστα ὁ πρῶτος νά φτάσει στή θεωρία τοῦ Ὄντος. Συνεπῶς, ἡ ἀνθρώπινη σοφία μπορεῖ νά ἀποτελέσει μεγάλη βοήθεια ἀνεξάρτητα ἀπό πού προέρχεται ὡς πρός τήν προσέγγιση τῶν ἀληθειῶν τῆς χριστιανικῆς πίστης. Ἡ ἄποψη αὐτή συνδέεται σαφῶς μέ τή διδασκαλία τοῦ Ἰουστίνου περί "σπερματικοῦ λόγου", ὁ ὁποῖος βοηθοῦσε τούς ἀνθρώπους κάθε φυλῆς, ἐθνικότητας καί φύλου νά φωτιστοῦν[38].

Ἀπό τά παραπάνω γίνεται φανερό πώς ὁ Μ. Βασίλειος δέ βλέπει κάποιον κίνδυνο πού νά προέρχεται ἀπό τή θύραθεν σοφία καί εἰδικότερα ἀπό τά κείμενα τῆς κλασικῆς ἑλληνικῆς γραμματείας, καθώς "οὐκ ἄχρηστον ψυχαῖς μαθήματα τά ἔξωθεν". Ἐπιπλέον, μέ τήν ἄποψη αὐτή προσπαθεῖ νά γεφυρώσει τό χάσμα μεταξύ τῆς ἐθνικῆς καί τῆς χριστιανικῆς παιδείας καί νά πείσει τούς νέους χριστιανούς νά μελετοῦν τούς κλασικούς συγγραφεῖς[39]. Τό πρόβλημα ἔγκειται στόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο μετέχει κανείς στά

---

33. *Ἰλιάδα*, Υ 382 καί Χ 315.

34. *Περί φυτῶν* 199a 25.

35. Βλ. Β. Ν. Τατάκη, *Ἡ συμβολή τῆς Καππαδοκίας στή χριστια-νική σκέψη*, Ἀθήνα (ἐκδ. Κέντρο Μικρασιατικῶν Μελετῶν) 1979, σ. 92.

36. Βλ. Ν. Ε. Τζιράκη, *ὅ.π.*, σ. 68.

37. Πρβλ. *Πρός τούς νέους* 2, PG 31, 245.

38. Βλ. Ν. Ε. Τζιράκη, *ὅ.π.*, σ. 70.

39. Βλ. Α. Γιαννικόπουλου, *Ὁ ρόλος τοῦ Μ. Βασιλείου στή συμφιλίωση Ἑλλη-νισμοῦ - Χριστιανισμοῦ*, Ἀθήνα (ἐκδ. Γρηγόρη) 1991, σ. 43.

"ἔξωθεν μαθήματα". Γι᾽ αὐτό καί ἀναφέρεται στούς κινδύνους πού μποροῦν νά ἐλλοχεύουν στά ἔργα τῶν ποιητῶν, τῶν πεζογράφων καί τῶν ρητόρων. Θεωρεῖ πώς ὁ μεγαλύτερος κίνδυνος μπορεῖ νά προέλθει ἀπό τά κείμενα τῶν ποιητῶν, καθώς πρόκειται γιά ἔργα πού διαθέτουν μεγάλη ποικιλία στή θεματολογία καί τή σύνθεσή τους. Εἶναι γνωστό πώς τά διάφορα ποιητικά εἴδη χρησιμοποιοῦν μία γλωσσική πλοκή πού μπορεῖ νά ἐμπεριέχει καί "φαύλους λόγους". Αὐτούς τούς τελευταίους, οἱ νέοι θά πρέπει νά ἀποφεύγουν, γιατί μπορεῖ νά γίνει συνήθεια ἡ χρήση τῶν κακῶν λόγων καί ὁ νέος νά προχωρήσει στά χειρότερα "διά τῆς τῶν λόγων ἡδονῆς". Θά πρέπει νά ἀποφεύγονται οἱ ποιητές, οἱ ὁποῖοι λοιδοροῦν ἤ σκώπτουν ἤ ἐμπαίζουν τόν ἔρωτα ἤ μιμοῦνται τούς μεθυσμένους ἤ γράφουν ἄσεμνα ἄσματα. Ἐπίσης, θά πρέπει νά τούς ἀφήνουν ἀδιάφορους τά σημεῖα ἐκεῖνα πού περιγράφουν τίς ἀδυναμίες τῶν θεῶν καί κυρίως τοῦ Δία, ὅπως καί αὐτές πού ἀναφέρονται σέ ζῶα πού ἄν κάποιος τίς ἔλεγε θά κοκκίνιζε. Γι᾽ αὐτό τό λόγο ὁ Μ. Βασίλειος προτείνει ὡς τόν πιό κατάλληλο τρόπο ἀντιμετώπισης τῶν ποιητικῶν ἔργων τό παράδειγμα τοῦ Ὀδυσσέα, ὁ ὁποῖος ἀντιμετώπισε τίς Σειρῆνες[40]. Ὁ Μ. Βασίλειος τά ἴδια γράφει καί γιά τούς πεζογράφους καί ἰδιαίτερα ὅσα γράφονται ἀπό αὐτούς γιά νά ψυχαγωγήσουν τούς ἀναγνῶστες τους. Πιό ξεκάθαρη ὅμως θά λέγαμε εἶναι ἡ θέση του γιά τούς ρήτορες καί τή ρητορική τέχνη, καθώς γράφει "καί ρητόρων δέ τήν περί τό ψεύδεσθαι τέχνην οὐ μιμησόμεθα". Στήν περίπτωση τῶν Χριστιανῶν τό ψέμα δέν ἔχει καμία ἀπολύτως θέση, ἀφοῦ ἡ στάση πού κράτησε ὁ Ἰησοῦς Χριστός, εἶναι πάντοτε νά ἀκολουθοῦμε τό δρόμο τῆς ἀλήθειας. Μέ αὐτή τή θεώρηση συνδέεται στενά ἡ ὁδηγία πρός τούς Χριστιανούς νά ἀποφεύγουν τίς δικαστικές διαμάχες, ἡ ὁποία λαμβάνει τό χαρακτήρα νομοθετικῆς διάταξης. Γι᾽ αὐτό τό λόγο τά ρητορικά κείμενα ἐνέχουν τόν κίνδυνο τοῦ ψεύδους, καθώς οἱ ρήτορες ἔχουν τήν ἱκανότητα νά διαστρεβλώνουν τήν ἀλήθεια. Αὐτό τό ὁποῖο μπορεῖ νά ἀποκομίσει ἕνας νέος Χριστιανός ἀπό τή μελέτη αὐτῶν τῶν κειμένων εἶναι κατά τό Μ. Βασίλειο ζήτημα ἐπιλογῆς. Τονίζει αὐτή τή θέση του μέ δύο πολύ γνωστά παραδείγματα. ἀπό τήν ἀρχαιότητα. Τό πρῶτο εἶναι αὐτό τῆς μέλισσας, ἡ ὁποία πετάει ἀπό τό ἕνα ἄνθος στό ἄλλο συλλέγοντας μόνο ὅσα εἶναι ὠφέλιμα. Τό δεύτερο παράδειγμα εἶναι ἐκεῖνο τῆς τριανταφυλλιᾶς, τῆς ὁποίας τά ἀγκάθια ἀποφεύγουμε μετά προσοχῆς προκειμένου νά δρέψουμε τά ἄνθη[41]. Ὁ μεγάλος Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας κλείνει τήν παράθεση τῶν παραπάνω παραδειγμάτων μέ τήν παρατήρηση

40. Βλ. Ν. Ε. Τζιράκη, *ὅ.π.*, σσ. 71-72.

41. Πρβλ. *Πρός τούς νέους 3*, PG 31, 569 CD.

ὅτι ὁ κάθε ἀναγνώστης πρέπει νά προσαρμόζει τά διδάγματα τῶν κλασικῶν κειμένων στίς πραγματικές ἀξίες τῆς ζωῆς καί σύμφωνα μέ την ἐν Χριστῷ σωτηρία του. Χαρακτηριστικά χρησιμοποιεῖ τή δωρική παροιμία: "εὐθυγραμμίζοντας τήν πέτρα πρός τό ἀλφάδι". Ἡ πέτρα δέν εἶναι ἄλλη ἀπό τή θύραθεν σοφία πού λειτουργεῖ ὡς τό ἀναγκαῖο οἰκοδομικό ὑλικό ἔχοντας ὅμως πάντοτε ὡς ἀλφάδι τό λόγο τοῦ Εὐαγγελίου.

Ὁ πνευματικός πατέρας ὅμως δίδει πολύ μεγάλη βαρύτητα ἐπίσης στήν ἔννοια τῆς ἀρετῆς καί στήν παιδαγωγική της ἀξία. Ἡ ἀρετή ἔχει ἤδη ἀποτελέσει ἀντικείμενο ὕμνων ἀπό τούς κλασικούς συγγραφεῖς, ὅπως τούς ποιητές, τούς φιλοσόφους καί τούς πεζογράφους. Μάλιστα πρόκειται γιά μία ἔννοια πού ἔχει χρησιμοποιηθεῖ κατά κόρον ἀπό τόν Πλάτωνα, κάτι πού φυσικά ὁ Μ. Βασίλειος γνώριζε πολύ καλά[42]. Βέβαια, ἐπισημαίνει τούς κινδύνους πού ἐνυπάρχουν στά κείμενα τῶν κλασικῶν συγγραφέων καί ἐφιστᾶ τήν προσοχή στούς νέους κατά τή μελέτη τους. Σέ αὐτό τό σημεῖο ἔρχεται νά συμφωνήσει μέ τόν Ἡσίοδο[43] καί ὅλους ἐκείνους τούς συγγραφεῖς πού προτρέπουν τούς νέους πρός τήν ἀρετή.

Ὅσον ἀφορᾶ τό ζήτημα τῆς ἀρετῆς, σέ πολύ μεγάλη ἐκτίμηση ἔχει τόν Ὅμηρο καθώς τόν θεωρεῖ ὡς τόν μεγαλύτερο ἐκπρόσωπο τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας πού ὕμνησε τήν ἀρετή. Θεωρεῖ ὅλη τήν ὁμηρική ποίηση ὡς ἔπαινο τῆς ἀρετῆς καί ὡς πρότυπο τῆς ὁμηρικῆς ἀρετῆς τόν Ὀδυσσέα[44]. Ἡ πεποίθησή του αὐτή στηρίζεται σέ δύο περιστατικά ἀπό τή ζωή τοῦ Ὀδυσσέα, ὅπως αὐτά περιγράφονται ἀπό τόν Ὅμηρο. Τό πρῶτο εἶναι ἡ στιγμή κατά τήν ὁποία ὁ ὁμηρικός ἥρωας παρουσιάζεται γυμνός μετά ἀπό τό ναυάγιό του ἐνώπιον τῆς Ναυσικᾶς καί τῆς συνοδείας της. Αὐτή ἡ συνάντηση δέν προκάλεσε ντροπή στόν Ὀδυσσέα, ἀλλά ἀντιθέτως ἐνέπνευσε τό σεβασμό τῆς νεαρῆς πριγκίπισσας, γιατί ἦταν ντυμένος μέ τήν ἀρετή ἀντί ἱματίου. Τό δεύτερο περιστατικό ἀναφέρεται στήν ἐπιθυμία τῶν Φαιάκων νά ἐγκαταλείψουν κάθε τρυφηλή ἐνασχόληση καί νά ἀσχοληθοῦν μέ τόν Ὀδυσσέα, προκειμένου νά τόν μιμηθοῦν καί νά γίνουν ὅπως αὐτός. Ὁ Βασίλειος μέ τή χρήση αὐτῶν τῶν δύο παραδειγμάτων θέλει νά δείξει πώς ἡ θύραθεν λογοτεχνία μπορεῖ νά ἀποβεῖ ὠφέλιμη γιά τίς νεανικές ψυχές, ἀρκεῖ νά προσεγγισθεῖ μέ τόν πλέον σωστό τρόπο. Τονίζει τήν ἀπαραίτητη ἀνάγκη τῆς συμμετοχῆς τῶν νέων στά καλά τῆς κλασικῆς παιδείας. Σάν καλός παιδαγωγός δέν ἐπιβάλλει τήν ἄποψή του σχετικά μέ τόν τρόπο ἀνάγνωσης τῶν κλασικῶν συγγραφέων. Ἀντιθέτως, ἐκφράζοντας

42. Βλ. Ν. Ε. Τζιράκη, *ὅ.π.*, σ. 78.

43. Ἔργα καί Ἡμέραι, στ. 286-292.

44. Βλ. Α. Μαυρίδη, *ὅ.π.*, σ. 90.

τήν ἄποψή του ἀφήνει τούς νεους μαθητές νά ἀποφασίσουν οἱ ἴδιοι.

Ἡ ἀγάπη τοῦ ἱεροῦ Πατέρα πρός τά κλασικά κείμενα διαφαίνεται γιά μία ἀκόμη φορά καί στην ἐπιλογή του νά διαλέξει τό παράδειγμα τοῦ Ἡρακλῆ, ὁ ὁποῖος βρέθηκε μπροστα στήν Ἀρετή καί τήν Κακία καί κλήθηκε νά διαλέξει ποιά θά ἀκολουθήσει στή ζωη του. Ὁ Βασίλειος ἀναφέρεται στή γνωστή διηγηση τοῦ ἱστορικοῦ Ξενοφώντα[45], ἀλλά προτιμάει μία πιό συντομη διηγηση με περιεκτικότερο περιεχόμενο. Μέ αὐτό τό παράδειγμα ἐμμενει στό ζήτημα τῆς ἀρετῆς καί στό πώς αὐτό παρουσιαζεται στά κείμενα τῆς θύραθεν παιδείας. Πιστεύει πώς τά ὑλικά ἀγαθά, τά ὁποῖα προσπαθοῦμε νά ἀποκτήσουμε πολλές φορές μέ ὁποιοδήποτε κόστος, οὐσιαστικά δέν εἶναι κτῆμα κανενός, γιατί εἶναι πράγματα πού μετακινοῦνται μέ ἐξαιρετική εὐκολία ἀπό τόν ἕναν στον ἄλλον, ὅπως ἀκριβῶς καί τά ζάρια. Μόνο ἡ ἀρετή παραμενει σέ αὐτόν πού τήν ἀπέκτησε καθ'ὅλη τή διάρκεια τῆς ζωῆς του ἀκόμη καί ὅταν πεθαίνει. Αὐτή ἡ ὁμηρική θεώρηση τῆς ἀρετῆς ἐρχεται νά ἐνισχυθεῖ μέ τήν ἀναφορά σέ ἀποσπάσματα ἀπό τά ἔργα καί ἄλλων ἀρχαίων, ὅπως τοῦ Σόλωνα[46], τοῦ Θέογνι[47] καί τοῦ Προδικου τοῦ Κείου[48].

Ὁ Μ. Βασίλειος παραδέχεται πώς σχεδόν ὅλοι οἱ συγγραφεῖς πού εἶναι γνωστοί γιά τή σοφία τους, στά συγγράμματά τους πλέκουν τό ἐγκώμιο στήν ἀρετή. Ὑποδεικνύει στούς νέους πώς αὐτός πού ἐφαρμόζει ἔμπρακτα ἐκεῖνο πού οἱ ἄλλοι τό θεωροῦν ἁπλῶς φιλοσοφία, εἶναι καί ὁ φρόνιμος. Ὅσοι ὅμως παραμένουν στή σφαίρα τῆς θεωρίας μοιάζουν μέ τίς πλανώμενες σκιές[49]. Στή συνέχεια, θέτει ἕνα πολύ σημαντικό θέμα ἐπηρεασμένος ἀπό τόν Πλάτωνα[50]. Χρησιμοποιεῖ τό παράδειγμα τοῦ ζωγράφου καί κατά πόσο μπορεῖ νά ἀποδώσει τέλεια τό "κάλλος" ἑνός ἀνθρώπου, ὥστε αὐτός ὁ ἄνθρωπος νά εἶναι στήν πραγματικότητα, ὅπως τόν ἀπεικόνισε ὁ ζωγράφος. Κατά συνέπεια ὑπάρχει τό ἐρώτημα ἄν ὑπάρχει ταυτοποίηση ἀνάμεσα στό πρωτότυπο καί τήν εἰκόνα

---

45. Ξενοφῶντος, *Ἀπομνημονεύματα Α*, 1,21-34.

46. Σόλωνος, *Ἐλεγεία ἀπόσπασμα 4*, Πλουτάρχου, *Σόλων* 3. *Ἠθικά* 78c, 92c, 472d.

47. Θέογνις, *Ἐλεγεία* 157-158.

48. Πλάτωνος, *Φαῖδρος* 267b.

49. Στό σημεῖο αὐτό ὁ Μ. Βασίλειος χρησιμοποιεῖ παραλλάσσοντας ἐλαφρῶς τό στίχο τῆς Ὀδύσσειας: "οἷος πέπνυταί τοι δέ σκιαί αἴσσουσι". Ἐπίσης, Πλάτωνος, *Πολιτεία* Γ 386d καί *Μένων* 100a στήν περίπτωση τοῦ μάντη Τειρεσία, ὅπου ἀναφέρεται: "*ὅτι οἷος πέπνυται τῶν ἐν ''Αἰδου, τοί δέ σκιαί αἴσσουσι*".

καί στό ζήτημα τῆς ἀρετῆς. Ἄν συμβαίνει κάτι ἀνάλογο, τότε δέν ὑπάρχει κανένα πρόβλημα.

Ὁ ἔπαινος τῆς ἀρετῆς μέ λαμπρούς λόγους ἀπό ἀνθρώπους, οἱ ὁποῖοι στόν προσωπικό τους βίο δέν ἀκολουθοῦν αὐτό τό δρόμο εἶναι ὑποκρισία, κατά τόν Μ. Βασίλειο. Ὅπως ἀκριβῶς πράττουν καί οἱ ἠθοποιοί, οἱ ὁποῖοι πάνω στή σκηνή μποροῦν νά ὑποδυθοῦν τούς βασιλιάδες, ἐνῶ στήν πραγματικότητα οἱ ἴδιοι εἶναι δοῦλοι. Αὐτό τό γεγονός στήν ἐποχή τοῦ Μ. Βασιλείου θεωρεῖτο σκανδαλῶδες[51]. Ἀντίστοιχα εἶναι δραματικό γεγονός, ὅταν ἕνας ἄνθρωπος ἄλλα λέει καί ἄλλα πράττει ἐρχόμενος σέ πλήρη ἀντίθεση μέ τόν ἑαυτό του, ἀλλά κυρίως μέ τήν χριστιανική διδασκαλία, καθώς ὁ Χριστός καταδίκασε μία τέτοια στάση[52].

Ὁ Μ. Βασίλειος ὅμως, δέ βασίζεται μόνο σέ λόγια, ἀλλά προσεγγίζει τό θέμα τῆς ἀρετῆς κάνοντας ἀναφορά σέ γνωστά πρόσωπα τῆς ἀρχαιότητας, τά ὁποῖα διακρίθηκαν γιά τήν ἀρετή τους καί θά μποροῦσαν νά ἀποτελέσουν ὠφέλιμο παράδειγμα γιά τούς νεαρούς χριστιανούς. Αὐτά τά πρόσωπα εἶναι ὁ Περικλῆς, ὁ Εὐκλείδης ὁ Μεγαρεύς, Σωκράτης, ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος καί ὁ Κλεινίας. Ἡ ἐπιλογή τῶν παραπάνω προσώπων δέν εἶναι τυχαία, καθώς κρίνει πώς μποροῦν νά ὁδηγήσουν σέ χριστιανικές συμπεριφορές ἀποτελώντας παραδείγματα μίμησης. Ἰδιαίτερα, ὁ Σωκράτης μέ τήν καρτερικότητά του, ὅταν κάποιος τόν κτύπησε, θυμίζει τό χριστιανικό νά γυρίζεις καί τήν ἄλλη πλευρά, ὅταν κάποιος σέ κτυπᾶ. Στήν ἴδια κατηγορία ἀνήκουν καί τά παραδείγματα τοῦ Περικλῆ καί τοῦ Εὐκλείδη[53]. Ὁ Βασίλειος συμπεραίνει πώς ὁ χριστιανός νέος, ὁ ὁποῖος διαπαιδαγωγεῖται θά πρέπει νά μελετήσει ἀρχικά μέ παραδείγματα ἀπό τή θύραθέν παιδεία, οὕτως ὥστε στή συνέχεια νά μήν ὑπάρχει χῶρος ἀμφισβήτησης των χριστιανικῶν παραδειγμάτων, καθώς δέν θά τά κρίνει ἀκατόρθωτα. Ὁ Μ. Βασίλειος συνεχίζει τή χρήση γενικότερων παραδειγμάτων, καθώς θέλει νά βοηθήσει τούς χριστιανούς νέους. Χρησιμοποιεῖ τό παράδειγμα τῶν τροφῶν, ἀπό τίς ὁποῖες πετᾶμε τίς βλαβερές γιά τήν ὑγεία μας. Ἀναφέρεται σέ παραδείγματα ἀπό διάφορα ἐπαγγέλματα, τοῦ πλοιάρχου, τοῦ τοξότη, ἀλλά καί ἀπό τό χῶρο τοῦ ἀθλητισμοῦ καί τῆς μουσικῆς. Στή συνέχεια, ὁ Μ. Βασίλειος ἀναρωτιέται "Τί οὖν ποιοῦμεν;", δηλ. τί κάνουμε τώρα;

---

50. *Πολιτεία* Ε 472d.

51. Βλ. Ν. Ε. Τζιράκη, *ὅ.π.*, σ. 94.

52. *Μτ.* 23, 27-28.

53. Νικ. Ἐμμ. Τζιράκη, *Μέγας Βασίλειος καί Ἑλληνισμός. Κατά τήν πραγματεία τοῦ Μ. Βασιλείου "Πρός τούς νέους"*, Ἀθήνα 2004, σσ. 100-101.

Ἡ ἀπάντηση στό ἐρώτημα εἶναι σαφής, καθώς ὅλοι οἱ χριστιανοί συμπεριλαμβανομένων καί τῶν νέων θά πρέπει νά φροντίζουν πάνω ἀπό ὅλα γιά τήν ψυχή τους καί νά μήν ὑποδουλώνονται στό σῶμα. Μέ τή βοήθεια τῆς φιλοσοφίας θά ἀπελευθερώσουμε τήν ψυχή μας ἀπό τά πάθη, ἐνῶ μέ αὐτή τή διαδικασία ἀπελευθερώνεται καί τό ἴδιο τό σῶμα ἀπό αὐτά. Γι' αὐτό τό λόγο ὅλες οἱ σωματικές ἀνάγκες θά πρέπει νά ρυθμίζονται κατά τέτοιο τρόπο ὥστε νά μήν ὁδηγοῦνται στό νά παραμελεῖται ἡ ψυχή. Ὁ Βασίλειος προχωρεῖ ἀκόμη πιό πέρα μέ τήν ἀνάλυση τῆς ἀρνητικῆς συμμετοχῆς τῶν πέντε αἰσθήσεων στήν κάθαρση τῆς ψυχῆς.

Στό τελευταῖο κεφάλαιο ὁ ἱερός Πατέρας συμπυκνώνει ὅσα ἀνέφερε προηγουμένως. Ἀναφέρει πώς ὅλα τά παραπάνω πού ἀναφέρθηκαν, τά σχετικά μέ τά κλασικά κείμενα μποροῦν οἱ νέοι νά τά ἀντλήσουν πολύ καλύτερα ἀπό τά χριστιανικά κείμενα.Τά παραθέματα τῆς θύραθεν σοφίας εἶναι ὠφέλιμα, ἀλλά δέν εἶναι τίποτα ἄλλο ἀπό μία σκιαγραφία τῆς ἀρετῆς. Αὐτό σημαίνει πώς δέ θά πρέπει νά ἀποκλείονται ἀπό τήν οἰκοδόμηση τῶν χριστιανῶν. Καί ἐπιχειρηματολογεῖ ὑπέρ αὐτῆς του τῆς ἄποψης ἀναφερόμενος στήν ἱστορία τοῦ Βίαντα ἀπό τήν Πριήνη, ὁ ὁποῖος ζήτησε ἀπό τό γιό του νά ἀποκτήσει τήν ἀρετή. Ἄν μία τέτοια στάση εἶναι λογική γιά ἐκείνους πού δέν πίστευαν στήν αἰώνια ζωή, τότε γιά τούς νέους χριστιανούς θά πρέπει νά ἀποτελεῖ ἀσφαλῶς σκοπό.

Στό τελευταῖο κεφάλαιο ὁ ἱερός Πατέρας συμπυκνώνει ὅσα ἀνέφερε προηγουμένως. Ἀναφέρει πώς ὅλα τά παραπάνω πού ἀναφέρθηκαν, τά σχετικά μέ τά κλασικά κείμενα μποροῦν οἱ νέοι νά τά ἀντλήσουν πολύ καλύτερα ἀπό τά χριστιανικά κείμενα. Τά παραθέματα τῆς θύραθεν σοφίας εἶναι ὠφέλιμα, ἀλλά δέν εἶναι τίποτα ἄλλο ἀπό μία σκιαγραφία τῆς ἀρετῆς. Αὐτό σημαίνει πώς δέ θά πρέπει νά ἀποκλείονται ἀπό τήν οἰκοδόμηση τῶν χριστιανῶν.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ἡ μετά χεῖρας μελέτη μέσα ἀπό τήν ἀνάλυση τῆς πραγματείας "Πρός τούς νέους ὅπως ἄν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων" (PG 31, 563-590) ἐπιχειρεῖ νά παρουσιάσει ἀφενός τίς παιδαγωγικές ἰδέες τοῦ Μ. Βασιλείου, ἀφετέρου νά καταδείξει τή σύζευξη τῆς Ἑλληνικῆς καί Χριστιανικῆς παιδείας πού πραγματοποίησε ὁ μεγάλος ἱεράρχης. Δέν ἦταν λίγοι ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι δίσταζαν νά ἐκφραστοῦν μέ ἐνθουσιασμό γιά τίς κλασικές σπουδές ἤ καί νά συστήσουν τή μελέτη τῶν ἀρχαίων κειμένων ἐξαιτίας τοῦ ἀρνητικοῦ κλίματος πού εἶχε ἐπικρατήσει. Οἱ οὐσιώδεις διαφορές πού χώριζαν τόν ἀρχαῖο κόσμο ἀπό τό Χριστιανισμό, οἱ διωγμοί τῶν χριστιανῶν, ἡ φθοροποιός ἐπίδραση τῆς ἀποσυντεθειμένης εἰδωλολατρικῆς κοινωνίας καί ἄλλα, εἶχαν δημιουργήσει σέ πολλούς μιά ἀντίθεση πρός καθετί μή χριστιανικό, συμπεριλαμβανομένης καί τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας. Ἡ πραγματεία "*Πρός τούς νέους ὅπως ἄν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων*" εἶναι ἕνα ἀπό τά πιό γνωστά κείμενα τοῦ Μ.Βασιλείου, τό ὁποῖο σώθηκε σέ ἑκατοντάδες χειρόγραφα καί ὑπῆρξε ἀγαπημένο ἀνάγνωσμα τόσο στή Δύση κατά τήν ἐποχή τῆς Ἀναγέννησης ὅσο καί στήν Ἑλλάδα κατά τήν Τουρκοκρατία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α. Γιαννικόπουλου, *Ὁ ρόλος τοῦ Μ. Βασιλείου στή συμφιλίωση Ἑλληνισμοῦ - Χριστιανισμοῦ*, ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 1991.

Θ. Ν. Ζήση, *Ὁ Μέγας Βασίλειος καί ἡ θύραθεν παιδεία*, Ἀθήνα 1980.

π. P.Lemerle, *Ὁ πρῶτος Βυζαντινός Οὐμανισμός*, Ἀθήνα 2001.

Α. Μαυρίδη, *Θεολογικές καί Παιδαγωγικές Ἀπόψεις στή Διδασκαλία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου. Μιά θεωρητική ἀναλυση*, Θεσσαλονίκη (ἐκδ. Κυριακίδη) 2005.

Σ. Γ. Παπαδόπουλου, *Πατρολογία*, τόμος Β', ἔκδοση Β, Ἀθήνα 1999.

Β. Ν. Τατάκη, *Ἡ συμβολή τῆς Καππαδοκίας στή χριστιανική σκέψη*, Κέντρο Μικρασιατικῶν Μελετῶν, Ἀθήνα 1979.

Ν. Ε. Τζιράκη, *Μέγας Βασίλειος καί Ἑλληνισμός. Κατά τήν πραγματεία τοῦ Μ. Βασιλείου "Πρός τούς νέους"*, Ἀθήνα 2004.

Π. Κ. Χρήστου, *Ὁ Μέγας Βασίλειος. Βίος καί Πολιτεία, Συγγράμματα, Θεολογική Σκέψις*, Θεσσαλονίκη (ἐκδ. Πατριαρχικό Ἵδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν) 1978, σ. 188.

Π.Κ. Χρήστου, λῆμμα Βασίλειος ὁ Μέγας, στήν ἐγκυκλοπαίδεια *ΘΗΕ*, τόμ. 3, σσ. 681-696.

Β. Φειδᾶ, λῆμμα Βασίλειος ὁ Μέγας στήν ἐγκυκλοπαίδεια Πάπυρος Larousse Britannica, τόμ. 11, Ἀθήνα (2006) 117-120.

Δ. Χαρώνη, *Παιδαγωγική Ἀνθρωπολογία Μεγάλου Βασιλείου*, τόμ. Α', Ἀθήνα 2002.

Κυριακίδη Θεοδοσίου
Θεολόγου, Ὑποψηφίου Δρος Νεώτερης Ἱστορίας στήν Παιδαγωγική Σχολή Πανεπιστημίου Δυτικῆς Μακεδονίας

Μιά περίπτωση αἰτήσεως τῆς μονῆς Σουμελᾶ πρός τό Πατριαρχεῖο γιά ζητεία πρός τή Ρωσία.

Τό φαινόμενο τῆς ζητείας καί τῆς ἀποστολῆς μοναχῶν μέ σκοπό τή συλλογή προαιρετικῶν συνδρομῶν γιά τήν οἰκονομική ἐνίσχυση τῶν μονῶν ἦταν ἰδιαίτερα διαδεδομένο στόν Πόντο. Σέ κάθε δύσκολη οἰκονομική περίοδο ἀποφάσιζε τό ἡγουμενοσυμβούλιο καί ἔστελνε σέ ταξίδια ἀδελφούς τῆς μονῆς μέ σκοπό νά συλλέξουν ἀπό τούς ὁμογενεῖς Ἕλληνες ἀλλά καί τούς ὁμόδοξους Ρώσους εἰσφορές γιά τήν ἐνίσχυση τῶν δυσπραγούντων μονῶν.

Σέ περιόδους κρίσεων ἤ οἰκονομικῶν δυσκολιῶν, οἱ μοναχοί, ὄχι μόνο τῆς Μονῆς Σουμελᾶ, ἀλλά καί τῶν ἄλλων μεγάλων Μονῶν τοῦ Πόντου, ζητοῦσαν καί ἔπαιρναν ἄδεια ἀπό τό Πατριαρχεῖο καί τή Ρωσία, γιά νά διενεργήσουν ἔρανο πρός συλλογή συνδρομῶν. Ἀπό τήν Πατριαρχική ἀλληλογραφία πού διασώζεται στό Ἀρχειοφυλάκειο τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου στήν Κωνσταντινούπολη, φαίνεται ὅτι πάρα πολλά ταξίδια πραγματοποίησαν οἱ μοναχοί τῆς Μονῆς Σουμελᾶ, οἱ ὁποῖοι μάλιστα ξεκίνησαν πολύ νωρίτερα ἀπό τίς ὑπόλοιπες Μονές τοῦ Πόντου αὐτά τά ταξίδια. Γνωρίζουμε, ἐπίσης, ἀπό τή βιβλιογραφία ὅτι ταξίδια πρός συλλογή ἐράνων πραγματοποίησε καί ἡ Μητρόπολη τῆς Τραπεζοῦντας, κατά τό ἔτος 1389[1], ἀλλά καί ἀργότερα, κατά

1. R.R. Milner-Gulland and A. Bryer, "Two Metropolitans of Trebizond in Russia" *Ἀρχεῖον Πόντου* 27 (1965) 21-27. Πρβλ. καί Anthony Bryer, "Rural Society in Matsuka" σσ. 53-95, στό Anthony Bryer and Heath Lowry, *Continuity and Chance in late Byzantine* and early *Ottoman society*, 1986. = (Anthony Bryer, "Rural Society in Matzouka", στό *Peoples and Settlement in Anatolia and the Caucasus*, Collected studies, XII, σσ. 53-95, London 1988), σέλ. 84. Σ᾽ αὐτό τό ταξίδι βέβαια πρός τή Ρωσία, σημειώνεται ὅτι ὁ μητροπολίτης Τραπεζοῦντας Θεόγνωστος στάλθηκε ἀπό τό Πατριαρχεῖο.

τήν προσπάθειά της νά συλλέξει τήν ἀπαιτούμενη οἰκονομική ἐνίσχυση γιά τήν ἀνέγερση τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ καί τοῦ Φροντιστηρίου τῆς πόλης[2]. Τά ταξίδια αὐτά πραγματοποιοῦνταν, εἰδικά στήν ἀρχή, κυρίως στίς περιοχές τῆς Ρωσίας καί τά ποσά πού συγκεντρώνονταν ἦταν σημαντικά. Μέ τά χρήματα αὐτά οἱ Μονές κατάφερναν νά ἐπιβιώνουν, νά αὐξάνουν τήν ἀκίνητή τους περιουσία, νά συντηροῦν σχολεῖα στά χωριά τῆς ἐξαρχίας ἀλλά καί νά προστατεύουν τούς κατοίκους τῆς ἐξαρχίας τους, ἀπό ἔκρυθμες καταστάσεις, κατά τίς ὁποῖες δωροδοκοῦσαν τούς Ντερεμπέηδες, καί τούς Ὀθωμανούς καί Τούρκους ἀξιωματούχους. Βέβαια ἐδῶ θά πρέπει νά σημειώσουμε ὅτι τά ταξίδια αὐτά προϋπέθεταν μεγάλο ψυχικό σθένος διότι ἐκτός τῶν φυσιολογικῶν σωματικῶν κόπων ἔκρυβαν καί πολλούς κινδύνους. Ὑπάρχουν, μάλιστα, περιπτώσεις μοναχῶν οἱ ὁποῖοι ἔπεσαν θύματα ληστειῶν καί ἔχασαν καί τή ζωή τους στήν προσπάθεια τους νά συλλέξουν συνδρομές γιά τή Μονή τῆς μετανοίας τους[3].

Τά ταξίδια αὐτά πραγματοποιοῦνταν καί σέ διάφορες περιοχές στό ἐσωτερικό τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καί ἀρκετά συχνά στήν περιοχή τῆς Ἀργυρούπολης, λόγω τῶν εὐπορούντων ἐκεῖ μεταλλείων. Ἀρκετά συχνότερα, ὅμως, πραγματοποιοῦσαν αὐτά τά ταξίδια πρός τή Ρωσία, ὅπου εἶχε μεταναστεύσει ἐκεῖ ἕνας σημαντικός ἀριθμός Ἑλλήνων.

Γιά νά μπορέσει τό μοναστήρι νά στείλει κάποιον ἀδελφό γιά νά συλλέξει συνδρομές καί εἰδικά στή Ρωσία ἔπρεπε νά ἀκολουθήσει μιά διαδικασία. Πρῶτα ἐξέλεγε τό ἡγουμενοσυμβούλιο τῆς μονῆς τόν ἀδελφό πού θά πραγματοποιοῦσε τήν ἀποστολή καί ἔπειτα ἀπευθυνόταν στό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο γιά νά λάβει τή νενομισμένη ἄδεια. Δηλωνόταν ὁ λόγος τοῦ ταξιδιοῦ καί τά ὀνόματα τῶν ταξιδιωτῶν καί τό Πατριαρχεῖο ἔκρινε τήν περίπτωση ἀνάλογα μέ τήν οἰκονομική καί διοικητική κατάσταση τῆς Μονῆς καί ἔδινε τήν ἄδεια. Ἄν ὁ προορισμός τοῦ ταξιδιοῦ ἦταν ἡ Ρωσία

2. Χρύσανθου Φιλιππίδη, *Ἡ Ἐκκλησία Τραπεζοῦντος*, Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ τετάρτου καί πέμπτου τόμου τοῦ Ἀρχείου Πόντου, Ἐν Ἀθήναις 1933, σελ. 391.

3. Βλ. Πανάρετου Τοπαλίδη, ἀρχιμανδρίτου, *Ἱστορία τῆς Ἱερᾶς Βασιλικῆς Πατριαρχικῆς καί Σταυροπηγιακῆς Μονῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου καί Βαπτιστοῦ Ἰωάννου Ζαβουλων ἤ Βαζελων*, ἐν Τραπεζοῦντι 1909, σελ. 126-7, ὅπου σημειώνει ὅτι κατά τόν 16ο αἰώνα ἀπό τούς διακόσιους μοναχούς πού εἶχε ἡ Μονή, οἱ ἑβδομήντα πέθαναν ἐκτελώντας τό ἐκκλησιαστικό τους καθῆκον ἐκτός Μονῆς. Ἐπίσης, εἶναι γνωστή ἡ περίπτωση μοναχοῦ τῆς Παναγίας Σουμελᾶ, τόν ὁποῖο σκότωσαν προκειμένου νά τόν ληστέψουν. Βλ. Jac. Ph. Fallmerayer, *Fragmente aus dem Orient*, Munchen 1963, σελ. 104 καί Jacob P. Fallmerayer, *Byzanz und das Abendland*, Ausgewahlte Schriften, Wien χ.χ.ε. σελ. 218.

τότε ὁ μοναχός ἔπρεπε ὁπωσδήποτε νά ἀποσπάσει καί τήν ἄδεια τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ρωσίας καί τῆς αὐτοκρατορικῆς αὐλῆς. Μέσω τοῦ Πατριαρχείου ἀπευθύνονταν στή ρωσική πρεσβεία στήν Κωνσταντινούπολη, ἡ ὁποία προωθοῦσε τό αἴτημα καί εἰδοποιοῦσε τούς ἐνδιαφερόμενους γιά τό ἀποτέλεσμα.

Γιά νά ἐνισχύσουν τό ἀποτέλεσμα τοῦ ταξιδιοῦ τους ἀλλά καί γιά νά τονώσουν τό θρησκευτικό αἴσθημα τῶν Ἑλλήνων συνήθιζαν κατά τίς διάφορες αὐτές ἀποστολές νά φέρουν μαζί τούς διάφορα σημαντικά ἐκκλησιαστικά κειμήλια ἤ λείψανα ἁγίων. Σέ μιά τέτοια προσπάθεια ὁ ἡγούμενος τῆς Παναγίας Σουμελᾶ Ἱερεμίας αἰτήθηκε ἀπό τό Πατριαρχεῖο νά τοῦ ἐκδώσει μαρτυρικό γράμμα μέ τό ὁποῖο θά βεβαιώνεται ὅτι ἡ ἱστορική εἰκόνα τῆς Παναγίας τοῦ Σουμελᾶ εἶναι ἔργο τοῦ εὐαγγελιστῆ Λουκᾶ.

Τό πατριαρχικό γράμμα πού ἀποστάλθηκε στή μονή τῆς Παναγίας Σουμελᾶ ὡς ἀπάντηση μέ ἡμερομηνία 7 Μαρτίου 1900 ἔχει ὡς ἑξῆς:

Μάρτιος
Τῷ Ἡγουμένῳ Σουμελᾶ

Ἀρ. πρωτ.
1317

Διά τοῦ ἀπό κη΄. Φέβρ. γράμματος αὐτῆς ἡ αὐτῆς ὁσιολογιότης ἐξαιτεῖται τήν ὑπό τῆς ἐκκλησίας ἔκδοσιν μαρτυρικοῦ περί τῆς ἐν τῇ Ἱ. Μονῇ Σουμελᾶ ὑπαρχούσης ἱερᾶς εἰκόνας τῆς Θεομήτορος τῆς ὑπό τῆς παραδόσεως ἀποδεδομένης τῷ εὐαγγελιστῇ Λουκᾷ, ἐπεξηγοῦσα ὅτι τό μαρτυρικόν τοῦτο χρησιμεύει τῆς εἰς Ρωσσίαν ἀποσταλησομένοις ταξειδιώταις τῆς Μονῆς πρός συλλογήν συνδρομῶν. Εἰς ἀπάντησιν τοῦτο μέν δηλοῦμεν αὐτῇ ὅτι ἡ Ἱερά Σύνοδος οὐκ ἐνέκρινε τήν τοῦ ζητουμένου μαρτυρικοῦ ἐγγράφου ἔκδοσιν, τοῦτο δέ γνωρίζομεν ὅτι ἡ συνήθεια τῆς μεταβάσεως μοναστηριακῶν ταξειδιωτῶν εἰς Ρωσσίαν πρός συλλογήν συνδρομῶν κατηργήθη Συνοδικῇ ἀποφάσει. Προκειμένου δέ περί τῆς δυσαρέστου οἰκονομικῆς καταστάσεως τῆς ἱερᾶς ταύτης Μονῆς, συνιστῶμεν ὅπως ἡ αὐτῆς ὁσιολ. μετά τῶν λοιπῶν ἀδελφῶν ἐπιδοθῆτε μετά πάσης σπουδῆς καί ἐπιμελείας εἰς ἐφαρμογήν τοῦ σωστικοῦ μέτρου τῆς οἰκονομίας ἥτις πρέπει ἵνα χαρακτηρίζει τούς μοναχούς ἐν τῇ διαχειρίσει τῶν ἱερῶν ἱδρυμάτων, καί δι΄ ἧς μόνης δυνήσεσθε ἀνακουφίσαι τήν ἱεράν Μονήν καί σύν τῷ χρόνῳ ἐξοφλῆσαι τό χρέος αὐτῆς. Ἡ δέ τοῦ θ. χ. κλπ.

{ἀπ΄ ! Μαρτίου }!

Μάρτιος

Ἀρ. 1317

Τῷ Ἡγουμένῳ Σουμελᾶ

[illegible]

͵αϡ΄ Μαρτίου ζ΄.

Ἀρχειοφυλάκιο Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κώδικες πατριαρχικῆς ἀλληλογραφίας

Κῶδιξ Α'/72, σελ. 71, Ἀρ. πρωτ. 1317, Ἡμερομ. 7 Μαρτίου 1900

Βέβαια τό Πατριαρχεῖο δέν ἀπαγόρευσε γενικά τήν ἀποστολή μοναχῶν γιά τήν συνδρομή οἰκονομικῆς ἐνίσχυσης, ἀφοῦ ἀργότερα ἀναφέρονται παρά πολλές περιπτώσεις τέτοιων ταξιδιῶν καί μάλιστα ἀπ᾽ ὅλες τίς μεγάλες μονές τοῦ Πόντου. Ἡ πιθανότερη αἰτία γι᾽ αὐτήν τήν ἀρνητική ἀπάντηση τῆς Συνόδου τοῦ Πατριαρχείου ἦταν ἡ οἰκονομική καί διοικητική ἀνωμαλία πού ἐπικρατοῦσε στή μονή. Εἶναι γνωστό ἀπό πατριαρχικό γράμμα (Ἀρχειοφυλάκιο Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Κώδικες πατριαρχικῆς ἀλληλογραφίας, Κῶδιξ Α'/71, σελ. 109-110, Ἡμερομ. 27 Μαρτίου 1899, Ἀρ. πρωτ. 1275) ὅτι εἶχε ξεσπάσει κάποια διαμάχη στή μονή, ἡ ὁποία ὅπως ἀναφέρεται εἶχε ἐπεκταθεῖ καί ἔξω ἀπό τόν περίβολο τῆς Μονῆς ἐννοώντας τά ἐξαρχικά χωριά. Μάλιστα ὑπάρχει ἄλλο ἔγγραφο τοῦ Πατριαρχείου (Ἀρχειοφυλάκιο Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, Κώδικες πατριαρχικῆς ἀλληλογραφίας, Κῶδιξ Α'/72, σελ. 98, Ἡμερομ. 27 Μαρτίου 1900, Ἀρ. πρωτ. 1318), λίγες μέρες μετά ἀπό τήν πατριαρχική ἐπιστολή πού δημοσιεύσαμε παραπάνω, στό ὁποῖο ἀναφέρεται ὅτι ὑπῆρχαν διαφορές μεταξύ κάποιων μοναχῶν. Συγκεκριμένα διαφωνοῦσαν τρεῖς ἀπό αὐτούς, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ δυό εἶχαν ἐπιφορτιστεῖ μέ τά διακονήματα τοῦ γραμματέα καί τοῦ οἰκονόμου καί κατεῖχαν τά δυό ἀπό τά τέσσερα μέρη τῆς μοναστηριακῆς σφραγίδας. Αὐτοί λοιπόν ἀρνούμενοι νά συνεργαστοῦν μέ τόν ἡγούμενο Ἱερεμία καί νά συνυπογράφουν τίς ἀποφάσεις τῆς μονῆς εἶχαν προκαλέσει μέ τή συμπεριφορά τους, πλήρη ἀταξία καί παραλυσία στή μονή.

Στή διοικητική καί οἰκονομική ἀνωμαλία πού ἐπικρατοῦσε στή μονή πρέπει νά ὀφείλεται ἡ ἀπόφαση τοῦ Πατριαρχείου νά μήν ἐκδώσει τό ζητηθέν μαρτυρικό γράμμα γιά τήν εἰκόνα τῆς Παναγίας Σουμελᾶ καί ὄχι ὅτι ἡ συνήθεια τῆς μεταβάσεως μοναστηριακῶν ταξειδιωτῶν εἰς Ρωσσίαν πρός συλλογήν συνδρομῶν κατηργήθη Συνοδικῇ ἀποφάσει, ὅπως ἀναφέρεται στήν ἐπιστολή.

Γεωργίου Μ. Στυλιαρᾶ
Δρ. Θεολογίας

Βίος τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Basarabov

Ὁ ἅγιος Δημήτριος[1] ἦταν βουλγαρικῆς καταγωγῆς καί γεννήθηκε στίς ἀρχές τοῦ ΙΓ΄ αἰῶνος[2] στό χωριό Basarabov[3] (= Μπασαραμπώφ) τῆς Βουλγαρίας[4]. Οἱ γονεῖς του ἦταν φτωχοί χωρικοί πού μόλις ἐξασφάλιζαν τά ἀπαραίτητα γιά τήν οἰκογένειά τους[5]. Ὁ Δημήτριος μεγάλωσε ἐργαζόμενος ὡς βοσκός ἔχοντας βαθειά πίστη στό Χριστό, καθαρή καρδιά καί ἁπλότητα, κληρονομιά πνευματική

---

1. Δέν γνωρίζουμε ἐάν ὁ ἅγιος ἔλαβε τό ὄνομα Δημήτριος κατά τό βάπτισμα ἤ τή μοναχική του κουρά. Ἔλαβε τό προσωνύμιο Basarabov ἀπό τό χωριό τῆς καταγωγῆς του (Св. Димитрий Басарбовски - Sfantul Dimitrie cel Nou Basarabov - ἅγιος Δημήτριος *ὁ νέος*, ὁ Μπασαραμπώφ). Ὀνομάστηκε «νέος» γιά νά διακρίνεται ἀπό τόν ἅγιο μεγαλομάρτυρα Δημήτριο τόν Μυροβλύτη.

2. Περίοδος τῆς βασιλείας τῶν Ἰωάννη καί Πέτρου Β' Ἀσάν. Οἱ δύο βογιάροι αδελφοί εἶναι γενάρχες τοῦ Β' βουλγαρικοῦ τσαρικοῦ κράτους καί ἱδρυτές τῆς πρώτης δυναστείας του (1186-1257). John V. A. Fine, Jr., *The rate medieval Balkans*, Ann Arbor 1987, σ. 26 κ.ἑ.

3. Τό χωριό Basarabov (σήμερα Basarbovo - Басарбово) βρίσκεται σέ ἀπόσταση 15 χιλιομέτρων νοτιοδυτικά ἀπό τήν πόλη Rousse (Русе) τῆς Βουλγαρίας καί ἀπέχει 245 χιλιόμετρα ἀπό τή Σόφια. Διασχίζεται ἀπό τόν ποταμό Lom, παραπόταμο τοῦ Δούναβη. Ἡ ἀρχική του θέση ἦταν 1-1,5 χιλιόμετρο βορειότερα, ὅμως κάηκε ἀπό τούς Τουρκους καί χτίστηκε στή σημερινή θέση του. Н. Ковачев, Л. Минева-Ковачева, Названия на селищата в Русенско, ИИБЕ 1969, σ. 219. Българско село, Sofia 1931, σ. 305 κ.ἑ.

4. Arhim. Dr. Chesarie Gheorghescu, Şfantul Dimitrie cel Nou, στόν τόμο: «*Sfinţi romani şi aparatori ai Legii stramoşeşti*», Bucureşti 1987, σ. 272.

5. Τό ἀκριβές ἔτος γέννησης τοῦ ἁγίου καί τά ὀνόματα τῶν γονέων του δέν μᾶς εἶναι γνωστά.

τῆς ἀτμόσφαιρας πού ἐπικρατοῦσε στήν οἰκογένειά του[6].

Ἐνδεικτικό τῆς ἁπλότητάς του εἶναι καί τό παρακάτω γεγονός. Κάποτε καθώς ὁδηγοῦσε τά ζῶα του νά βοσκήσουν πάτησε χωρίς νά τό θέλει σέ μία φωλιά πού ἦταν κρυμμένη στά χόρτα καί ἔλειωσε τά μικρά πουλιά. Τό γεγονός αὐτό τόν συνέτριψε καί γιά νά τιμωρήσει τό πόδι του, πού θεώρησε ὑπαίτιο γιά τόν θάνατο τῶν νεοσσῶν, τό ἄφησε ἀνυπόδητο τρία χρόνια[7].

Δέν ὑπάρχουν περισσότερα στοιχεῖα γιά τήν παιδική του ἡλικία. Γνωρίζουμε ὅτι νέος προσῆλθε σέ μία ἀδελφότητα σέ κοντινό μοναστήρι ὅπου ἐκάρη μοναχός καί ἀργότερα ἀσκήθηκε σέ ἕνα σπήλαιο στίς ὄχθες τοῦ ποταμοῦ Lom[8]. Ὅταν πλησίαζε ἡ μέρα τῆς ἐκδημίας του τήν ὁποία προγνώρισε, ξάπλωσε ἀνάμεσα σέ δύο ἐπίπεδους λίθους πού σχημάτιζαν ἕνα εἶδος φερέτρου καί παρέδωσε τήν ψυχή του στόν Θεό[9]. Ἐκεῖ στή σπηλιά, ἔμεινε τό σῶμα του ξεχασμένο ἀπό τούς ἀνθρώπους, ἀδιάφθορο μέ τήν ἐπενέργεια τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἀρκετά ἔτη. Κάποτε πλημμύρησε ὁ ποταμός Lom, τά νερά ἔφτασαν μέχρι τό σπήλαιο μετακίνησαν τό σκήνωμα τοῦ ἁγίου πού ἦταν ἄφθαρτο καί τό σφήνωσαν στή λάσπη[10].

Μετά ἑκατό χρόνια ὁ ἅγιος παρουσιάστηκε στό ὄνειρο ἑνός μικροῦ κοριτσιοῦ πού ἔπασχε ἀπό ἐπιληψία λέγοντας πώς ἄν οἱ γονεῖς της ἔβγαζαν τό σκήνωμά του ἀπό τήν κοίτη τοῦ ποταμοῦ Lom θά τήν θεράπευε. Ὅταν ἔγινε γνωστή ἡ εἴδηση τοῦ ὀνείρου, ἡ οἰκογένεια τοῦ κοριτσιοῦ, κληρικοί καί κάτοικοι τῆς περιοχῆς

---

6. Ὁ καθηγητής Mircea Pacurariu ἀναφερόμενος στήν οἰκογένεια τοῦ ἁγίου σημειώνει ὅτι ἡ ἀτμόσφαιρα πού ἐπικρατοῦσε ἐκεῖ ἦταν: «*αὐθεντικά χριστιανική*». Mircea Pacurariu, *Sfinţi Daco-romani şi Romani*, ἔκδ., «Trinitas», Iasi 1994, σ. 107.

7. Μακαρίου, ἱερομονάχου Σιμωνοπετρίτου, *Νέος Συναξαριστής τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, ἐκδόσεις «Ἴνδικτος», Ἀθήνα 2004, τ. Β΄, σ. 307-308.

8. *Îndrumătorul Pastoral*, τ. II, Bucureşti 1951, σ. 327. *Vieţile Sfinţilor pe luna Octombrie*, ἔκδ., «Episcopia Romanului», 1994, σ. 178. Περιγραφή τοῦ σπηλαίου τοῦ ἁγίου Δημητρίου. Βλ: К. Шкорпил, *Опис на старините по течението на р. Русенски Лом*, Sofia 1914, σ. 151-154. А. Ханджийски, Обители в скалите, Sofia 1985, σ. 12 & 119. Σέ ἀρχαιολογικές ἀνασκαφές πού πραγματοποιήθηκαν στό σπήλαιο ἀνακαλύφθηκαν εὑρήματα πού τοποθετοῦνται χρονολογικά στούς 2ο καί 3ο αἰῶνες π.Χ. Περισ., Βλ: М. Аспарухов, *Археологически приноси към историята на средновековния Никопол*, στό: «*Известия на музеите в Северозападна България*», τ. 13, σειρά: «*Научни изследвания*», τεύχ., 7, Враца 1997, σ. 67-77.

9. Δέν γνωρίζουμε ἀκριβῶς τό ἔτος θανάτου καί τήν ἡλικία τοῦ ἁγίου. Ὁρισμένοι ἀναφέρουν τό ἔτος 1204. Arsenie Boca, *Duminica a doua dupa Rusalii, sarbatoarea sfintilor romani*, ἄρθρο στήν ἐφημερίδα: «Ortodoxia», τεῦχ., 1 Iulie 2005, σ. 7.

10. T. Ionescu, *Sfântul Dimitrie cel Nou*, Bucureşti 1926, σ. 11.

πῆγαν στό σημεῖο πού τούς εἶχε ὑποδείξει ὁ ἅγιος ὅπου καί βρῆκαν, ἀφοῦ ἔσκαψαν ἀρκετά, τό ἱερό σκήνωμα ἀκέραιο. Τότε σύμφωνα μέ την ρήση τοῦ ἁγίου τό κοριτσάκι θεραπεύθηκε[11]. Στή συνέχεια τό μετεφεραν στό χωριό Basarabov, ὅπου ἐπιτέλεσε πολλά θαύματα ἐνῶ πλῆθος ἀνθρώπων προσερχόταν γιά νά τό προσκυνήσει[12].

Ἡ εἴδηση τῆς εὕρεσης τοῦ ἱεροῦ σκηνώματος τοῦ ἁγίου Δημητρίου ἔφτασε γρήγορα στόν ἡγεμόνα τῆς Οὐγγροβλαχίας ὁ ὁποῖος ἀπέστειλε κληρικούς καί ἄρχοντες γιά νά πληροφορηθοῦν ἀκριβῶς τά γεγονότα, νά πάρουν τό σκήνωμα τοῦ ἁγίου καί νά τό μεταφέρουν στόν ἡγεμονικό Ναό . Οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ ἡγεμόνα πῆραν τό ἱερό σκήνωμα τό τοποθέτησαν πάνω σέ ἅμαξα καί ἄρχισαν τό ταξίδι τῆς ἐπιστροφῆς πρός τόν ἡγεμόνα. Ὅμως ὅταν ἔφτασαν στό χωριό Rousse ἡ ἅμαξα ἦταν ἀδύνατο νά προχωρήσει. Οἱ ἀπεσταλμένοι συμπέραναν τότε πώς ὁ ἅγιος δέν ἐπιθυμοῦσε νά μετακινηθεῖ. Ἔτσι ἐπέστρεψαν τό σκήνωμα στό χωριό Basarabov καί ἐνημέρωσαν σχετικά τόν ἡγεμόνα. Ἐκεῖνος ὅταν πληροφορήθηκε τό συμβάν θαύμασε τή δύναμη καί παρρησία τοῦ ἁγίου γι᾽αὐτό ἔστειλε πάλι τούς βογιάρους του, αὐτή τή φορά μέ πολλά χρήματα, μέ τήν ἐντολή νά χτίσουν πρός τιμήν τοῦ ἁγίου Ναό στό χωριό Basarabov. Στό Ναό αὐτό παρέμεινε τό ἱερό σκήνωμα ἀρκετά ἔτη[13].

Κατά τή διάρκεια τοῦ Ρωσοτουρκικοῦ πολέμου (1768-1774) οἱ περιοχές τῆς Οὐγγροβλαχίας καί τό χωριό Basarabov εἶχαν καταληφθεῖ ἀπό τά ρωσικά στρατεύματα. Ὁ ἐπικεφαλῆς τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ ἐκεῖ στρατηγός Petru Saltikov βλέποντας πώς τό σκήνωμα τοῦ ἁγίου κινδύνευε νά καταστραφεῖ ἀπό τούς Τούρκους τό παρέλαβε μέ σκοπό νά τό μεταφέρει στή Ρωσία[14]. Ὅταν ὅμως

11. Viaţa, Acathistul, Paraclisul şi Slujba Cuviosului Dimitrie cel Nou din Basarabov, μετάφραση ἀπό τά κυριλλικά στά ρουμανικά ἔκδοσης τοῦ 1832 ἀπό τήν κ. Adela Giurescu), χ.τ., 2005, σ. 10. Ὁ Παΐσιος Χιλανδαρινός ἀναφέρει πώς «ὁ ἅγιος Δημήτριος ὁ νέος ἔζησε τό ἔτος 1685». Παϊσίου Χιλανδαρινοῦ, *Σλαβοβουλγαρική Ἱστορία*, ἔκδ., «Ἀδελφῶν Κυριακίδη», Θεσσαλονίκη 2003, σ. 163. Ἴσως τό ἔτος πού ἀναφέρει ὁ Παΐσιος νά εἶναι αὐτό τῆς ἀνακάλυψης τοῦ ἱεροῦ σκηνώματος στήν κοίτη τοῦ ποταμοῦ Lom.

12. Δαμασκηνοῦ Γρηγοριάτου, Μοναχοῦ, *Ὁδοιπορικό τῆς ὀρθοδόξου ρουμανικῆς ἐκκλησίας*, ἔκδ., «Ἄθως», χ.τ., χ.χ., σ. 250. Mircea Păcurariu, *Sfântul Dimitrie cel Nou*, Antologie Aghiografică Românească, ἐκδ., «*Editura Mitropoliei Olteniei*», Crajova, σ. 107-109.

13. *Viaţa, acatistul şi paraclisul cuviosului parintelui nostru Dimitrie cel nou Basarabov*, Bucureşti 1999, σ. 16-17.

14. V. Vasilache, *Sf. Dimitrie cel nou Basarabov*, Bucureşti 1941, σ. 21.

ἔφτασε στό Βουκουρέστι ἕνας πλούσιος ἔμπορος πού ὀνομαζόταν Dimitrie Hagi (Δημήτριος Χαντζῆς) καί γνώριζε καλά τόν στρατηγό καί τόν βοηθοῦσε ὡς διερμηνέας, τοῦ ζήτησε ν' ἀφήσει τό ἱερό σκήνωμα στούς Ρουμάνους σάν παρηγορία γιά τίς καταστροφές πού ἔκαναν οἱ Τοῦρκοι στήν χώρα τους[15]. Ὁ στρατηγός συμφώνησε, ἔτσι στίς 13 Ἰουλίου 1774 ὁ Μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας Γρηγόριος[16] παρέλαβε μέ τιμές ἀπό τόν Petru Saltikov τό σκήνωμα τοῦ ἁγίου Δημητρίου Basarabov καί τό ἐναπόθεσε στόν Μητροπολιτικό Ναό τῶν ἁγίων Κωνσταντίνου καί Ἑλένης (σήμερα Πατριαρχικό) στό Βουκουρέστι. Σέ θαῦμα τοῦ ἁγίου ἀποδόθηκε ἡ παύση τοῦ Ρωσοτουρκικοῦ πολέμου ἀλλά καί τῆς ἐπιδημίας πανώλης πού ἀποδεκάτιζε τούς κατοίκους τοῦ Βουκουρεστίου τήν περίοδο ἐκείνη. Ὁ ἅγιος ὀνομάστηκε προστάτης τοῦ Βουκουρεστίου καί ἡ μνήμη του ὁρίστηκε νά ἑορτάζεται στίς 27 Ὀκτωβρίου[17]. Τό ἔτος 1786 ὁ Μητροπολίτης Γρηγόριος μέ ἔξοδά του κατασκεύασε ξύλινη λάρνακα γιά τό σκήνωμα τοῦ ἁγίου τήν ὁποία ἐπένδυσε μέ ἄργυρο[18]. Ὁ στρατηγός Saltikov πῆρε ἀπό τό ἱερό σκήνωμα μόνο τό δεξί χέρι τοῦ Ἁγίου, τό ὁποῖο ἔστειλε στή λαύρα τῶν σπηλαίων τοῦ Κιέβου[19].

Ἀπό τό ἔτος 1774 μέχρι σήμερα τό ἱερό σκήνωμα τοῦ ἁγίου Δημητρίου τοῦ νέου ἢ Basarabov ὑπάρχει ἀποθησαυρισμένο στόν ἱερό Πατριαρχικό Ναό τῶν Ἁγίων Κωνσταντίνου καί Ἑλένης στό Βουκουρέστι στό ἀριστερό κλίτος ἀμέσως μετά τήν εἴσοδο στόν κυρίως Ναό καί συνεχίζει νά θαυματουργεῖ, ἀναδίδει δέ μία ἄρρητη εὐωδία.

Ἡ κατάταξη τοῦ ἁγίου Δημητρίου στό ἁγιολόγιο τῆς Ὀρθόδοξης ἐκκλησίας τῆς Ρουμανίας ἔγινε κατά τή διάρκεια τῆς Πατριαρχίας τοῦ Ἰουστινιανοῦ[20]. Ἡ ἀπόφαση ἐλήφθη σέ συνεδρία

---

15. Gh. Gheorghiescu, *Sfântul dimitrie cel Nou, sfinţi români şi apărători ai legii strămoşeşti*, Bucureşti 1987, σ. 274.

16. Εἶναι ὁ Μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας Γρηγόριος ὁ Β' (02/06/1760-18/09/1787). Περισ., βλ: Niculae Şerbănescu, Mitropoliţii Ungrovlahiei, περιοδ., «Biserica Ortodoxă Română», ἔτ., LXXVII (1959), τεύχ., 7-10, σ. 793-797. Lucian Florea, Activitatea culturală a mitropolitului Grigorie al II-lea, περιοδ., «Studii Teologice», ἔτ., XV (1963), τεύχ., 3-4, σ. 220-231.

17. Mircea Păcurariu, Istoria Bisericii Ortodoxe Române, ἔκδ., «Σοφία», Bucureşti 2000, σ. 278. Христо К. Попов, Православното Християнско Братство Св. Димитрии Басарбовский, Камбуров 1928, σ. 24.

18. Ghenadie Craioveanul, *Codica Sfântă a mitropoliei Ungrovlahiei l*, Bucureşti 1886, σ. 182, ὑποσ., 304.

19. Μακαρίου, *Νέος Συναξαριστής τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, σ. 307-308.

20. Πατριάρχης τῆς Ὀρθόδοξης Ρουμανικῆς Ἐκκλησίας Ἰουστινιανός (Marina) 24/05/1948-26/03/1977. Περισ., βλ: Μιχαήλ Τριτου, *Οἱ Πατριαρχες της Ὀρθοδοξου*

τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς ρουμανικῆς Ἱεραρχίας στίς 28 Φεβρουαρίου 1950 καί οἱ σχετικές ἐκδηλώσεις πραγματοποιήθηκαν στίς 27 Ὀκτωβρίου 1955[21].

Ὅπως ἀναφέραμε ἡ μνήμη του ἑορτάζεται κάθε χρόνο στίς 27 Ὀκτωβρίου. Ἀπό τήν παραμονή συγκεντρώνονται χιλιάδες πιστοί πού κατακλύζουν τό Ναό , τό προαύλιο τοῦ πατριαρχείου ἀλλά και τήν γύρω περιοχή φτάνοντας μέχρι τήν πλατεία Unirii. Ὁ ἑορτασμός διαρκεῖ τρεῖς ἡμέρες. Πολλοί ἀρχιερεῖς τῆς ρουμανικῆς ἐκκλησίας μέ προεξάρχοντα τόν Πατριάρχη τῆς Ρουμανίας λειτουργοῦν ὑπαίθρια σέ ἐξέδρα στήν ἀνατολική πλευρά τοῦ ναοῦ πίσω ἀπό τό ἱερό. Τό ἱερό σκήνωμα κατά τή διάρκεια τῶν ἑορτασμῶν μεταφέρεται σέ εὐπρεπισμένο χῶρο ἐξωτερικά τοῦ ναοῦ ὅπου ὑπάρχει ἡ δυνατότητα νά τό προσκυνήσουν μέ εὐχέρεια οἱ πιστοί[22].

Πολλά εἶναι τά θαύματα πού ἔχει ἐπιτελέσει ὁ ἅγιος Δημήτριος Basarabov, ἐνδεικτικά δέ ἀναφέρουμε τά παρακάτω.

Κάποιος Τοῦρκος θέλησε νά μπεῖ στήν ἐκκλησία πού βρισκόταν τό ἱερό σκήνωμα τοῦ ἁγίου στή Βουλγαρία γιά νά κλέψει. Μία νύχτα μπῆκε στό Ναό , πλησίασε τό ἱερό σκήνωμα καί σήκωσε τό χέρι του γιά νά πάρει τήν ἀσημένια κανδήλα πού βρισκόταν ἀναμένη πάνω ἀπό αὐτό. Μόλις ἄγγιξε τήν κανδήλα, ἀμέσως ἔνοιωσε τά πόδια του τόσο βαριά πού ἦταν ἀδύνατο παρά τίς προσπάθειες νά τά μετακινήσει. Στή θέση αὐτή καί σέ ἄθλια κατάσταση τόν βρῆκε ὁ ἐφημέριος τοῦ ναοῦ πού ἦρθε νωρίς τό πρωί γιά νά τελέσει τή θεία λειτουργία. Ἡ προφορική παράδοση λέγει ὅτι ὁ Τοῦρκος παρέμεινε στό Ναό σ᾽αὐτή τήν κατάσταση ἀρκετά ἔτη καί ζοῦσε ἀπό τίς ἐλεημοσύνες τῶν προσκυνητῶν[23].

Δύο ἀδερφές ἡ Aspra καί ἡ Ecaterina ἀπό τό χωριό Cernavoda ἔχτισαν μία ἐκκλησία πρός τιμήν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου καί

Ἐκκλησίας τῆς Ρουμανιας, ἔκδ., «Ἀδελφῶν Κυριακίδη», Θεσσαλονίκη 2004, σ. 105-109.

21. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, σ. 462. Reprodus din Apostolat social, τ. VI, Bucureşti 1958, σ. 72-73. Τά σχετικά μέ τήν ἁγιοκατάταξη τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ἔγγραφα τῆς Ι.Σ.Ι. τῆς ρουμανικῆς ἐκκλησίας βλ: **Arhiva Sfântului Sinod** (= Ἀρχεῖο Ἱερᾶς Συνόδου), Φάκελος 79, ἔτ., 1955, φ. 1-139.

22. Τόν Ὀκτώβριο τοῦ ἔτους 2004 παρευρεθήκαμε στίς ἑορτές πρός τιμήν τοῦ ἁγίου Δημητρίου Basarabov στό Βουκουρέστι, ὅπου ἡ προσέλευση τῶν πιστῶν ἦταν πραγματικά πρωτοφανής. Ἡ εὐλάβεια πού τρέφουν οἱ Ρουμάνοι στόν ἅγιο εἶναι μεγάλη, ὅποια στιγμή καί νά ἐπισκεφθεῖ κανείς τόν Πατριαρχικό Ναό, θά δεῖ μπροστά στή λάρνακα τοῦ ἱεροῦ σκηνώματος πιστούς κάθε ἡλικίας νά διαβάζουν γονατιστοί τήν παράκληση καί τούς χαιρετισμούς τοῦ ἁγίου.

23. Gheorghiescu, *Sfântul dimitrie cel Nou, sfinţi români şi apărători ai legii strămoşeşti*, σ. 280.

θέλησαν νά προσκυνήσουν τόν ἅγιο καί νά πάρουν ἕνα τεμάχιο ἀπό τό σκήνωμά του γιά τό Ναό τους. Ξεκίνησαν ἀπό τό χωριό τους μέ μία ἅμαξα πού τήν ἔσερναν βόδια καί κάποτε ἔφτασαν στόν Μητροπολιτικό Ναό στό Βουκουρέστι. Μπῆκαν μέσα , κατευθύνθηκαν στή λάρνακα τοῦ ἁγίου, προσκύνησαν, ὅμως ταυτόχρονα ἔκοψαν ἕνα κομμάτι ἀπό τό ἱερό σκήνωμα καί ἀμέσως ἔτρεξαν στήν ἅμαξα γιά νά ἐπιστρέψουν στό χωριό τους. Τά βόδια ὅμως δέν ξεκινοῦσαν ὅσο καί ἄν οἱ δύο γυναῖκες προσπαθοῦσαν. Μετά ἀπό ἀρκετή ὥρα κατάλαβαν ὅτι ὁ ἅγιος ἐμπόδιζε τά ζῶα καί τότε ἐπέστρεψαν τό τεμάχιο πού εἶχαν ὑπεξαιρέσει. Ἀμέσως μετά τά ζῶα ξεκίνησαν νά τραβοῦν τήν ἅμαξα καί οἱ δύο γυναῖκες ἐπέστρεψαν στό χωριό τους[24].

Τήν ἐποχή τοῦ πολέμου γιά τήν ἐθνική ἀνεξαρτησία τῆς Ρουμανίας, συγκεκριμένα τό ἔτος 1877, ἕνας πατέρας κάτοικος Βουκουρεστίου, ἔστειλε καί τούς ἑπτά γιούς του στόν πόλεμο. Πάνω στήν ἀγωνία καί τό φόβο του μήπως τά παιδιά του σκοτωθοῦν, κατέφυγε μέ πίστη στόν ἅγιο Δημήτριο Basarabov. Μπροστά στό ἱερό σκήνωμά του γονάτισε, προσευχήθηκε θερμά, ἔγραψε τά ὀνόματα τῶν γιῶν του καί τοποθέτησε κρυφά τό σημείωμα κάτω ἀπό τήν κάρα τοῦ ἁγίου μέ ἐμπιστοσύνη ὅτι αὐτός θά τούς προστατεύσει. Ὁ ἅγιος βεβαίως δέν παρεῖδε τήν πίστη καί τήν προσευχή τοῦ πατέρα καί τά ἑπτά παιδιά ἐπέστρεψαν μετά τόν πόλεμο σῶα στόν πατρικό οἶκο[25].

Κάποτε πῆγε νά προσκυνήσει τό ἱερό σκήνωμα ὁ Μητροπολίτης Tarnov Νικηφόρος, συνοδευόμενος ἀπό κληρικούς καί μοναχούς. Μεταξύ τῶν συνοδῶν του ἦταν καί κάποιος μοναχός Λαυρέντιος ὁ ὁποῖος ὅταν ἀσπάστηκε τό ἱερό σκήνωμα, ἔκοψε μέ τά δόντια του ἕνα μικρό τεμάχιο. Τότε, αὐτόματα τό στόμα του ἔμεινα ἀνοιχτό καί δέν μποροῦσε μέ καμία προσπάθεια νά τό κλείσει. Ὅταν ὁ Μητροπολίτης εἶδε τό φαινόμενο καί κατάλαβε τό τί εἶχε συμβεῖ, εἶπε στό μοναχό νά τοποθετήσει τό τεμάχιο τοῦ ἱεροῦ σκηνώματος πού ἔκλεψε στή θέση του καί νά ζητήσει ἀπό τόν ἅγιο νά τόν συγχωρησει. Ὁ μοναχός Λαυρεντιος τοποθετησε ἐντρομος τό τεμαχιο στή θέση του καί γονατιστος, μέ δάκρυα μετανοιας προσευχήθηκε στόν ἅγιο νά τόν συγχωρησει καί ἀμέσως ἐπαυσε ἡ τι-

24. *Viața, acatistul şi paraclisul cuviosului părintelui nostru Dimitrie cel nou Basarabov*, σ. 18.

25. *Viața, acatistul şi paraclisul cuviosului părintelui nostru Dimitrie cel nou Basarabov*, σ. 19.

26. *Viața, acatistul şi paraclisul cuviosului părintelui nostru Dimitrie cel nou Basarabov*, σ. 19-20.

μωρία του[26].

Ὁ ἐπίσκοπος τῆς Preslava Ἰωαννίκιος ἦταν βαρειά ἄρρωστος γιά πολύ καιρό. Προσπαθοῦσε με διαφόρους τρόπους καί φάρμακα νά θεραπευθεῖ ἀλλά χωρίς ἀποτέλεσμα. Τέλος προσέφυγε στόν ἅγιο Δημήτριο τόν Basarabov. Ξάπλωσε μπροστά στή λάρνακα τοῦ ἁγίου καί ἀπό ἐκεῖ παρακολούθησε τή θεία λειτουργία πού τελέστηκε γιά τήν ἴασή του, ἐνῶ ταυτόχρονα προσευχόταν στό Θεό καί παρακαλοῦσε τόν ἅγιο Δημήτριο νά μεσιτεύσει γιά τή θεραπεία του. Τό ἀποτέλεσμα ἦταν πώς μετά τρεῖς ὧρες, ὁ ἄρρωστος ἐπίσκοπος ἦταν ἐντελῶς ὑγιής δοξάζοντας τόν Θεό καί εὐχαριστώντας τόν ἅγιο γιά τήν θεραπεία του[27].

Κατά τό διάστημα τοῦ Α΄ Παγκοσμίου πολέμου, ὅταν τό Βουκουρέστι εἶχε καταληφθεῖ ἀπό τούς Γερμανούς, Βούλγαροι στρατιῶτες ἀφοῦ παραβίασαν τήν θύρα τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ, ἀφαίρεσαν τό ἱερό σκήνωμα μέ σκοπό νά τό μεταφέρουν στή χώρα τους. Ὅμως ὅταν ξεκίνησαν νύχτα γιά τή Βουλγαρία διαπίστωσαν ὅτι ἔχαναν συνέχεια τό δρόμο καί κατέληξαν στήν εἴσοδο τοῦ πατριαρχικοῦ ναοῦ ἀπ᾿ὅπου ξεκίνησαν. Ὅταν ξημέρωσε προσπάθησαν καί πάλι, ὅμως τό αὐτοκίνητό τους πάθαινε βλάβη. Τέλος τούς συνέλαβαν· οἱ Γερμανοί καί τό ἱερό σκήνωμα ἐπιστράφηκε στόν Πατριαρχικό Ναό . Ὁ ἅγιος δέν ἤθελε νά ἀπομακρυνθεῖ ἀπό τή Ρουμανία[28].

Στά προάστια τοῦ Βουκουρεστίου ζοῦσε ἕνα ἀνδρόγυνο. Ὁ ἄνδρας ἦταν μέθυσος καί ταλαιπωροῦσε τή σύζυγό του μέ τήν ἄσωτη ζωή ἀλλά καί τή βάναυση συμπεριφορά του. Ἡ σύζυγος πού ἦταν πολύ πιστή ὑπέμενε μέ καρτερία. Τό ἔτος 1955 ὁ σύζυγός της παρέλυσε. Ἐκείνη τόν ὑπηρετοῦσε μέ πολύ ἀγάπη ἐνῶ συνέχιζε νά τή βασανίζει μέ τήν βάναυση συμπεριφορά του. Κάποια φορά ἀπελπισμένη πῆγε στόν Πατριαρχικό Ναό στό Βουκουρέστι καί μέ πόνο καί δάκρυα ζήτησε ἀπό τόν ἱερέα τή συμβουλή του. Ὁ ἱερέας τήν παρότρυνε νά διαβάσει γονατιστή μπροστά στό ἱερό σκήνωμα τοῦ ἁγίου Δημητρίου Basarabov τήν παράκλησή του. Ἡ γυναίκα ὑπάκουσε, διάβασε τήν παράκληση μέ πίστη, προσευχήθηκε καί ἐπέστρεψε στό σπίτι της. Ἐκεῖ, τά μεσάνυχτα, ἐνῶ αὐτή κοιμόταν, ὁ σύζυγός της ἄρχισε νά φωνάζει δυνατά καί νά τή ρωτά ἐάν πῆγε στό Βουκουρέστι καί κάλεσε κάποιο γιατρό γιά ἐκεῖνον. Ἐκείνη τόν διαβεβαίωσε ὅτι κάτι τέτοιο δέν εἶχε συμβεῖ, ὅμως ὁ σύζυγός της ἐπέμενε ὅτι ἦρθε ἕνας γιατρός ἀπό τό Βουκουρέστι καί τοῦ εἶπε ὅτι

---

27. *Viaţa, acatistul şi paraclisul cuviosului părintelui nostru Dimitrie cel nou Basarabov*, σ. 20-21.

28. Δαμασκηνοῦ, *Ὁδοιπορικό τῆς ὀρθοδόξου ρουμανικῆς ἐκκλησίας*, σ. 250-251.

γιά νά θεραπευθεῖ πρέπει νά μήν ταλαιπωρεῖ τήν σύζυγό του, μάλιστα ὁ γιατρός εἶχε φύγει πρίν λίγα λεπτά μέ μία ἅμαξα πού τήν ἔσερναν λευκά ἄλογα. Ὁ σύζυγος ἀλλοιωμένος τήν καλή ἀλλοίωση, ὑποσχέθηκε στή γυναίκα του νά διορθωθεῖ καί τῆς εἶπε νά πάει τό πρωί στό Βουκουρέστι καί νά πληρώσει τό γιατρό. Ὅταν ξημέρωσε ὁ ἄνδρας ἦταν ὑγιής, ἔτσι καί οἱ δύο συγκλονισμένοι ἀπό τό θαῦμα πῆγαν στό Βουκουρέστι καί εὐχαρίστησαν τόν ἅγιο Δημήτριο τόν Basarabov[29].

29. Δαμασκηνοῦ, *Ὁδοιπορικό τῆς ὀρθοδόξου ρουμανικῆς ἐκκλησίας*, σ. 254-255.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακες Α'- Ε'.

Εἰκόνες τοῦ ἁγίου Δημητρίου Basarabov

Πίνακας Α'.

Πίνακας Β'.

Πίνακας Γ'.

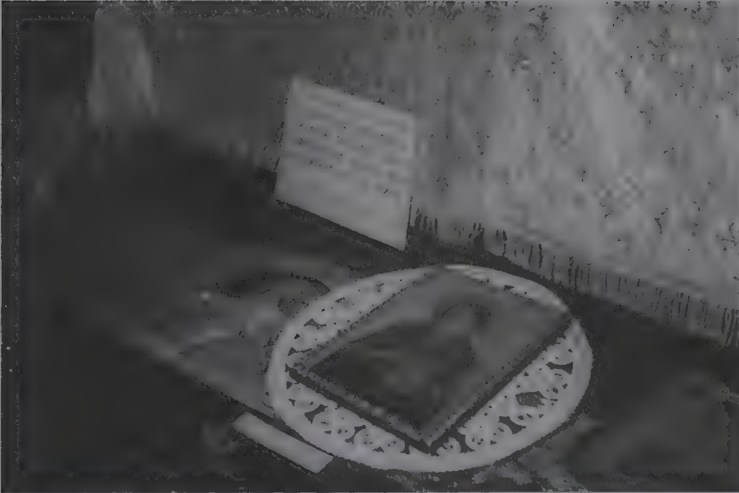
Πίνακας Δ'.

Πίνακας Ε'.

Πίνακας ΣΤ'.
Ἡ λάρνακα μέ τό ἱερό σκήνωμα τοῦ ἁγίου Δημητρίου Basarabov στόν Πατριαρχικό Ναό στό Βουκουρέστι.

Πίνακας Ζ'.
Τό ἱερό σκήνωμα τοῦ ἁγίου Δημητρίου Basarabov.

Πίνακας Η'.
Τό ἀσκητήριο τοῦ ἁγίου κοντά στόν ποταμό Lom τῆς Βουλγαρίας.

Πίνακας Θ'.
Ἐσωτερική ἄποψη τοῦ σπηλαίου τοῦ ἁγίου.

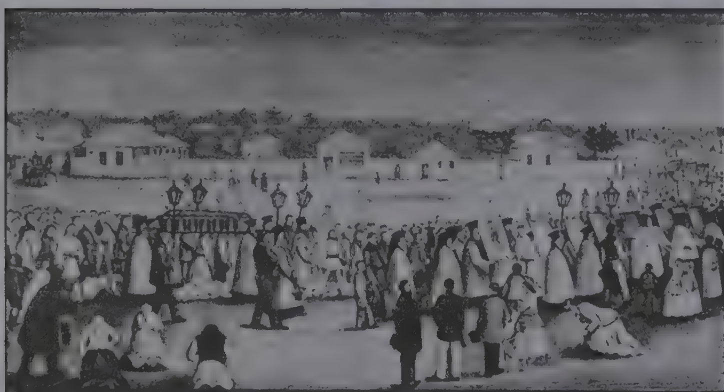

Πίνακας Ι'.
Στηθάριο μέ τόν ἅγιο Δημήτριο Basarabov πού τό κρατοῦν ἄγγελοι, λαξευμένο στό βράχο τοῦ ἀσκητηρίου του.

Πίνακας ΙΑ'.

Ὁ ἱερός Πατριαρχικός Ναός τῶν Ἁγίων Κωνσταντίνου καί Ἑλένης στό Βουκουρέστι ὅπου φυλάσσεται τό σκήνωμα τοῦ ἁγίου Δημητρίου Basarabov.

Πίνακας ΙΒ'.

Λιτανεία τοῦ ἱεροῦ σκηνώματος τοῦ ἁγίου Δημητρίου Basarabov στό Βουκουρέστι τό ἔτος 1870 γιά ἀπαλλαγή ἀπό ἐπιδημία.

Καψιμαλάκου Χριστίνας
Θεολόγου, φοιτήτριας Μεταπτυχιακοῦ Φιλοσοφίας

Πρόνοια - πρόγνωσις - προορισμός κατά τόν Νικόλαο Μεθώνης

Εἰσαγωγικά

Ὁ ἐρευνητικός σκοπός τῆς ἀνά χεῖρας ἐργασίας εἶναι ἡ προσέγγιση τῶν ἀπόψεων τοῦ Νικολάου Μεθώνης ἀναφορικά μέ τήν ὕπαρξη τῆς Θείας Προνοίας, ἡ ὁποία στό χριστιανικό πλαίσιο, ἐνῶ δέν παραβιάζει τήν ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου, θέτει παράλληλα μέ ὑπερβατικούς ὅρους ὡς στόχευση τή σωτηρία του. Τό φιλοσοφικό βάθος τῆς ἀντίληψης τοῦ Νικολάου γιά τά γεγονότα πού διαδραματίζονται στό ἱστορικό, προσωπικό καί συλλογικό, γίγνεσθαι, εἶναι ἡ πίστη τόσο στήν πρόνοια ὅσο καί τήν ἐλευθερία τῆς βούλησης. Ἔτσι, ἄν καί ὑποτάσσει τά ἀνθρώπινα πράγματα στήν ὑπέρτατη διεύθυνση τοῦ Θεοῦ, ἀποδίδει στό κάθε ἄτομο ἰδιαιτέρως τήν εὐθύνη τῶν πράξεών του καί τόν καταλογισμό ἐπί τοῦ περιεχομένου τους. Εἰδικότερες μάλιστα ἐκφάνσεις προνοίας στήν ἱστορική πορεία τῆς ἀνθρωπότητας ἀποκαλύπτουν ἕναν ἐντονότερο λυτρωτικό χαρακτῆρα, διότι ἀποβλέπουν στήν ἐπαναφορά της στόν Θεό. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ἀποτελεῖ ἡ ἐνανθρώπηση τοῦ Λόγου, ὡς προτύπωση καί ἄξονας τῆς ἐσχατολογίας, ὡς τῆς Θεόθεν βουλησιαρχικῆς τελολογίας. Στενά συναρτημένο μὲ τήν ἐλεύθερη βούληση τοῦ ἀνθρώπου καί τήν ὕπαρξη καί ἐνεργητική παρουσία τῆς θείας προνοίας εἶναι ἐπίσης τό πρόβλημα περί τῆς ὑπερφυσικῆς τάξης τῆς πρόγνωσης καί τοῦ προορισμοῦ[1]. Ἐπί τοῦ προκειμένου πάντως, θά ὑποστηριχθεῖ ἐκ νέου ὅτι, παρά τό γεγονός τῆς βεβαίας θείας πρόγνωσης,

---

1. Βλ. Λιν. Μπενάκη, *Ἐλευθερία καί ἀναγκαιότητα στή Βυζαντινή φιλοσοφία*, Δωδώνη, Μέρος Γ', ΚΕ (1996) σελ. 204.

διασφαλίζεται ἀπολύτως ἡ ἐλεύθερη βούληση τοῦ ἀνθρώπου. Πιό εἰδικά, στίς τρεῖς πραγματεῖες τοῦ Νικολάου, *περί τῶν ὑπό τῆς θείας προνοίας τεθέντων ὅρων τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς*[2] ὑπογραμμίζεται ὅτι τό σημαντικό δέν εἶναι κατά πόσο ὁ Θεός γνωρίζει τά χρονικά ὅρια τῆς ζωῆς, πρᾶγμα αὐτονόητο μέ δεδομένη τήν ὑπερχρονική παντογνωσία του, ἀλλά τό πῶς, παρά τή βεβαιότητα τῆς θείας προγνώσεως, διασφαλίζεται ἀπόλυτα ἡ ἀνθρώπινη προαίρεση καί ἡ ἐκ τῆς προβολῆς της ἀπορρέουσα δράση. Κατά τόν Berdiaeff, τό μέλλον ἔχει τήν ὑπεροχή νά μᾶς ἀφήνει πεδία ἐλευθερίας, νά μποροῦμε νά τό δημιουργοῦμε ἐνεργητικά. Ἀπ᾽ αὐτό τό γεγονός ὁ ντετερμινισμός σέ ὅ,τι ἀφορᾶ στό μέλλον, ὑπερβαίνεται[3]. Πέραν τούτων, ἐπισημαίνεται ὅτι προορισμός δέν σημαίνει δεσμευτική ἐπέμβαση στή φύση καί στήν αὐτοπραγμάτωση τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Θεός γνωρίζει ἐκ τῶν προτέρων τά πάντα, δέν τά καθορίζει ὅμως μέ τίς παρεμβάσεις του, παρόλο πού κατέχει σέ ἀπόλυτη κλίμακα μιά τέτοια δυνατότητα. Θά σημειώναμε πάντως ὅτι, σέ ἔκτακτες περιπτώσεις, πού τίς ἐκλαμβάνει ὁ ἴδιος ὡς κεφαλαιωδῶς κρίσιμες, παρεμβαίνει, ὅπως στήν ἀλλαγή πλεύσης τοῦ Ἀποστόλου Παύλου.

α΄. Ὁ κόσμος

Ὁ Νικόλαος, ἐπίσκοπος Μεθώνης, μέ τήν ἐμπεριστατωμένη μελέτη του Ἀνάπτυξις..., προέβη σέ συστηματική κριτική ἐπισκόπηση καί ἀνάλυση τῆς φιλοσοφίας τοῦ νεοπλατωνικοῦ Πρόκλου, καί εἰδικότερα τοῦ ἔργου του Στοιχείωσις θεολογική[4]. Ἀναφορικά μέ τό κοσμολογικό ζήτημα, ὁ Νικόλαος ὑποστηρίζει ὅτι ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου ὡς ἐκ τοῦ μηδενός κτίση ἀποτελεῖ ἔκφανση τῆς αἰωνίας προνοίας τοῦ Θεοῦ. Τήν ἄποψη περί προελεύσεως καί παραγωγῆς τῶν ὄντων ἀπό ἄλλη ἀρχή ἐκτός τοῦ Θεοῦ - δημιουργοῦ τοῦ κόσμου δέν τήν ἀποδέχεται καί ὡς ἐκ τούτου ἀντιτίθεται σφοδρῶς πρός κάθε ἀπόπειρα υἱοθετήσεως τῆς νεοπλατωνικῆς θεωρίας *περί ἀπορροῆς καί ἐπιστροφῆς*[5], ἡ ὁποία θέτει τό πολλαπλοῦν τῶν ποιητικῶν αἰτιῶν. Κατά τόν Νικόλαο, ὁ ἄνθρωπος καί ὅλα τά ὄντα γενικότερα ἔχουν

---

2. Βλ. τήν ἔκδοση Α. Δημητρακόπουλου, *Ἐκκλησιαστική Βιβλιοθήκη*, Λειψία 1866, σσ. 219-265.

3. Βλ. Νικ. Berdiaeff, *Πέντε στοχασμοί περί Ὑπάρξεως*, Ἐκδόσεις Κοινότητα, Ἀθήνα, σελ.159.

4. Βλ. Ἀθ. Ἀγγέλου, *Νικολάου Μεθώνης, Ἀνάπτυξις τῆς Θεολογικῆς Στοιχειώσεως Πρόκλου Πλατωνικοῦ φιλοσόφου*, L X I καί σελ. 60, 11-19 ΠΒ καί Κων. Νιάρχου, *Ἡ Ἑλληνική φιλοσοφία κατά τήν Βυζαντινήν της Περίοδον*, σελ. 46.

5. Βλ. Ἀθ. Ἀγγέλου, *Νικολάου Μεθώνης*, σελ.51, 19-20.

παραχθεῖ καί παράγονται ἀπό τήν προοδευτική καί πολυδύναμη δραστηριοποίηση τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος θεωρεῖται ὅτι εἶναι ἡ μιά καί ἀποκλειστική αἰτία τοῦ εἶναι καί τοῦ γίγνεσθαι τοῦ κόσμου τῆς αἰσθητῆς ἐμπειρίας. *Ὁμολογουμενου δέ πᾶσι κοινῶς τοῦ πάντα τά ὄντα παρῆχθαι παρα θεοῦ, τῆς μίας πάντων αἰτίας*[6]. Ἡ δημιουργία ἤ ὁ κόσμος εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀγάπης, τῆς σοφίας, τῆς δυνάμεως καί τῆς ἀγαθότητας τοῦ Θεοῦ· αὐτά δή τά μή ὄντα ὡς ἀγαθός καί δι᾽ τήν αὐτοῦ ἀγαθότητα ἐν αὐτῷ ὑφεστῶτα καί εἰς τό εἶναι καλούμενα[7]. Ἐμμέσως διαφαίνεται ὅτι δέν συνιστοῦν ἀπορροές τῆς οὐσίας του, διότι τό ἀντίθετο θά ὁδηγοῦσε στόν πανθεϊσμό. Καθίσταται λοιπόν σαφές ὅτι ὁ Θεός συλλαμβάνεται ὡς ἡ ἀποκλειστική ὀντολογική, ποιητική καί τελική αἰτία τοῦ κόσμου. Ἀπό τήν μιά πλευρά δηλαδή, ἀποτελεῖ τήν δημιουργική προϋπόθεση γιά τήν ἀναγωγή τοῦ κόσμου τῆς ἐμπειρίας - ἀλλά καί τῶν ὑπεραισθητῶν ἀγγελικῶν τάξεων - στό "εἶναι" καί συγχρόνως τήν ἀποκλειστική δυνατότητα γιά τήν ἐξέλιξη καί τήν συντήρησή του· *ἀποτελεσματα δέ τούτου πᾶσα ἡ κτίσης, ... καί ἡ τούτων συνοχή τε και πρόνοια*[8]. Ἀπό την ἄλλη, θεωρεῖται ὅτι εἶναι μιά δύναμη συνεκτική, ἡ ὁποία συναρθρώνει σέ ἑνότητα τόν κόσμο, κατάσταση πού σημαίνει πώς ἀποκλείονται ἀπό τήν κοσμική ἐξέλιξη τόσο ἡ τυχαιότητα ὅσο καί ἡ νομοτέλεια μιᾶς τυφλῆς ἀναγκαιότητας. Παράλληλα μάλιστα, ἡ παρεμβολή τῆς Θείας ἀγαθότητας εἶναι ρητή γιά τό τί τελικά θά ἀκολουθήσει. Σημειωτέον ὅτι ὁ Νικόλαος ἀπορρίπτει ἐκεῖνες τίς δοξασίες τῶν Ἑλλήνων πού ἐξαιροῦν τά γεγονότα ἀπό τήν διοίκηση τῆς θείας χειρός καί τά ἀποδίδουν ἄλλοτε στήν είμαρμένη ἄλλοτε στήν τύχη καί ἐνίοτε στήν ἀκολουθία τῶν οὐρανίων σωμάτων. Οἱ ἀνωτέρω προσδιορισμοί στό σύνολό τους προσβάλλουν τήν εὐσέβεια καί θέτουν στό περιθώριο τήν ἐλεύθερη βούληση καί ἐνεργητικότητα τοῦ ἀνθρώπου, διότι ἀντιφάσκουν πρός τή θεία πρόνοια καί πρός τό ἀνθρώπινο αὐτεξούσιο. Ἐπί λέξει σημειώνει: *πάντως δέ τῆς θείας προνοίας ἐκπιπτόντα καί τό ἐφ᾽ ἡμὶν ἀπαρνούμενα*[9]. Οὐσιαστικά φυλακίζουν τήν ἀνθρώπινη ζωή στόν ἀσφυκτικό κλοιό τῆς ἐξωτερικῆς ἀναγκαιότητας, ἡ ὁποία προσιδιάζει, καί μάλιστα ὄχι ὑπό τούς ἀνωτέρω ὅρους, στούς ὑπόλοιπους ζωικούς καί φυτικούς ὀργανισμούς. Αὐτήν τήν ἀναγκαιότητα μάχεται ἡ σκέψη τοῦ

---

6. *Αὐτόθι*, σελ. 61, 1-2.

7. *Αὐτόθι*, σελ. 77, 22-24. ΠΒ καί Χρ. Τερέζη, "*Ἡ ὀρθόδοξη χριστιανική θεολογία καί ἡ ἀνατίμηση τοῦ ὑλικοῦ κόσμου*", σελ.331, ἐν Φιλοσοφία καί Ὀρθοδοξία, Ἀθήνα 1994.

8. Βλ. τήν ἔκδοση Α. Δημητρακόπουλου, *Ἐκκλησιαστική Βιβλιοθήκη*, σελ.261.

9. Βλ. *ὅπ.π.*

Νικολάου μέ ἀποφασιστικότητα καί ἔναντί της ἀντιπαραβάλλει τήν ἐσωτερική, οὕτως εἰπεῖν, ἀναγκαιότητα πού χορηγοῦν στή ζωή τοῦ ἀνθρώπου ἡ ἐλεύθερη βούληση καί ἡ εὐθύνη· ἔτσι πού νά μήν παραμένει τό κακόν καί τό ἀγαθόν ἀστεφάνωτον[10], δηλαδή χωρίς ποιοτικούς κατηγορηματικούς προσδιορισμούς καί βεβαίως χωρίς καταλογισμούς.

Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι, γνωρίζοντας ἐπαρκῶς τά κοσμολογικά ζητήματα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων φιλοσόφων, ὁ ἐπίσκοπος Μεθώνης ἀναλαμβάνει νά ἀνατρέψει τήν παγιωμένη ἐκτίμηση τῶν θεωριῶν τους ὅτι ἡ ὕλη προϋπῆρχε ἄτακτος καί ἀνείδεος ἀρχικῶς, ἀλλά καί ἐν ταυτῷ αἰώνιος καί ἀΐδιος. Αἰωνιότητα καί αὐθυπαρξία ἀποδίδει μόνο στήν ποιότητα τῆς ἀπροσπελάστου ὑπόστασης τοῦ Θεοῦ. Ἡ θεία οὐσία- ὅπως βεβαίως τά θεία πρόσωπα καί οἱ θεῖες ἐνέργειες- εἶναι ἀναλλοίωτη, ἐνῶ ὁ κόσμος δέν εἶναι. Ὡς ἔνυλος εἶναι ἔγχρονος καί ὑπόκειται στήν ἐξέλιξη. *Μόνον μέν οὖν κυρίως αὐθυπόστατον καί ἀγένητον, ὡς ἤδη προείρηται, τό θεῖον*[11]. Καθίσταται λοιπόν προφανές ὅτι ἡ κατάσταση ἐπί τῆς ὁποίας ἐνήργησε ὁ Θεός δέν ἦταν ἡ ἄμορφος ὕλη, ἀλλά ἐκίνησε ἀπό τήν ἀνυπαρξία καί τό ἔργο του ἔφερε σέ ὕπαρξη συγχρόνως ὕλη καί μορφή. Ἡ ὕλη δηλαδή δέν προϋπῆρχε τῆς ὅποιας ὀργάνωσης καί διακόσμησής της καί ἔτσι δέν μπορεῖ νά ἐνταχθεῖ στό πλαίσιο ἑνός δυϊστικοῦ, μανιχαϊστικοῦ τύπου, ὀντολογικοῦ συστήματος[12]. Ἡ μονιστική ἄποψη τοῦ Νικολάου περί δημιουργίας τοῦ κόσμου ἐκ τοῦ μηδενός ἤ ἐκ τοῦ μή ὄντος, ἀπολύτως σύμφωνη πρός τή διδασκαλία τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὁδηγεῖ συνεπαγωγικά στήν ὀντολογική διάκριση τοῦ συνόλου τοῦ ὑπαρκτοῦ σέ ἄκτιστο καί κτιστό. Μάλιστα ὁ ὑλικός κόσμος τῆς αἰσθητῆς ἐμπειρίας θεωρεῖται ὡς ἕνας ἀπό τούς βασικούς παράγοντες γιά νά πραγματοποιηθεῖ τό σχέδιο τῆς θείας Οἰκονομίας, πού δέν εἶναι ἄλλο ἀπό τήν μορφοποίηση τοῦ κτιστοῦ ὑπό τούς ὅρους τοῦ ἀκτίστου[13].

Ἐκ τῆς ὡς ἄνω καταγραφῆς συνάγεταἰ λοιπόν ὅτι ὁ Θεός ὡς ἀπόλυτη καί ἀπροϋπόθετη αἰτία τῶν πάντων εἶναι ἀπολύτως ἐλεύθερος οἱουδήποτε ἐξωτερικοῦ καταναγκασμοῦ. Δημιουργεῖ ἐλεύθερα τόν κόσμο ἀπό τήν ἄπειρη ἀγαθότητά του καί ἀνάγει το

---

10. *Αὐτόθι, σελ.*261.

11. Βλ. Ἀθ. Ἀγγέλου, *Νικολάου Μεθώνης, σελ.*53, 1-2.

12. *Αὐτόθι, σελ.*54, 18-22: ἀλλα ταῦτα τῇ τῶν Μανιχαίων δόξῃ συνάδει τῶν δύο πρεσβευόντων ἀρχάς, θεόν καί ὕλην, ἥν αἵρεσιν οὐ μόνον ἡ καθ᾽ ἡμᾶς ἐκκλησία βδελύττεται ...

13. Βλ. Χρ. Τερέζη, *Ἡ Ὀρθόδοξη Χριστιανική Θεολογία καί ἡ ἀνατίμηση τοῦ ὑλικοῦ κόσμου, σελ.*332.

εἶναι ἐν τῷ συνόλῳ του στήν ἐλευθερία, θέτοντας νέα δεδομένα στήν οἱονεί λογοκεντρική ἀναγκαιότητα πού εὐδοκιμεῖ στήν ἀρχαία ἑλληνική διανόηση. Χρήζει πάντως διευκρίνισης ὅτι ἡ ἐν λόγω ἐλευθερία δέν εἶναι αὐτονόητη γιά τόν ἄνθρωπο, ἀλλά προϋποθέτει τήν ἐνεργό συμμετοχή του στήν πραγμάτωσή της.

β'. Ἡ διάκριση ἀστρονομίας καί ἀστρολογίας

Κατά τήν περαιτέρω ἀναλυτική καί κριτική προσέγγιση τῶν ἀπόψεων τοῦ Νικολάου Μεθώνης, θά ἐξετασθοῦν ἐν συνεχείᾳ τά ἑξῆς ζητήματα:

α. Ἡ διάκριση ἀστρονομίας καί ἀστρολογίας.

β. Ἡ θέση τῆς εἱμαρμένης στό κοσμικό καί εἰδικότερα στό ἀνθρωπολογικό γίγνεσθαι.

Γιά τόν Βυζαντινό στοχαστή, δέν ὑπάρχουν τυφλές σκοτεινές δυνάμεις καί δέν μένει ἔδαφος γιά κανενός εἴδους μοιρολατρία (καί σέ καμία ἀπό τίς ποικίλες μεταμορφώσεις τοῦ ὅρου "μοίρα"). Ἡ πίστη στή δύναμη τῆς εἱμαρμένης ἤ τῆς τύχης ἤ στήν ἀναπόδραστη ἐπίδραση τῶν ἄστρων δέν εἶναι παρά ὑπολείμματα τῆς εἰδωλολατρίας, ἀσυμβίβαστα μέ τήν Θεία Πρόνοια[14], κύριο ἰδίωμα τῆς ὁποίας εἶναι ὁ Λόγος. Ἐξ᾽ ἄλλου, ἀπόλυτη - σχεδόν χωρίς τόν στοιχειώδη σκεπτικισμό - εἶναι ἡ ἐμπιστοσύνη τοῦ Νικολάου στίς ἐκ τῶν ὀντολογικῶν ἀπαρχῶν τους ἀγαθές προδιαθέσεις τοῦ ἀνθρώπου, μέ κορυφαία καί ἀδιάπτωτη τήν ἐλεύθερη βούλησή του.

Πρῶτον. Παρά τό γεγονός ὅτι τά ὅρια μεταξύ τῶν δύο κλάδων, τῆς ἀστρονομίας καί τῆς ἀστρολογίας, εἶχαν καταστεῖ συγκεχυμένα ἤδη ἀπό τήν ἀρχαιότητα, στήν Βυζαντινή φιλοσοφική καί ἐπιστημονική σκέψη εἶναι σαφής ἡ προσπάθεια ἀπόρριψης τῆς ἀστρολογίας[15]. Το ἐν λόγω ἐγχείρημα ἀκριβῶς ἀναλαμβάνεται ἐπειδή ἡ ἀστρολογία, ἡ ἀπόκρυφος αὐτή οἱονεί ἐπιστήμη[16],

---

14. Βλ. Δ. Μπαλτᾶ, *Ὀντολογικά ζητήματα στό ἔργο τοῦ Γεωργίου Παχυμέρη*, σελ. 78.

15. Βλ. Δ. Κωτσάκη, *Ἀστρονομία καί ἀστρολογία*, σελ. 224.

16. Βλ. τήν ἔκδοση Α. Δημητρακόπουλου, *Ἐκκλησιαστική Βιβλιοθήκη*, σελ. 261: *Ἀλλά ταῦτα πάντα παισίν Ἑλλήνων ἱκανῶς πέπαικται, οἱ ποτέ μέν εἱμαρμένη, ποτέ δέ τύχη τήν ὑπό σελήνην ἐπιστασίαν ἔπεμψαν, τάς ἐκ διαμέτρου ψευδοδοξίας εἰς μίαν ἀτοπίαν συνάγοντες, καί οὕτω τήν τῶν ἁπλουστέρων ζωήν ἀνατρέποντες, εἴτε τῷ εἱρμῷ καί τῇ πρός βίαν ἀκολουθίᾳ τῶν οὐρανίων συνεπαγόμενα, εἴτε ὡς ἔτυχεν ἀποβαίνοντα, πάντως δέ τῆς θείας προνοίας ἐκπίπτοντα καί τό ἐφ᾽ ἡμῖν ἀπαρνούμενα.* Ὅπως καί σέ ἑπόμενο ἐδάφιο γίνεται ἀναφορά σέ "ἐφ᾽ ἡμῖν", ἔκφραση πού ἀνακαλεῖ τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν, ἠθικές ἀπόψεις τῶν Στωϊκῶν. Βλ. ἐνδεικτικά,

δεσμεύει τήν ἐλευθερία - ἀλλά καί την ὅποια ἀποβλεπτικότητα-τοῦ ἀνθρώπου.

Πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι οἱ πρώϊμοι θεολόγοι ἑρμηνευτές ἔδωσαν ὁρισμένες ἀπαντήσεις πού ἐπρόκειτο νά θεωρηθοῦν ὁριστικές. Ἔτσι, ὁ Φίλων ὁ Ἰουδαῖος, τόν 1ο μ.Χ. αἰώνα, ἑρμήνευσε "ὀρθά" τό λεγόμενο στή Γένεση (Α', 14) ὅτι τά οὐράνια σώματα χρησίμευαν "*εἰς σημεια καί εἰς καιρους*," λέγοντας ὅτι σκοπός τους ἦταν νά ἀναγγέλλουν τίς καιρικές ἀλλαγές καί νά δίνουν τή δυνατότητα στούς ἀνθρώπους νά προβαίνουν σέ μερικές ἀναγκαῖες προβλέψεις, καί ὄχι νά δικαιώσουν τήν ἀστρολογία[17].

Ὁμοίως ὁ Νικόλαος δέν τηρεῖ εὐνοϊκή θέση ἔναντι τῆς ἀστρολογίας, ὅπως θά δειχθεῖ ἐκ τῆς σχετικῆς ἀναλύσεως. Συγκεκριμένα, ἀπορρίπτει τήν ὡροσκοπική ἤ γενεθλιολογική ἀστρολογία, κατά τήν ὁποία ὁρισμένα φαινόμενα τῶν οὐρανίων σωμάτων, ὅπως οἱ πλανῆτες, ἐπηρεάζουν τήν ζωή τῶν ἀνθρώπων. Παραδείγματος χάριν, ὑποστηρίζεται ὅτι οἱ πλανῆτες μεταβάλλουν τήν ψυχή καί τίς ἐνέργειες τοῦ ἀνθρώπου, ὅπως μεταβάλλουν τίς κλιματολογικές συνθῆκες. Προκειμένου νά ἀναιρέσει τήν ἄποψη αὐτή, ὁ Νικόλαος ὑποστηρίζει ότι ἡ πίστη στήν ἀλήθεια τῶν ἀστρολογικῶν σημείων ἀντιφάσκει πρός τήν θεία πρόνοια καί πρός τό ἀνθρώπινο αὐτεξούσιο. Διότι ἡ ἀστρολογία ἀποδίδει τά πάντα, ὅλη τή ζωή τῶν ἀνθρώπων, σέ παραγοντες ἔξω ἀπό τόν ἄνθρωπο, στή θέση καί τή φορά τῶν ἄστρων, τὰ ὁποία ὑποστηρίζει ὅτι διαγράφουν μέ ἀνέκκλητο καί ἀναγκαῖο τρόπο τή μοίρα τῶν ἀνθρώπων. Εἶναι λοιπόν προφανές ὅτι ἡ ἀστρολογία αἴρει ὅλα ὅσα βασιζονται στήν πίστη ὅτι ἡ ἐλεύθερη βούληση συνιστᾶ μιά πραγματικότητα πού διεπει τήν ἀνθρωπινη ὕπαρξη, σέ καθολικη σχεδόν κλίμακα. Εἰσάγει δηλαδή μιά ἄλλου τύπου ἀνθρωπολογία.

Δ ε ύ τ ε ρ ο ν. Ἀντιτίθεται ὁ Νικόλαος Μεθώνης στήν ἀποδοχή τῆς δυνάμεως τῆς εἱμαρμένης στήν πορεία τοῦ ἀνθρώπου καί στό ἐξελικτικό γίγνεσθαι τοῦ κόσμου, δεδομένου ὅτι, ἐάν γίνει ἀποδεκτή, τότε ὁ ἄνθρωπος χάνει τό αὐτεξούσιόν του (τό ἐφ᾽ ἡμῖν)[18] . Οἱ στωικές καταβολές, τουλάχιστον ὡς πρός τήν ὁρολογία εἶναι σαφεῖς καί ἐδῶ. Μάλιστα διευκρινίζει ὅτι τό αὐτεξουσιο

Ἐπικτήτου, Ἐγχειρίδιον, 1, 12.

17. *Βλ. Cyril Mango, Βυζάντιο: Ἡ αὐτοκρατορία τῆς Νέας Ρώμης, Μ.Ι.Ε.Τ., Ἀθηνα 2007, σελ.200.*

18. Χρυσίππου, *Ἀποσπασμάτια λογικά καί φυσικά,* σελ. 939, 22-26: *εἰ γάρ φήσει τίς σοφίσεσθαι τό χρήσιμον τῆς μαντικῆς διά τό προλέγεσθαι τό πάντως ἐσομενον δυσχερες εἰ μη φυλαξεμεθα, ουκετι παντα δειξει συμβησομενα καθ᾽ ειμαρμενην, ἐφ᾽ ημιν ὄντος τοῦ φυλάξασθέτε και μή φυλάξασθαι.*

δέν ἀναιρεῖ τήν πρόνοια τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία ἀφορᾶ σέ ὅλα τά ὄντα καί διαμορφώνει ὅρους γιά τήν σωτηρία τους[19]. Ἔτσι, τό γεγονός τῆς ἐλεύθερης βούλησης τοῦ ἀνθρώπου, ἀκόμη καί στήν περίπτωση τῆς βεβαίας θείας πρόγνωσης, συσχετίζεται ἀπό τούς βυζαντινούς διανοητές μέ τήν θεία πρόνοια. Σημειωτέον ὅτι σέ σχέση μέ τήν χρησιμοποίηση τοῦ ὅρου "είμαρμένη" ἀπό τούς Χριστιανούς φιλοσόφους τοῦ Βυζαντίου, καί ὁ Νικόλαος κινεῖται στήν ἴδια κατεύθυνση καί τρέφει τήν ἴδια ἀποστροφή πρός τήν εἰδωλολατρική είμαρμένη, ὅσο αὐτή σημαίνει τήν τυφλή ἀναγκαιότητα, ἡ ὁποία ἐκλαμβάνεται ὅτι εἶναι κυρίαρχη τόσο στόν φυσικό ὅσο καί στόν λογικό κόσμο. Ἤδη μάλιστα ἀπό τήν πρώϊμη Βυζαντινή φιλοσοφία, ἀπορρίπτεται ὁποιαδήποτε πίστη περί είμαρμένης. Εἰδικότερα, στό περί είμαρμένης καί προνοίας ἔργο τοῦ Χρυσοστόμου, ὑποστηρίζεται ἑδραία τό περί ἐλεύθερης βούλησης τοῦ ἀνθρώπου, ἀνεξάρτητης ἀπό ὁποιαδήποτε ἀναγκαιότητα, καί ἀναιρεῖται ἔτσι τό ἀναπόφευκτο τῆς είμαρμένης[20].

Συνάγεται λοιπόν ἐξ᾽ ὅσων ἐξετέθησαν ὅτι οἱ οὕτως εἰπεῖν μυστικιστικές ἐπιστῆμες, πού συνδέουν τίς ἀνθρώπινες προαιρέσεις καί ἐνέργειες μέ τά οὐράνια σώματα, - ὅπως καί μέ τήν είμαρμένη -, συνάντησαν στό πρόσωπο τοῦ Νικολάου ἕναν σφοδρό πολέμιο.

γ. Θεία Πρόνοια καί αὐτεξούσιον

Στό πλαίσιο τῆς ἐξετάσεως τῆς Θείας Πρόνοιας σέ σχέση μέ τήν ἀνθρώπινη ἐλευθερία, θά ὑποστηριχθεῖ ὅτι οἱ ἀνωτέρω δύο παράγοντες συνυπάρχουν, χωρίς ἡ ἐν λόγω σύμπλευση νά συνιστᾶ μιά κατάσταση ἀντιφατική.

Κατά τή χριστιανική κοσμολογία ἡ δημιουργία ἤ ὁ κόσμος εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἀγάπης, τῆς ἀγαθότητας, τῆς σοφίας καί τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ. Ὡς ἐκ τούτου, ὁ κόσμος διέπεται ἀπό τή θεία πρόνοια καί διοικεῖται μέ τάξη καί ἁρμονία· *ἡμῖν δέ ἡ του ἑνός θεου μία πρόνοια ἑνιαίως πασι τοῖς οὖσιν ἐπιστατεῖ*[21]. Κατά λογική λοιπόν συνεπαγωγή, γιά τόν Θεό *οὐδέν ἀπρονότηον, οὐδέν ἠμελημένον*, ὁπότε τό τελολογικό -ἐσχατολογικό, ἐπί τό χριστιανικότερον-

---

19. Α. Ἀγγέλου, *Νικολάου Μεθώνης*, σελ. 51, 19-33.

20. Χρυσοστόμου, *περί εἰμαρμένης καί προνοίας* Β', P. G. 50Β, 755 BC: *ἄκουσον καί τῆς εἰμαρμένης πῶς φθέγγεται, καί πῶς ἐναντίους εισάγει θεσμούς, καί μάθε, πῶς ἐκεῖνα μέν ὑπό θείου πνεύματος εἴρηται, τά δέ ταύτης ὑπό πονηροῦ δαίμονος κάι θηρός ἀνήμερου. Εἶπεν ὁ Θεός, ἐάν θέλητε, καί ἀν μή θέλητε, κυρίους ἡμᾶς ποιῶν ἀρετῆς καί κακίας, καί ἐπί τῇ ἡμετέρα τεθείς.*

21. Βλ. Α. Ἀγγέλου, *Νικολάου Μεθώνης*, σελ. 130, 17-18.

μοντέλο εἶναι κυρίαρχο.

Βασική θέση τοῦ Νικολάου, ἡ ὁποία καλύπτει καί τό θέμα τῆς ἐλεύθερης βούλησης μέ οὐσιαστική καί κατηγορηματική κατάφασή της, μέ ὑψηλή δυναμική γλώσσα εἶναι ἡ ἑξῆς: ἡ θεία πρόνοια καλύπτει τά πάντα, ὄντα, μέλλοντα, ἐνδεχόμενα· ὅτι *οὐδέν τῶν πάντων τήν ὑπεράγνωστον γνῶσιν αὐτοῦ διαπέφευγεν*[22]. Ἡ ἔνσταση ὅτι ἡ ἐν λόγω καθολικότητα δέν ἀφήνει χῶρο γιά τήν ἐλεύθερη βούληση τοῦ ἀνθρώπου δέν εἶναι ἰσχυρή, διότι εἶναι σαφῶς διαφορετικός ὁ τρόπος γνώσης ἀνάμεσα στόν Θεό καί τόν ἄνθρωπο. Ἄλλη γοῦν ἔστι γνῶσις ψυχῆς, καί ἄλλη νοῦ καί ἄλλη Θεοῦ[23]. Τό ἴδιο γνωστικό ἀντικείμενο ἐμφανίζεται διαφορετικά ἀκόμη καί στό ἴδιο τό γνωρίζον ὑποκείμενο, τό ὁποῖο μέ βάση τήν ὀντολογική βαθμίδα πού κατέχει ἀναλόγως κινεῖ τή γνωστική ἀναφορικότητά του· *ἡ γνῶσις ἵσταται μέν ἀεί κατά τό γινῶσκον, ἀφ᾽ οὗ καί ὥρμηται, ἐπιβάλλει δέ τῷ γνωστῷ κατά τήν τοῦ γινώσκοντος* φύσιν[24]. Ἡ θεία πρόνοια ὅμως γνωρίζει τά πάντα *ὑπέρ νοῦν* καί ὑπεραρρήτως. Ὁ τρόπος λοιπόν τῆς γνώσης ἀπό τόν Θεό εἶναι ὑπέρ-φυσικός, γι'αὐτό καί δέν ἐπηρεάζει τά γινωσκόμενα (τα τῆς φύσεως καί προαιρέσεως). Ἑπομένως, πρόνοια, πρόγνωσις καί προαίρεσις δέν ἀλληλοαποκλείονται. Μποροῦμε νά συλλάβουμε μέ κάθε ἄνεση τό ρεαλισμό τῆς σκέψης τοῦ Νικολάου στό ἀκόλουθο σχετικό μέ τήν θεία πρόνοια ἐπιχείρημα, τό ὁποῖο συνυφαίνεται στενά καί μέ τό γνωσιολογικό ζήτημα: Λέγεται *γάρ κάι γινώσκεται θερμόν εἶναι τό πῦρ, ψυχρόν δέ τό κρύσταλλον, διότι ταῦτα ἐστίν, ἀλλ᾽ οὐχ ὅτι νοεῖται τοιαῦτα ἤ λέγεται, διότι τοῦτο ταῦτα ἐστίν· ὅπερ ἡ γνῶσις ἐπί τῶν ὄντων, τοῦτο ἐπί τῶν ἐσομένων ἡ πρόγνωσις*[25]. Τό ὅτι ὁ Θεός, δηλαδή, ἔχει γνώση τῶν φυσικῶν καί τῶν ἀνθρωπίνων, δέν ἀλλοιώνει τήν ἔκβασή τους, ἡ ὁποία ἐξαρτᾶται γιά τά φυσικά ἀπό τήν τύχη ὡς μή συνειδητοποιημένη κατάσταση, ἐνῶ γιά τά ἀνθρώπινα ἀπό τήν προαίρεση κυρίως, ἀλλά καί ἐνίοτε ἀπό φυσικά αἴτια[26]. Εἶναι λοιπόν προφανές ὅτι ὁ Θεός γνωρίζει προκαταβολικά ὅλα ὅσα ὀφείλονται στήν ἐλεύθερη βούληση τοῦ ἀνθρώπου, χωρίς αὐτό νά σημαίνει ὅτι τά ἔχει καθορίσει ντετερμινιστικά καί μηχανιστικά.

---

22. Βλ. την ἔκδοση Α. Δημητρακόπουλου, *Ἐκκλησιαστική Βιβλιοθήκη*, σελ. 221.

23. *Αὐτόθι*, σελ. 225.

24. *Αὐτόθι*, σελ. 225. ΠΒ καί Λιν. Μπενάκη, *Ἐλευθερία καί ἀναγκαιότητα στή Βυζαντινή φιλοσοφία*, σελ.216.

25. Βλ. τήν ἔκδοση Α. Δημητρακόπουλου, *Ἐκκλησιαστική Βιβλιοθήκη*, σελ. 232. ΠΒ καί Β.Ν. Τατάκη, *Ἡ Βυζαντινή φιλοσοφία*, σελ. 210.

26. Βλ. Ἀθ. Ἀγγέλου, *Νικολάου Μεθώνης*, σσ. 21-22: τά δέ καί φύσει καί προαιρέσει, ὡς τά λογικά τε καί νοερά.

Ἔτσι, *τῶν οὕτως γινομένων οὐχ ἡ θεία πρόγνωσις, ἀλλ' ἡ προαίρεσις αιτία.* Ἡ θέση αὐτή τοῦ χριστιανοῦ στοχαστή εἶναι όριστική καί ἀποκλείει ἀπόλυτα τό ἐνδεχόμενο νά ἀποτελεῖ ὁ Θεός τήν αἰτία τοῦ ὅτι ὁ ἄνθρωπος στρέφεται πρός τήν ἠθική ἔκπτωσή του, πρός τήν πραγμάτωση τοῦ κακοῦ. Ἕνας τέτοιος, προσδιορισμός, ἐξάλλου, θά καταργοῦσε τή θεία ὑπεραγαθότητα καί ἀγάπη καί θά ἐμφάνιζε τήν Ἁγία Τριάδα ὡς χορηγό τιμωριῶν καί ἀνάλγητη καί ὄχι ὡς ὑπερβλύζουσα πηγή δωρεῶν. Ἔτσι, παρά τό ἀναντίρρητο γεγονός ὅτι ὁ Θεός εἶναι ἡ ὑπερφυσική ὀντότητα πού χορηγεῖ τό αὐτεξούσιο ὡς δυνατότητα καί ἐφόδιο γιά τήν ἀνθρώπινη ψυχή, δέν μποροῦμε νά δεχθοῦμε ὅτι κάθε ἄτομο στρέφεται πρός τό ἀγαθό ἤ τό κακό χωρίς τήν ἐλεύθερη προαίρεσή του[27]. Καί ἐδῶ ἐκ νέου ἔρχεται στό προσκήνιο καί ὁ a posteriori καταλογισμός, ὁ ἠθικά προσδιοριστικός της ποιότητας τῆς ἀνθρώπινης συνείδησης.

Στενά συναρτημένο μέ τήν ἐλεύθερη βούληση τοῦ ἀνθρώπου καί τήν ὕπαρξη καί εὐεργετική παρουσία τῆς θείας πρόνοιας εἶναι, ὅπως ἤδη ἐλέχθη, τό πρόβλημα τῆς πρόγνωσης καί τοῦ προορισμοῦ καθώς καί τό πρόβλημα τοῦ θανάτου. Σ'ἕνα κείμενο τοῦ Νικολάου μέ τίτλο "*πρός τόν ἐρωτήσαντα εἰ ἐστιν ὅρος ζωης καί θανάτου*", ὁ Βυζαντινός φιλόσοφος ὑπερασπίζεται τόν ὅρο ζωῆς, δηλαδή τόν προκαθορισμό τοῦ τέλους τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου. Μάλιστα, τό τρίτο μέρος τοῦ δοκιμίου, κατά τήν διατύπωση τοῦ συγγραφέα, εἶναι ἕνας "*λόγος ἐλέγχων τήν ἀτοπίαν -της ἀντίθετης διδασκαλίας-διά της εἰς ἀδύνατον ἀπαγωγης*"[28]. Ἀπό πλευρᾶς φιλολογικῆς νά ἐπισημάνουμε ὅτι ὁ Ehrhard, ὁ ὁποῖος συνέταξε τό κεφάλαιο τῆς Θεολογίας στό βιβλίο τοῦ Krumbacher, ὑποστηρίζει ὅτι οἱ τρεῖς πραγματεῖες τοῦ Νικολάου περί τῶν τεθέντων ὅρων τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς, ἀνάγονται ὡς πρός τά οὐσιώδη μέρη τους σέ ὅσα ἀναπτύσσει ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Γερμανός Α' στό ἔργο του "Περί ὅρου ζωῆς"[29]. Ἄλλοι, ὅπως ὁ Ἀγγέλου, πιστεύουν, ἀντίθετα, ὅτι ἔχουμε ἐνώπιόν μας ἁπλά ὁμοιότητες τῶν δύο κειμένων λόγω τῆς ἑρμηνείας συγκεκριμένων κρίσιμων βιβλικῶν ἀποσπασμάτων τῆς πατερικῆς ἐργογραφίας[30].

Βασική θέση τοῦ Νικολάου εἶναι ὅτι ὁ θάνατος ἔρχεται μέ τό

---

27. Βλ. Χρ. Τερέζη, *Ἡ ἔννοια τοῦ "αὐτεξουσίου" κατά τόν Νικόλαο Μεθώνης*, ἐν Φιλοσοφική Ανθρωπολογία στό Βυζάντιο, Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 1997, σελ.50.

28. Βλ. τήν ἔκδοση Α. Δημητρακόπουλου, *Ἐκκλησιαστική Βιβλιοθήκη*, σέλ. 219 σελ.265 ΠΒ καί Λιν. Μπενάκη, *Ελευθερια καί ἀναγκαιότητα στη Βυζαντινη φιλοσοφια*, σελ. 216.

29. Βλ. Karl Krumbacher, *Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας*, σέλ.164.

30. Βλ. Ἀθ. Ἀγγέλου, *Νικολάου Μεθώνης*, XXXX.

πλήρωμα τοῦ χρόνου, τό ὁποῖο ὁ Θεός ἔχει ὁρίσει γιά τόν καθένα, σύμφωνα μέ τήν ὀρθή καί δίκαιη κρίση του· ὁ θάνατος ἡμῶν ὥρισται τῷ θεῷ καί πρέγνωσται[31]. Ὁμοίως καί κατά τόν Βασίλειο, ὁ θάνατος ἔρχεται τῶν ὅρων τῆς ζωῆς πληρωθέντων[32], ὁπότε προσδίδεται στό ζήτημα μιά τελολογική ἑρμηνεία, ἐξειδικευόμενη προφανῶς κατά περίπτωση. Βέβαια τό σημαντικό δέν εἶναι κατά πόσον ὁ Θεός γνωρίζει τά χρονικά ὅρια τῆς ζωῆς τῶν ἀνθρώπων, πράγμα αὐτονόητο μέ δεδομένη τήν ὑπερχρονική γνώση του, ἀλλά πώς, παρά τή βεβαιότητα τῆς θείας πρόγνωσης, διασφαλίζεται ἀπόλυτα ἡ ἐλευθερία τῆς βουλήσεως των ὡς κτιστῶν ὄντων καθ᾽ ὅλη τή διάρκεια τοῦ βίου τους. Ἡ θεία πρόνοια γνωρίζει καί τά ὁρισμένα καί τά ἀόριστα μέ τρόπο σέ καθολική κλίμακα ὁρισμένο. Ὁ τρόπος λοιπόν τῆς γνώσεως ἀπό τόν Θεό εἶναι ὑπερφυσικός καί γι᾽ αὐτό δέν ἐπηρεάζει τα τῆς φύσεως καί τα τῆς προαιρέσεως. Συνεπῶς, πρόνοια καί προαίρεσις δέν ἀλληλοαποκλείονται καί ἡ συνεκφορά τους δέν συνιστά μιά ἀντιφατική ὀντολογική καί μέ προεκτάσεις στήν ἀνθρωπολογία κατάσταση.

Καθίσταται λοιπόν φανερό ὅτι, παρά τόν προορισμό, ὁ ἄνθρωπος ἔχει αὐτεξούσιον, τήν "*ἐφ᾽ ἑκάτερα ῥοπήν, τό κρεῖττον ἤ τό χεῖρον*"[33]. Εἶναι λοιπόν ἐλεύθερος καί ἄς εἶναι προδιαγεγραμμένος ὡς πρός τίς ἀρχές πού τοῦ ἔχουν χορηγηθεῖ. Δέν ἀπαλλάσσεται, λόγω τοῦ προορισμοῦ, ἀπό τήν εὐθύνη τῶν πράξεών του. Ἀνάλογα μέ τή θέλησή του, πράττει τό κακό ἤ τό καλό. Μέ τή διαφορά ὅτι στήν πρώτη περίπτωση, γίνεται ὑποχείριο τῆς ἁμαρτίας καί ὁδηγεῖται στό νά ἀπολέσει τήν ἐλευθερία του, ἐνῶ στή δεύτερη διατηρεῖ σέ μόνιμη κλίμακα τούς αὐτόνομους ὅρους γιά τήν προσωπική συγκρότησή του σέ προοπτική Θεοείδιας[34]· Συνεπῶς, ἡ ἀνθρώπινη ἐλευθερία ἀποτελεῖ τήν ἀφετηρία μιᾶς προσωπικῆς δραματικῆς περιπέτειας καί, ἀνάλογα μέ τό πῶς ἑρμηνεύεται καί μέ το ποῦ κατευθύνεται ἀπό τό κάθε ἄτομο, συγκροτεῖ τή βάση γιά τή σωτηρία ἤ τήν ἀπώλεια τῶν καθολικῶν δυνατοτήτων τῆς ζωῆς[35]. Ὁ Θεός ἁπλά προνοεῖ τό βέλτιον καί εἶναι σύμμαχος τοῦ ἀνθρώπου στήν ἐπιδίωξη τοῦ ἀγαθοῦ· *εἰ μέν οὖν τήν ἀρετήν ἕλοιτο, συνεργόν αὐτίκα*

31. Βλ. τήν ἔκδοση Α. Δημητρακόπουλου, *Ἐκκλησιαστική Βιβλιοθήκη*, σελ.264.

32. Βλ. Βασιλείου, *ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ Θεός*, PG. 31, 315 B.

33. Βλ. Ἀθ. Ἀγγέλου, Νικολάου Μεθώνης, σελ.51, 24-26: *ὡς ἐπ᾽ αὐτοῖς κεῖσθαι τήν ἑκάτερα ῥοπήν τό κρεῖττον ἤ τό χεῖρον, καί ἤ μένειν ἐν τῷ κατά φύσιν καί τῶν κρειττόνων ὀρέγεσθαι ἤ τοῦ κατά φύσιν ἐξίστασθαι.*

34. Βλ. Β.Ν. Τατάκη, *Θέματα Χριστιανικῆς καί Βυζαντινῆς φιλοσοφίας*, σσ. 138-140.

35. Βλ. Χρ. Τερέζη, *Ἡ ἔννοια τοῦ "αὐτεξουσίου" κατά τόν Νικόλαο Μεθώνης*, σελ. 53.

λαμβάνει καί τόν Θεόν[36]. Παρακολουθεῖ, ὅ,τι τελεῖται καί παρέχει στούς ἀνθρώπους τή δυνατότητα γιά τό ὑπαρκτικό πλήρωμά τους.

δ'. Ἡ ἐνσάρκωση (Χριστολογία)

Ὁ ἄνθρωπος, εὑρίσκεται σέ σχέση ὀντολογικῆς συγγένειας - ἀλλά ὄχι ταυτότητας ἤ συμφυρμοῦ - μέ τόν Θεό, ἐφόσον δημιουργήθηκε "κατ᾿ εἰκόνα καί καθ᾿ ὁμοίωσίν του"[37]. Αὐτή ὅμως ἡ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ στό ἀνθρώπινο εἶδος δέν διατηρήθηκε ἀλώβητη, ἐξ αἰτίας τοῦ προπατορικοῦ ἁμαρτήματος, τό ὁποῖο περιόρισε τίς θεϊκές δυνατότητες τοῦ κάθε ἀνθρώπου ἰδιαιτέρως. Χρησιμοποιώντας ὁ Βυζαντινός φιλόσοφος τούς ὅρους τῆς βιβλικῆς θεολογίας, σημειώνει τά ἑξῆς: παραβάντες δέ τήν ἐντολήν καί τῆς εἰκόνος τήν ὁμοίωσιν διά τῆς παρακοῆς ἀφ᾿ ἑαυτῶν ἀπαλείψαντες[38]. Τό σχέδιο ὅμως τοῦ Θεοῦ, νά καταστήσει τόν ἄνθρωπο μέτοχο τῆς μακαριότητάς Του, δέν εἶναι δυνατόν νά μήν τελεσφορήσει. Σέ μία τέτοια περίπτωση θά περιοριζόταν ἡ ἀπόλυτη ἐμβέλεια τῆς δύναμής του. Ὁ ἄνθρωπος ἔπρεπε νά ἐπανέλθει στήν "ἀρχαίαν μακαριότητα", νά *"ἐπαναχθῇ εἰς τό καθ᾿ ὁμοίωσιν"*καί *"εἰ τό ἀρχαῖον κάλλος"*[39]. Γι᾿ αὐτό ἦταν κεφαλαιωδῶς ἀπαραίτητη ἡ ἄνωθεν διαμεσολαβητική παρέμβαση. Μεσίτης εἶναι ὁ Χριστός· *διό καί μεσίτης Θεοῦ καί ἀνθρώπων ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστός καί λέγεται καί ἐστίν*[40]. Ἡ ἐνσάρκωση τοῦ Λόγου στό πρόσωπο τοῦ Χριστοῦ συνιστά ὀντολογικό δεδομένο καί δίνει ἐκ νέου τή δυνατότητα στόν ἄνθρωπο νά ἀνακτήσει τήν ἀπωλεσθεῖσα ὁμοιότητά του μέ τόν Θεό καί νά φθάσει στήν τελειότητα. Ἀπό τοῦδε καί στό ἑξῆς, ἀποδίδεται μέ ἀνακαινισμένους ὅρους στόν ἄνθρωπο ἡ παραδείσια δυνατότητα ἐπιλογῆς ἀνάμεσα στή ζωή καί στό θάνατο. Εἶναι σαφές ὅτι ἡ ἐνανθρώπηση τοῦ Χριστοῦ ἐστάθη ἔργο τῆς θείας

---

36. Βλ. τήν ἔκδοση Α. Δημητρακόπουλου, *Ἐκκλησιαστική Βιβλιοθήκη*, σελ. 233. Ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρουσα θά ἦταν ἐδῶ ἡ παρεμβολή τῆς ἀκόλουθης ἐπισήμανσης τοῦ Νικ. Berdiaeff: "Ἐάν ὁ ἄνθρωπος κατεδικάζετο νά ἀναμένη τρέφων καί παθητικῶς μέχρις ὅτου τά γεγονότα ἐμφανισθοῦν ἄνωθεν, τότε ἡ πνευματικότης του δέν θά ἦτο συγχρόνως ἀνθρωπίνη καί θεία. Τότε ἡ θεία ἀνθρωπότης θά ἦτο ἀδύνατος"(Θεῖον καί ἀνθρώπινον, σέ μτφρ. Πρ. Ἀντωνιάδου, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1971, σελ. 203).

37. Βλ. Ἀθ. Ἀγγέλου, *Νικολάου Μεθώνης*, σελ.64, 14-15: *καθό καί ὁ ἄνθρωπος κατ᾿ εἰκόνα Θεοῦ καί καθ᾿ ὁμοίωσιν πεποιῆσθαι λέγεται.*

38. *Αὐτόθι*, σελ.85, σελ. 970.

39. *Αὐτόθι*, σελ.122,32.

40. *Αὐτόθι*, σελ. 58, 31-32.

πρόνοιας καί ἀπέβλεπε στήν ἀποκατάσταση τῆς ἀνθρώπινης φύσεως στήν ἀρχική ἀκεραιότητά της. Ὁ ἄνθρωπος ἐπικοινωνεῖ ἐκ νέου μέ τόν Θεό· ἀλλά κυρίως ἀναπλάσσεται ἐπανερχόμενος στήν ἀρχική προπτωτική ἐλευθερία του, στόν σχεδιασμό πού ἡ ὑπερβατική ὀντότητα τοῦ ἔχει ὁρίσει.

Συμπεράσματα

Συνεπάγεται λοιπόν ἐξ ὅσων ἐξετέθησαν ὅτι:

α. Ὁ Νικόλαος ἀπορρίπτει τίς προλήψεις καί τίς δεισιδαιμονίες τῆς ἐποχῆς του, ἀφοῦ μιά ἀποδοχή τους θά μείωνε τήν σημασία πού ἀπέδιδε ὁ ἴδιος ὡς χριστιανικός στοχαστής στόν αὐτοορισμό τοῦ ἀνθρώπου.

β. Διαφαίνεται ἡ πανηγυρική ἐκ μέρους του κατάφαση στό αὐτεξούσιο καί στήν προαίρεση (τήν συνειδητή ἐλεύθερη βούληση) τοῦ ἀνθρώπου, σέ συνδυασμό μέ τήν ἀναγωγή ὡς ὀντολογικῆς ἀναγκαιότητας στή δύναμη καί στή βούληση τοῦ Θεοῦ, δηλαδή στή Θεία Πρόνοια. Ἡ ἀνθρωπολογία καί ἡ ἠθική συνδέονται στενά μέ τήν μεταφυσική.

γ. Κατά τήν ἐκτίμησή του, ὁ Θεός γνωρίζει ἐκ τῶν προτέρων τά γενηθησόμενα στό σύνολό τους, ἔγνωσται γάρ ἅπαντα τῷ Θεῷ, χωρίς ὅμως νά τά καθορίζει μέ τίς παρεμβάσεις του. Το ὅτι ἡ ἀνωτάτη ὀντότητα ἔχει γνώση τῶν φυσικῶν καί ἀνθρωπίνων πραγμάτων δέν ἀλλοιώνει τήν ἔκβασή τους, ἡ ὁποία ἐξαρτᾶται ἀπό διαβαθμισμένους ἀναφορικά μέ τήν συνειδητότητά τους παράγοντες ὡς κτιστῶν ὄντων.

Βεβαίως, τό ζήτημα περί αὐτεξουσίου ἔχει ἀπασχολήσει σέ πολλαπλά ἐπίπεδα τή βυζαντινή σκέψη. Κλείνουμε τή μελέτη μας μέ τήν ἀκόλουθη ἐπισήμανση τοῦ P. Eudokimov, ἡ ὁποία προσιδιάζει στά ὅσα συναντήσαμε στά κείμενα τοῦ Νικολάου Μεθώνης: "Ὁ Θεός τίμησε τὸν ἄνθρωπο "*τῷ αὐτεξουσίῳ .... ἵνα ᾖ τοῦ ἑλομένου τό ἀγαθόν οὐχ ἧττον ἤ τοῦ παρασχόντος τά σπέρματα φυτῶν ἀθανάτων γεωργόν*" λέγει ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Θεολόγος (PG 36, 632c). Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐλεύθερος, ἐπειδή εἶναι εἰκών τῆς θείας ἐλευθερίας καί ἔχει γιά τοῦτο τήν ἐξουσία τῆς ἐκλογῆς"[41].

---

41. *Ἡ Ὀρθοδοξία* (σέ μτφρ. Ἀγ. Τ. Μουρτζόπουλου), ἐκδ. Β. Ρηγόπουλος, Θεσσαλονίκη 1972, σελ. 95.

Γεωργιάδου Σοφίας
Θεολόγου

Οἱ διακρίσεις στό σχολεῖο κατά τήν ὀρθόδοξη χριστιανική ἀγωγή

Τό ρῆμα "διακρίνω" σημαίνει χωρίζω κάποιον ἀπό κάποιον ἄλλον ἤ κρίνω κάτι ὡς διαφορετικό ἀπό κάποιο ἄλλο· σημαίνει ἐπίσης κάνω κάποια διάκριση, δηλαδή ἐξαίρω ἢ προτιμῶ ἤ ὑποτιμῶ κάποιον ἔναντι τοῦ ἄλλου[1].

Ἡ κοινωνία γιά νά διατηρήσει τή συνοχή της ἐπέβαλλε καί ἐπιβάλλει ρόλους. Στήν προσπάθεια τῶν ἀτόμων μίας κοινωνίας νά συνυπάρξουν, ἔχοντας διαφορετικούς ρόλους ὁ καθένας, παρουσιάζονται διαφορές, ἀντιφάσεις καί συγκρούσεις[2]. Στή συλλογική ζωή τέθηκε τό ζήτημα τῆς διαφορετικότητας καί τῶν ἐπιδράσεων πού μποροῦν νά δημιουργηθοῦν ἀπό αὐτήν. Τό πρῶτο πρόβλημα πού δημιουργήθηκε ἀπό τήν διαφορετικότητα εἶναι τό πρόβλημα τῶν διακρίσεων, φανερώνοντας στίς ἑκάστοτε κοινωνίες φαινόμενα, ὅπως ἡ ἀπόρριψη, ὁ ἀποκλεισμός καί ἡ περιθωριοποίηση κοινωνικῶν ὁμάδων ἤ ἀτόμων.

Στήν ἀρχαία ἑλληνική φιλοσοφία τό πρόσωπο παρουσιάζεται μέ ὀντολογικές ἀδυναμίες, μέ ἀποτέλεσμα νά ἀπογυμνώνεται ὁ "ἄλλος", ἀπό τήν ἑτερότητά του[3]. Ἡ ὀντολογία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ξεκινοῦσε μέ τήν πολυπλοκότητα καί τή διαφορετικότητα

1. Βλ. Δ. Δημητράκου, *Μέγα Λεξικόν ὅλης τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης*, τόμος Δ', ἐκδ. Ν. Ἀσημακόπουλος & Σία, Ἀθῆναι 1964, σελ.1885-1886.

2. Βλ. Ἰ. Β. Κογκούλη, *Ἡ σχολική τάξη ὡς κοινωνική ὁμάδα καί ἡ ὁμαδοσυνεργική διδασκαλια και μαθηση*, ἐκδοτικός οἶκος Ἀδελφῶν Κυριακιδη, Θεσσαλονικη [2]2004, σ. 145-146.

τῶν ἀνθρώπων πού περικλειόταν μέσα σέ μία ὁλότητα μέ ἁρμονία καί ἑνότητα. Ἔτσι λοιπόν τά πάντα -καί ὁ Θεός καί ὁ ἄνθρωπος- ἦταν καταδικασμένα νά εἶναι μέρος αὐτῆς τῆς ἀναγκαστικῆς κοσμικῆς ὁλότητας, στό βαθμό πού δέν μποροῦσε νά γίνει δεκτή ἡ ἑτερότητα τοῦ "ἄλλου", τοῦ καθενός προσώπου, ὡς μέλους αὐτῆς τῆς ὁλότητας[4]. Ἔδιναν δηλαδή προτεραιότητα στό σύνολο, ὡς κοινωνική ὁλότητα καί ὄχι στό ἄτομο.

Κάνοντας μία σύντομη ἀναδρομή στήν ὀντολογία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καί κυρίως στήν ἀρχαία Σπάρτη παρατηροῦμε ὅτι ἡ στάση ἀπέναντι στόν "ἄλλο" καί συγκεκριμένα ἀπέναντι στά παιδιά πού εἶχαν κάποια σωματική ἤ πνευματική ἀνωμαλία ἦταν "σκληρή". Ἡ διάκριση ἀνάμεσα στήν κοινωνία καί τό ἄτομο ἦταν ἀκραία. Ἰδιαίτερα "σκληρή" ὑπῆρξε ὅμως ἡ ἀντιμετώπιση τῶν ἀσθενικῶν παιδιῶν. Ἡ ἰδέα τοῦ ἄρτιου καί ἱκανοῦ, νά ὑπερασπιστεῖ τήν πόλη του, πολεμιστῆ, ἐπικρατοῦσε στήν σπαρτιατική κοινωνία. Ἔτσι λοιπόν, τά νεογέννητα παιδιά πού δέν εἶχαν τήν ἀνάλογη σωματική διάπλαση τά μετέφεραν καί τά ἀπέθεταν στά βάραθρα τοῦ Ταϋγέτου[5]. Ἀντίστοιχη "σκληρή"συμπεριφορά ὑπάρχει καί στήν ἀρχαία Ἀθήνα μέ τήν παραμέληση τῶν ἀσθενικῶν παιδιῶν ἀλλά καί μέ τό θεσμό τῆς δουλείας.

Παρατηροῦμε λοιπόν στήν ἀρχαία Ἑλλάδα, ἔντονα τήν ὕπαρξη διακρίσεων, ἕναν ἰδιαίτερο τρόπο ἀντιμετώπισης τοῦ διαφορετικοῦ καί ἐχθρότητα στό μή φυσιολογικό. Ὡς πρός τά παιδαγωγικά καί ψυχολογικά χαρακτηριστικά αὐτοῦ τοῦ φαινομένου, παρατηροῦμε ὅτι ὁ πλησίον ἀντιμετωπιζόταν μέσα ἀπό δύο ἀντιφατικές τάσεις: Ἀφενός τόν ἔβλεπαν "σκληρά" ὡς ἄτομο κι ἀπό τήν ἄλλη τόν συμπονοῦσαν. Ὁ Ἀριστοτέλης μαρτυρεῖ π.χ., ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες δέν ἦταν ἀδιάφοροι στίς ἀρρώστιες, τά γηρατειά, τούς βασανισμούς, τήν πείνα, τή μοναξιά, τήν ἀναπηρία, τήν ἀδυναμία, τήν ἀφιλία καί τήν ὀλιγοφιλία τῶν "ἄλλων"[6].

Στή μετέπειτα πορεία τῆς ἀνθρωπότητας παρατηροῦνται διάφορες μορφές διακρίσεων. Ὑπάρχουν μέχρι καί σήμερα διακρίσεις κοινωνικές, φυλετικές, θρησκευτικές, οἰκονομικές κ.ἄ. Ὁ ἀποκλεισμός, ἐπίσης, πού στηρίζεται στήν ἐξωτερική ἐμφάνιση, ἀποτελοῦσε καί ἀποτελεῖ καθημερινό φαινόμενο.

---

3. Βλ. Β. Γιούλτση, *Ἡ "ἄλλη"θέαση τοῦ κοινωνικοῦ*, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 131.

4. Βλ. Ἡρ. Ρεράκη, *Ὁ "ἄλλος" στό ἑλληνικό σχολεῖο"*, ἐκδ. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2007, σελ. 132.

5. Βλ. Ἀ. Ρήγα, *Ἱστορική θεμελίωσις τῆς ἀγωγῆς*, (χ.τ.), Ἀθήνα 1978, σ. 69.

6. Βλ. Ἡρ. Ρεράκη, *Ὁ "ἄλλος"στό ἑλληνικό σχολεῖο"*, ὅ.π. σ. 139.

Ἡ φυλετική προκατάληψη ἀποτελεῖ μία ἀκόμη μορφή διακρίσεων. Ἀποτέλεσμα τῆς φυλετικῆς προκατάληψης εἶναι ὁ ρατσισμός, ὁ ὁποῖος, μέ τήν εὐρύτερη ἔννοια, δέν εἶναι ἀποκλειστικά κοινωνιοψυχολογικό φαινόμενο ἀλλά δημιούργημα πολλῶν ἱστορικῶν, οἰκονομικῶν, πολιτικῶν καί κοινωνικῶν παραγόντων[7]. Ἱστορικά, ὑπάρχουν περιπτώσεις, ὅπως στήν τότε νέο-ἀνακαλυφθεῖσα Ἀμερική, ὅπου μεταφέρονται ἐκεῖ οἱ μαῦρες φυλές τῆς Ἀφρικῆς ὡς δοῦλοι. Ἀργότερα ἐμφανίζονται ὀξύτατες διαφορές μεταξύ λευκῶν καί μαύρων. Στό Β′ Παγκόσμιο Πόλεμο, ἐπίσης, ἐμφανίζεται τό φαινόμενο μέ τή συστηματική ἐξόντωση τῶν Ἑβραίων.

Ἰδιαίτερα τόν 19ο καί τόν 20ό αἰώνα, μέσα ἀπό τή μορφή τοῦ ἐθνικισμοῦ , πού προέκυψε ἀπό τήν ἀστική ἐπανάσταση, δημιουργήθηκαν συμπτώματα ὁλοκληρωτικῆς ἀφομοίωσης, διαχωρισμοῦ ἤ καί καταδίωξης τοῦ ξένου, πού ἐπηρεάζουν ἀκόμα καί σήμερα τίς δυτικές κυρίως κοινωνίες, σέ συνδυασμό μέ τήν ἀνάπτυξη τοῦ μοντέρνου ἀτομικισμοῦ[8]. Ἄς μή ξεχνᾶμε ἄλλωστε ὅτι καί ἡ παιδεία, μέσα ἀπό τίς διακηρύξεις τοῦ Διαφωτισμοῦ, εἶχε κατανοηθεῖ ὡς δυνατότητα καί διαδικασία ἐλευθερίας τοῦ ἀτομικοῦ ἐγώ μέσα ἀπό τή δίωξη, τό μηδενισμό καί τήν ὑποταγή τοῦ "ἄλλου"[9]. Μέ αὐτές τίς προϋποθέσεις, ἡ ἀγωγή στόχευε στό "ἐγώ"καί ὄχι στό "ἐμεῖς", ἐπιτείνοντας τό πρόβλημα τῶν διακρίσεων.

Ἕνας ἀπό τούς σημαντικότερους στόχους σέ μία κοινωνία εἶναι ἡ κοινωνική συνοχή. Ὡστόσο οἱ κοινωνικές διακρίσεις, "προσδιορίζουν τό περιεχόμενό τους κυρίως μέ ὅρους πολιτικῆς καί προτάσσουν τή διάρρηξη τῆς κοινωνικῆς συνοχῆς, ἡ ὁποία προκαλεῖται ἀπό τούς περιορισμούς τῶν ὑλικῶν συνθηκῶν διαβίωσης καί τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, σημαντικοῦ ἀριθμοῦ ἀνθρώπων, ἐξ᾿ αἰτίας ἐπίμονων, πολλαπλῶν καί συγκεντρωμένων στερήσεων"[10]. Ὁ φόβος, ἐπίσης, ἡ ἐπιφύλαξη καί ἡ ἄγνοια μποροῦν νά ἐπιφέρουν τήν ἄρνηση καί τελικά τή διάρρηξη τῆς κοινωνικῆς συνοχῆς.

Ἡ ἐποχή μας κατακλύζεται ἀπό οἰκονομικές ἀνισότητες καί ταξικές διακρίσεις, ἀπό τήν ἀναζήτηση τῆς χαμένης ἀθωότητας καί τῶν ἠθικῶν ἀξιῶν καί προτύπων. Στήν Ἑλλάδα, ὁ ξένος δέν ἀπολαμβάνει ἀκόμη, στό βαθμό πού θά ἔπρεπε, τήν ἀγάπη, τήν

---

7. D. Milner, "Φυλετική προκατάληψη", στό *Σύγχρονες Ἔρευνες στήν Κοινωνική Ψυχολογία: Δογματικές Σχέσεις*,ἐκδ. Ὀδυσσέας, Ἀθήνα ⁵1999, σ. 64.

8. Βλ. Ἡρ. Ρεράκη, *Ὁ "ἄλλος"στό ἑλληνικό σχολεῖο, ὅ.π.*, σ.394.

9. *Ὅ.π.*, σ. 375.

10. Σ. Ρομπόλη-Κ. Δημουλᾶ, "Οἱ ἑταιριακές σχέσεις στήν ἀντιμετώπιση τοῦ κοινωνικοῦ ἀποκλεισμοῦ", στό *Κοινωνικός Ἀποκλεισμός: Ἡ Ἑλληνική ἐμπειρία*, ἐκδ. Gutenberg, Ἀθήνα 2004, σ. 160-161.

ἀποδοχή, τό σεβασμό καί τήν φροντίδα πού ἀπαιτεῖ ὁ ἑλληνικός πολιτισμός, ἀλλά καί ἡ ὀρθόδοξη παράδοση[11]. Τό σημερινό σύστημα τῆς ἐλεύθερης οἰκονομίας καί ἀγορᾶς δέν ἔχει οὔτε στηρίζει ἠθικές ἀρχές, δέν ἀναγνωρίζει τήν ἀξία τοῦ προσώπου τοῦ "ἄλλου"καί δέν ἐπιδιώκει τήν πραγμάτωση ἀρχῶν καί ἀρετῶν. Οἱ ἀνθρώπινες σχέσεις καταλήγουν "σέ μία ἀφομοιωτική καί ἐξομοιωτική ταυτότητα, ἐκείνη τοῦ ταυτιστικοῦ καί ἐξουσιαστικοῦ λόγου, πού στοχεύει στήν καθυπόταξη καί τήν ἐκμετάλλευση τοῦ ἄλλου"[12].

Πῶς λοιπόν μέσα στή σημερινή κατάσταση, μέ ὅλα τά παραπάνω δεδομένα, μπορεῖ νά ἀλλάξει ἡ νοοτροπία τῶν ἀνθρώπων ὡς πρός τό θέμα τῶν διακρίσεων; Ἡ σχέση μέ τόν "ἄλλο", τόν διαφορετικό μαθαίνεται, μέσα ἀπό τή διαπολιτισμική διάσταση τῆς ἀγωγῆς, ὡς σχέση δημιουργικῆς ἐπικοινωνίας καί ἐμπλουτισμοῦ ἀμφοτέρων ἤ ὡς σχέση κόλασης, ἀπειλῆς καί καταστροφῆς[13]; Εἶναι ἐφικτό ν᾿ ἀποφευχθοῦν οἱ διακρίσεις μέσα στό σχολεῖο καί τή σχολική τάξη; Πῶς λειτουργεῖ σέ αὐτές τίς περιπτώσεις ὁ παιδαγωγός καί πῶς μπορεῖ νά βοηθήσει ἡ ὀρθόδοξη χριστιανική ἀγωγή;

Οἱ διακρίσεις στό σχολεῖο

Ἡ ἐμπειρική γνώση τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, κατά τά πρῶτα χρόνια τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, χαρακτηρίζεται ὡς ἀκαθόριστη καί ἀδιαφοροποίητη. Μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου ὅμως καί μέ τή συνδρομή κυρίως τῆς γλώσσας, ὁ ἄνθρωπος ἀποκτᾶ τήν ἱκανότητα νά διακρίνει στό περιβάλλον του ἕναν ὁλόκληρο κόσμο ὀργανωμένων νοημάτων. Αὐτό σημαίνει ὅτι ἀποκτᾶ τή δυνατότητα νά βάζει τάξη στό ἐκ πρώτης ὄψεως μωσαϊκό τῶν στοιχείων τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, νά διερευνᾶ καί νά συλλαμβάνει τή σημασία τους κατά τρόπο προσωπικό, μέ ἀποτέλεσμα νά διαμορφώνει νέες, πλήρεις, νοήματος ἐμπειρίες. Ἔτσι ἡ ἀνάπλαση καί ἡ ὀργάνωση αὐτή στοιχείων τοῦ περιβάλλοντος ἔχει γιά τόν κάθε ἄνθρωπο χαρακτήρα πρωτοτυπίας καί μοναδικότητας, καθώς ὁ ἴδιος ἀντιλαμβάνεται τήν πραγματικότητα κατά ἕναν ἰδιαίτερο προσωπικό τρόπο[14]. Ἡ ὀργάνωση τῶν στοιχείων αὐτῶν καί ἡ κατανόηση τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου πραγματοποιεῖται πλέον μέσα στούς διάφορους ἐπιστημονικούς κλάδους.

Ἡ ἀναζήτηση ὅμως τρόπων, ὥστε νά θεραπευτοῦν οἱ

---

11. Βλ. Ἠρ. Ρεράκη, Ὁ "ἄλλος" *στό ἑλληνικό σχολεῖο*", *ὅ.π.*, σ. 375.

12. Ὅ.π., σ. 403.

13. Ὅ.π., σ. 369-370.

14. Βλ. R. Waelkens, " God speaks today" , στό *Lumen Vitae*, 24 (1969), σ. 267.

ἀλλοτριωμένες πτυχές τοῦ κοινωνεῖν μέσα στήν ἀνθρώπινη ὕπαρξη, σχετίζεται μέ τήν Παιδαγωγική Ἐπιστήμη, σέ συνεργασία μέ τήν Ἐξελικτική Ψυχολογία καί τήν Ψυχολογία τοῦ βάθους· σχετίζονται ἄμεσα καί μέ τόν τρόπο συμπεριφορᾶς τοῦ μαθητῆ στό σχολεῖο. Ἡ ἐπιθετικότητα, ἡ βία, τό μῖσος, ἡ ἀδικία καί οἱ διακρίσεις σε βάρος τοῦ "ἄλλου" θεωροῦνται στοιχεῖα ἀντικοινωνικότητας καί συνδέονται μέ τίς ἡλικιακές ὁρμές, τίς τραυματικές καταστάσεις, τά κακά πρότυπα κ.ἄ. Ὡστόσο ἀπαιτεῖται ἕνας βαθύτερος προβληματισμός, πέρα ἀπό αὐτό πού ἀποφαίνεται ἡ Παιδαγωγική καί ἡ Ψυχολογία.

Πολύ σημαντική, γιά τήν ἀγωγή καί τήν ἀνάπτυξη τοῦ μαθητῆ θεωρεῖται ἡ ἀντίληψη πού δημιουργεῖται ἀρχικά στήν οἰκογένεια, στήν κοινωνία καί στό σχολεῖο[15] γιά τόν "ἄλλο", τόν διαφορετικό καί γιά τή σχέση μαζί του. Τό σχολεῖο ἀποτελοῦσε καί ἀποτελεῖ μορφωτικό ἵδρυμα καί θεωρεῖται ἀπόρροια τῶν ἀναγκῶν τοῦ πολιτισμοῦ,γιατί ἡ ἐκπλήρωση τῶν κοινωνικῶν λειτουργιῶν ἀπαιτεῖ ὀργανωμένη προσπάθεια μέ εἰδικά μορφωμένα πρόσωπα. Ἐπιδρᾶ στήν νοητική καί ἠθική ἀνάπτυξη τοῦ μαθητῆ, διευκολύνει τήν ἀνεξαρτητοποίησή του καί ἀπομυθοποιεῖ τό σπιτικό του χῶρο. Πολλές ἀπό τίς λειτουργίες τῆς οἰκογένειας, πού σχετίζονται μέ τήν ἀγωγή καί τήν ἐκπαίδευση τῶν παιδιῶν μεταβιβάζονται στό σχολεῖο[16]. Ὁ ρόλος τοῦ σχολείου λοιπόν, εἶναι ἰδιαίτερα σημαντικός καί καίριος, διότι περιβάλλει τό ἄτομο ἀπό τά πρῶτα σημαντικά χρόνια τῆς ζωῆς του, "χτίζοντας τά πρῶτα θεμέλια γιά νά τό ὑποδεχτεῖ ἀργότερα τό κοινωνικό σύνολο. Πολύ περισσότερο καίριος θεωρεῖται καί ὁ ρόλος τοῦ παιδαγωγοῦ, ὡς πρός τόν τρόπο πού θά ἀντιμετωπίσει τό θέμα τῆς διαπαιδαγώγησης καί τῆς κοινωνικοποίησης τοῦ μαθητῆ ἀλλά καί τό θέμα τῶν διακρίσεων στή σχολική τάξη.

Οἱ διακρίσεις πού μπορεῖ νά δημιουργηθοῦν στή σχολική τάξη ἀφοροῦν, ἀρχικά, τή συμπεριφορά τοῦ παιδαγωγοῦ ἀπέναντι στούς μαθητές. Ὁ παιδαγωγός ὀφείλει νά δίνει ἴσες εὐκαιρίες στή μάθηση, νά μήν κάνει διακρίσεις μεταξύ "καλῶν"καί

---

15. Πρβλ. Κ. Μπαλάσκα, *Κοινωνική θεώρηση τῆς Παιδείας*, ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 1984, σ. 18, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι: *"Η παιδεία εἶναι μία κοινωνική λειτουργία, πού ἀποβλέπει στή διατήρηση καί στή διάρκεια τῆς κοινωνίας. Ἡ φιλοσοφία τῆς παιδείας εἶναι ὁ θεωρητικός στοχασμός γιά τό παιδευτικό φαινόμενο, μέ ἐπίκεντρο τόν τύπο ἀνθρώπου πού διαμορφώνει ἡ παιδεία, τίς ἀξίες πού συνιστοῦν τό περιεχόμενό του καί τίς μεθόδους πού ἀποτελοῦν τό ὄχημα τῆς παιδευτικῆς προσπάθειας"*.

16. Βλ. Ἰ. Β. Κογκούλη, *Εἰσαγωγή στήν Παιδαγωγική*, ἐκδ. Ἀδελφῶν Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη [5]2003, σ. 323.

"κακῶν"μαθητῶν, συμπαθητικῶν ἤ ἀντιπαθητικῶν[17], κοινωνικά ἀνώτερων ἤ κατώτερων[18]. Ὁ παιδαγωγός ὀφείλει νά ἀγκαλιάσει μέ τήν ἴδια ἀγάπη καί τό ἴδιο ἐνδιαφέρον κάθε μαθητή του, χωρίς νά τόν ἐπηρεάζει ἡ κοινωνική θέση τους, τό ἐπίπεδο τῆς συμμετοχῆς τους στήν τάξη, τό χρῶμα, τό φύλο ἤ ἡ φυλή τους.

Οἱ θρησκευτικές πεποιθήσεις ἤ ἡ φυλετική διαφορά μποροῦν νά δημιουργήσουν διακρίσεις στή σχολική τάξη μεταξύ τῶν μαθητῶν. Στήν περίπτωση αὐτή ὁ παιδαγωγός πρέπει νά ὁμαλοποιήσει τίς συνθῆκες τῆς μόρφωσης καί τῆς ἐπικοινωνίας, προσπαθώντας νά ἐξαλείψει, θέματα θρησκευτικῆς μισαλλοδοξίας[19] ἤ ρατσιστικοῦ ἐθνικισμοῦ. Ὁ ρόλος τοῦ παιδαγωγοῦ εἶναι εὔκολος μόνο, ὅταν καί ὁ ἴδιος προσεγγίσει τόσο πολύ τούς μαθητές του, ὥστε νά νιώθει ὡς μέλος τῆς κοινότητάς τους[20].

Οἱ μαθητές στή σχολική τάξη εἶναι δυνατό στό πλαίσιο τῆς ὁμαδοσυνεργατικῆς διδασκαλίας νά χρειαστοῦν ὅλες ἐκεῖνες τίς προϋποθέσεις πού θά τούς βοηθήσουν στήν τελειότερη ἀνάπτυξη τῆς κοινωνικότητάς τους[21]. Τό ὁμαδικό καί δημοκρατικό κλῖμα μπορεῖ ἄμεσα νά ἐξαλείψει τίς διακρίσεις καί τίς προκαταλήψεις καί σέ καμία περίπτωση οἱ αὐταρχικές μέθοδοι.

Σ᾽ ἕνα τέτοιο σχολεῖο ὁ "ἄλλος", ὁ διαφορετικός, ἀντιμετωπίζεται ὡς σημαντικό μέλος τῆς ὁμάδας, ἡ δέ διαφορετικότητά του δέν θεωρεῖται ὡς ἀρνητικό στοιχεῖο, ἀλλά ὡς εὐκαιρία ἀλληλεπίδρασης καί ἀλληλοσυμπλήρωσης. Αὐτό σημαίνει ὅτι ὁ "ἄλλος", εἴτε ὁ δάσκαλος εἴτε ὁ μαθητής, ἐντάσσεται στήν ὁμάδα καί γίνεται ἑταῖρος στό δικό της ἄνοιγμα ἐπικοινωνίας[22], ἔχει τά χαρακτηριστικά τοῦ φίλου καί στηρίζεται ἀπό ὅλους σέ ὅλα τά ἐπίπεδα πού χρειάζεται

---

17. Θ. Μυλωνᾶ-Α. Δημητριάδη, "Ἀπό τήν ἀνισότητα ἀπέναντι στό σχολεῖο στόν ἀποκλεισμό μέσα στήν τάξη", στό *Πρακτικά τοῦ Η' Διεθνοῦς Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου: Σχολική ἀποτυχία καί κοινωνικός ἀποκλεισμός*, ἐκδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Ἀθήνα 1999, σ. 386-388.

18. Βλ. Ἰ. Κογκούλη, *Ἡ σχολική τάξη ὡς κοινωνική ὁμάδα...*, σ. 145, ὅπου ἀναφέρεται χαρακτηριστικά ὅτι: "*Ἡ κοινωνική προέλευση τῶν μαθητῶν ἐπηρεάζει τίς σχέσεις τους με το δάσκαλο ἤ καθηγητή. Ἡ κοινωνική συνοχή διασφαλίζεται μέ τή συνειδητοποίηση ἀπό τούς ἴδιους ὅτι ἐπιδιώκουν ὅλοι μαζί κοινούς σκοπούς και χρησιμοποιοῦν τά ἴδια μέσα, γιά νά τούς πετύχουν*".

19. Βλ. Κ. Στέρνου, *Εἰκόνες τοῦ ἄλλου: Ἡ ἑτερότητα ἀπό τό μῦθο καί τήν προκατάληψη*, ὅ.π., σ. 129.

20. Βλ. Δ.Γ. Γεωργοβασίλη,"Εὐάγγελος Π. Παπανοῦτσος Ὁ Παιδαγωγός", στό Συλλογικός Τόμος: *Ἀφιέρωμα στόν Ε.Π. Παπανοῦτσο*, Ἀθήνα 1980, (χ. ἐ.), σ. 79.

21. Βλ. Ἰ. Κογκούλη, *Ἡ σχολική τάξη ὡς κοινωνική ὁμάδα....*, ὅ.π., σ. 114.

22. Βλ. H. Böttcher, *Soxialpädagogik im Überblick*, K.G. Herder, 1975, σ. 153-155.

στήριξη[23].

Τό κτίσιμο τῆς προσωπικότητας τοῦ μαθητῆ στό θέμα τῶν διακρίσεων πρέπει νά πραγματοποιεῖται βάσει βιωμάτων καί ἐμπειριῶν μέσω τῆς μάθησης[24]. Μέσα ἀπό τή βιωματική ἀγωγή καί τή θεληματική συμμετοχή τοῦ μαθητῆ, τό πρόβλημα τῶν διακρίσεων στή σχολική τάξη μπορεῖ νά ἐξαλειφθεῖ. Ἡ κοινωνικότητα τοῦ μαθητῆ ξεκινᾶ μέ τούς συμμαθητές καί τούς δασκάλους του. Μαθαίνει νά σέβεται, νά ὑπακούει, νά παραμερίζει τόν ἀτομισμό καί ἐγωϊσμό του καί νά δημιουργεῖ συνθῆκες συνεργασίας.

Σέ κάθε περίπτωση, ὅμως ὑπάρχουν παιδιά πού δύσκολα προσαρμόζονται. Σέ αὐτές τίς περιπτώσεις εἶναι ἰδιαίτερη ἡ στάση τοῦ δασκάλου, ὁ ὁποῖος πρέπει ἔγκαιρα νά διαγνώσει προβλήματα νοημοσύνης καί συμπεριφορᾶς καί νά τά ἀντιμετωπίσει ἀνάλογα. Μέ ἁρμονική συνεργασία μέ τό μαθητή, μέ ἐνδιαφέρον καί ἀγάπη, σέ συνεργασία πάντοτε μέ τούς γονεῖς καί στίς δύσκολες περιπτώσεις μέ τούς συμβούλους ψυχολογίας (παιδοψυχολόγους).

Ἡ σύγχρονη Παιδαγωγική, ἀντίθετα μέ τόν δασκαλοκεντρισμό, εἶναι βασισμένη στίς ἀπαιτήσεις, τίς ἀνάγκες, ἀλλά καί στίς ἱκανότητες τοῦ παιδιοῦ, μέ ἄμεσες συνέπειες στά Ἀναλυτικά Προγράμματα, τίς μεθόδους καί τή σχεσιοδυναμική ἐκπαιδευτικοῦ-μαθητῆ. Ἡ ἀναγνώριση τῆς ἀξίας τοῦ μαθητῆ ξεπερνᾶ τό μονοπώλιο τῆς ἀξίας τῆς γνώσης[25]. Ἡ ἀνάπτυξη τῆς παιδείας ἐξασφαλίζεται μέ τήν ἐπίτευξη τῶν στόχων πού ἔχει ὁρίσει. Ἔτσι λοιπόν μέ ἐπιμελημένα Προγράμματα, μέ τήν ἐπιμόρφωση τῶν ἐκπαιδευτικῶν,μέ τήν ἐποπτεία στά σχολεῖα, μέ τήν ἐξασφάλιση τῆς δωρεάν παιδείας, τό κράτος προσπαθεῖ νά διαμορφώσει καί νά ἀναμορφώσει κάθε φορά τό ἐπίπεδο τῆς ἐκπαίδευσης.

Ὁ κοινωνικός ἀποκλεισμός καί οἱ διακρίσεις δέν πρέπει νά ὑπάρχουν στή σχολική τάξη. Ἡ μή κοινωνική ὡρίμανση τοῦ μαθητῆ καί ἡ κυριαρχία του ἀπό ἐγωκεντρικές διαθέσεις συντελοῦν ὥστε ὁ ἴδιος νά συμπεριφέρεται ρατσιστικά καί ἀντικοινωνικά. Ἕνας τρόπος γιά νά διορθωθοῦν αὐτές οἱ συμπεριφορές εἶναι νά προσφέρει τό σχολεῖο ἴσες εὐκαιρίες σέ ὅλα τά παιδιά χωρίς νά διακρίνει φύλο, ἔθνος ἤ θρησκευτικές πεποιθήσεις.

Οἱ ἀντιξοότητες στή σχολική τάξη εἶναι ἕνας καλός λόγος νά ἀφοσιωθεῖ περισσότερο στό ἔργο του ὁ παιδαγωγός καί νά ἑνοποιήσει ἁρμονικά τούς μαθητές. Τό σχολεῖο ἐφοδιάζει τό μαθη-

---

23. Βλ. F. Schlieper, *Sozialpädogogik, Sozialerziehung, Quelle und Meyer, Heidelberg*, 1964, σ. 115.

24. Βλ. Ἰ. Κογκούλη, *Εἰσαγωγή στήν Παιδαγωγική*, ὅ.π., σ. 215-216.

25. Βλ. Ἰ. Κογκούλη, *Ἡ σχολική τάξη ὡς κοινωνική ὁμάδα....*, ὅ.π., σ. 148.

τή μέ πνευματικά χαρίσματα, διανοητική, γλωσσική καί ἠθική καλλιέργεια. Πρέπει ὅμως τό σημερινό σχολεῖο νά προβληματίζεται πάνω στή σύγχρονη κοινωνική πραγματικότητα στήν ὁποία ζοῦν οἱ μαθητές καί νά ἐπαναπροσδιορίζει τά πρότυπα πού προσφέρονται σ᾽ αὐτούς γιά τή διαμόρφωση τοῦ ἤθους τους. Στή σχολική ἐκπαίδευση, ἐπίσης, οἱ μαθητές βοηθοῦνται "νά γνωρίσουν καί νά ἐκτιμήσουν τήν ἀξία τῶν ἄλλων πολιτισμῶν,θρησκειῶν καί τρόπων ζωῆς"[26], νά μάθουν νά ἀναγνωρίζουν καί κυρίως νά σέβονται τό διαφορετικό. Στή κατεύθυνση αὐτή συμβάλλει ἡ ζωή καί ἡ διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ καί ἡ διάσωση τῶν ἀληθειῶν τῆς χριστιανικῆς πίστεως μέσα ἀπότό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν.

3. *Οἱ διακρίσεις στήν ὀρθόδοξη χριστιανική ἀγωγή*

Ἀπό τήν κλασική ἀρχαιότητα μέχρι καί σήμερα σέ ὅλο τόν κόσμο ἔχουν γραφτεῖ βιβλία πού ἐμφανίζουν σπουδαῖες μορφές στήν παιδαγωγική ἐπιστήμη, οἱ ὁποῖες προβάλλονται ὡς ἀξιομίμητα ὑποδείγματα στόν ἐκπαιδευτικό κόσμο. Στήν ἐποχή μας, ὅπου ὑπάρχει τόσο μεγάλο ἔλλειμμα διαπροσωπικῶν σχέσεων καί κοινωνικῆς ζωῆς καί στήν ὁποία ἀναζητειται, μέσα σέ μία ἀτελείτωτη πολλαπλότητα ἀληθειῶν,ἡ ἀλήθεια γιά τόν ἄνθρωπο καί τίς ἀνθρώπινες σχέσεις, θεωρεῖται σπουδαία ἡ παρουσία ἑνός ἀληθινοῦ Παιδαγωγοῦ. Ἀπό τή στιγμή πού ἡ ἀρχαία ἑλληνική φιλοσοφία συναντᾶ τόν Χριστιανισμό οἱ ἔννοιες τῆς ὁλότητας καί τῆς ἀτομικότητα ἀρχίζουν ν᾽ ἀποκτοῦν ἄλλο νόημα ἀφήνοντας πίσω τήν ἀφηρημένη τους ἔννοια.

Παρόλα αὐτά ἀκόμη καί μέχρι τήν ἰουδαϊκή παράδοση ὁ "ἄλλος"προκαλοῦσε συναισθήματα ἀποστροφῆς καί ξενοφοβίας. Στό σχετικό κλῖμα ἀναδύθηκαν τό περιεχόμενο, οἱ ἐμπειρίες καί τά συναισθήματα τῆς "ξενοφοβίας"[27]. Στήν ἀνθρώπινη ἱστορία οἱ διακρίσεις καί ὁ φόβος ἀπέναντι στό διάφορετικό ἀποτελοῦν ὑπαρκτά θέματα μέχρι σήμερα. Τό πρόβλημα καί ἡ ἀδυναμία τῆς ἀνθρώπινης φύσεως νά ἀναγνωρίσει τόν "ἄλλον" ὡς ἀνθρώπινη ἀξία καί ὑπόσταση δημιούργησε πολλά προβλήματα στήν ἐξέλιξη τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας.

---

26. Βλ. Π. Ξωχέλλη, " Ἡ ἐκπαίδευση στό κατώφλι τοῦ 21ου αἰώνα". Ἡ Παιδαγωγική Ἐπιστήμη μπροστά στά σύγχρονα παγκόσμια προβλήματα", στό *Σύγχρονα παγκόσμια προβλήματα καί ἡ εὐθύνη τοῦ ἐπιστήμονα* (ἐπιμ. Δ. Παπαδόπουλου), ἐκδ. Ἰνστιτούτου Ἐκπαίδευσης γιά τήν Εἰρήνη, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 215.

27. Βλ. Β. Γιούλτση, *Ἡ "ἄλλη" θέαση τοῦ κοινωνικοῦ*, ὅ.π., σ. 121.

Σέ πολύ ὑψηλό πνευματικό ἐπίπεδο σχέσεων μέ τόν "ἀλλο"ἀνερχεται σταδιακά ἡ παλαιοδιαθηκική σκέψη, ὅταν μέ τό "ἀγαπήσεις τόν πλησίον σου ὡς σεαυτόν"[28] φτάνει νά προσεγγίζει τό πνευματικό κάλλος τῆς ΚΔ καί νά κάνει λόγο γιά ἕνα οὐσιαστικό πλησίασμα καί ἄγγιγμα τοῦ ξένου μέ σκοπό, μάλιστα, ὄχι ἁπλῶς την ὑλική ἀλλά καί τήν πνευματική βοήθεια πρός αὐτόν[29]. Ἔτσι ἡ πρός τούς "ἄλλους", τούς θεωρούμενους ἐχθρούς, τούς ἀλλοεθνεῖς καί τούς ἀλλόθρησκους σχέση, διαμορφώνεται προοδευτικά πρός μία κατεύθυνση, πού πλησιάζει στήν οὐσία τοῦ περιεχομένου τῆς ἀνιδιοτελοῦς καί θυσιαστικῆς ἀγάπης πού διδάσκεται στήν ΚΔ[30].

Τό πρόβλημα τῶν διακρίσεων καυτηριάστηκε πολλές φορές στή διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ καί τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μας. Ὅπως διαφαίνεται μέσα ἀπό τήν Καινή Διαθήκη, οὐσιαστικό γνώρισμα τοῦ Χριστιανισμοῦ εἶναι ἡ συστηματική προβολή τοῦ ἀνθρώπου ὡς προσώπου. Ἡ προβολή αὐτή ἑδραιώνεται στή διδασκαλία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ γιά τή μέγιστη ἀξία τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς.

Ὁ Ἰησοῦς ἀντιμετωπίζει τόν ἄνθρωπο ὡς πρόσωπο, σέβεται καί ἐκτιμᾶ τήν ὕπαρξή του, συμπονᾶ τά προβλήματά του, χωρίς νά τόν οἰκτίρει καί νά τόν προσβάλει. Ἔτσι, οἱ μαθητές του καί γενικότερα ὅλος ὁ κόσμος πού πιστεύει σ᾽ Αὐτόν μαθαίνει νά δρᾶ ὁμοιοτρόπως.

Ἡ ζωή καί διδασκαλία τοῦ Κυρίου μέσα ἀπό τήν Καινή Διαθήκη φανερώνει τίς ἀλήθειες τῆς ὀρθοδόξου πίστεως, ὕψιστης παιδαγωγικῆς σημασίας καί διαχρονικότητας. Πιό συγκεκριμένα λοιπόν, στή διδασκαλία τοῦ Κυρίου, μέσα ἀπό τό ἔργο τῶν Εὐαγγελιστῶν, διακρίνεται ἡ ἀποδοχή τῆς πολυπολιτισμικότητας. Ὁ Χριστός θέλει "πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι καί εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν[31], δέχεται τούς ἀλλοεθνεῖς Ἕλληνες[32], μιλάει μέ τή Σαμαρείτιδα, θεραπεύει τό δοῦλο τοῦ Ρωμαίου ἑκατόνταρχου[33], βοηθᾶ καί ἀγκαλιάζει τό διαφορετικό, τό ἀσθενές καί τό ξένο, χωρίς νά τό ὑποτιμᾶ ἤ νά τό προσβάλει.

Ἡ ἀπόλυτη γνώση τῶν μεθόδων διδασκαλίας, τῆς ψυχολογίας τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ σκοποῦ τῆς ἀγωγῆς ἦταν τό ἑπόμενο χαρακτηριστικό σημεῖο τῆς δράσεως τοῦ Χριστοῦ. Γνώριζε ἐκ βαθέων τήν κατάσταση πού βρίσκονταν κάθε φορά οἱ ἄνθρωποι καί φα-

28. *Λευΐτ.* 19, 18.

29. *Παροιμ.* 25, 21-22. Πρβλ. *Ρωμ.* 12, 20-21.

30. Βλ. Ἠρ. Ρεράκη, *Ὁ "ἄλλος" στό ἑλληνικό σχολεῖο*, ὅ.π., σ. 158-159.

31. *Α΄ Τιμ.* 2,4.

32. *Ἰω.* 12, 22-23.

33. *Ματθ.* 8, 5-13.

νέρωνε σέ αὐτούς τό βασικό σκοπό τῆς ἀγωγῆς καί τῆς μόρφωσης, πού εἶναι ἡ ὁμοίωση τοῦ ἀνθρώπου πρός τόν Θεό[34] μέσα ἀπό τήν ἀγαπητική κοινωνία μέ Αὐτόν καί τόν πλησίον.

Σύμφωνα μέ τίς ἀρχές τῆς σύγχρονης κοσμικῆς ἑτερότητας τοῦ "ἄλλου", ὁ ἄνθρωπος καλεῖται νά κάνει ἁπλῶς τό αὐτονόητο, πού καλύπτει τήν ἀνθρώπινη ἀξιοπρέπεια, μέ τό νά ἀνέχεται ἤ νά σέβεται τόν "ἄλλο"[35]. Στή διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ, ὡστόσο, ὁ ὁποιοσδήποτε "ἄλλος" χαρακτηρίζεται "πλησίον" καί ζητεῖται ἀπό τόν Χριστιανό, ἄν θέλει νά κληρονομήσει τή βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ὄχι μόνον νά σέβεται τόν διαφορετικό καί νά τόν ἀνέχεται, ἀλλά καί νά τόν ἀγαπᾶ ὅπως τόν ἑαυτό του[36], ἀκόμη κι ἄν εἶναι ἐχθρός τους[37]. Γιά τό ποίμνιό του λοιπόν ὁ Κύριος δέ δίστασε νά χρησιμοποιήσει τήν παρατήρηση καί τόν ἔλεγχο, σέ περιστάσεις, κατά τίς ὁποῖες καί οἱ μαθητές του παρασυρμένοι ἀπό ἄκριτο ἐνθουσιασμό ἤ καί φιλοδοξία διέπρατταν σφάλματα. Ἀκόμη καί σ᾽ αὐτή τήν περίπτωση νουθετοῦσε μέ ἀγάπη γιά νά διδάξει καί νά μεταδώσει τήν ἀλήθεια γιά τή ζωή. Ἄλλες φορές πάλι, ἀπηύθυνε μέ χαρακτηριστική εὐγένεια κάποια παρατήρηση καί ἄφηνε τόν καθένα νά ἐννοήσει κατά πόσο ἀναφερόταν σέ αὐτόν ἡ ὑπόδειξη[38].

Μέ βάση τά παραπάνω, ὁ Κύριος ἀποτελεῖ παράδειγμα πρός μίμηση των μαθητῶν του κι ὅλων τῶν ἐκπαιδευτικῶν στή σημερινή ἐποχή, διότι ἡ ἀντιμετώπισή Του ἀπέναντι στόν "ἄλλο" εἶναι πολύ συγκεκριμένη: ὁ Χριστός σ᾽ αὐτήν τή νέα στάση πού προτείνει στήν ἀνθρωπότητα, συστήνει στούς Χριστιανούς νά δίνουν εὐχές σ᾽ αὐτούς πού τούς δίνουν κατάρες, νά εὐεργετοῦν αὐτούς πού τούς μισοῦν καί νά προσεύχονται γι᾽ αὐτούς πού τούς κακομεταχειρίζονται καί τούς διώκουν, μιμούμενοι τόν Θεό, πού ἀνατέλλει τόν ἥλιό του γιά "τούς πονηρούς καί ἀγαθούς καί βρέχει ἐπί δικαίους καί ἀδίκους"[39].

Ὁ "ἄλλος", μέσα ἀπό τή διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ προσλαμβάνει μία μοναδικότητα. Προσλαμβάνει ἐπίσης καί μία δυνατότητα καθολικότητας, διότι σ᾽ αὐτό μπορεῖ νά χωράει, νά φιλοξενεῖται ὁ "ἄλλος" μέ τή διαφορετικότητά του, χωρίς νά ἀπορροφᾶται ὁ ἴδιος ἤ νά χάνει κάτι ἀπό τήν ἰδιοσυγκρασία του. Ὁ "ἄλλος" ἐκφράζει τήν ὑπερβατική ἀναφορά τοῦ προσώπου, δέν εἶναι ἐχθρός, ἀντίπαλος,

---

34. *Ματθ.* 5,8.
35. Βλ. Ἠρ. Ρεράκη, *Ὁ "ἄλλος" στό ἑλληνικό σχολεῖο, ὅ.π.*, σ. 166.
36. *Ματθ.* 5, 43, Μάρκ. 12, 31 καί 33, *Λουκ.* 10, 29 καί 36, *Ρωμ.* 13, 9-10.
37. *Ματθ.* 5, 44.
38. *Ματθ.* 17, 20,8,19.
39. *Ματθ.* 5, 45.

κίνδυνος, ἀλλά ἕνα διαφορετικό πρόσωπο πού προσλαμβάνεται ὡς πλησίον, ὡς ἀδελφός καί ὡς μέλος τοῦ ἴδιου σώματος, τῆς ἴδιας ἀνθρωπότητας, γιά τήν ἑνότητα τῆς ὁποίας ὁ ἴδιος ἀπέθανε[40].

Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος προτρέπει νά βρίσκονται οἱ ἄνθρωποι σέ διαρκή κοινωνία μέ τόν "ἄλλο", εἴτε αὐτός εἶναι συγγενής καί φίλος εἴτε ὄχι. Ὑποστηρίζει μάλιστα ὅτι σέ κάθε περίπτωση ὁ "ἄλλος"εἶναι ἄνθρωπος της ἴδιας φύσεως μ' ἐμας"[41]. Ὁ ἱερός Χρυσόστομος ἐπίσης βλέπει τούς πιστούς νά γίνονται μόνο μέ ἕνα τρόπο μιμητές τοῦ Χριστοῦ: "εἰς τό κοινωφελές ἅπαντα πραγματευομένους καί μή τά ἑαυτῶν ζητοῦντας"[42].

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἐπισημαίνει ὅτι ὅλοι, ἀνεξαρτήτως φυλῆς, φύλου, ἐθνικότητας καί κοινωνικῆς διαστρωμάτωσης, μέσω τῆς ἐν Χριστῷ πίστεως γίνονται υἱοί του Θεοῦ καί, ἐπομένως, δέν μπορεῖ νά γίνεται λόγος γιά διακρίσεις, περιθωριοποιήσεις καί ἐξουσιαστικές ὑποταγές τῶν "ἄλλων"[43], τῶν διαφορετικων. Κατά τόν Μέγα Βασίλειο τό "ἀγαπήσεις τόν Θεόν καί τόν πλησίον", οἱ δύο αὐτές ἐντολές, ἀποτελοῦν τό θεμέλιό τῆς κοινωνικῆς ζωης[44] καί ὁ Ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης θεωρει τούς "ἄλλους", τούς ἔχοντας ἀνάγκη πολύ σημαντικούς γιά τή σωτηρία του κάθε ἀνθρώπου[45].

Ἡ ὑπαρκτική πλήρωση τοῦ "ἑαυτοῦ"του ἀπό τήν πρός τόν "ἄλλον" ἀγαπητική σχέση ἐπιβεβαιώνεται ἀπό τόν Εὐαγγελιστή Ἰωάννη, ὁ ὁποῖος διδάσκει ὅτι δέν μπορει νά ὑπάρχει ἀληθινή πίστη καί ἀγάπη πρός τό Θεό, χωρίς ταυτόχρονη ἀγαπητική σχέση πρός τόν "ἄλλο"καί ὅτι, ἄν κάποιος λέει πως ἀγαπα τό Θεό καί μισεῖ τόν "ἄλλο", τόν πλησίον του, τόν αδελφό του, εἶναι ψεύτης[46].

Σέ κανένα σημεῖο τῆς Καινῆς Διαθήκης δέν ἀπανταται ὁ ἄνθρωπος χωρισμένος ἀπό τήν κοινότητα[47]. Ἐπομένως, ἡ πρός τόν

---

40. Βλ. Ἠρ. Ρεράκη, *Ὁ "ἄλλος"στό ἑλληνικό σχολεῖο*, ὅ.π.,σ. 178-179.

41. Ἰω. Χρυσοστόμου, *Ὑπόμνημα εἰς τόν Ἰωάννην τόν ἀπόστολον καί εὐαγγελιστήν*, Ὁμιλία ΙΕ', PG 59, 101.

42. Ἰω. Χρυσοστόμου, *Ὑπόθεσις τῆς πρός Κορινθίους πρώτης Ἐπιστολῆς*, Ὁμιλία ΛΓ', PG 61, 280.

43. *Γαλ.* 3, 26-28:"*Πάντες γάρ υἱοί Θεοῦ ἐστε διά τῆς πίστεως ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ..., οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδέ Ἕλλην, οὐκ ἔνι δοῦλος οὐδέ ἐλεύθερος, οὐκ ἔνι ἄρσεν καί θῆλυ· πάντες γάρ ὑμεῖς εἷς ἐστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.*

44. Μ. Βασιλείου, *Ὅροι κατά πλάτος, ἐρώτ.* Β', PG 31, 908C.

45. Γρηγορίου Ἐπισκόπου Νύσσης, *Περί φιλοπτωχείας καί εὐποποιΐας*, Λόγος Α', PG 46, 460C.

46. *Α' Ἰω.* 4, 20.

47. Βλ. Ἰ. Παναγόπουλου, *Δημοκρατία καί ἑλληνική Ὀρθοδοξία. Δοκιμή διαλογου με το ὀρθοδοξο φρονημα*, εκδ. Σ. Βασιλοπουλος, Αθήνα 1982, σ. 29, ὅπου

ἄλλον, τόν ξένο, στροφή τῆς ὕπαρξης ἀποτελεῖ ὄχι ἁπλῶς μία φυσική τάση κοινωνικότητας, ἀλλά μία ὀργανική ἀνάγκη, χωρίς τήν κάλυψη τῆς ὁποίας ὁ ἑαυτός πάσχει ἀπό ὑπαρξιακή ἀναπηρία. Τήν ἴδια ἀνάγκη νά ζεῖ τή ζωή, ὡς σχέση ἀγάπης, ἔχει φυσικά καί ὁ ὁποιοσδήποτε "ἄλλος"[48]. Σέ αὐτή τή κατεύθυνση λοιπόν στοχεύει ἡ ὀρθόδοξη χριστιανική ἀγωγή στό θέμα τῶν διακρίσεων.

Κατά τήν σημερινή μας ἐποχή, ἐνῶ ἡ γενικότερη ἀγωγή στηρίζεται σέ ἀνθρώπινα μεταβλητά στοιχεῖα, ἡ θρησκευτική ἀγωγή ἔχει ὡς στόχο νά ἐκκεντρίσει τό πλήρωμά της στήν προσωπική ζωή τοῦ Θεανθρώπου Χριστοῦ. Σύμφωνα μέ τό σκοπό αὐτό προσαρμόζεται καί τό περιεχόμενο τῆς χριστιανικῆς ἀγωγῆς. Ἡ ὀρθόδοξη χριστιανική ἀγωγή, συνεισφέρει στήν ἀναγνώριση τῆς ἑτερότητας τοῦ πλησίον καί προωθεῖ μέ ἀγάπη τό σχέδιο τοῦ Θεοῦ, σχέδιο ἀδελφοσύνης καί οἰκουμενικότητας. Ἄλλωστε, ἡ ἑλληνορθόδοξη παράδοση καί ἀγωγή θεωρεῖ ὅτι ἡ κοινωνικότητα, οἱ σχέσεις δηλαδή τοῦ ἀνθρώπου ὡς προσώπου, ἀναπτύσσονται σέ δύο ἐπίπεδα, τό κατακόρυφο καί τό ὁριζόντιο. Τό κατακόρυφο ἀναφέρεται στίς σχέσεις πρός τό Θεό καί τό ὁριζόντιο στίς σχέσεις μέ τό συνάνθρωπο. Χωρίς αὐτά τά δύο δέ νοοῦνται προσωπικές σχέσεις οὔτε πρόσωπα[49].

Οἱ μαθητές στό σχολεῖο, ἑπομένως, μέσα ἀπό τίς ἀρχές τῆς ὀρθόδοξης χριστιανικῆς ἀγωγῆς, πού ἐκφράζουν τό πνεῦμα καί τό γράμμα τῆς ΚΔ, δέ μαθαίνουν φυσικά μία νέα ὀργάνωση τῆς κοινωνίας, διότι, ὡς γνωστό, ὁ Χριστός δέ διατύπωσε μία συγκεκριμένη κοινωνική διδασκαλία, ἀλλά γίνονται δέκτες μίας ἄμεσης ἤ ἔμμεσης ἐπίδρασης, προκειμένου νά προσπαθήσουν νά θεραπεύσουν τό ἠθικό ἤ κοινωνικό κακό, πού ξεκινάει πρῶτα ἀπό τόν ἴδιο τόν ἑαυτό τους[50]. Ἡ πρόταση τοῦ παλαιοῦ κόσμου ὑπαγορεύει νά μισοῦνται οἱ ἐχθροί καί νά ἀγαπιοῦνται μόνο οἱ φίλοι. Ἡ πρόταση τοῦ "νέου"μεταμοντέρνου πολυπολιτισμικοῦ κόσμου στοχεύει ἁπλῶς σέ μία ἀνεκτική κοινωνία σεβασμοῦ τῆς γνώμης, τῆς ἀξιοπρέπειας καί τῶν δικαιωμάτων τοῦ "ἄλλου". Ὁ Χριστός, ὅμως,

---

ὑποστηρίζεται ἡ ἀδελφική κοινωνία τῆς Ἐκκλησίας "*ἐκφράζεται μέ ὅλες τίς μορφές μιᾶς ὀργανωμένης κοινωνικῆς ζωῆς: Κοινή λατρεία καί προσευχή, ὀργανωμένη διακονία καί φιλανθρωπία, κοινοκτημοσύνη, ἀλληλεγγύη, ἰσοτιμία, κοινή διδασκαλία, κοινό φρόνημα*" κ.ἄ. Εἶναι, ἐπίσης, "*κοινωνία πτωχῶν, πεινώντων, πραέων, ἐλεημόνων, εἰρηνοποιῶν, πασχόντων, διωκομένων, μή προνομιούχων, ἡ σύνθεσή τους ὅμως αὐτή δέν εἶναι κοινωνικῆς τάξεως, ἀλλά ποιοτική ὑπέρβαση τῶν κοινωνικῶν τάξεων*".

48. Βλ. Ἠρ. Ρεράκη, *Ὁ "ἄλλος"στό ἑλληνικό σχολεῖο*, ὅ.π., σ. 462.

49. Βλ. Ἰ. Κογκούλη, *Ἡ σχολική τάξη ὡς κοινωνική ὁμάδα*, ὅ.π., σ. 64.

50. Βλ. Χ. Οἰκονόμου, *Καινή Διαθήκη καί Πολιτισμός*, ἐκδ. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2003, σ. 169.

προτείνει μέ τόν λόγο του μία νέα ἐπαναστατική σχέση γιά νά κοινωνοῦν μεταξύ τους οἱ ἄνθρωποι, σέ μία ἐκκλησιαστική κοινωνία ἀγάπης, ἀλήθειας, εἰρήνηςκαί δικαιοσύνης[51], μακριά ἀπό διακρίσεις καί διαχωρισμούς.

Τό μάθημα τῶν θρησκευτικῶν στό σχολεῖο, λόγω τοῦ σκοποῦ καί τοῦ περιεχομένου του, προσφέρεται, περισσότερο, ἴσως, ἀπό ὅλα τά σχολικά μαθήματα, ὡς πηγή ἀνεξάντλητων ἠθικῶν ἀρχῶν στάσεων καί προτύπων(συμβάλλει ἐπίσης στήν ὁλοκλήρωση καί κοινωνικοποίηση τοῦ μαθητῆ). Πέρα ἀπό αὐτή τή συμβολή, τό Θ.Μ. καλεῖται νά ἀπαντήσει στούς ὑπαρξιακούς προβληματισμούς τοῦ μαθητῆ, στή σχέση του μέ τό Θεό καί τόν πλησίον καί νά ἀποκαλύψει ἐμπειρικά τό νόημα καί τήν οὐσία τῆς ὀρθόδοξης χριστιανικῆς ἀγωγῆς γιά ἀγάπη, ἀλληλεγγύη καί σεβασμό στό πρόσωπο τοῦ "ἄλλου". Τό Θ.Μ. λοιπόν καί ἡ θρησκευτική πίστη, ὠθοῦν τόν μαθητή σέ σκέψεις καί πράξεις, πού ἔχουν ἠθικοκοινωνικό χαρακτήρα. Ἔτσι ἀρχίζει νά κινεῖται καί νά λειτουργεῖ στό πλαίσιο τῆς προσωπικῆς ἑτερότητας, δηλαδή μέ μία τάση ἐπιθυμίας νά προσεγγίζει μέ ἀνιδιοτέλεια τόν "ἄλλο"[52].

Ὅπως φαίνεται μέσα ἀπό αὐτήν τήν ἐργασία, τό πρόβλημα τῶν διακρίσεων, ὑπῆρχε καί θά ὑπάρχει. Ἐδῶ, ὅμως, διαπιστώνουμε ὅτι ὁ Ἑλληνισμός καί ἡ Ὀρθοδοξία εἶναι κληρονόμοι μίας μεγάλης διαχρονικῆς παράδοσης, ἡ ὁποία, ξένη πρός κάθε μορφῆς κινήματα πού ἔχουν μέσα τους διαλυτικά στοιχεῖα φθορᾶς, προβάλλει τόν κοινοτικό θεσμό καί ἀναδεικνύει τό ἀνθρώπινο πρόσωπο, τά ὁποῖα ἀποτελοῦν τά θεμέλια κάθε μορφωτικῆς καί ἐκπαιδευτικῆς ἐνέργειας.

Κατά συνέπεια, στό δικό μας χῶρο γνώση καί παιδεία λειτουργοῦν ὡς ἀγωγή τοῦ προσώπου. Μία τέτοια παιδεία δέ στοχεύει στήν ἁπλή καλυτέρευση ἤ ἠθική βελτίωση τοῦ ἀνθρώπου, οὔτε προβάλλει κατά κάποιο τρόπο μονομερη τήν ἀποθέωση τοῦ αὐτονομημένου ἀνθρώπου, ἀλλά φανερώνει καί ἐνεργοποιεῖ τά στοιχεῖα ἐκεῖνα πού ἀναδεικνύουν τόν κατά φύση ἄνθρωπο. Μέ βάση ἑπομένως τήν ἑλληνορθόδοξη παράδοση καί ζωή ὁ σκοπός τῆς παιδείας εἶναι "ἡ ἀγωγή της συζήσεως", μέ τό Χριστό, ἡ ὁποία προσφέρει στόν ἄνθρωπο νέα ποιότητα ζωῆς. Μία τέτοια παιδεία δέν ἀρκεῖται στήν ἁπλή πληροφόρηση, στόν καταρτισμό, στήν κοινωνική καταξίωση, ἤ ἁπλως στήν καλή συμπεριφορά τῶν μαθητῶν, ἀλλά στόν ἐξαγιασμό τῆς ζωῆς τους[53].

---

51. Βλ. Ἠρ. Ρεράκη, *Ὁ "ἄλλος"στό ἑλληνικό σχολεῖο, ὅ.π., σ. 167.*

52. Βλ. Ἰω. Χρυσοστομου, *Εἰς τήν Α' Πρός Κορινθίους ἐπιστολήν*, Ὁμιλία ΚΕ' 4, PG 61, 211-212.

53. Βλ. Ἰ. Κογκούλη, *Εἰσαγωγή στήν Παιδαγωγική, ὅ.π., σ. 276.*

Ἔτσι, ή ὀρθόδοξη χριστιανική ἀγωγή, διδάσκοντας τόν μαθητή τούς πλούσιους θησαυρούς τῆς πίστεως, γιά ἀγάπη πρός τόν ἑαυτό μας καί τόν πλησίον, τόν ἐφοδιάζει κατάλληλα, ὥστε νά ἀναγνωίζει τόν πλησίον ὡς εἰκόνα του, πέρα ἀπό κάθε εἶδος ἀποκλεισμοῦ καί διακρίσεων.

Ἀλεξίου Παυλίνας
Πτυχιούχου τμ. Ποιμαντικῆς καί Κοινωνικῆς Θεολογίας Α.Π.Θ.

Ὁ ρόλος τῆς οἰκογενειακῆς ἀγωγῆς κατὰ τὸν Ἅγιο Κοσμᾶ τὸν Αἰτωλὸ

Ἡ οἰκογένεια ἀποτελεῖ τὸ σημαντικότερο παιδευτικὸ καὶ μορφωτικὸ περιβάλλον (milieu educatif familial) τοῦ παιδιοῦ[1] . Μία ἀπὸ τὶς βασικὲς ἀνάγκες ποὺ καλεῖται νὰ καλύψει, εἶναι αὐτὴ ποὺ σχετίζεται μὲ τὴν ἀγωγὴ τῶν παιδιῶν, μέσα ἀπὸ τὴν ὁποία συντελεῖται ἡ σταδιακὴ ἔνταξή τους στὸ ἄμεσο καὶ ἔμμεσο κοινωνικὸ περιβάλλον. Αὐτὸ συνεπάγεται, ἀφενὸς τὴν ἐξάρτηση τῶν παιδιῶν ἀπὸ τοὺς γονεῖς καί, ἀφετέρου, τὸ δικαίωμα τῶν γονέων στὴ διαπαιδαγώγηση τῶν παιδιῶν τους[2] .

Μέσα ἀπὸ τὴν εὐρύτερη οἰκογένεια, οἱ γονεῖς εἶναι αὐτοὶ ποὺ ἀσκοῦν τὶς σημαντικότερες κοινωνικοποιητικὲς ἐπιδράσεις στὰ παιδιά. Συνήθως λειτουργοῦν ὡς θετικὰ μοντέλα (πρότυπα), διαμορφώνουν στάσεις καὶ πεποιθήσεις, μεταδίδουν ἀξίες καὶ ἀρχὲς καὶ προσδοκοῦν ἢ ἐπιβάλλουν συγκεκριμένες μορφὲς συμπεριφορᾶς[3] .

Ὁ Ἅγιος Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλὸς ἀναδεικνύεται, μέσα ἀπὸ τὶς Διδαχές του, βαθὺς γνώστης τῶν παραπάνω γενικῶν ἀρχῶν καὶ παραδοχῶν τῆς σύγχρονης παιδαγωγικῆς ἐπιστήμης. Αὐτὸ προκύπτει ἀπὸ τὴν ἰδιαίτερη βαρύτητα ποὺ ἀποδίδει στὴν ἀγωγὴ ποὺ θὰ λά-

1. Γ. Σ. Κρουσταλλάκη, *Διαπαιδαγώγηση (πορεία ζωῆς)*, Αθήνα χ. χρ., σ. 69.

2. Ἰ. Β. Κογκούλη, *Ὁ ἐκκλησιασμὸς τῶν μαθητῶν. Συμβολὴ στὴ λατρευτικὴ ἀγωγή*, ἔκδ. ἀδελφῶν Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1992, σ. 176.

3. Ἀ. Καψάλη, *Παιδαγωγικὴ Ψυχολογία*, δ΄ ἔκδ., ἔκδ. ἀδελφῶν Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 116.

βει τὸ παιδὶ ἀπὸ τὸ οἰκογενειακὸ περιβάλλον. Οἱ παραινέσεις τοῦ Ἁγίου, ἰδιαίτερα πρὸς τοὺς γονεῖς, γιὰ τὴ σωστὴ διαπαιδαγώγηση τῶν παιδιῶν τους εἶναι συχνὲς καὶ «ἐμποτίζουν» μὲ παιδευτικὲς ἀρχὲς καὶ παραινετικοὺς λόγους πρὸς τοὺς γονεῖς γιὰ τὴ μόρφωση τῶν παιδιῶν τους, τὸ σύνολο τῶν διδαχῶν του: Εἶναι φανερὸ ὅτι κατὰ τὸν Ἅγιο, ἡ καλὴ ἀνατροφὴ καὶ ἡ μόρφωση τῶν παιδιῶν ἐξαρτᾶται κατὰ κύριο λόγο ἀπὸ τοὺς γονεῖς, ὥστε νὰ γίνουν «χρηστοὶ πολῖται καὶ δημιουργοὶ ἀνωτέρου πολιτισμοῦ»[4] .

1. Οἱ γονεῖς ὡς πρότυπα μίμησης

Ὁ Ἅγιος παρουσιάζει τοὺς γονεῖς ὡς ρίζες τοῦ δέντρου πού, ἂν ποτιστοῦν καλά, τότε καὶ οἱ καρποί του, τὰ παιδιά τους, θὰ εἶναι ἀναλόγως καλοί: «Ἕνα δένδρο, ὡσὰν τὸ κόψῃς, εὐθὺς ξεραίνονται τὰ κλαριά, ἀμὴ ὡσὰν ποτίζῃς τὴν ρίζαν, στέκονται δροσερὰ τὰ κλωνάρια. Ὁμοίως εἶστενε καὶ οἱ γονεῖς ὡσὰν τὸ δένδρο καὶ ὅταν ποτίζεται ὁ πατέρας καὶ ἡ μητέρα, ὁπού εἶστενε ἡ ρίζα τῶν παιδιῶν, μὲ νηστεῖες, προσευχές, ἐλεημοσύνες, μὲ καλὰ ἔργα, φυλάγει ὁ Θεὸς τὰ παιδιά σας. Ὡσὰν ξεραίνεστε οἱ γονεῖς μὲ τὲς ἁμαρτίες, θανατώνει ὁ Θεὸς τὰ παιδιά σας καὶ σᾶς βάνει εἰς τὴν Κόλασιν μαζί τους. Εἶναι μία μηλιὰ καὶ κάνει ξυνὰ μῆλα. Ἐμεῖς τώρα τί πρέπει νὰ κατηγορήσωμε, τὴ μηλιὰ ἢ τὰ μῆλα; Τὴ μηλιά. Λοιπὸν κάμνετε καλὰ ἐσεῖς οἱ γονεῖς, ὁπού εἶστενε ἡ μηλιά, νὰ γίνωνται καὶ τὰ μῆλα γλυκά»[5] .

Εἶναι καταφανὲς ὅτι ὁ Ἅγιος ἔχει ἀπόλυτη συναίσθηση τοῦ μεγέθους τῆς εὐθύνης τῶν γονέων ὡς πρὸς τὴν ἀγωγὴ τῶν παιδιῶν τους. Ἡ εὐθύνη αὐτὴ δὲν περιορίζεται μόνο στὴ φροντίδα τῆς ψυχοσωματικῆς ἀνάπτυξής τους, ἀλλὰ ἐπεκτείνεται καὶ στὴ μετάδοση ἠθικῶν ἀρχῶν. Οἱ γονεῖς ὀφείλουν νὰ ἀποτελοῦν οἱ ἴδιοι ἀπέναντι στὰ παιδιὰ τους πρότυπο εὐσέβειας καὶ ἀρετῆς, νὰ ζοῦν οἱ ἴδιοι σύμφωνα μὲ τὸ Θεῖο θέλημα, ὥστε νὰ ἀπολαύσουν τὴ βασιλεία τοῦ Θεοῦ, τόσο αὐτοί, ὅσο καὶ τὰ παιδιά τους.

Ἀντιθέτως, οἱ ἁμαρτίες τῶν γονέων συνιστοῦν ὀλέθρια κληρονομιὰ γιὰ τὰ παιδιά, διότι, μέσῳ τῆς μίμησης, αὐτὰ θὰ ἀντιγράψουν τοὺς γονεῖς καὶ θὰ χαθεῖ ἡ ψυχή τους, μαζὶ μὲ τῶν γονιῶν τους. Μάλιστα, κατὰ τὸν Ἅγιο, οἱ γονεῖς εὐθύνονται γιὰ τὶς ἁμαρτίες τῶν παιδιῶν τους σὲ τέτοιο σημεῖο, ποὺ οἱ ἁμαρτίες τῶν παιδιῶν

---

4. Γ. Ι. Δημόπουλου, *Ἡ οἰκογένεια κατα τον ἱερον Χρυσοστομον*, ἐκδ. ἀδελφότητος θεολόγων «ὁ Σωτήρ», Ἀθήνα 1986, σ.129.

5. Ἰω. Β. Μενούνου, *Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ διδαχὲς (καὶ βιογραφία)*, ἔκδ. Η΄, ἔκδ. Ἀκρίτας, Ἀθήνα 2007, Διδαχὴ Β΄1, σσ. 98-99.

ἐπιβαρύνουν τοὺς ἴδιους: «Ἐσύ, ἀδελφέ μου, πάλιν, ὁπού κάνεις τὰ παιδιά, νὰ κλαίῃς καὶ νὰ λυπᾶσαι, διατί, ὅσες ἁμαρτίες κάνουν τὰ παιδιά σου ἀναφέρονται εἰς τὴν ψυχήν σου. Ὅσα παιδιὰ καὶ ἂν κάμῃς, τόσα χρέγια χρεωστᾶς»[6].

Τὸ καλὸ παράδειγμα τῶν γονέων ἀποτελεῖ ἄλλωστε, ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων, ἀναπόσπαστο μέρος τῆς ἀγωγῆς τῶν παιδιῶν. Στὸ ἔργο του «Περὶ Παίδων Ἀγωγῆς» ὁ Πλούταρχος σημειώνει: «Πρὸ πάντων γὰρ δεῖ τοὺς πατέρας τῷ μηδὲν ἁμαρτάνειν ἀλλὰ πάνθ' ἃ δεῖ πράττειν ἐναργὲς αὐτοὺς παράδειγμα τοῖς τέκνοις παρέχειν, ἵνα πρὸς τὸν τούτων βίον ὥσπερ κάτοπτρον ἀποβλέποντες ἀποτρέπωνται τῶν αἰσχρῶν ἔργων καὶ λόγων»[7]. Πρέπει, δηλαδή, οἱ πατέρες νὰ προβάλουν τὸν ἑαυτό τους ὡς ζωντανὸ παράδειγμα, ἀποφεύγοντας τὰ σφάλματα καὶ πράττοντας ἐκεῖνα ποὺ πρέπει, ὥστε τὰ παιδιὰ μέσῳ τῆς μίμησης νὰ ἀποτρέπονται ἀπὸ τὰ αἰσχρὰ ἔργα καὶ λόγια.

Τὸ παιδί, μέσα ἀπὸ τοὺς γονεῖς του πρῶτα, κι ἀργότερα μέσα ἀπὸ τοὺς δασκάλους του, δημιουργεῖ τὸ ὑπερεγώ του. Οἱ ρόλοι, ἑπομένως ποὺ ἔχουν οἱ γονεῖς μέσα στὴν οἰκογένεια, διαπερνοῦν τὸν ψυχισμὸ τοῦ παιδιοῦ καὶ ἐπιδροῦν καθοριστικὰ στὴν μετέπειτα ἔνταξή του στὴν κοινωνία. Χίλια λόγια καὶ χίλιες συμβουλὲς δὲν μποροῦν νὰ ἔχουν τὴν ἐπίδραση, ποὺ θὰ ἔχει ὁ τρόπος συμπεριφορᾶς, ὁ τρόπος ζωῆς, ἡ μορφὴ τῶν διαπροσωπικῶν σχέσεων τοῦ πατέρα καὶ τῆς μητέρας[8].

2. *Ὁ ρόλος τῆς μητέρας*

Εἰδικὰ τὸ πρόσωπο τῆς μητέρας διαδραματίζει ἰδιαίτερο ρόλο στὴ σύγχρονη οἰκογενειακὴ ἀγωγή. Αὐτὴ μεταλαμπαδεύει τὴ ζωὴ ἀπὸ τὰ σπλάχνα της κι ἀπεργάζεται μέσα στὴ θαλπωρὴ τῆς οἰκογενειακῆς ἑστίας πραγματικοὺς ἀνθρώπους, σφυρηλατεῖ καὶ σμιλεύει ψυχές[9]. Ἡ μητρικὴ ἀγάπη, διατυπώνει ὁ Erich Fromm, «εἶναι μιὰ χωρὶς ὅρους ἐπιβεβαίωση τῆς ζωῆς τοῦ παιδιοῦ καὶ τῶν ἀναγκῶν του»[10].

---

6. Ὁ.π., Διδαχὴ Β'2, σ. 125.

7. Plutarchus, Moralia Vol. I, *Περὶ παίδων ἀγωγῆς*, ἔκδ. Lipsiae: in aedibus B.G. Teubneri, D.N Papadimas, Ἀθήνα 1985, σ. 27.

8. Ζ. Π. Δρόσου, *Παιδαγωγικὰ προβλήματα καὶ γονεῖς* (Ἡ ἀγωγὴ τοῦ παιδιοῦ στὴν οἰκογένεια), 3η ἔκδ., Ἀθήνα 1985, σσ. 38-39.

9. Β. Γ. Σκιαδᾶ, *Ἀγωγή-Μόρφωση-Ψυχαγωγία τοῦ παιδιοῦ* (Χριστιανική-Παιδαγωγικὴ θεώρηση), Δ΄ ἔκδ., Ἀθήνα 1998, σ. 16.

10. E. Fromm, *Ἡ τέχνη τῆς ἀγάπης*, μετφρ. Ε. Γραμμένου, ἔκδ. Μπουκουμάνης, Ἀθήνα 1978, σ. 62.

Σύμφωνα μὲ τὸν Ἅγιο, τὸ ἔργο τῆς ὀρθῆς ἀνατροφῆς τῶν παιδιῶν βαραίνει περισσότερο τὴ μητέρα: «Πάλιν ἐσύ, γυναίκα, ἔχεις περισσότερον χρέος ἀπὸ τὸν ἄνδρα νὰ ἀνατρέφης τὰ παιδιά σου καὶ νὰ τὰ νουθετᾶς εἰς τὰ καλὰ ἔργα»[11].

Ἡ μητέρα ἀποτελεῖ τὴ «σπονδυλικὴ στήλη» τοῦ σπιτιοῦ, εἶναι τὸ πρόσωπο ἐκεῖνο ποὺ ἐπιδρᾶ πιὸ ἄμεσα στὴν σωματικὴ καὶ πνευματικὴ ἐξέλιξη τῶν παιδιῶν, εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ ὑπέροχα σύμβολα πού ἀγγίζει τὸν ψυχικὸ κόσμο κάθε ἀνθρώπου καὶ πού, σὺν τοῖς ἄλλοις, «συνεχίζει τὸ δημιουργικὸ ἔργο τοῦ Θεοῦ[12] . Ὅταν, μάλιστα, ἡ μητέρα ἔχει σημεῖο ἀναφορᾶς τὸ Θεό, γίνεται ἀπαραίτητος παράγοντας μίας περισσότερο ὑπεύθυνης, παραγωγικῆς καὶ ἀποτελεσματικῆς ἀγωγῆς, βάσει τῆς ὁποίας τὸ παιδὶ λαμβάνει ὅλα ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα ποὺ τὸ ἑτοιμάζουν ὄχι μόνο γιὰ τὴν παροῦσα ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴ μέλλουσα ζωή του.

Τὸ μέγεθος καὶ τὴν ἀτόφια θυσιαστικότητα τῆς ἀγάπης τῆς μητέρας πρὸς τὸ παιδὶ της προβάλλει μὲ χαρακτηριστικὸ τρόπο ὁ Ἅγιος: «Στοχασθῆτε: εἶναι μία μητέρα καὶ ἔχει τὸ παιδί της. Παίρνει ψωμὶ νὰ φάγη, κλαίει τὸ παιδί της. Εὐθὺς ἀλησμονᾶ τὸ ψωμὶ διὰ νὰ τὸ παρηγορήση. Ἀπὸ τί παρακινεῖται ἡ μητέρα; Ἀπὸ τὴν ἀγάπην ὁπού ἔχει εἰς τὸ παιδί της. Νυστάζει ἡ μητέρα καὶ θέλει νὰ κοιμηθῆ. Κλαίει τὸ παιδί της. Εὐθὺς ἀλησμονᾶ τὸν ὕπνον διὰ νὰ τὸ παρηγορήση. Ἀπὸ τί παρακινεῖται ; Ἀπὸ τὴν ἀγάπην. Εἶναι ἄρρωστη ἡ μητέρα, κλαίει τὸ παιδί της. Εὐθὺς ἀλησμονᾶ τὴν ἀρρώστιαν διὰ νὰ παρηγορήση τὸ παιδί της. Ἀπὸ τί παρακινεῖται; Ἀπὸ τὴν ἀγάπην»[13] . Γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν ἀλτρουιστικὸ καὶ ἀνιδιοτελῆ χαρακτήρα της, ἡ μητρικὴ ἀγάπη ἔχει θεωρηθεῖ σὰν «τὸ ἀνώτερο εἶδος τῆς ἀγάπης καὶ ὁ πιὸ ἱερὸς συναισθηματικὸς δεσμός»[14] .

Ἀξίζει νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι ἡ ἰδανικὴ αὐτὴ μητρικὴ εἰκόνα καὶ ἡ θέση τοῦ Ἁγίου «ἀπέναντι στὸ κλάμα τοῦ παιδιοῦ» ἔρχεται σὲ πλήρη ἀντίθεση μὲ τὶς σχετικὲς θέσεις τοῦ σύγχρονού του J.J. Rousseau[15] . Σύμφωνα μὲ τὸν J.J. Rousseau, στὸ ἔργο του «Αἰμίλιος

---

11. Ἰω. Β. Μενούνου, *Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ διδαχὲς (καὶ βιογραφία)*, ὅ.π., Διδαχὴ Α'2, σ. 79.

12. Χ. Κ. Βάντσου, *Εἰσαγωγὴ στὴν Ψυχολογία μετὰ στοιχείων θεολογίας*, ἔκδ. Αϊβαζή, Θεσσαλονίκη χ.χρ., σ. 116.

13. Ἰω. Β. Μενούνου, *Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ διδαχὲς* (καὶ βιογραφία), ὅ.π., Διδαχὴ Ε', σ. 182.

14. E. Fromm, *Ἡ τέχνη τῆς ἀγάπης*, ὅ.π., σ.64.

15. Γιὰ τὴν παιδαγωγικὴ στάση τοῦ Rousseau βλ. Ἠ. Μ. Ρεράκη, *Ὁ «ἄλλος» στὸ ἑλληνικὸ σχολεῖο. Ὀρθόδοξη χριστιανοπαιδαγωγικὴ θεώρηση*, ἔκδ. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 198 ἑπ.

ἢ περὶ ἀγωγῆς» «τὰ πρῶτα κλάματα τῶν παιδιῶν εἶναι ἱκεσίες: ἂν δὲν προσέξουμε γίνονται διαταγές. Ἀρχίζουν ζητώντας νὰ τοὺς συμπαρασταθοῦμε, καταλήγουν βάζοντάς μας νὰ τὰ ὑπηρετοῦμε. Ἀπὸ τὴν ἴδια τους τὴν ἀδυναμία, ἀπ᾽ ὅπου προέρχεται τὸ συναίσθημα τῆς ἐξάρτησής τους, γεννιέται ὕστερα ἡ ἰδέα τῆς κυριαρχίας καὶ τῆς δεσποτείας [...]. Βλέπουμε ἤδη γιατί, ἀπὸ τὴν πρώτη ἡλικία ἔχει σημασία νὰ ξεχωρίζουμε τὴν μυστικὴ πρόθεση ποὺ ὑπαγορεύει τὴ χειρονομία ἢ τὴν κραυγή»[16] . Ὁ σπουδαιότερος ἐκπρόσωπος τοῦ ἑλληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, ἀντίθετα, ὁ Ἅγιος Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλός, ἐγκωμιάζει τὴ θυσιαστικὴ ἀγάπη τῆς μητέρας ἀπέναντι στὶς φυσικὲς ἀντιδράσεις τῶν τέκνων της, χωρὶς σὲ καμία περίπτωση νὰ χαρακτηρίζει ἢ νὰ ὑπονοεῖ τὰ παιδιὰ ὡς «φορτικά, τυραννικά, αὐταρχικά, κακά, ἀπείθαρχα»[17], χαρακτηρισμοὶ οἱ ὁποῖοι ἀποδίδονται στὰ παιδιὰ μέχρι δύο ἐτῶν ἀπὸ τὸν J.J. Rousseau. Ἡ ἔλλειψη προστασίας καὶ προσοχῆς δὲν ἐπιδροῦν μόνον ἀρνητικὰ στὴν ψυχικὴ εὐεξία τοῦ παιδιοῦ, ἀλλὰ καὶ στὴν συμπεριφορά του ἡ ὁποία σχετίζεται μὲ τὴν ἐξερεύνηση, τὶς κοινωνικὲς σχέσεις καὶ τὴν ἱκανότητα γιὰ μάθηση καὶ κατ᾽ ἐπέκταση στὴν γενικότερη ἀνάπτυξή του[18] .

Ἡ μητέρα, περαιτέρω, πρέπει νὰ μεγαλώνει τὸ παιδί της, ὅπως προαναφέρθηκε, σύμφωνα μὲ τὶς ἀρχὲς καὶ τὰ ἰδεώδη τῆς χριστιανικῆς ἀγωγῆς: «Ὅταν τὸ παιδί σου σηκώνεται τὸ ταχὺ ἀπὸ τὸν ὕπνον καὶ εὐθύς σοῦ γυρεύη ψωμί, ἐσὺ μὴ τοῦ δώσης, ἀλλὰ ἔπαρέ το καὶ πήγαινέ το εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ καὶ εἰπέ του: Ἐγώ, παιδί μου, ψωμὶ δὲν ἔχω, ὁ Χριστὸς μας ἔχει. Ἔλα, κάμε τὸν σταυρόν σου νὰ τὸν προσκυνήσωμεν καὶ νὰ τὸν παρακαλέσωμεν νὰ μᾶς δώση. Καὶ ἔτσι συνηθίζει τὸ παιδὶ ἀπὸ μικρὸν εἰς τὸ καλόν. Καὶ νὰ τὸ παίρνης εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ νὰ τὸ ὁρμηνεύης νὰ κάνη σωστὰ τὸν σταυρόν του, μὲ τὰ τρία δάκτυλα, νὰ τὰ βάνη εἰς τὸ μέτωπον, εἰς τὸν ὀμφαλὸν καὶ εἰς τὸ δεξιὸν βυζὶ καὶ εἰς τὸ ἀριστερόν. Καὶ νὰ τὸ βάνης νὰ ἀσπάζεται τὰς ἁγίας εἰκόνας καὶ πάντα νὰ τὸ διδάσκης τὰ χριστιανικὰ καμώματα, ὅτι ἔχεις νὰ δώσης ἀπολογίαν δι᾽ αὐτό»[19] .

Κύριο μέλημα τῆς μητέρας, ὅπως αὐτὸ διαφαίνεται μέσα ἀπὸ

---

16. J.J. Rousseau, *Αἰμίλιος ἢ περὶ ἀγωγῆς*, βιβλ. I-III, μτφρ. Πολυτίμης Γκέκα, ἐπιμ. Γ. Σπανός, ἔκδ. Πλέθρον, Ἀθήνα 2006, σ. 78.

17. Ἠ. Μ. Ρεράκη, *Ὁ «ἄλλος» στὸ ἑλληνικὸ σχολεῖο. Ὀρθόδοξη χριστιανοπαιδαγωγικὴ θεώρηση*, ὅ.π., σ. 199.

18. Α. Καψάλη, *Παιδαγωγικὴ Ψυχολογία*, ὅ.π., σσ. 146-147.

19. Ἰω. Β. Μενούνου, *Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ διδαχὲς (καὶ βιογραφία)*, ὅ.π., Διδαχὴ Α΄ 2, σ. 79.

τὶς νουθεσίες τοῦ Ἁγίου, εἶναι νὰ καταβάλει ἄοκνες προσπάθειες γιὰ τὴν κατακόρυφη κοινωνία τοῦ παιδιοῦ μὲ τὸ Θεὸ καὶ τὴν ὁριζόντια μὲ τοὺς ἀνθρώπους. Ἡ κοινωνία αὐτὴ τοῦ παιδιοῦ μὲ τὸ Θεὸ ἐξασφαλίζεται μὲ τὴν ὑγιῆ ἀνάπτυξη καὶ καλλιέργεια τῆς θρησκευτικότητάς του. Γι᾽ αὐτό ὅλοι οἱ παράγοντες τῆς ἀγωγῆς θὰ πρέπει νὰ συνεργαστοῦν, ὥστε μὲ φυσικότητα καὶ ἄνεση νὰ μποῦν τὰ θεμέλια μιᾶς σωστῆς θρησκευτικῆς ἐξέλιξης[20] .

Ὁ Ἅγιος, παραπέρα, συστήνει στὴ μητέρα τὴν κατήχηση τοῦ παιδιοῦ, τόσο μέσα στὸ οἰκογενειακὸ χῶρο, ὅσο καὶ μέσα στὴν ἐκκλησία. Ἡ ἀπουσία ἀπὸ τὴν κατήχηση καὶ χριστιανικὴ ἀγωγὴ τοῦ λατρευτικοῦ καὶ λειτουργικοῦ ὑποβάθρου στερεῖ τὴν πληρότητά της καὶ τὴν κάνει ν᾽ ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τὸν πραγματικό της σκοπό. Οἱ ἀλήθειες ποὺ προσφέρονται μὲ τὴν κατήχηση καὶ τὴ χριστιανικὴ ἀγωγὴ συνδέονται μὲ τὴ λατρευτικὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἀποτελοῦν τὸ συνδετικὸ κρίκο τῆς γνώσης τῆς χριστιανικῆς πίστης μὲ τὴ ζωὴ τοῦ κάθε πιστοῦ.

Ἡ ὁριοθέτηση τῶν ἀληθειῶν μέσα ἀπὸ τὶς κατηχητικὲς καὶ χριστιανοπαιδαγωγικὲς προσπάθειες στὸ χῶρο τῆς λατρείας προσφέρουν δυνατότητες ξεχωριστῆς ὑπαρξιακῆς σημασίας γιὰ τὸ κάθε μέλος τῆς Ἐκκλησίας[21] . Ἡ λατρευτικὴ ἀγωγὴ ἀποσκοπεῖ στὴ ζωντανὴ ἔνταξη τῶν παιδιῶν στὴν ἐκκλησία, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ σῶμα Χριστοῦ, στὴν ἀποτροπὴ ἐκδηλώσεων θρησκευτικοῦ ἀτομικισμοῦ καὶ στὴ βίωση τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς μέσα ἀπὸ τὰ ζωντανὰ παραδείγματα τῆς Θεοτόκου καὶ τῶν Ἁγίων. Ἡ καλλιέργεια τῆς λατρευτικῆς ἀγωγῆς τοῦ παιδιοῦ θὰ ἐπιτευχθεῖ κυρίως μὲ τὸ προσωπικὸ παράδειγμα τῶν γονέων καὶ τὴν ὅλη ἀτμόσφαιρα τῆς οἰκογένειας[22] .

Ὁ Ἅγιος τονίζει ἐπίσης τὸ χρέος τῆς μητέρας νὰ μεταδίδει στὸ παιδὶ χριστιανικὲς ἀξίες καὶ διδάγματα, ὄχι μὲ μορφὴ «θεωρητικολογίας», ἀλλὰ μὲ τὴν ἀρχὴ τῆς «βιωματικότητας»[23] , ὥστε τὸ παιδὶ νὰ ἀποκτᾶ τὴν «ἐμπειρία τῆς ἔμπρακτης πίστεως στὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ»[24] .

Ἡ μητέρα, σύμφωνα μὲ τὸν Ἅγιο, ὀφείλει νὰ μεταβιβάζει στὸ

---

20. Γ. Σκιαδᾶ, *Ἀγωγὴ-Μόρφωση-Ψυχαγωγία τοῦ παιδιοῦ (Χριστιανικὴ-Παιδαγωγικὴ θεώρηση)*, ὅ.π., σσ. 116-117.

21. Ἰ. Β. Κογκούλη, *Ὁ ἐκκλησιασμὸς τῶν μαθητῶν. Συμβολὴ στὴ λατρευτικὴ ἀγωγή*, ὅ.π., σσ. 82-83.

22. Γ. Σκιαδα, *Ἀγωγη-Μορφωση-Ψυχαγωγια του παιδιου (Χριστιανικη-Παιδαγωγικὴ θεώρηση)*, ὅ.π., σ. 113.

23. Γιὰ τὴν ἀρχὴ τῆς βιωματικότητας βλ. ἀναλυτικὰ Ἠ. Μ. Ρεράκη, *Σύγχρονη διδακτικὴ τῶν θρησκευτικῶν*, ἔκδ. Πουρναρᾶς, Θεσσαλονίκη 2007, σσ. 202-210.

24. Ὁ.π., σ. 203.

παιδὶ τὴν ἀξία τῆς προσευχῆς, νὰ τὸ ὁδηγεῖ στὴν ἐκκλησία, νὰ τοῦ ἑρμηνεύει τὰ ἱερὰ σύμβολα καὶ νὰ τοῦ διδάσκει τὸ Θεῖο λόγο. Ἡ ἀνατροφὴ ποὺ μεταδίδει ἡ μητέρα στὰ παιδιά της, τόσο μέσα ἀπὸ τὴ διδαχὴ ὅσο καὶ μέσα ἀπὸ τὸ βίωμα, μεταβάλλεται σὲ θετικὴ ἐμπειρία ποὺ καταγράφεται στὴ συνείδησή τους, στὸ μέτρο ποὺ κινητοποιεῖ ψυχικὲς λειτουργίες, προάγει πνευματικὰ πρότυπα καὶ ἀρετὲς καὶ γίνεται αἰτία καὶ ἀφετηρία ἀναζητήσεων τοῦ νοήματος καὶ τῆς ἀλήθειας τῆς ζωῆς[25] .

3. Ἡ σχέση τῶν γονέων μεταξύ τους

Ἡ ἀγάπη τῆς μητέρας πρὸς τὸ παιδί, δημιουργεῖ μία ζεστὴ ἀτμόσφαιρα ἡ ὁποία ὁλοκληρώνεται μὲ τὴν ἀγάπη τῶν συζύγων μεταξύ τους. Ὁ Ἅγιος συμβουλεύει τοὺς ἄνδρες νὰ ἀγαπᾶνε τὶς γυναῖκες τους καὶ νὰ ἀναγνωρίζουν τοὺς κόπους τους: «Οἱ ἄνδρες ὅσον ἠμπορεῖτε νὰ ἔχετε τὴν ἀγάπην μὲ τὲς γυναῖκες σας. Δὲν βλέπετε πόσους πειρασμοὺς ἔχουν οἱ εὐλογημένες μὲ τὰ παιδιά τους, μὲ τὸ σπίτι, μὲ τὸ ἕνα, μὲ τὸ ἄλλο;»[26] .

Τὴν ἀγάπη τοῦ ἀνδρὸς ἔναντι τῆς γυναικός του, τονίζει ἰδιαιτέρως καὶ ὁ ἱερὸς Χρυσόστομος: «Ἔχεις ὑποχρέωσιν νὰ προνοῇς διὰ τὴν γυναίκα σου, ὅπως καὶ ὁ Χριστὸς προνοεῖ διὰ τὴν Ἐκκλησίαν. Καὶ ἂν παραστῇ ἀνάγκη νὰ θυσιασθῇς διὰ τὴν γυναίκα σου καὶ μύριες φορὲς νὰ κατακοπῇς, καὶ ἂν ὁ,τιδήποτε ἄλλο σοβαρὸν χρειασθῇ νὰ πάθῃς, νὰ τὸ δεχθῇς μὲ χαρὰν καὶ νὰ μὴ παραιτηθῇς καὶ ὑποχωρήσῃς. Ἀλλὰ καὶ ἂν ὅλα αὐτὰ τὰ πάθῃς, τίποτε ἀνάλογον δὲν ἔκαμες τῶν ὅσων ὑπέστη ὁ Χριστὸς διὰ τὴν Ἐκκλησίαν»[27] .

Ἡ ἀμοιβαία ἀγάπη τῶν γονέων δημιουργεῖ τὸ κατάλληλο περιβάλλον γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ αἰσθήματος τῆς προστασίας καὶ τῆς ἀσφάλειας. Οἱ διαρκεῖς σχέσεις ἀγάπης ποὺ ἀναπτύσσονται μεταξὺ τῶν μελῶν μίας οἰκογένειας, ἀποτελοῦν τὴ βάση γιὰ τὴν γνωστική, τὴν συναισθηματική, τὴν κοινωνικὴ καὶ τὴν ἠθικὴ ἀνάπτυξη τοῦ παιδιοῦ[28] .

Ὁ Ἅγιος, μέσα ἀπὸ συγκεκριμένα χαρακτηριστικὰ παραδείγματα, δίνει τὸ στίγμα του γιὰ τὶς σχέσεις τῶν γονέων μεταξύ τους: «Καὶ νὰ εἶναι ὁ ἄνδρας ὡσὰν βασιλεὺς καὶ ἡ γυναίκα ὡσὰν βεζίρης, ἤτοι ὁ ἄνδρας ὡσὰν κεφαλὴ καὶ ἡ γυναίκα ὡσὰν σῶμα. Τότε

---

25. Ὁ.π., σ. 206.

26. Ἰω. Β. Μενούνου, *Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ διδαχὲς (καὶ βιογραφία)*, ὅ.π., Διδαχὴ Ε΄, σ. 199.

27. Γ. Ι. Δημόπουλου, *Ἡ οἰκογένεια κατὰ τὸν ἱερὸν Χρυσόστομον*, ὅ.π., σ.58.

28. Ἀ. Καψάλη, *Παιδαγωγικὴ ψυχολογία*, ὅ.π., σ. 147.

εὐλογεῖ ὁ Θεὸς τὸν ἄνδρα καὶ τὴν γυναίκα καὶ τὰ παιδιά σας καὶ δὲν σᾶς κολλᾶ κανένα πράγμα»[29] .

Ὁ Ἅγιος μὲ τὸ ἐν λόγω παράδειγμα ἀναδεικνύει τὴν ἰδεατὴ σχέση μεταξὺ τῶν γονέων. Στὴν ἰδεατὴ αὐτὴ σχέση ἀναπτύσσονται, μακρὰν μάλιστα κάθε ἰσοπεδωτικῆς ἀντίληψης: οἱ διακριτοὶ ρόλοι τοῦ ἄνδρα καὶ τῆς γυναίκας, μέσα στὴν οἰκογένεια(ἡ ἰσοτιμία καὶ ἡ δημιουργικὴ ἀλληλεξάρτηση μεταξύ τους (ὁ ἀμοιβαῖος σεβασμὸς (καὶ βεβαίως, κατὰ συνέπεια, οἱ διαπροσωπικὲς σχέσεις, οἱ ὁποῖες ἀποτελοῦν ἕνα ἀπὸ τὰ πιὸ βασικὰ στοιχεῖα στὴν ἀγωγὴ τοῦ προσώπου[30].

Ἡ θέση αὐτὴ συναντᾶται καὶ στὴν πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολὴ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου: «Αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ὑποτάσσεσθε ὡς τῷ Κυρίῳ, ὅτι ὁ ἀνὴρ ἐστὶ κεφαλὴ τῆς γυναικός, ὡς καὶ ὁ Χριστὸς κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας… Οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶτε τὰς γυναίκας ἑαυτῶν, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησε τὴν Ἐκκλησίαν»[31] .

Ἡ ἴδια ἡ ἀγάπη τῶν συζύγων μεταξύ τους, ἀποτελεῖ παράδειγμα πρὸς μίμηση γιὰ τὰ παιδιὰ καὶ δημιουργεῖ εὐνοϊκὲς συνθῆκες γιὰ τὴν ἰσορροπημένη πνευματικὴ ἐξέλιξή τους. Ὅταν τὰ παιδιὰ βλέπουν τοὺς γονεῖς νὰ διάγουν τὴ ζωή τους μὲ ἀγάπη, σεβασμὸ καὶ σύνεση μεταξύ τους, «τότε αὐτὰ τὰ τυπώνουν στὴν ψυχή τους»[32] . Τὸ «καλὸ παράδειγμα» τῶν γονιῶν ἐπιφέρει μεγαλύτερα ἀποτελέσματα στὴν ἀνάπτυξη τῶν παιδιῶν, περισσότερο ἀπὸ τὶς πιὸ ἐμπεριστατωμένες διδασκαλίες καὶ ἀπὸ τὶς πιὸ συνετὲς καὶ ἐξειδικευμένες συμβουλές, στὸ μέτρο ὅπου ἡ συμπεριφορὰ τῶν γονιῶν ἐντυπώνεται βαθιὰ καὶ πρωτογενὼς στὴν ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ.

Ἡ ὑποδειγματικὴ συμπεριφορά, ἑπομένως, τῶν γονέων ἀποτελεῖ τὸ πιὸ ἀποτελεσματικὸ μέσο διαγωγῆς τοῦ παιδιοῦ. Ἀποτελεῖ ἀδιαμφισβήτητη διαπίστωση ὅτι οἱ ἄνθρωποι δὲν μποροῦν νὰ ἔχουν συναισθήματα τὰ ὁποῖα δὲν εἶχαν ποτὲ τὴν εὐκαιρία νὰ βιώσουν[33].

Ἄλλωστε, οἱ σχέσεις μὲ τὸν «ἄλλο» ἀποτελοῦν τὴ βάση τῆς ἀνθρώπινης συμπεριφορᾶς, καθὼς ἡ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου ξεκι-

---

29. Ἰω. Β. Μενούνου, *Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ διδαχὲς (καὶ βιογραφία)*, ὅ.π., Διδαχὴ Β' 1, σ. 108.

30. Μ. Ι. Μαραθεύτη, *Ἡ ἀγωγὴ τοῦ προσώπου*, ἐκδ. ἰδ., Λευκωσία 1986, ὅ.π., σ. 156.

31. *Ἐφεσ.* ε' 22-26.

32. Βλ. Γέροντος Παϊσίου Ἁγιορείτου, Λόγοι Δ', *Οἰκογενειακὴ ζωή*, ἔκδ. Ἱεροῦ Ἡσυχαστηρίου «Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ὁ Θεολόγος», Σουρωτὴ Θεσσαλονίκης 2003, σ. 96.

33. Ἀ. Καψάλη, *Παιδαγωγικὴ Ψυχολογία*, ὅ.π., σ. 147.

νάει, βιώνεται καὶ ὁλοκληρώνεται μέσα στὸ πλαίσιο τῶν διαπροσωπικῶν σχέσεων καὶ ἀλληλεπιδράσεων[34]. Στὴν περίπτωση ὅπου τὸ παιδι ζεῖ καὶ ἀναπτύσσεται μέσα σὲ ἕνα οἰκογενειακὸ περιβαλλον ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἀπουσιάζουν οἱ σχέσεις ἀλληλοσεβασμοῦ καὶ ἀγαπης, δημιουργεῖται ἕνας ἐνήλικος, εἴτε μὲ ψυχικὲς διαταραχές, εἴτε μὲ ἀνικανότητα κοινωνικῆς προσαρμογῆς, εἴτε μὲ ἐν γένει ἀποκλίνουσα συμπεριφορά. Ἡ ἀγάπη γιὰ τοὺς «ἄλλους» σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση, μειώνεται σημαντικὰ καὶ ὁ ἐγωκεντρισμὸς αὐξάνεται κατακόρυφα, ἐνῶ ταυτόχρονα ἀπουσιάζει ἡ προδιάθεση γιὰ τὴν ἀναγνώριση μίας παγκόσμιας ἀδελφότητας καὶ ἡ συνυπευθυνότητα γιὰ τὸν «ἄλλο» ὡς συνάνθρωπο[35] .

4. Οἱ Ἅγιοι ὡς πρότυπα μίμησης - παραδείγματα

Ὁ Ἅγιος, μεταξὺ ἄλλων, παραινεῖ τοὺς γονεῖς νὰ προβάλουν στὰ παιδιά τους ὡς πρότυπα μίμησης τοὺς Ἁγίους: «Καὶ νὰ διαβάσης τὸ συναξάρι τοῦ Ἁγίου, νὰ ἀκούη τὸ παιδί σου καὶ νᾶν τοῦ εἰπῆς: Ἀκούεις, παιδί μου, τί ἔκαμεν ὁ Ἅγιός σου; Ἔτσι νὰ κάμης καὶ σύ. Ἀκούοντας τὸ παιδί σου τέτοια θαύματα ζηλεύει καὶ λέγει: Ἄχ, πότε νὰ γένω καὶ ἐγὼ ὡσὰν τὸν Ἅγιόν μου!»[36] . Μὲ τὸν τρόπο αὐτό, τοῦ παραδείγματος τῶν Ἁγίων, τὰ παιδιὰ ἐσωτερικεύουν ἠθικὲς ἀρχὲς καὶ στάσεις καί, σταδιακά, τὶς υἱοθετοῦν ὡς δικές τους, μὲ τὶς ὁποῖες ἐλέγχουν καὶ ρυθμίζουν, ἔκτοτε ἀπὸ μόνα τους, τὶς πράξεις καὶ τὶς συμπεριφορές τους, ἐμφανίζοντας πλέον μία ὥριμη ἠθικὴ προσωπικότητα[37] .

Ἡ δύναμη τοῦ παραδείγματος θεωρεῖται ἀνέκαθεν ἰδιαίτερα ἀποτελεσματικὴ ὡς μέθοδος διδασκαλίας. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς συμπεριφορᾶς του τὸ μαθαίνει κανεὶς μὲ τὴ μίμηση καὶ τὴν ταύτιση (κοινωνικὴ μάθηση)[38] . Ἡ παρουσία στὰ παιδιὰ καὶ τοὺς ἐφήβους λαθεμένων προτύπων ἢ στάσεων συμβάλλει σὲ λαθεμένη βασικὴ δόμηση τῆς προσωπικότητάς τους[39] . Ἡ σημασία τοῦ κινδύνου λαν-

---

34. Ἠ. Μ. Ρεράκη, *Ὁ «ἄλλος» στὸ ἑλληνικὸ σχολεῖο. Ὀρθόδοξη χριστιανοπαιδαγωγικὴ θεώρηση*, ὅ.π., σ. 257.

35. *Ὁ.π.*, σ.259.

36. Ἰω. Β. Μενούνου, *Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ διδαχὲς (καὶ βιογραφία)*, ὅ.π., Διδαχὴ Β'1, σ. 98.

37. Ἠ. Μ. Ρεράκη, *Σύγχρονη διδακτικὴ τῶν θρησκευτικῶν*, ὅ.π., σ. 82.

38. *Ὁ.π.*, σ. 232.

39. Ἰ. Β. Κογκούλη, *Ὁ ἐκκλησιασμὸς τῶν μαθητῶν. Συμβολὴ στὴ λατρευτικὴ ἀγωγή*, ὅ.π., σ. 109.

θασμένης βασικῆς δόμησης τῆς προσωπικότητας γίνεται ἰδιαίτερα ἀξιοπρόσεκτη, ἀφοῦ τὰ πρότυπα ἀξιολογικοῦ προσανατολισμοῦ ἑδραιώνονται στὴν παιδικὴ ἡλικία καὶ δὲν ὑπόκεινται σὲ μεγάλης κλίμακας δραστικὲς ἀλλαγὲς κατὰ τὴν ἐφηβική[40] .

Περαιτέρω, ὁ Ἅγιος στὸ παραπάνω ἀπόσπασμα ἀγγίζει καὶ τὴ σύγχρονη διδακτικὴ ἀρχὴ τῆς ἐποπτείας: Ἐποπτεία, σὲ μία εὐρύτερη διάσταση, σημαίνει ὄχι ἁπλῶς μία αἰσθητικὴ ἐποπτεία ἢ παράσταση τοῦ ἀντικειμένου, ἀλλὰ καὶ «κάθε παράσταση ποὺ σχηματίζεται διὰ τῶν αἰσθήσεων, τῆς ἀνάμνησης, τῆς φαντασίας ἢ ἀκόμα μέσα ἀπὸ μία βιωματικὴ καὶ ἐμπειρικὴ προσέγγιση»[41].

5. *Γονεῖς καὶ χριστιανικὴ διαπαιδαγώγηση*

Ὁ Ἅγιος, ἐμπνεόμενος ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς Ὀρθόδοξης παράδοσης καὶ ζωῆς, προτρέπει τοὺς γονεῖς νὰ γαλουχοῦν τὰ παιδιά τους μὲ στοιχεῖα χριστιανικά: «Καὶ ἐσεῖς, γονεῖς, νὰ παιδεύετε τὰ παιδιὰ σας εἰς χριστιανικὰ ἤθη»[42] .

Ἡ μετάδοση ἠθικῶν ἀξιῶν μεταφράζεται σὲ γνωρίσματα τοῦ χαρακτήρα καὶ σὲ ἀντίστοιχες μορφὲς συμπεριφορᾶς[43] . Ἡ μέριμνα τῶν γονέων πρὸς τὰ παιδιά τους δὲν περιορίζεται στὴ φροντίδα τῆς σωματικῆς ἀνάπτυξης ἀλλὰ ἐπεκτείνεται καὶ στὴν «πνευματικὴ οἰκοδομή τους, διότι «ἡ μὴ καλλιεργούμενη καὶ χερσαία γῆ παράγει “ἀκάνθας”, μολύνει τὴν ψυχὴ καὶ ἀλλοιώνει τὸ χαρακτήρα»[44] .

Η χριστιανικὴ μόρφωση τῶν παιδιῶν μέσα ἀπὸ τὴν οἰκογένεια προβάλλεται καὶ ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη ὡς καθῆκον τῶν γονέων ἔναντι τοῦ Θεοῦ: «Καὶ ἔσται λέγει, τὰ ρήματα ταῦτα, ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαί σοι σήμερον, ἐν τῇ καρδίᾳ σου καὶ ἐν τῇ ψυχῇ σου. Καὶ προβιβάσεις αὐτὰ τοὺς υἱούς σου, καὶ λαλήσεις ἐν αὐτοῖς καθήμενος ἐν οἴκῳ, καὶ πορευόμενος ἐν ὁδῷ, καὶ κοιταζόμενος καὶ διανιστάμενος»[45] . Σκοπὸς τῆς χριστιανικῆς ἀγωγῆς δὲν εἶναι σὲ καμία περίπτωση μόνο ἡ ἠθικὴ βελτίωση τοῦ παιδιοῦ. Ἀντίθετα, ἡ χριστιανικὴ ἀγωγὴ ἀποδέχεται καὶ προωθεῖ τὴν ἀγωγὴ ἐκείνη ποὺ

---

40. Ὁ.π., σ. 110.

41. Περισσότερα γιὰ τὴν ἀρχὴ τῆς ἐποπτείας βλ. Ἠ. Μ. Ρεράκη, *Σύγχρονη διδακτικὴ τῶν θρησκευτικῶν*, ὅ.π., σ. 210 ἑπ.

42. Ἰω. Β. Μενούνου, *Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ διδαχὲς (καὶ βιογραφία)*, ὅ.π., Διδαχὴ Α' 2, σ. 82.

43. Ἀ. Καψάλη, *Παιδαγωγικὴ ψυχολογία*, ὅ.π., σ. 141.

44. Ἠ. Μ. Ρεράκη, *Ὁ «ἄλλος» στὸ ἑλληνικὸ σχολεῖο. Ὀρθόδοξη χριστιανοπαιδαγωγικὴ θεώρηση*, ὅ.π., σ. 179.

45. *Δευτερ.* στ' 6-7.

φανερώνει καὶ ἐνεργοποιεῖ τὴ θεανθρώπινη ζωὴ τοῦ Χριστοῦ στὸ συγκεκριμένο ἀνθρώπινο πρόσωπο[46] .

Ο P. Tillich ὑποστηρίζει χαρακτηριστικὰ ὅτι: «ἡ θρησκεία εἶναι αὐτὸ ποὺ μᾶς ἀφορᾶ ἄμεσα. Ἡ ἴδια ἀποτελεῖ μέρος τῶν ζωτικῶν λειτουργιῶν τοῦ ἀνθρώπου, κεντρικὸ θεμέλιο μοντέλων ἑρμηνείας καὶ συγχρόνως τῆς ταυτότητάς του. Ἡ θρησκευτικὴ ἀγωγὴ χαρακτηρίζεται ἀναγκαία, προκειμένου τὸ παιδὶ νὰ γίνει ἱκανὸ νὰ διαλευκάνει νοήματα, προσανατολισμοὺς καὶ ἀντικείμενα τῆς παράδοσης»[47].

Ἡ χριστιανικὴ ἀγωγὴ κατὰ τὸν Ἅγιο, δὲν περιορίζεται μέσα σὲ ἕνα θεωρητικὸ σύστημα διαπαιδαγώγησης, ἀλλὰ οἰκοδομεῖται πάνω στὴ συνάρτηση θεωρίας – (χριστιανικῆς) πράξης, πάνω δηλαδὴ στὴν ἄσκηση: «Νὰ κάμης μίαν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, τῆς Παναγίας, τοῦ Προδρόμου, νὰ ἔχη καὶ τὸν Ἅγιόν του παιδιοῦ σου καὶ ὅταν τὸ παιδί σου σηκώνεται ἀπὸ τὸν ὕπνον νὰ σοῦ γυρεύη ψωμί, μὴν τοῦ δίνης, μόνο νὰ πάρης τὸ ψωμί, νὰ τὸ βάλης ὀμπρὸς εἰς τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ καὶ νᾶν τοῦ εἰπῆς: Ἐγώ, παιδί μου, δὲν ἔχω ψωμί, ὁ Χριστὸς ἔχει. Σήκω νὰ κάμης τὸ σταυρό σου νὰ παρακαλέσωμε τὸν Ἅγιόν σου νὰ παρακαλέση τὸν Χριστὸν νὰ σοῦ τὸ δώση. Καὶ ἔτσι τὸ παιδίον παρακινεῖται διὰ τὴν ἀγάπην τοῦ ψωμιοῦ καὶ εὐθὺς ὁπού ξυπνᾶ, τὸν Ἅγιόν του βλέπει. Βλέποντας τότε ὁ Διάβολος τὸ παιδίον πῶς ἔχει τὴν ἐλπίδα του εἰς τὸν Χριστὸν καὶ εἰς τὸν Ἅγιόν του, κατακαίεται καὶ φεύγει. Κι᾽ ἔτσι νὰ συνηθίζετε τὰ παιδιὰ σᾶς να τὰ παιδεύετε ἀπὸ μικρά, διὰ νὰ συνηθίζουν εἰς τὸν καλὸν δρόμον»[48] . Εἶναι βασικὴ προϋπόθεση τῆς ἀγωγῆς ἡ ἄσκηση, γεγονὸς ποὺ φαίνεται ὅτι ἀντιλαμβάνεται πλήρως ὁ Ἅγιος, διότι χωρὶς τὴν ἄσκηση ἡ ἀρετὴ μένει ἀτελής: «ἡ μὲν γὰρ φύσις ἄνευ μαθήσεως τυφλόν, ἡ δὲ μάθησις δίχα φύσεως ἐλλιπές, ἡ δ᾽ ἄσκησις χωρὶς ἀμφοῖν ἀτελές»[49].

Κατ᾽ ἀκολουθία ἡ συνήθεια, ποὺ εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἄσκησης, δημιουργεῖται κυρίως κατὰ τὴν παιδικὴ ἡλικία καὶ ἀπαρτίζει τὴν ἀποκρυστάλλωση τῶν ἐπαναλαμβανόμενων ἐνεργειῶν. Διαμέσου τοῦ τρόπου αὐτοῦ, τὸ παιδὶ διαμορφώνει τὴν ἐν γένει προσωπικότητά του καί, λόγω τοῦ εὔπλαστου - παιδικοῦ της πνευματικῆς

---

46. Β. Γ. Σκιαδᾶ, *Ἀγωγὴ-Μόρφωση-Ψυχαγωγία τοῦ παιδιοῦ (Χριστιανικὴ-Παιδαγωγικὴ θεώρηση)*, ὅ.π., σ. 98.

47. Ἰ. Β. Κογκούλη, *Ὁ ἐκκλησιασμὸς τῶν μαθητῶν. Συμβολὴ στὴ λατρευτικὴ ἀγωγή*, ὅ.π., σ. 101.

48. Ἰω. Β. Μενούνου, *Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ διδαχὲς (καὶ βιογραφία)*, ὅ.π., Διδαχὴ Β΄1, σ. 97.

49. Plutarchus, Moralia Vol. I, *Περὶ παίδων ἀγωγῆς*, ὅ.π., σ. 3.

του φύσης, οἱ συνήθειες ποὺ θὰ ἀποκτήσει θὰ τὸ ἀκολουθοῦν σὲ ὅλη του τὴ ζωή. Ἡ ἄσκηση αὐτὴ ὁδηγεῖ στὴ θρησκευτικὴ γνώση, ἡ ὁποία γιὰ νὰ λειτουργήσει σὰν γεγονὸς μεταμορφωτικὸ καὶ σωτήριο γιὰ τὸ παιδί, θὰ πρέπει νὰ φανερωθεῖ σὰν ἀγαπητικὸ καὶ χαρούμενο γεγονός[50] . Ἡ χριστιανικὴ ἀγωγὴ δὲν ἀποτελεῖ μία μορφὴ νέας παιδαγωγικῆς, ἀλλὰ ἀντίθετα θέλει νὰ διαποτίσει τὴν ἤδη ὑπάρχουσα ἀγωγή, ὥστε νὰ ὁδηγηθεῖ ὁ ἀναπτυσσόμενος ἄνθρωπος σ' ἕνα νέο τρόπο ζωῆς, ποὺ θὰ ἀποτελεῖ ἀντίγραφο τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ. Γι' αὐτὸ μεγάλη εἶναι ἡ εὐθύνη αὐτῶν ποὺ ζοῦν κοντὰ στὸ παιδί, ὅταν ἀφήνουν νὰ διαφαίνεται ἡ θρησκευτικὴ ἀδιαφορία τους σὰν ἀποτέλεσμα τῶν προσωπικῶν τους πεποιθήσεων[51] .

6. Γονεῖς καὶ ἐλευθερία ἢ περιορισμοὶ τῶν παιδιῶν

Στὰ πλαίσια τῆς ἀγωγῆς τοῦ παιδιοῦ μέσα στὴν οἰκογένεια, ἐντάσσεται καὶ ἡ ἐλευθερία, ἀλλὰ καὶ ἡ ὁριοθέτησή της, ποὺ θὰ δοθεῖ ἀπὸ τοὺς γονεῖς στὰ παιδιά: «Ἐσὺ ἔχεις ἕνα παιδίον καὶ κρυώνει. Τί κάμνεις; Τοῦ βάνεις καμπόσα κάρβουνα ἐμπροστά του διὰ νὰ πυρωθῆ, μὰ τὸ παιδίον εἶναι μωρὸν καὶ ἁπλώνει νὰ πιάση τὰ κάρβουνα. Ἐσὺ τί κάμνεις; Διὰ νὰ μὴ καῆ τὸ παιδί σου, παρακινούμενος ἀπὸ τὴν ἀγάπην, τοῦ παίρνεις τὰ κάρβουνα καὶ λέγεις: Καλύτερα ἂς κρυώση τὸ παιδί μου παρὰ νὰ καῆ, διατί, ἐὰν κρυώση, ζεσταίνεται πάλιν, ἄμη ὡσὰν καῆ, δὲν ἰατρεύεται»[52] . Μὲ τὸ παράδειγμα αὐτό, ὁ Ἅγιος τονίζει τὴν ἀναγκαιότητα προφύλαξης τοῦ παιδιοῦ ἀπὸ ὁτιδήποτε θὰ ἐπιφέρει ἄμεσες ἢ ἔμμεσες ἀρνητικὲς συνέπειες, πνευματικὲς ἢ σωματικές, χωρὶς ὅμως νὰ μηδενίζονται, νὰ ἀδρανοῦν ἢ νὰ περιθωριοποιοῦνται οἱ λειτουργίες καὶ οἱ δυνάμεις του, ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ λογική του.

Ἡ θέση ὁρίων δὲν σημαίνει ὁπωσδήποτε καὶ χειραγώγηση τῶν παιδιῶν. Ἐπίσης, ἡ θέση ὁρίων δὲν πρέπει νὰ συγχέεται μὲ τὴν αὐταρχικὴ συμπεριφορὰ καὶ μὲ τὴν νοοτροπία τῶν διαταγῶν τῶν ἐνηλίκων καὶ τῆς ὑπακοῆς τῶν παιδιῶν. Οἱ κυριότεροι δὲ λόγοι, οἱ ὁποῖοι θεμελιώνουν τὴν ἀναγκαιότητα τῆς θέσης ὁρίων στὰ παιδιά, εἶναι οἱ ἑξῆς: α. Τὰ ὅρια προστατεύουν ἀπὸ διάφορους, ὁρατοὺς γιὰ τὸ γονέα, κινδύνους. β. Δίνουν κατεύθυνση καὶ προσανατολισμό. γ. Συμβάλουν στὴν διατήρηση τῆς ἀξιοπρέπειας. δ. Ἀποτελοῦν προστάδιο τῆς μετάβασης στὴν ζωὴ τῶν ἐνηλίκων. Ὁ βασικότερος

50.Β. Γ. Σκιαδᾶ, *Ἀγωγὴ-Μόρφωση-Ψυχαγωγία τοῦ παιδιοῦ (Χριστιανικὴ-Παιδαγωγικὴ θεώρηση)*, ὅ.π., σ. 102.

51. Ὅ.π., σ. 102.

52. Ἰω. Β. Μενούνου, *Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ διδαχὲς (καὶ βιογραφία)*, ὅ.π., Διδαχὴ Ε', σσ. 186-187.

ὡστόσο λόγος γιὰ τὴν θέση ὁρίων εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι τὰ ὅρια συνοδεύονται ἀπὸ κανόνες, οἱ ὁποῖοι παράλληλα ἔχουν γενικότερη ἰσχύ, ἔτσι ὥστε αὐτὸ ποὺ μαθαίνει τὸ παιδὶ στὸ σπίτι νὰ μπορεῖ εὔκολα νὰ μεταφερθεῖ στὸ σχολεῖο, στὴν ὁμάδα τῶν συνομηλίκων καὶ σὲ διάφορες ἄλλες κοινωνικὲς περιστάσεις[53] .

Βασικὸ στοιχεῖο, περαιτέρω, τῆς οἰκογενειακῆς ἀγωγῆς ἀποτελεῖ, κατὰ τὸν Ἅγιο, ἡ σταδιακὴ αὐτονόμηση τοῦ παιδιοῦ: «Ὁμοίως πάλιν καὶ ἡ εὐγένειά σας ἔχετε ἀρσενικὰ ἢ θηλυκὰ παιδία, τὸ ἐφώτισεν ὁ Θεὸς τὸ παιδί σου καὶ θέλει νὰ γένη καλόγερος καὶ νὰ πηγαίνη μὲ τὸν Χριστόν, μὴ τὸ ἐμποδίσης, διατὶ / κολάζεσαι. Ἐσὺ πρέπει μάλιστα νὰ χαίρεσαι, ὅταν βλέπης τὸ παιδί σου νὰ ἀκολουθᾶ τὸν καλὸν δρόμον, καὶ ὅταν γίνεται ἅρπαγος, ἄδικος, κλέπτης, μπεκρής, πόρνος, τότε πρέπει νὰ κλαῖς καὶ νὰ λυπᾶσαι»[54] . Δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ὑπάρξει ἀληθινὴ ἀγωγή, ὅταν αὐτὴ στηρίζεται εἴτε στὴν κυριαρχία τοῦ «ἄλλου» ἀπὸ τὸ «ἐγὼ» ἢ στὸν ὁποιοδήποτε διαχωρισμὸ τοῦ «ἐγὼ» ἀπὸ τοὺς «ἄλλους», μὲ στόχο τὴν αὐτοϋπεροχὴ καὶ αὐτοανύψωση[55]. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι τὸ μοναδικὸ ὂν τῆς φύσης, τὸ ὁποῖο ἐπεμβαίνει συνειδητὰ στὴν ἴδια τὴν ἀνάπτυξή του μὲ διάφορες μορφὲς αὐτοδιάθεσης. Μόνον ἔτσι, ἐξάλλου, μπορεῖ καὶ ἀναλαμβάνει τὴν εὐθύνη γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς προσωπικότητάς του. Ἡ εὐθύνη αὐτὴ προϋποθέτει τὴν ἐλευθερία, ἐλευθερία ὄχι μόνον ἐπιλογῆς ἀνάμεσα σὲ διάφορες ἐναλλακτικὲς δυνατότητες νὰ ζήσει τὴν ζωή του, ἀλλὰ παραπέρα καὶ δημιουργικὴ δυνατότητα ὑπέρβασης δεδομένων καταστάσεων, δυνατότητα νὰ κάνει σχέδια γιὰ μία ζωὴ καλύτερη ἀπὸ αὐτὴ τὴν ὁποία ζεῖ καὶ νὰ ἀνάγει τὰ σχέδια αὐτὰ σὲ κατευθυντήριες ἀρχὲς μέσω τῶν ὁποίων ἀλλάζει τὴ δεδομένη πραγματικότητα τόσο μὲ ἀτομικὲς διαδικασίες μάθησης ὅσο καὶ μὲ κοινωνικὲς διαδικασίες μεταρρύθμισης[56].

7. *Διαπαιδαγώγηση καὶ «προσδοκίες» τῶν γονέων*

Καθοριστικῆς παιδαγωγικῆς σημασίας εἶναι καὶ οἱ προσδοκίες ποὺ τρέφουν οἱ γονεῖς γιὰ τὰ παιδιά τους, οἱ ὁποῖες καθορίζουν σὲ μεγάλο βαθμὸ τὴν ἐξέλιξη καὶ διαμόρφωση τῆς προσωπικότητάς τους. Τὴ θέση αὐτὴ ἐνστερνίζεται καὶ ὁ Ἅγιος, κατὰ τὸν

---

53. Ἀ. Καψάλη, *Παιδαγωγικὴ Ψυχολογία*, ὅ.π., σσ. 152-153.

54. Ἰω. Β. Μενούνου, *Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ διδαχὲς (καὶ βιογραφία)*, ὅ.π., Διδαχὴ Ε΄, σσ. 200-201.

55. Ἠ. Μ. Ρεράκη, *Ὁ «ἄλλος» στὸ ἑλληνικὸ σχολεῖο. Ὀρθόδοξη χριστιανοπαιδαγωγικὴ θεώρηση*, ὅ.π., σ. 129.

56. Ἀ. Καψάλη, *Παιδαγωγικὴ ψυχολογία*, ὅ.π., σσ. 195-196.

ὁποῖο, βασικὴ μέριμνα τῶν γονιῶν θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἡ μόρφωση τῶν παιδιῶν τους: «...ἁμαρτάνετε πολὺ νὰ τὰ ἀφήνετε ἀγράμματα καὶ τυφλὰ καὶ μὴ μόνον φροντίζετε νὰ τοὺς ἀφήσετε πλούτη καὶ ὑποστατικὰ καὶ μετὰ τὸν θάνατόν σας νὰ τὰ τρῶν καὶ νὰ τὰ πίνουν καὶ νὰ σᾶς ὀπισολογοῦν»[57]. Οἱ γονεῖς, σύμφωνα μὲ τὸν Ἅγιο, ὑποπίπτουν σὲ μεγάλη ἁμαρτία ὅταν μεριμνοῦν μόνο γιὰ τὴν ὑλικὴ κληρονομιὰ ποὺ θὰ ἀφήσουν στὰ παιδιά τους, γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ προτρέπονται νὰ ἀποσκοποῦν «οὐχὶ ὅπως τοὺς παίδας ἐν ἀργυρίῳ καὶ χρυσίῳ πλουσίως ποιήσωσιν, ἀλλ' ὅπως ἐν εὐλαβείᾳ καὶ φιλοσοφίᾳ καὶ τὴ κτήσει τῆς ἀρετῆς πάντων γένοιντ' ἂν εὐπορώτεροι»[58].

Ὅταν στὶς εὔπλαστες ψυχὲς τῶν νέων οἱ ἴδιοι οἱ γονεῖς εἰσάγουν δύο «τυραννικοὺς ἔρωτες», τὸν ἔρωτα τῶν χρημάτων, τοῦ πλούτου, καὶ τὸν ἔρωτα τῆς κοσμικῆς δόξας, οἱ νέοι γίνονται ὑλόφρονες καὶ ματαιόδοξοι[59] . Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος στὸ ἔργο τοῦ «Περὶ κενοδοξίας καὶ ἀνατροφῆς τῶν τέκνων», ἀποδίδει τὴ διαστροφὴ τῶν νέων στὴ μανία γιὰ τὰ βιωτικὰ ἀγαθά: «Οὐδαμόθεν τὴν διαστροφὴν γίνεσθαι τῶν παίδων, ἀλλ' ἐκ τῆς περὶ τὰ βιωτικὰ μανίας»[60] .

Τὸ παιδί, σὲ πρῶτο στάδιο μαθαίνει τὶς φιλοδοξίες, τὰ ἐνδιαφέροντα, ἀλλὰ καὶ τὶς προσδοκίες τῶν γονιῶν του ἀπὸ αὐτὸ καί, μέσω ὅλων αὐτῶν, προβαίνει μελλοντικὰ σὲ ἀντίστοιχες ἐπιλογὲς ἀξιῶν καὶ ἀποφάσεις ζωῆς ποὺ καθορίζουν διηνεκῶς τὴ συμπεριφορὰ καὶ τὴν προσωπικότητά του. Κατὰ συνέπεια, οἱ προσδοκίες καθεαυτὲς τῶν γονέων ἀπὸ τὰ παιδιὰ τους διαδραματίζουν ἰδιαίτερο καὶ σημαντικὸ ρόλο, ἐπηρεάζοντας καθοριστικὰ στὴ διαπαιδαγώγηση τῶν παιδιῶν.

8. Συμπερασματικὲς παρατηρήσεις

Οἱ νουθεσίες ποὺ περιέχονται στὶς Διδαχὲς τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ σκιαγραφοῦν ἕνα ἰδεατό, κατὰ τὸν Ἅγιο, μοντέλο οἰκογένειας καὶ οἰκογενειακῆς ἀγωγῆς, σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο: Ἡ μορφὴ τῆς οἰκογένειας εἶναι ἡ παραδοσιακή. Ὁ πατέρας ἐπωμίζεται κυρίως τὰ οἰκονομικὰ βάρη. Ἡ μητέρα φροντίζει τὰ τοῦ οἴκου καὶ τῆς ἀνατροφῆς τῶν παιδιῶν. Ὁ ρόλος τῆς μητέρας εἶναι δύσκολος καὶ ἀπαιτεῖ κατανόηση. Ἡ συνεχὴς παρουσία τῆς μητέρας δίπλα

---

57. Ἰω. Β. Μενούνου, *Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ διδαχὲς (καὶ βιογραφία)*, ὅ.π., Διδαχὴ Α' 2, σ. 82.

58. Ἰω. Χρυσοστόμου, *Ἐκλογαὶ διαφόρων λόγων*, PG 63, 765.

59. Θ. Ν. Ζήση, *Ἠθικὰ κεφάλαια*, ἔκδ. Βρυέννιος, Θεσσαλονίκη 2002, σ. 190.

60. Ὅ.π. 190.

στο παιδι συμβαλει καθοριστικὰ στὴν ψυχοσωματικὴ ἀνάπτυξη τοῦ παιδιοῦ. Ἡ ἀξια τοῦ χρήματος εἶναι ἔξω ἀπὸ τὶς προσδοκίες τῶν γονεων. Ἡ τρυφεροτητα εἶναι ἀπαραίτητη γιὰ τὴν ὀρθὴ ψυχοσωματικη ἀναπτυξη τῶν παιδιῶν. Ἡ ἀγάπη καὶ ἀλληλοκατανοηση τῶν γονεων ἐπιδρᾶ σημαντικὰ στὴν ψυχοσύνθεση τῶν παιδιῶν.

Τα παραπανω στοιχεῖα ποὺ κατὰ τὸν Ἅγιο συνθέτουν τὸ ἰδανικο μοντελο οἰκογενειας ἐλλείπουν σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου ἀπὸ τη συγχρονη οικογένεια: Ἡ μητερα ἐπιφορτίζεται ἐπιπρόσθετα με ἐργασιακα καθήκοντα. Οἱ γονεῖς δὲ βρίσκονται ὅσο ἀπαιτεῖται κοντα στο παιδί. Το χρῆμα ἐχει ποδηγετησει κάθε κώδικα ἢ στοιχεῖο ηθικῶν αξιῶν. Οἱ σχέσεις τῶν συζυγων κινοῦνται σὲ ἀπελπιστικὰ ἐπίπεδα.

Με βαση τὰ παραπανω, οἱ νουθεσίες τοῦ Ἁγίου καθίστανται ιδιαιτερα χρήσιμες, γιὰ τὸ σύγχρονο μοντέλο οἰκογένειας καὶ ἀγωγῆς τῶν παιδιῶν.

Ἡ παρότρυνση τοῦ Ἁγίου γιὰ ἀγάπη καὶ κατανόηση τοῦ ἀνδρα-πατερα προς τὴ γυναίκα-μητέρα, στὰ σύγχρονα δεδομένα αποτελεῖ επιτακτικη ἀνάγκη για τὴ διατήρηση τῆς ἑνότητας, τῆς ισορροπιας και τῆς ἁρμονίας μέσα στὴν οἰκογένεια. Ἡ συναισθηματικη –ψυχική- ἐπικοινωνιακη συγχρονία εἶναι σημαντικὸς παραγοντας τῶν γονέων, για νὰ μπορεσουν νὰ ἐπιτελέσουν σωστὰ το συμβουλευτικο τους ρόλο[61] . Μέσα σὲ αὐτὸ τὸ κλίμα τὰ παιδιὰ θα γαλουχηθοῦν με τα ἀναγκαῖα ἐκεῖνα στοιχεῖα ποὺ θὰ βοηθησουν τοσο στην ανάπτυξη τῆς προσωπικότητάς τους ὅσο καὶ στην μετεπειτα ὁμαλη κοινωνικοποίησή τους. Ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ἁρμονια ανάμεσα στις σχέσεις τῶν γονέων μεταδίδουν στὸ παιδὶ την αισθηση τῆς ευτυχίας καὶ τῆς εὐχαριστησης. Παρατηροῦμε ὅτι ακομη και σήμερα που ἡ μορφὴ τῆς οἰκογένειας ἐχει ἀλλάξει -κατὰ πλειουηφια- οἱ νουθεσίες καὶ ἐν γενει οἱ παιδαγωγικὲς ἀπόψεις τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ τοῦ Αἰτωλοῦ εἶναι διαχρονικές.

---

61 Ι. Ξυλογιαννοπουλου, *Ο συμβουλευτικος ρολος των γονεων*, ἐκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 2003, σ.132.

Φραντζῆ Πηνελόπης
Ἐκπαιδευτικοῦ, M.Ed.

Πρόταση γιά τή Διδασκαλία τοῦ μαθήματος τῶν θρησκευτικῶν "Ὁ καλός ποιμήν" τῆς Δ' τάξης Δημοτικοῦ

Κεφάλαιο 1

1.1 Ἡ παρουσίαση τῆς Διδακτικῆς ἑνότητας

Ἡ Διδακτική Ἑνότητα πού ἐπιλέξαμε πρός ἐπεξεργασία, βρίσκεται στό ἐγχειρίδιο τῆς Δ' Δημοτικοῦ καί ἔχει τίτλο "Τό χαμένο πρόβατο - Ἕνας καλός ποιμένας". Εἶναι ὑποκεφάλαιο τῆς γενικότερης ἑνότητας Ε' "Κίνδυνοι καί ἐμπόδια στήν πορεία", σελίδα 122.

Ἀκολουθεῖ τό κεφάλαιο ὡς ἔχει στό βιβλίο.

30. ΤΟ ΧΑΜΕΝΟ ΠΡΟΒΑΤΟ

Ὁ Χριστός εἶπε στούς ἀνθρώπους πού μαζεύτηκαν νά τόν ἀκούσουν τήν παρακάτω παραβολή:

Ποιός ἀπό σᾶς, ἄν ἔχει ἑκατό πρόβατα καί χάσει τό ἕνα, δέν θ᾽ ἀφήσει τά ἐνενήντα ἐννέα γιά νά ψάξει νά βρεῖ τό χαμένο; Κι ἀφοῦ τό βρεῖ, θά τό βάλει στούς ὤμους του, θά γυρίσει χαρούμενος στό σπίτι του καί θά καλέσει τούς φίλους του καί τούς γείτονες καί θά τούς πεῖ:

- Χαρεῖτε μαζί μου, γιατί βρῆκα τό χαμένο μου πρόβατο.

Θέλω νά πιστέψετε πώς μεγαλύτερη χαρά γίνεται στόν οὐρανό γιά ἕναν ἁμαρτωλό πού μετανοεῖ παρά γιά ἐνενήντα ἐννέα δικαίους.

1.2 Ἡ σκοποθεσία τοῦ μαθήματος τῶν θρησκευτικῶν καί τῆς συγκεκριμένης διδακτικῆς ἑνότητας

1.2.1. Ὁ σκοπός τῆς διδασκαλίας τῶν Θρησκευτικῶν μέσα ἀπό τό Διαθεματικό Ἑνιαῖο Πλαίσιο Σπουδῶν τοῦ ΥΠΕΠΘ-Παιδαγωγικό Ἰνστιτοῦτο, εἶναι ἡ θρησκευτική ἐκπαίδευση τῶν μαθητῶν, δηλαδή ἡ ἠθική καί πνευματική ἀνάπτυξή τους ὑπό τά κριτήρια πού θέτει ἡ θεωρία περί τῆς συνάντησης τοῦ θείου μέ τό ἀνθρώπινο. Χωρίς νά παραγνωρίζεται τό γεγονός ὅτι ἡ θρησκευτική ἐκπαίδευση τῶν παιδιῶν πραγματοποιεῖται στό πλαίσιο καί ἄλλων θεσμῶν (οἰκογένεια, Ἐκκλησία), ἡ παροχή της στό σχολικό περιβάλλον λειτουργεῖ συμπληρωματικά καί συντελεῖ στήν ὁλοκληρωμένη ἐπί τοῦ ζητήματος μόρφωσή τους. Παράλληλα, τό μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν ὑπηρετεῖ τούς γενικότερους σκοπούς τῆς παιδείας, δηλαδή τή διαμόρφωση ἐλεύθερων καί ὑπεύθυνων πολιτῶν (Δ.Ε.Π.Π.Σ., ΥΠΕΠΘ - Παιδαγωγικό Ἰνστιτοῦτο, Σεπτέμβριος 2002, Ἀθήνα).

Πιό εἰδικά, ἡ θρησκευτική ἀγωγή στό σχολεῖο ἔχει σκοπό νά ἐνεργοποιήσει τήν ἠθική συνείδηση τοῦ μαθητῆ, ὥστε "τό καλό ποιεῖν" (Χαραλαμπόπουλος Β., 1984). Ὁ δάσκαλος λοιπόν ἔρχεται νά διαχειριστεῖ μιά προϋπάρχουσα θρησκευτική κατεύθυνση καί ὄχι νά ἐντάξει τόν μαθητή σ᾽ ἕνα συγκεκριμένο πλαίσιο πού γιά πρώτη φορά θά ἀνακαλύπτει. Τό πρῶτο μέσο τῆς θρησκευτικῆς ἀγωγῆς εἶναι ἡ ἀγάπη, ὡς κορυφαία ἀρεταϊκή ἰδιότητα καί ὡς νοηματοδοτικό ἠθικό ἀγώνισμα. Ὅπως ὁ Χριστός κάλεσε τά παιδιά νά ἔλθουν νά τόν συναντήσουν, ἔτσι καί οἱ δάσκαλοι, προκειμένου νά διαπαιδαγωγήσουν μέ τόν προσιδιάζοντα τρόπο τούς μαθητές, πρέπει πρωτίστως νά ἔχουν ἀγαπητική ἀναφορά ἀπέναντί τους. Ἐξάλλου, τό παιδί ἔχει ἀνάγκη ἀπό ἀγάπη γιά νά διαμορφώσει ἕνα ἀνάλογο συναίσθημα καί νά γίνει μέ ἐσωτερική καί ἐξωτερική ἰσορροπία ἄνθρωπος καί πιό ποιοτικός συνάνθρωπος. Τό δεύτερο μέσο εἶναι τό παράδειγμα. Ὁ δάσκαλος πρέπει νά συμπεριφέρεται ἠθικά καί ἐνάρετα, ὥστε νά ἀκτινοβολεῖ ὡς ζωντανό παράδειγμα γιά τούς μαθητές του. Τό τρίτο μέσο γιά τή θρησκευτική ἀγωγή εἶναι ὁ διάλογος, ἀκόμη καί ὡς μαιευτική διαδικασία. Ὁ διάλογος τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν ἑαυτό του ὁδηγεῖ στήν αὐτογνωσία. Ὁ διάλογος μέ τούς ὁμοίους του στήν ἀλληλοκατανόηση καί ὁ διάλογος μέ τό Θεό στήν ὁμοίωση μέ τήν τελειότητα καί τήν ἁγιότητα τῆς ἐν λόγω ἀνώτατης καί ὑπερβατικῆς ὀντότητας[1].

---

1. Γιά τήν χριστιανική Ἀνθρωπολογία, βλ. ἐνδεικτικά P. Evdokimov, *Ἡ Ὀρθοδοξία* (σέ μτρφ. Ἁγ. Μουρτζόπουλου), ἐκδ. "Β. Ρηγόπουλου", Θεσσαλονίκη 1972, σσ. 61-161.

Στήν Δ' Δημοτικοῦ οἱ μαθητές ἔχουν ἤδη ἐνταχθεῖ στή διαδικασια τοῦ λογικοῦ παραγοντα πού θά μποροῦσε νά ὀνομαστεῖ ἀρχη τῆς μεταβατικοτητας. Ἡ ἐν λόγω ἀρχῆ κινεῖται σέ δύο ἐπίπεδα: σ' ενα γενικό καί σ' ἕνα εἰδικό. Ὡς γενικό ἐπίπεδο ἐννοοῦμε τήν κατανοηση ἐκ μερους τῶν μαθητῶν τοῦ τί νέο προσλαμβάνουν γνωστικα κατα τη μετάβασή τους ἀπό τή μιά σχολική βαθμίδα στήν ἀλλη. Ἐπι τοῦ προκειμένου, ὅτι δηλαδή ἡ Δ' τάξη δέν εἶναι μόνο μια νεα μαθησιακή πραγματικότητα ἀλλά καί κάτι τό φυσιολογικό ὡς ἐξελιξη συγκριτικά μέ τή Γ' τάξη. Τό εἰδικό ἐπίπεδο ἀναφέρεται στο πῶς ὁ μαθητής ὑποψιάζεται κάθε στιγμή ὅτι ἡ ὅποια γνωστική ὕλη πού προσφέρεται ἔχει (καί πρέπει νά ἔχει) καί τή συνέχειά της καί βεβαίως τίς προκείμενές της, τίς προεκτάσεις της καί τίς προθεωρήσεις της.

1.2.2. Γιά τήν Δ' Δημοτικοῦ καί τή συγκεκριμένη Διδακτική ἑνότητα πού ἔχουμε ἐπιλέξει, *ὁ ἄξονας τοῦ γνωστικοῦ περιεχομένου* εἶναι ὁ ἑξῆς: Στήν πορεία ὑπερβαίνουμε τά ἐμπόδια.

Οἱ *γενικοί στόχοι (γνώσεις, δεξιότητες, στάσεις καί ἀξίες)* τῆς ἑνότητας εἶναι οἱ ἑξῆς:

* Νά ἀντιληφθοῦν οἱ μαθητές τά ἐμπόδια πού ἀντιμετωπίζει ὁ πιστός στήν πορεία του.

* Νά συνειδητοποιήσουν ὅτι ὁ Χριστός δέν ἐγκαταλείπει ὅσους ἔχουν ἀπωλέσει τό δρόμο στή ζωή.

* Νά ἐλπίζουν διηνεκῶς στήν προνοιακή μέριμνα καί τή συμπαράσταση τοῦ Χριστοῦ σέ κάθε περιπλάνηση τῆς ζωῆς τους.

* Νά γνωρίσουν τούς κατάλληλους χειρισμούς - καί σχετικῶς νά εθισθοῦν - γιά τήν ἀντιμετώπιση τῶν ἀποκλίσεων ἀπό τίς κανονιστικές ἀρχές τοῦ Θεοῦ.

Οἱ ἐνδεικτικές θεμελιώδεις ἔννοιες Διαθεματικῆς προσέγγισης εἶναι οἱ ἀκόλουθες:

* Ἐπικοινωνία
* Σύγκρουση-μεταβολή
* Ἐξάρτηση
* Ἄτομο-κοινωνία.

Κεφάλαιο 2
Πρόταση γιά τή διδασκαλία τοῦ μαθήματος

2.1 Ἀνάλυση περιεχομένου καί ἐπεξεργασία

Τό μάθημα ἀφορᾶ στήν παραβολή τοῦ ἀπωλεσθέντος προβάτου καί τοῦ καλοῦ ποιμένα.

ΒΗΜΑ 1ο : Οἱ μαθητές ἀναγκαῖο εἶναι γιά λόγους εὐρύτερης κατανοησης νά ἐνημερωθοῦν (ἄν δέν τό γνωρίζουν ἤδη) γιά τή

θέση πού κατέχουν οἱ παραβολές στή διδασκαλία τοῦ Χριστοῦ. Ἡ παραβολή εἶναι μιά γενίκευση, πού, παρά τήν ἁπλοϊκή διατύπωσή της, στηρίζεται στήν ἐπιστημονική μέθοδο τῆς ἀφαιρετικῆς διαδικασίας. Ἔχει τήν ἕδρα της σέ ἐπιμέρους γεγονότα καί τά ἐκφέρει μ᾽ ἕνα συνοπτικό τρόπο. Στίς παραβολές ἐπίσης ὑπάρχει ἡ διδακτική προοπτική. Εἶναι στήν οὐσία τους παραδειγματικοί λόγοι. Τά παραδείγματα πού ἀναφέρονται στίς παραβολές δέν εἶναι ξένα πρός τήν ἀνθρώπινη κοινωνία, τουλάχιστον κατά τήν ἄμεση δηλωτικότητά τους. Ὁ Χριστός ἀναφερόταν σέ ἀνθρώπους καθημερινούς καί γι᾽ αὐτό γνώριζε ὅτι κάθε παράδειγμα - παραβολή τήν εἶχαν ζήσει οἱ ἄνθρωποι μέσα στήν οἰκογένειά τους, ἤ σέ συγγενικά πρόσωπα ἤ στόν στενότερο καί εὐρύτερο κοινωνικό χῶρο. Ἡ ἐπιτυχία τῆς παραβολῆς ἀλλά καί ὁ σκοπός της εἶναι ἡ ἀλλαγή πού θά προκαλέσει καταρχάς στήν ἴδια τήν ἀνθρώπινη ἐσωτερικότητα καί ἀκολούθως στίς λειτουργίες τῶν κοινωνικῶν σχηματισμῶν. Ἡ παραβολή εἶναι ἄνοιγμα γιά δράση στό μέλλον. Ἔτσι, κατανοοῦν οἱ ἄνθρωποι τό παρελθόν καί συνεπῶς βιώνουν τήν ἱστορική διαδρομή καί τήν ἐπανάληψη τῶν γεγονότων της ἄρα καί τήν ἀναγκαιότητα γιά ἀνάληψη προσωπικῆς δράσης. Το ἄν θά ἐνεργοποιήσουν τά τάλαντα πού ἔχουν ἀπό τή Θεϊκή χορηγία ἤ ἄν θά ἀδρανήσουν, θά τούς δώσει τή δυνατότητα νά κατανοήσουν καί νά ἀποκτήσουν τή Βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Μέ τήν παραβολή ἀναδεικνύεται ἡ Βασιλεία τοῦ Θεοῦ ἐπί τῆς γῆς. Ὡστόσο, εἶναι ἀναγκαία ἡ προσωπική διαδρομή γιά νά κατακτηθεῖ μιά τέτοια ὑπερφυσικῆς τάξης Βασιλεία [2].]

Ἐνημερώνουμε τούς μαθητές ὅτι παραβολή εἶναι μιά διήγηση διαρθρωμένη μέ διάφορες πράξεις (Ο.Ε.Δ.Β., 1996). Ὁ Χριστός χρησιμοποιοῦσε σκηνές ἀπό τήν καθημερινή ζωή ἤ τίς γεωργικές δραστηριότητες καί τίς διηγεῖτο ὑπό τόν τύπο τῶν ἱστοριῶν. Μέ τό περιεχόμενό τους δίδασκε τούς Ἰουδαίους (παράμετρος ἐπικαιρότητας) ἀλλά διδάσκει καί ὅλους τούς ἀνθρώπους (παράμετρος προοπτικῆς). Χρησιμοποιοῦσε τίς παραβολές γιά νά βοηθήσει τούς ἀκροατές του νά νιώσουν καί νά βιώσουν οὐσιαστικότερα τίς ἀλήθειες τοῦ κηρύγματός του.

[ΒΗΜΑ 2ο : Πρέπει νά ἔχουμε μεταβιβάσει στούς μαθητές τήν ἰδέα ὅτι ὁ Θεός εἶναι ΑΓΑΠΗ. Ἡ συγκεκριμένη παραβολή τοῦ καλοῦ ποιμένα δρᾶ διευρυντικά, ἐνισχύοντας τήν ἤδη ὑπάρχουσα γνώση-"πιστεύω" τῶν μαθητῶν ὅτι ὁ Θεός ἐπικοινωνεῖ μαζί μας μέσω τῆς ἀγάπης. Ὅμως δέν μᾶς ἀγαπᾶ μόνο ὅταν πράττουμε

---

2. Γιά τήν ἔννοια τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, βλ. ἐνδεικτικά Χ.Τερέζη-Γ.Κουστουράκη, *Μεθοδολογικά προλεγόμενα στή Διδακτική τῶν Θρησκευτικῶν*, ἐκδ. Τυπωθήτω (Δαρδανός), Ἀθήνα 1996, σσ. 50, 107-108, 153-154, 158-159.

τό καλό ἀλλά καί ὅταν ἐκτρεπόμεθα ἀπό τήν σωστή πορεία! Δέν πρόκειται δηλαδή γιά μιά συμβατική ἤ περιπτωσιολογική ἀγάπη. Ὁ Θεός δέν ὑπόκειται σέ σχετικισμούς, ἀλλά κάθε κίνησή του ἔχει τά χαρακτηριστικὰ τῆς καθολικότητας καί ἀτρεπτότητας.]

Ἐπειδή οἱ Φαρισαῖοι κατηγοροῦσαν συχνά τόν Χριστό μέ κριτήριο ὅτι συναναστρεφόταν ἁμαρτωλούς ἀνθρώπους, ὁ Χριστός, γιά νά δείξει τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ σέ κάθε ἄνθρωπο καί τή φροντίδα Του νά τόν σώσει, διατύπωσε τήν παραβολή γιά τό ἀπωλεσθέν πρόβατο.

Ἀγάπη γιά ὅλους τούς ἀνθρώπους ἀλλά κυρίως γιά κάθε παραστρατημένο καί ἀπωλεσθέν τέκνο του[3].

[ΒΗΜΑ 3ο : Καταβάλλουμε προσπάθεια νά συνδεθεῖ τό περιεχόμενο τῆς παραβολῆς μέ τά ὅσα οἱ μαθητές γνωρίζουν ἀπό τήν ὕλη τῶν Θρησκευτικῶν (ἀρχή τῆς μεταβατικότητας) ἀναφορικά μέ τό ποῦ ἐντοπίζεται ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ].

Ὑπενθυμίζουμε σχετικές μέ τό θέμα παραβολές ἤ, ἄν δέν εἶναι γνωστές, πληροφοροῦμε τούς μαθητές γιά τό περιεχόμενό τους, ὥστε νά τονιστεῖ ὅτι αὐτή ἡ Θεία ἀγάπη φάνηκε στήν προοπτική τῆς σωτηρίας μας ἀπό τόν Ἰησοῦ Χριστό. Ὑπάρχουν δύο παραβολές, διαδοχικά τοποθετημένες. Καί οἱ δύο τονίζουν αὐτήν τήν ἀλήθεια ἐμφατικά. Καί οἱ δύο ἀπαντοῦν στά ὑπονοούμενα καί στίς διαμαρτυρίες τῶν Φαρισαίων καί τῶν Γραμματέων, διότι ὁ Χριστός δεχόταν ἁμαρτωλούς καί ἔτρωγε μαζί τους. Καί πῶς ἀντιδρᾶ ὁ Χριστός; Τούς δείχνει τήν ἐσωτερική διάθεση τοῦ Θεοῦ, ὡς μεταποιητικό γιά τούς ἀνθρώπους τρόπο ὕπαρξης.

Ἡ πρώτη εἶναι ἡ παραβολή τοῦ ἀπωλεσθέντος προβάτου (Λουκᾶς 15:4-7). Ὁ ποιμένας ἀφήνει τά ἐνενήντα-ἐννιά πρόβατα πού εἶναι ἀσφαλῆ στήν στάνη καί ἐξέρχεται νά ἀναζητήσει τό ἀπωλεσθέν πρόβατο, παρ' ὅλο πού τίποτα στήν περιγραφή του δέν ὑποδεικνύει ὅτι εἶχε κάποιο ἰδιαίτερο προτέρημα. Ὑπῆρχε ἕνας λόγος μόνο. Ἦταν δικό του πρόβατο. Καί ὁ ποιμένας ἀναζητεῖ νά τό ἐντοπίσει.

Ἡ δεύτερη παραβολή εἶναι ἡ παραβολή τοῦ ἀσώτου υἱοῦ (Λουκᾶς 15:11-32). Ὁ ἄσωτος πρόδωσε τόν πατέρα του. Δέν ἀνταποκρίθηκε στήν ἀγάπη καί τήν εἰλικρινῆ μέριμνά του. Τή στιγμή πού τόν συνάντησε καί τοῦ ζήτησε τήν περιουσία του, τήν ὁποία κανονικά θά ἐλάμβανε μετά τό θάνατο τοῦ πατέρα, οὐσιαστικά ἔλεγε στόν πατέρα του, "καλύτερα νά μᾶς εἶχες ἤδη "ἀδειάσει" τή

---

3. Γιά τήν ἔννοια τῆς ἀγάπης, βλ. ἐνδεικτικά Χ.Τερέζη - Γ.Κουστουράκη, *Μεθοδολογικά προλεγόμενα στή Διδακτική τῶν Θρησκευτικῶν*, ἐκδ.Τυπωθητω (Δαρδανός), Ἀθήνα 1996, σσ. 144-152.

γωνιά. Τά λεφτά θέλω". Καί ὁ πατέρας τοῦ ἔδωσε, ὅ,τι ἐκτίμησε ὅτι τοῦ ἀντιστοιχοῦσε, χωρίς νά ὑπεισέλθει σέ ἠθικούς καταλογισμούς καί σέ νοηματικές τεχνολογήσεις.

Ὁ πατέρας τοῦ ἀσώτου ἀνέμενε ἀνυπόμονα τήν ἐπιστροφή του. Ἔλαβε τήν πρωτοβουλία νά τόν ἀντιμετωπίσει εὐπρόσδεκτα στό σπίτι του καί πάλι ὡς υἱό του, προσφέροντάς του τήν καλύτερη φροντίδα καί ἐκφράζοντας μάλιστα ἐνθουσιώδεις λόγους γιά τήν ἐπιστροφή του. Ἡ παραβολή αὐτή ἔχει τή μοναδική εἰκόνα πού ὁ πατέρας ἀπό τήν ἀγάπη του καί τή χαρά του, ὅταν ἐπιστρέφει ὁ υἱός του πού εἶχε ὑποπέσει στήν ἁμαρτία, σπεύδει νά τόν συναντήσει! Καί ἐνῶ ἀκόμα ἀπεῖχε μακριά, ὁ πατέρας του τόν εἶδε, καί τόν εὐσπλαγχνίσθη καί σπεύδοντας, τόν ὑπεδέχθη μέ ἔξαρση συναισθηματική[4].

Αὐτή ἡ εἰκόνα θά ἐπιδιώξουμε νά διατηρηθεῖ στή μνήμη τῶν μαθητῶν. Κατά τόν ἀνωτέρω τρόπο ἐκδηλώνει ὁ Θεός τήν ἀγάπη του ἀπέναντι στούς ἀνθρώπους. Τούς παρακολουθεῖ ἀπό μιά ἀπόσταση μή μετρήσιμη μέ βάση τά τρέχοντα ἐνδοκοσμικά μέτρα - καί μάλιστα οὔτε κἄν τά ἐπιστημονικά - καί ἀναμένει νά ἐπιστρέψουν σέ ὅ,τι τούς ἔχει προετοιμάσει. Μέ ἄλλους ὅρους, τούς εὐσπλαχνίζεται.

[ΒΗΜΑ 4ο : Ἐδῶ ἡ ἀρχή τῆς μεταβατικότητας χωρίζεται στίς ἐπιμέρους ἀρχές της, πρώτη ἐκ τῶν ὁποίων εἶναι ἡ ἀρχή τῆς διαδοχικότητας. Πράγματι, στή σκέψη τῶν μαθητῶν μας πρέπει νά διαμορφωθεῖ ἡ ἐκτίμηση σχετικά μέ τήν ἔννοια τῆς ἁμαρτίας, πού προηγεῖται καί τῆς ἔννοιάς της σέ καθολική κλίμακα ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, πού ἕπεται. Τό ὅλο σχῆμα ἐκφράζεται καταρχάς μέ τήν ἀνθρώπινη μετάνοια καί ἀκολούθως μέ τή συγχώρηση τῶν ἁμαρτιῶν ἀπό τόν ἴδιο τόν Θεό].

Ὑπό μιά ἐπιφανειακή ἐκτίμηση βέβαια, μπορεῖ νά εἴμαστε ἀδιάκριτα ἕνα πρόβατο ἀπό τά ἑκατό. Ἡ καρδιά τοῦ Θεοῦ ὡστόσο ἀντιμετωπίζει τό ζήτημα ὑπό τό ἐντελῶς ἀντίθετο πρίσμα. Γιά τόν Θεό, ἔχουμε ἀξία. Μᾶς ἔπλασε κατ' εἰκόνα καί ὁμοίωσή Του. Καί στήν πρόθεσή του εἶναι νά μάθουμε νά συγκροτοῦμε τόν βίο μας σύμφωνα μέ αὐτή τήν εἰκόνα. Στήν πρόθεσή του ἀνήκει τό νά μᾶς χαρίσει τόν ἑαυτό Του, πού εἶναι ἡ κορυφαία κατάσταση πού μπορεῖ νά βιώσει ὁ ἄνθρωπος. Ὅθεν, ἡ γόνιμη ἀπάντησή μας εἶναι νά τόν ἐγκαταστήσουμε ἐντός μας ἤ τουλάχιστον πλησίον μας. Ὁ Θεός ὠθούμενος ἀπό τήν πρόνοιά του ἐκφράζει μιά συνεχῆ πρόθεση ἐπικοινωνίας μέ τόν ἄνθρωπο, ἀνεξάρτητα ἀπό τήν κατάσταση

---

4. Γιά τίς ἔννοιες τῆς ἁμαρτίας καί τῆς συγχώρησης, βλ. ἐνδεικτικά Χ.Τερέζη-Γ.Κουστουράκη, *Μεθοδολογικά προλεγόμενα στή Διδακτική τῶν Θρησκευτικῶν*, ἐκδ. Τυπωθήτω (Δαρδανός), Ἀθήνα 1996, σσ. 109-113.

στήν ὁποία βρίσκεται καί τήν ὁποία βιώνει. Ὁ Θεός ἀγαπᾶ τόν ἄνθρωπο καί τόν καλεῖ σέ ἐπικοινωνία. Διηνεκῶς φροντίζει γιά τήν ποιοτική μεταμόρφωσή του. Καθημερινά διαπιστώνουμε τήν ὅλο καί πιό διευρυμένη ποιότητα τῆς ζωῆς μας, ὅ,τι σέ ὅλη τή διάρκειά της μᾶς ἔχει διαφυλάξει ἀπό κινδύνους καί μᾶς ἔχει ἐνεργοποιήσει τήν σκέψη ἀπέναντί τους, ἀπό τούς ὁποίους ἄλλους γνωρίζουμε καί ἄλλους ἀγνοοῦμε. Ἡ Θεία ἀγάπη συνιστᾶ τό ἀντίδοτο σέ ὅλα τά ἀνωτέρω καί γι᾽ αὐτό καλούμεθα νά τήν προσλάβουμε. Χωρίς χρονικούς περιορισμούς μᾶς ἀναμένει καί μᾶς ἀναζητεῖ σάν τόν καλό ποιμένα!

Στήν Α' πρός Κορινθίους 13, ὑπάρχει τό κεφάλαιο τῆς ἀγάπης. Μαθαίνουμε ἐκεῖ πῶς καί γιά ποιούς λόγους πρέπει νά συνδεόμεθα μεταξύ μας δι᾽ ἀμοιβαίας ἀγάπης. Τό ἐν λόγω κεφάλαιο συνετάχθη μέ τήν προοπτική τοῦ τονισμοῦ μιᾶς ἠθικῆς κατάστασης μέ ὑπερφυσικούς ἐπικαθορισμούς πού ἔχουν ὅμως καί προθεωρητική θεμελίωση, ἐφόσον ὁ Θεός εἶναι ἀγάπη. Ὁ ἑτεροπροσδιορισμός τοῦ ἠθικοῦ πράττειν πού ἐδῶ προβάλλεται στοχεύει κατά μείζονα λόγο στό νά θέσει στό περιθώριο μιά ἀνθρωποκεντρική θεώρηση τῆς ἠθικῆς. Στή θεολογική ἀτμόσφαιρα τῆς Καινῆς Διαθήκης ἀλλά καί εὐρύτερα τῆς Πατερικῆς Παράδοσης, ἡ ἠθική συνδέεται στενά μέ τήν ἀλήθεια τοῦ Θεοῦ. Ὁ χριστιανός πρέπει νά χαρακτηρίζεται ἀπό μιά αἴσθηση τῶν θείων ἐπικαθορισμῶν τῆς ὕπαρξής του, οἱ ὁποῖες τοῦ ἐξασφαλίζουν τήν κατ' ἀλήθειαν Ζωή. Κάθε λοιπόν προβολή μιᾶς ἀνθρωποκεντρικῆς ἠθικῆς ἐπιλογῆς ἀποκόβει τόν ἄνθρωπο ἀπό τή σχέση του μέ τόν θεῖο παράγοντα καί ἄρα ἀπό τήν δυνατότητά του νά διευρύνει τούς προσωπικούς ὁρίζοντές του. "Ἡ ἀγάπη μακροθυμεῖ, . . . δέν φθονεῖ, δέν αὐθαδιάζει, δέν ἐπαίρεται, δέν ἀσχημονεῖ, δέν ζητεῖ τά ἑαυτῆς, δέν παροξύνεται, δέν διαλογίζεται τό κακόν, δέν χαίρει εἰς τήν ἀδικίαν, συγχαίρει . . . εἰς τήν ἀλήθειαν. Πάντα ἀνέχεται, πάντα πιστεύει, πάντα ἐλπίζει, πάντα ὑπομένει." Αὐτός εἶναι ὁ Θεός τῆς ἀγάπης.

Ὑπέστη τό μαρτύριο τοῦ θανάτου γιά ὅλους τούς ἀνθρώπους, ἀνεξάρτητα ἀπό τήν στάση πού τηροῦσαν ἀπέναντί Του, παρόλο πού δέν θά λάμβανε τίποτε ὡς ἀντιμισθία. Ἔτσι, ὁ Ἰησοῦς δέν θυσίασε τήν ζωή Του μόνο γιά τούς φίλους Του, γιά τά ἄτομα δηλαδή πού Τόν ἀγαποῦσαν καί ἐκτιμοῦσαν τό ἔργο Του. Ἔδωσε τήν ζωή Του καί γιά τούς ἐχθρούς Του, γιά ἐκείνους πού Τόν περιφρόνησαν καί Τόν ἔθεσαν στό περιθώριο τῶν ἐνδιαφερόντων τους.

Ἕνας ἐργοδότης μπορεῖ νά ἐνδιαφέρεται γιά τό καλό ἑνός ὑπαλλήλου, ἐπειδή ὁ ὑπάλληλος μπορεῖ νά προβεῖ σέ ἐνέργειες ἐπωφελεῖς γιά τόν ἴδιο. Ἡ ὑγεία τοῦ ὑπαλλήλου εἶναι σημαντική, ἐπειδή ἕνας ὑγιής ὑπάλληλος εἶναι πιό παραγωγικός ἀπό ἕναν ἄρρωστο. Ὁ Ἰησοῦς ὅμως εἶναι ἄνευ ὅρων φίλος. Ἐνδιαφέρεται

γιά τήν ποιοτική μετεξέλιξή μας, άπλά ἐπειδή κινεῖται ἀγαπητικά ἀπέναντί μας, ὄχι ἐπειδή μπορεῖ νά λάβει μιά χορηγία ἀπό τήν προσπάθειά μας. Ὁ Θεός δέν ἔχει ἀνάγκη μιᾶς, ἀντίστοιχης πρός τή δική του, χορηγίας ἀπό τόν ἄνθρωπο. Εἶναι παντοδύναμος καί αὐτάρκης. Μπορεῖ νά ἐπιτύχει τούς σκοπούς Του χωρίς τήν ἀνθρώπινη συμβολή, ἄν καί ἔχει ἐπιλέξει νά ἐργαστεῖ μέσα ἀπό τούς ἀνθρώπους. Ἡ ἀγάπη Του γιά τό ἀνθρώπινο εἶδος καί γιά τά ὑπόλοιπα δημιουργήματά Του εἶναι ἐντελῶς ξένη ἀπό οἱαδήποτε προοπτική ἀντιμισθίας καί κέρδους.

Ὁ Χριστός περισσότερο ἀπό τόν καθένα ἐνδιαφέρεται καί ἐκζητᾶ τό νά κατακτήσουμε τήν πνευματική εὐδαιμονία. Ἡ ἀληθινή ζωή, ἡ ἀληθινή εὐδαιμονία βρίσκεται μόνο πλησίον του. Βρίσκεται στή διδασκαλία του. Καί μᾶς προσκαλεῖ ὁ Θεός, νά μᾶς δώσει *συγχώρηση*, νά μᾶς γνωρίσει τόν βαθμό τῆς ἀγάπης του. Ἔδωσε τόν Χριστό, τόν Υἱό του ὡς ἀντάλλαγμα γιά τίς ἁμαρτίες μας. Δέν ὑπάρχει πιό διευρυμένη πράξη ἀγάπης, μιά ἀκραία μετακένωση συναισθημάτων[5] καί ὀντολογικῶν προεκτάσεων.

Στήν περίπτωση μάλιστα πού ἀκολουθοῦμε τό Χριστό ἀλλά ἐκφράζουμε σκεπτικισμούς καί ἀμφιβολίες γιά τήν ἀγάπη Του, τό σωστό εἶναι νά μήν ἐπηρεαζόμεθα ἀπό τέτοια συναισθήματα. Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ δέν ἔχει ὅρια. Ἡ φροντίδα Του σέ διηνεκῆ κλίμακα εἶναι ἀπόδειξη ὅτι οἱ ἀναφορές μας εἶναι μόνον ἀγαπητικές. Ἡ συγχώρησή Του, στήν περίπτωση πού θέτουμε ἐνώπιόν Του τήν συγνώμη μας, εἶναι ἀπόδειξη τῆς ἀγάπης ὡς ὑπερβάλλουσας τά τρέχοντα στερεότυπα ἀναφορᾶς. Τό ἔλεός Του, ἡ μακροθυμία Του δείχνουν τήν ἀγάπη του. Ὁ Θεός, ὅμως, δείχνει τή δική του ἀγάπη στούς ἀνθρώπους, ἐπειδή, ἐνῶ οἱ ἴδιοι εἶναι ἀκόμα ἁμαρτωλοί, ὁ Χριστός ὁδηγήθηκε στό θάνατο γιά χάρη μας, ἐξαιτίας ἀκριβῶς τῆς ὑπεραφθονίας τῆς ἀγαθότητάς Του.

Παράλληλα, ἐπειδή ὁ Θεός εἶναι αὐθύπαρκτος καί αἰώνιος, ἡ ἀγάπη Του συνεπαγωγικῶς εἶναι αἰώνια. Ἐπειδή εἶναι ἄπειρος, ἡ ἀγάπη του δέν ἔχει ἀρχή οὔτε τέλος, ὑπερβαίνει κάθε χωροταξική ὁριοθέτηση.

Ὁ Κύριος, πού εἶναι ὁ Ἱδρυτής καί ἡ Κεφαλή τῆς Ἐκκλησίας καί πού ἐξέφρασε τήν ἀγωνία του γιά τό ἀπωλεσθέν πρόβατο στή σχετική παραβολή, τήν ἀγωνία του νά μήν ἀστοχήσουμε στή σωτηρία μας, πλανώμενοι μακράν ἀπό τόν φυσικό χῶρο μας, ἐξασφαλίζει τή βεβαιότητα ὅτι δέν θά ἐπιτρέψει νά ἀστοχήσει ὁ

---

5. Γιά τό νόημα τῆς Σταύρωσης τοῦ Χριστοῦ, βλ. ἐνδεικτικά Χ.Τερέζη-Γ.Κουστουράκη, *Μεθοδολογικά προλεγόμενα στή Διδακτική τῶν Θρησκευτικῶν*, ἐκδ. Τυπωθήτω (Δαρδανός), Ἀθήνα 1996, σσ. 159-161.

καθένας προσωπικά στή ζωή του. Ἐκφράζει ἔτσι ἔμπρακτα καί μέ προοπτική τή θεία πρόνοια.

[ΒΗΜΑ 5ο : Κατανοοῦμε πλέον ὅτι ἡ δεύτερη εἰδική ἀρχή τῆς συμπληρωματικότητας πραγματοποιεῖται μέ τίς τρεῖς ἔννοιες τίς ὁποῖες ὁ μαθητής πρέπει νά κατανοήσει. Ἡ μία εἰδική ἔννοια εἶναι ἡ "ἁμαρτία". Ἡ ἄλλη εἰδική ἔννοια εἶναι ἡ "μετάνοια". Αὐτές οἱ δύο ὅταν ἔλθουν σέ μιά -διαλεκτική θά λέγαμε- συνάντηση καταλήγουν στήν τρίτη γενική ἔννοια τῆς "σωτηρίας", τῆς ἀγάπης, τῆς εἰρήνης. Αὐτή εἶναι ἡ ἔννοια πού σφραγίζει τίς ἐξελίξεις καί ἐξασφαλίζει τή συνέχεια ἀναφορικά μέ τό ἐπικοινωνιακό πράττειν καί τήν ὑπαρξιακή πρόοδο. Οἱ μαθητές θά κατανοήσουν πλέον ὅτι, ἀκόμη καί ἄν ὑποπέσουν στήν ἁμαρτία, ὁ Θεός θά τούς καλεῖ νά ἀκολουθήσουν τίς διαδρομές πού ὁ ἴδιος προτείνει ἤ θά ἀναζητήσει νά τούς ἐντοπίσει γιά νά τούς ὁδηγήσει στή σωτηρία, τήν ἀγάπη, τήν εἰρήνη].

Τό ἀνωτέρω ὅμως κανονιστικό μοντέλο σημαίνει πώς πρέπει σέ διηνεκῆ κλίμακα νά εἴμαστε σέ ἐπικοινωνία μέ τόν Θεό μέσω τῆς προσευχῆς. Ὅπου ὁ ἄνθρωπος προσεύχεται, ὁ τόπος ἁγιάζεται, γίνεται ἐπαναληπτικά ἕνας κῆπος οὐράνιος, στήν περιοχή τοῦ ὁποίου ἡ ἀνανεωτική χορηγία τῆς Χάριτος τοῦ Θεοῦ μεταποιεῖ τίς ψυχές πού γνωρίζουν νά προσεύχονται. Αὐτός ὁ κῆπος εἶναι τό πρῶτο σημεῖο ἐπαφῆς καί ἐπικοινωνίας. Στό σημεῖο αὐτό θά λέγαμε ὅτι ἔρχεται στό προσκήνιο ἡ κεντρική θέση τοῦ Χριστιανισμοῦ περί ἀλληλεπίδρασης ὅλων τῶν παραγόντων πού ὑπάρχουν στό φυσικό σύμπαν. Τά φυσικά ὄντα δέν εἶναι ἀπομονωμένα μεταξύ τους, ἀλλά συνανήκουν σέ μιά εὐρύτερη ἑνότητα, ἀπό τήν ὁποία προσλαμβάνουν τίς γενικές καί εἰδικές σημασίες τους. Ἄρα, ὅ,τι συμβαίνει σέ ἕναν ἀπό αὐτά ἐπηρεάζει καί τά ὑπόλοιπα. Πρόκειται γιά τήν κατάσταση τῆς συμπάθειας.

Ὁ Ἀπ. Παῦλος, ἀπό τούς θεμελιωτές τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας, μέ τήν διεισδυτική ψυχολογική ἱκανότητα πού τόν διακρίνει, περιγράφει μέ παλλόμενη ἐσωτερικότητα Ἐκεῖνον, εἰς τήν Βασιλεία τοῦ ὁποίου ἐργάζεται, καί ἀποτυπώνει μέ τούς ἀναγωγικούς λόγους του τήν εἰκόνα Του. Ἀποτυπώνει μέ ἁπλότητα καί σαφήνεια τίς εὐαγγελικές ἀλήθειες καί δηλώνει: Αὐτόν εἰς τόν ὁποῖον προσεύχεσθε, Αὐτόν τόν Μεσσία τόν ὁποῖον ἀναμένετε, Αὐτόν ἡμεῖς σᾶς κηρύττομε. Ὁ Χριστός εἶναι ὁ Μεσσίας. Ὁ Χριστός εἶναι ὁ ἐνανθρωπήσας Θεός. Ὁ Χριστός εἶναι τό φῶς τοῦ κόσμου, ὁ ἄρτος τῆς ζωῆς, τό ὕδωρ τό ζων, ὁ ποιμήν ὁ καλός. Ὁ Χριστός εἶναι ὁ λυτρωτής τοῦ κόσμου (www.im-philippon.gr/08/08_c/08_c.htm-17k). Πρόκειται γιά ἔννοιες πού ἀποτυπώνουν τό εὐαγγέλιο τῶν νέων καιρῶν, τήν διαμόρφωση νέων ἱστορικῶν συνθηκῶν.

Ἐπισκέπτεται ὁ Χριστός κάθε χῶρο καί ὑφίσταται κάθε

ταλαιπωρία στόν ἐμπειρικό κόσμο ἀναζητώντας τό ἀπωλεσθέν πρόβατο, στρέφοντας τήν ἀναφορά του τελικά στόν ἑκάστοτε ἁμαρτωλό, γιά νά τόν ὁδηγήσει στήν σωτήρια μάνδρα, πού εἶναι ἡ Ἐκκλησία Του.

(www.immspartis.gr/links/egkyklioi/egkykl684.html - 12k).

Διήνυσε καί ἀκολούθησε κάθε εἴδους διαδρομές καί ἐπινόησε ποικίλους τρόπους γιά νά συναντήσει καί νά σώσει τούς ἀνθρώπους. Γνωρίζει σέ μείζονα βαθμό εὐρύτερα ἀπό τόν καθένα μας ὅλους τούς δρόμους μιᾶς πόλεως, ἑνός χωριοῦ. Γνωρίζει κάθε διαδρομή μέ τό σύνολο τῶν λεπτομερειῶν της. Γνωρίζει τούς καθαρούς καί τούς ἐκπεσῶντες στήν ἁμαρτία. Ὅλους τούς ἔχει ἀνιχνεύσει κατά τήν ἀναζήτησή του καί ἔτσι ἔχει κατανοήσει καί τίς ἀνάγκες τους. Διαθέτει τήν ἱκανότητα τοῦ διακρίνειν καί τοῦ ρεαλιστικῶς φέρεσθαι. Θεμελιώνει σέ ἑδραία γνωσιολογική καί ἑρμηνευτική βάση τίς ἐπιλογές του.

Αὐτή ἡ ἀναζήτηση τοῦ Θεοῦ, πού συγκινεῖ ἐκ βαθέων τήν ἐσωτερικότητα τῶν Ἁγίων, συγκλόνισε καί τόν ἐσωτερικό κόσμο τοῦ *Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου*, ὥστε σέ μιά βαθυστόχαστη ὁμιλία τοῦ θέτει στήν Ἁγία φωνή τοῦ Κυρίου τούς ἀκόλουθους ἀξιοπρόσεκτους λόγους: "Ἐγώ γιά χάρη σοῦ ἔγινα φτωχός καί ἀλήτης (μέ τήν ἀρχαία ἔννοια τῆς λέξεως πού σημαίνει περιπλανώμενος). Γιά χάρη σοῦ ἀνέβηκα στό σταυρό καί ἔφθασα καί στόν τάφο. Ἐπάνω στόν οὐρανό παρακαλῶ γιά σένα ὡς πρεσβευτής τόν Πατέρα. Σύ εἶσαι γιά μένα τό πᾶν. Καί ἀδελφός καί συγκληρονόμος καί φίλος. Τί περισσότερο θέλεις; Γιατί ἀποστρέφεσαι αὐτόν, πού ἔτσι σ᾿ ἀγαπᾶ; ".

[ΒΗΜΑ 6ο : Ὁ μαθητής μαθαίνει νά ἐπιλέγει ὄχι μόνο τίς σωστές ἔννοιες ἀλλά καί νά ἀποκλείει τίς ἀντίθετές τους. Ἐφαρμόζεται ἐδῶ ἡ *ἀρχή τοῦ ἀποκλεισμοῦ*, ὅπου ὁ μαθητής ἔχει κατανοήσει τήν ἔννοια τῆς ἁμαρτίας (ὅπως τό ἀπωλεσθέν πρόβατο πού ἀποπροσανατολίστηκε ἀπό τήν κατοικία του) καί μπορεῖ νά ἐντοπίσει καί τήν ἀντίθετή του. Κατανοεῖ τίς ἔννοιες: *ἁμαρτωλός - ἀναμάρτητος*].

ΒΗΜΑ 7ο : Ζητᾶμε ἀπό τούς μαθητές νά σκεφθοῦν ἀπό μόνοι τους καί στή συνέχεια νά συζητήσουμε γιά τίς δύο αὐτές ἔννοιες. Δηλαδή ποιός μπορεῖ νά εἶναι ὁ ἁμαρτωλός καί ποιός ὁ ἀναμάρτητος στή σημερινή κοινωνία πού διαβιοῦμε. Τούς ὠθοῦμε νά ἀνακαλέσουν παραδείγματα ἀπό τό οἰκεῖο περιβάλλον τους ἤ ἀπό πληροφορίες τῶν μέσων ἐνημέρωσης (π.χ. ἄτομα πού εἶναι ἐθισμένα στά ναρκωτικά, τό τσιγάρο, τό ξενύχτι, τήν κλοπή καί σέ ἄλλες παραβατικές ἐνέργειες). Τί μποροῦν νά πράξουν αὐτά τά ἄτομα, προκειμένου νά σωθοῦν ἀπό τήν ἐν λόγω ἀρνητική ἐξέλιξη

τῆς ζωῆς τους; Τί τούς προσφέρει ὁ Θεός;

Ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἀναφέρει γιά τό ποιά πρέπει νά εἶναι ἡ στάση μας ἀπέναντι στούς ἁμαρτωλούς τά ἑξῆς: "Δεῖξτε του δημόσια ἀγάπη, μήπως ἐξαιτίας τῆς ὑπερβολικῆς λύπης ἀπελπισθεῖ αὐτός ὁ ἄνθρωπος, τόν καταπιεῖ ὁ διάβολος καί νικηθοῦμε μέ ἀπάτη ἀπό τό Σατανά. Διότι δέν ἀγνοοῦμε τά δόλια σχέδιά του. Βλέπεις πώς εἶναι σατανικό τό νά πονᾶς χωρίς μέτρο καί ἔργο τοῦ Σατανᾶ πού στήνει παγίδα καί μέ τήν ὑπερβολική λύπη μετασχηματίζει σέ δηλητήριο τό σωτήριο φάρμακο τῆς μετανοίας; Τό πρόβατο ἦταν ὑπερβολικά ψωριασμένο, ἀποξενώθηκε ἀπό τό κοπάδι, ἀποσπάσθηκε ἀπό τήν ἐκκλησία, ἀλλά τελικά θεραπεύθηκε. Ἔγινε πρόβατο ὅπως ἦταν πρίν. Τέτοια εἶναι ἡ δύναμη τῆς μετανοίας. Ἀνήκει λοιπόν στή δική μας ποίμνη. Ἄς τό δεχθοῦμε ἐξ ὁλοκλήρου, ἄς τό ὑποδεχθοῦμε μέ ἀνοιχτά χέρια, ἄς τό περιλάβουμε στά μέλη τῆς Ἐκκλησίας, ἄς τό ἀγκαλιάσουμε, ἄς τό ἑνώσουμε μέ τούς ἑαυτούς μας" (Β. Χαρώνη, 1993).

ΒΗΜΑ 8ο : Ἐπί τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἀνωτέρω συζήτησης μέ τούς μαθητές, τούς ἐνημερώνουμε γιά τό Μυστήριο τὴς Μετάνοιας ἤ Ἐξομολόγησης. Κάθε χριστιανός, ὅταν ὑποπίπτει σέ ἁμαρτίες, πρέπει νά συναισθάνεται τήν ἁμαρτωλότητά του. Αὐτό εἶναι τό πρῶτο βῆμα γιά τὴν μεταποίησή του. Ἀμέσως μετά πρέπει νά λαμβάνει τήν ἀπόφαση τῆς διόρθωσης καί νά ἐπισκέπτεται τόν πνευματικό. Ἐνώπιόν του νά ἐξομολογεῖται τίς ἁμαρτίες του στό σύνολό τους, ὥστε νά ἀποβάλει τό συντομότερο ἀπό τήν ὕπαρξή του τά ἀλλοιωτικά παράγωγα τῆς ἁμαρτίας. Μέ τήν εἰλικρινῆ μετάνοια καί ἐξομολόγηση λαμβάνει ὁ πιστός τήν συγχώρηση τῶν ἁμαρτιῶν του. Ἀποχωρεῖ μέ ψυχική γαλήνη καί εὐφορία καί μέ τήν πρόθεση νά ἐπανορθώσει ὅσα ἀδικήματα ἔπραξε καί νά ἀκολουθήσει μία προσωπική πορεία ἐπί τά βελτίω.

Τό ἐν λόγῳ μεταμορφωτικό Μυστήριο παρέδωσε στούς Ἀποστόλους ὁ Κύριος μετά τήν Ἀνάστασή του, ὅταν τούς ἐπισήμανε: "ἄν τινῶν ἀφῆτε τάς ἁμαρτίας, ἀφίενται αὐτοῖς, ἄν τινῶν κρατῆτε, κεκράτηνται (Ἰωάν. Κ′ 23). Δηλαδή σέ ὅσους ἀνθρώπους ἀφοῦ μετανοήσουν συγχωρήσετε τίς ἁμαρτίες, συγχωροῦνται καί ἀπό τόν Θεό. Ἀντίθετα, σέ ὅσους ἀμετανόητους δέν τίς συγχωρήσετε, θά μένουν πιά ἀσυγχώρητες καί ἀπό τόν Θεό (Ο.Ε.Δ.Β., 1992). Ἄρα, ζητεῖ τή συνέργεια τῶν ἀνθρώπων, ὥστε νά ἀποφευχθεῖ ἡ ἀδράνεια καί νά μήν θεωρεῖται ὅτι τά πάντα μποροῦν νά προκληθοῦν διά τοῦ αὐτοματισμοῦ καί μέ μηχανοποιημένο τρόπο ἀπό τή θεία πρόνοια[6].

---

6. Γιά τό μυστήριο τῆς ἐξομολόγησης, βλ. Ἐνδεικτικά Ἱερομονάχου Γρηγορίου, *Ἡ Ἱερά Ἐξομολόγησις*, ἐκδ. Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Θεολόγος, Ἅγιον Ὄρος, 1997.

ΒΗΜΑ 9ο : Κατόπιν, καί ἀφοῦ ἔχουμε ἐπισημάνει τό περιεχόμενο τῆς κατωτέρω εὐαγγελικῆς περικοπῆς, τή διαβάζουμε μέ τόν προσιδιάζοντα τόνο στά παιδιά:

Εὐαγγέλιον ἐκ τοῦ κατά Ἰωάννην

Εἶπεν ὁ Κύριος. Ἐγώ εἰμί ἡ θύρα δι' ἐμοῦ, ἐάν τίς εἰσέλθη, σωθήσεται καί εἰσελεύσεται καί ἐξελεύσεται, καί νομήν εὑρήσει. Ὁ κλέπτης οὐκ ἔρχεται εἰ μή ἵνα κλέψῃ καί θύσῃ καί ἀπολέσῃ ἐγώ ἦλθον ἵνα ζωήν ἔχωσι καί περισσόν ἔχωσιν. Ἐγώ εἰμί ὁ Ποιμήν ὁ καλός. Ὁ Ποιμήν ὁ καλός τήν ψυχήν αὐτοῦ τίθησιν ὑπέρ τῶν προβάτων ὁ μισθωτός δέ καί οὐκ ὢν Ποιμήν, οὐ οὐκ εἰσί τά πρόβατα ἴδια, θεωρεῖ τόν λύκον ἐρχόμενον καί ἀφίησι τά πρόβατα, καί φεύγει καί ὁ λύκος ἁρπάζει αὐτά, καί σκορπίζει τά πρόβατα. Ο δέ μισθωτός φεύγει ὅτι μισθωτός ἐστί, καί οὐ μέλει αὐτῷ περί τῶν προβάτων. Ἐγώ εἰμί ὁ Ποιμήν ὁ καλός καί γινώσκω τά ἐμά, καί γινώσκομαι ὑπό τῶν ἐμῶν. Καθώς γινώσκει με ὁ Πατήρ καγῶ γινώσκω τόν Πατέρα καί τήν ψυχήν μου τίθημι ὑπέρ τῶν προβάτων. Καί ἄλλα πρόβατα ἔχω, ἅ οὐκ ἐστίν ἐκ τῆς αὐλῆς ταύτης κακεῖνα μέ δεῖ ἀγαγεῖν, καί τῆς φωνῆς μου ἀκούσουσι καί γενήσεται μία ποίμνη εἷς Ποιμήν.

ΒΗΜΑ 10ο : Ζητᾶμε ἀπό τούς μαθητές νά ἐντοπίσουν τή σχέση τοῦ εὐαγγελίου μέ τήν παραβολή τοῦ μαθήματος.

Γιά νά εἶναι τό ποίμνιο ἀσφαλές, χρειάζεται νά ἔχει ἕναν ἰδιαίτερων ἱκανοτήτων ποιμένα, ὁ ὁποῖος θά τό ἐπιμελεῖται. Μεταφέροντας τό ζήτημα στίς οἰκεῖες συνθῆκες μας, ἡ ἐρώτηση μπορεῖ νά διατυπωθεῖ ὡς ἑξῆς: ὑπάρχει γιά τίς ζωές μας ἕνας ποιοτικὸς ποιμένας, δηλαδή ἕνα πρόσωπο πού θά μᾶς ἀναλάβει ὑπό τήν εὐθύνη του, κατά τόν τρόπο πού ὁ καλός ποιμένας φροντίζει γιά τά πρόβατά του; Σύμφωνα μέ τα ὅσα διαπιστώσαμε, ἡ ἀπάντηση εἶναι καταφατική. Ὑπάρχει ἕνας: ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστός. Πράγματι, ὁ Ἰησοῦς Χριστός εἶναι ὁ καλός ποιμένας τοῦ ὁποίου τήν καθοδήγηση καί τήν φροντίδα ἔχουν ἀνάγκη οἱ ἄνθρωποι. Ὅπως εἶπε: "ὁ ποιμήν ὁ καλός τήν ψυχήν αὐτοῦ βάλλει ὑπέρ τῶν προβάτων". Καί πραγματικά, ὁ Χριστός προσέφερε τήν ζωή του γιά τή σωτηρία τῶν ἀνθρώπων.

ΒΗΜΑ 11ο : Ὁ μαθητής κατανοεῖ σύμφωνα μέ τήν ἀρχή τοῦ αἰτίου - αἰτιατοῦ, ὅτι μιά ἔννοια εἶναι τό λογικό καί τό φυσικό ἀποτέλεσμα μιᾶς ἄλλης, εἴτε ἄμεσα εἴτε ἔμμεσα. Δηλαδή τό λογικό ἀποτέλεσμα τῆς ἁμαρτίας καθενός μας εἶναι ἡ ἀγάπη καί ἡ συγχώρηση πού παρέχονται ἐκ τοῦ Θεοῦ. Τό δέ φυσικό ἀποτέλεσμα τῆς ἁμαρτίας εἶναι καταρχάς ἡ μετάνοιά μας καί ἔπειτα ἡ συγχώρηση καί ἡ σωτηρία μας ἀπό τόν Θεό.

Ὁ Ἰησοῦς ἀπέδειξε πόσο ἀγαθός εἶναι, καθιστώντας τόν ἑαυτό του τό ἐφαλτήριο γιά τήν ἀνθρώπινη σωτηρία. Ἐντούτοις, δέν εἶναι μόνο ἕνας καλός ποιμένας ἀλλά καί ἕνας ποιμένας ἰδιαιτέρων

δυνατοτήτων, ὑπό τήν καθοδήγηση τοῦ ὁποίου μποροῦμε νά αἰσθανόμαστε ἀσφαλεῖς. Κανένας δέν ἔχει τίς προϋποθέσεις νά ἀφαιρέσει ἀπό τήν ἁρμοδιότητα τοῦ ἀνώτατου ποιμένα τούς ἀνθρώπους, διότι εἶναι ὁ Θεός ὁ ὁποῖος τούς ἔχει ἀναλάβει ὑπό τήν εὐθύνη του σάν ποίμνιο καί ἕνας τέτοιος σχεδιασμός δέν ὑπόκειται σὲ ἀλλοιώσεις ὡς ἐκ τῆς ὑφῆς τὴς πηγῆς ἀπό τήν ὁποία προέρχεται. Ἑπομένως, ἔχοντας τόν Ἰησοῦ Χριστό ὡς ποιμένα μας μποροῦμε νά αἰσθανόμαστε πραγματικά ἀσφαλεῖς, ἀφοῦ εἴμαστε ὑπό τήν προστασία μιᾶς ὀντότητας μέ ὀντολογική ὑφή ἀπολύτου: τοῦ Θεοῦ. (http://beee.gec.gr/kyrigmata/2005/2005-0529.htm).

2.2. Ὑπάρχουν καί στήν ἐποχή μας καλοί ποιμένες..; Ἐπικαιροποίηση τῆς παραβολῆς

Στήν παραβολή τοῦ καλοῦ ποιμένα ὁ Ἰησοῦς Χριστός ἐπισημαίνει τά ἑξῆς: "... ὁ ποιμήν ὁ καλός τήν ψυχήν αὐτοῦ τίθησιν ὑπέρ τῶν προβάτων", δηλαδή ὁ ποιοτικῶν προδιαγραφῶν ποιμένας θέτει σέ δράση τή ζωή του γιά νά σώσει τά ὄντα πού ἔχει ὑπό τήν εὐθύνη του.

ΒΗΜΑ 12ο : Ἐνημερώνουμε τούς μαθητές ὅτι τέτοιας ἐμβέλειας ἱερούς ποιμένες τῶν λογικῶν προβάτων ἔχει νά παρουσιάσει σέ ὅλη τήν ἐξέλιξή της ἡ Ἐκκλησία, καί ἀνώτερους καί κατώτερους στήν τάξη τοῦ ἱεροῦ κλήρου. Οἱ Ἱερομάρτυρες τούς ὁποίους ἑορτάζει σήμερα ἡ Ἐκκλησία, ὁ ἅγιος Ἑλλάδιος καί ὁ ἅγιος Θεράπων, εἶναι δύο ἀπό τούς προκεχωρημένης δράσης ποιμένες πού ἔθεσαν τή ζωή τους "ὑπέρ τῶν προβάτων". Στόν καιρό τοῦ διωγμοῦ δέν ἐγκατέλειψαν τά πρόβατα, ὅπως συμπεριφέρονται οἱ μισθωτοί ποιμένες ἔμειναν καί προσέφεραν τή ζωή τους. Ὁ θάνατος τέτοιων ποιμένων εἶναι ἡ ζωή τοῦ ποιμνίου στόν τόπο ὅπου χύνεται τό αἷμα τους φυτρώνει τό δένδρο τῆς πίστεως. Πρόκειται γιά μιά διαλεκτική πού, λόγω τῶν ὑπερβατικῶν συνθέσεων τίς ὁποῖες ἐπιφέρει, αἴρει τίς ἀντιθέσεις καί ὁδηγεῖ σέ ἀλληλοπεριχωρήσεις. (www.zoiforos.gr/logoizois/ sygxrona_paradigmata.htm - 72k).

Τίς ἄγνωστες πτυχές τῆς ζωῆς τοῦ γέροντα Βησσαρίωνα, ἱερομονάχου τῆς Μονῆς Ἀγάθωνος, τοῦ γέροντα τῶν κατώτερων οἰκονομικά στρωμάτων, τοῦ ἰατροῦ τοῦ πόνου, τίς ἀφηγεῖται ὁ ἡγούμενος τῆς Μονῆς Ἀγάθωνος ἀρχιμ. Δαμασκηνός Ζαχαράκης. (www.orthodoxia.gr/categ.cfm).

Μιά πιό προσεκτική προσέγγιση στό βίο καί τήν πολιτεία τοῦ ταπεινοῦ αὐτοῦ λευίτη τῆς Ἐκκλησίας συνεπικουρεῖ γιά νά διαπιστωθεῖ πώς ὅλη ἡ ζωή του ἀποτελοῦσε ἕνα συνεχές θαῦμα. Διότι θαῦμα γιά τόν συνειδητό πιστό ἀποτελεῖ ἡ ἀπόλυτη ἐφαρμογή τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ στή γῆ, ἡ ὁποία εἶναι γνωστή ὡς ἐν Χριστῷ

ζωή καί ἐκφράζεται μέ ποικίλους τρόπους.

Ἀρκεῖ λοιπόν μιά ἁπλή ἔρευνα γιά νά φανεῖ ἡ ἁγιότητα τῆς βιοτῆς αὐτοῦ τοῦ ταπεινοῦ καλόγερου, πού ἐπί σειρά ἐτῶν γαλουχοῦσε, παρηγοροῦσε καί ἐνίσχυε μέ τά νάματα τῆς Ὀρθοδόξου πίστεως ἁπλούς ἐργάτες τῆς Φθιώτιδος καί τῆς Καρδίτσας.

Ἀναφέρουν ἐνδεικτικά οἱ πιστοί γιά τόν ταπεινό αὐτό ἄνθρωπο: "Ξέρετε, τόν ἔχουμε φωτογραφία στό σπίτι μας τόν π. Βησσαρίωνα, αὐτός μεγάλωσε τά παιδιά μου, αὐτός συγκράτησε τά παιδιά μου. Ἄν ἔχω παιδιά νά στέκουν κάπως ὄμορφα μέσα στήν κοινωνία τό χρωστάω στόν π. Βησσαρίωνα". Ὁ π. Βησσαρίων διῆλθε τή ζωή του νουθετώντας, συμβουλεύοντας, διακονώντας μέ παντοειδεῖς τρόπους τό ποίμνιο τοῦ Θεοῦ. Ἦταν ὁ καλός ποιμήν πού θυσίασε τή ζωή του ὑπέρ τῶν προβάτων! Ὁ π. Βησσαρίων ἔσπευδε γιά τό ἀπολωλός πρόβατο. Ἦταν ἀρκετό ἕνα τηλεφώνημα πού θά τοῦ ἀνακοίνωνε ὅτι μιά γυναίκα στό Δομοκό βρίσκεται σέ δύσκολη κατάσταση καί ὅτι εἶναι ἐνδεχόμενο νά πεθάνει καί ζητᾶ νά ἐξομολογηθεῖ. Ἄνευ ἄλλης συζητήσεως ἐγειρόταν, ἐλάμβανε τά ἀναγκαῖα πού εἶχε γιά τήν περίπτωση, ἐξήρχετο στόν κεντρικό δρόμο, ἔκανε ὠτοστόπ καί μετέβαινε! Ἀρκετοί κάτοικοι τῆς περιοχῆς εἶχαν δεῖ τόν γέροντα στούς δρόμους νά περπατάει μέ μιά τσάντα παρά τίς ὅποιες καιρικές συνθῆκες!

Ὅσιος Σεραφείμ τοῦ Σάρωφ (1759-2/1/1833)

Ἄν καί ὁ ἐν λόγω ἅγιος δέν εἶναι καί τόσο σύγχρονος, καθ' ὅτι ἔζησε καί ποίμανε στή Ρωσία κατά τά τέλη τοῦ 18ου ἕως τα μέσα περίπου τοῦ 19ου αἰώνα, προβαίνουμε στήν ἀναφορά τῆς προσωπικότητάς του καί τοῦ παραδείγματος πού κομίζει, διότι ἐκτιμοῦμε ὅτι θά ἀποδειχτεῖ πολύ χρήσιμο γιά τούς νεωτέρους ποιμένας τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ.

Ὅσοι ἔχουμε μελετήσει τό βιβλίο τοῦ ἀρχιμ. Τιμοθέου, "*Ὅσιος Σεραφείμ τοῦ Σάρωφ*", τῶν ἐκδόσεων Ἱερᾶς Μονῆς Παρακλήτου, γνωρίζουμε μέ κάθε λεπτομέρεια τό βίο τοῦ ἁγίου αὐτοῦ πατρός. Ὁ βίος του παρουσιάζει κορυφαῖα ἀνθρώπινα χαρακτηριστικά πολλαπλῶν ἐξακτινώσεων. Γι᾽ αὐτό θά ἀναφερθοῦμε στόν ἅγιο ὡς καλό ποιμένα πού ἀγαποῦσε ἀδιάκριτα, ἀκόμα καί τούς ἐχθρούς του, κατά τό παράδειγμα τοῦ Κυρίου. Ὁ καλός ποιμήν, ἄλλωστε, δέν ἐκδηλώνει τήν ἀγάπη του κατ᾽ ἐπιλογήν ἤ κατά τήν οἰκείαν βούλησιν. Καί ὁ Σεραφείμ ἦταν ἄνθρωπος ἀγάπης, μέ οἰκουμενικές διαστάσεις. Καί θά ἀναφέρουμε μόνο ἕνα παράδειγμα τῆς ζωῆς του, πού ἀποδεικνύει τήν οὕτως εἰπεῖν ἀγαπητική ἀναφορικότητά του. Μιά ἡμέρα πού ὁ π. Σεραφείμ, ἐπέστρεφε στό κελλί του ἀπό τό δάσος ὅπου εἶχε μεταβεῖ γιά νά προμηθευθεῖ καυσόξυλα, ἔπεσε

σέ ἐνέδρα ληστῶν, οἱ ὁποῖοι νόμιζαν ὅτι φυλάσσει χρήματα στό κελλί του ἀπό τούς πάμπολλους ἐπισκέπτες του. Ὅμως, χρήματα δέν ἐντόπισαν, ἀφοῦ ὁ ἅγιος ἦταν ὁλοκληρωτικά ἀκτήμων καί ἀφιλάργυρος καί δέν ἐλάμβανε ἀπό κανέναν ἐπισκέπτη του χρήματα. Ἔτσι, τόν χτύπησαν ἄδικα, τόσο πολύ μάλιστα πού τόν ἀφησαν "ἡμιθανῆ τυγχάνοντα". Ἄργησε πολύ νά συνέλθει. Μετά ἀπό ἡμέρες συνέλαβαν τούς ἐνόχους καί ἐπρόκειτο νά τούς τιμωρήσουν πολύ αὐστηρά. Ὁ ἅγιος ὅμως εἶχε ἀντίθετη γνώμη: Ἤθελε νά τούς ἀφήσουν ἐλεύθερους. "Ὁποια κι ἄν εἶναι ἡ προσβολή, ἔλεγε, δέν πρέπει κανείς νά ἐκδικεῖται. Ἀντίθετα, πρέπει νά συγχωρεῖ τόν ἔνοχο μέ ὅλη του τήν καρδιά, ἀκόμα κι ἄν ἡ καρδιά ἀντιστέκεται σ' αὐτό... Πρέπει νά τόν ἀγαπᾷ, κι ὅσο τό δυνατόν νά τοῦ κάνει καλό". Οἱ Ἀρχές ἔτσι δέν τούς τιμώρησαν. Ἡ Θεία Δικαιοσύνη, ὅμως, τούς παιδαγώγησε. Κατά τή διάρκεια πυρκαγιᾶς κάηκαν τά σπίτια τους. Αὐτό ὅμως ὁδήγησε τούς πρώην δολοφόνους τοῦ ἁγίου νά μετανοήσουν. Ἔπεσαν στά πόδια τοῦ ἁγίου καί τοῦ ζήτησαν συγχώρηση. Ὁ ἅγιος ἀνταποκρίθηκε στό αἴτημά τους καί ἔτσι μέ τήν ἀγάπη τοῦ ἁγίου λυτρώθηκαν ὑπαρξιακά ἀπό αἰώνια κόλαση.

Τό θαῦμα, ὅμως, αὐτό τῆς μεταστροφῆς τῶν ληστῶν, ὀφειλόμενο στήν ἀγάπη τοῦ ἁγίου, εἶναι μόνο ἕνα ἀπό τά πάμπολλα πού διενήργησε ἡ Χάρις τοῦ Κυρίου διά χειρός τοῦ ταπεινοῦ του δούλου, τοῦ Σεραφείμ. Ὑπάρχουν καί τόσα ἄλλα παραδείγματα πού ὑπερβαίνουν κατά πολύ τήν οἰκονομία χώρου ἑνός ἄρθρου.

Ἅγιος Χρυσόστομος Σμύρνης (1868 -/- 1922)

Ὁ ἱερομάρτυς Χρυσόστομος Σμύρνης, διετέλεσε ποιμενάρχης, ἐπίσκοπος, ἀρχικά στίς Μητροπόλεις Δράμας, Φιλίππων καί Ζιχνῶν ἐπί μία 8ετία (1902-1910) καί δυό φορές ἐξορίστηκε γιά τήν ἐκεῖ ἐθνική δράση του καί τούς ὑπέρ τῆς πίστεως ἀγῶνες του. Ἀλλά καί στή Σμύρνη, ὅπου μετέβη ἀργότερα ὡς ἐπίσκοπος, τόν ἀνέμεναν ὄχι μικρότεροι ἀγῶνες ἐθνικοί καί περιστάσεις κρίσιμες γιά τόν ὀρθόδοξο λαό. Καί στή Σμύρνη ὁ Χρυσόστομος, ὡς καλός ποιμένας, "προκινδυνεύει ὑπέρ τῶν προβάτων", μέ ἀποτέλεσμα, μετά ἀπό διπλή ἐξορία καί ἀλλεπάλληλες "θηριομαχίες", νά ὁδηγηθεῖ τελικά στό μαρτύριο. Δέν ἀποπειράθηκε - παρά τό ὅτι μποροῦσε- νά ἀποφύγει τόν μαρτυρικό θάνατο, διότι ἦταν ἔντονος στήν ἀρχιερατική συνείδησή του ὁ λόγος τοῦ Κυρίου: "ὁ ποιμήν ὁ καλός τήν ψυχήν αὐτοῦ τίθησιν ὑπέρ τῶν προβάτων". Μόνο ὁ μισθωτός φεύγει, ἀναφέρει ὁ Κύριος, "ὅτι μισθωτός ἐστι καί οὐ μέλει αὐτῷ περί τῶν προβάτων" (Ιω. 10,12-13).

ΒΗΜΑ 13ο : ΑΣΚΗΣΕΙΣ

Ἀφοῦ οἱ μαθητές λύσουν τήν ἀκροστιχίδα τοῦ σχολικοῦ βιβλίου τους, θά τούς ζητηθεῖ νά ἀναζητήσουν στό Διαδίκτυο καί νά ἐντοπίσουν ἔργα τέχνης πού νά ἀπεικονίζουν τόν "καλό ποιμένα", ἔτσι ὥστε νά ἱκανοποιήσουμε τήν διαθεματική προσέγγιση τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν. Θά τούς γνωστοποιήσουμε ἐνδεικτικά πληροφορίες πού ἐντοπίσαμε στήν ἀναζήτησή μας στό διαδίκτυο.

Α) Οἱ Κατακόμβες εἶναι τά παλαιότερα χριστιανικά μνημεῖα πού σώζονται. Ἦταν κοιμητήρια λαξευμένα ἄλλοτε στίς παρυφές τῶν βράχων ὡς τετράγωνοι θάλαμοι, ἄλλοτε ὑπόγειοι καί κτιστοί. Στή Ρώμη κυρίως δημιουργήθηκαν ὑπόγεια κοιμητήρια μέ μακρούς διαδρόμους, στοές σέ ἐπίπεδα διάφορα καί τάφους λαξευμένους στά τοιχώματα τῶν διαδρόμων. Ἐκτός ἀπό τίς Κατακόμβες, ὑπῆρχαν καί χριστιανικοί τάφοι ὑπέργειοι, τά Μαυσωλεῖα πού εἶχαν τό σχῆμα ναϊδρίου.

Ὁ Χριστός ὡς Καλός Ποιμήν

Παράσταση ἀπό Κατακόμβη (Calixtus) στή Ρώμη
Ὁ Καλός Ποιμήν
Παράσταση ἀπό κατακόμβη, Ρώμη

Β) Πρωτοχριστιανική τέχνη ἤ Παλαιοχριστιανική

Στή Δύση συνδυάζεται ὁμοίως ἡ Ἑλληνορρωμαϊκή τέχνη μέ τά νέα δεδομένα καί προκύπτει ἡ Χριστιανική τέχνη: ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ - ΓΛΥΠΤΙΚΗ: χρησιμοποιοῦνται ὡς σύμβολα χριστιανικά : ὁ καλός ποιμένας.

Στή ζωγραφική χρησιμοποιεῖται ἡ τεχνική τῆς "νωπογραφίας" (fresco), δηλαδή ἐπί νωποῦ ἐπιχρίσματος (σοβάντισμα) τοῦ τοίχου ὁ καλλιτέχνης, ἀφοῦ χαράξει τό σχέδιό του, διοχετεύει τά ὑδατοδιαλυτά χρώματα, τά ὁποῖα στεγνώνουν ἀπό κοινοῦ μέ τό κονίαμα τοῦ ἐπιχρίσματος, ἀπό τό ὁποῖο ἀπορροφῶνται καί παραμένουν ἀναλλοίωτα στό χρόνο. Ἡ τεχνική ἀπαιτεῖ ἰδιαίτερη ταχύτητα ἐργασίας τοῦ καλλιτέχνη.

Ἡ τέχνη τοῦ ψηφιδωτοῦ

Τά ψηφιδωτά, στήν ἀρχή μέ ὄμορφα κοινά πετραδάκια (κυρίως στά δάπεδα) καί ἀργότερα μέ ψηφίδες ἀπό ἡμιπολύτιμες ἤ πολύτιμες πέτρες, χρυσές ψηφίδες ἤ ἀπό χρωματιστό γυαλί κοσμοῦν τοίχους ἤ δάπεδα. Ὀνομάζονται καί μωσαϊκά.

"Ὁ καλὸς ποιμὴν" (δεξιά: λεπτομέρεια τοῦ ψηφιδωτοῦ)

ΒΗΜΑ 14ο : ΕΠΙΛΟΓΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

"Ὁ Χριστὸς σᾶς ἀναμένει. Ἂν θέλετε να προσευχηθεῖτε καί να τοῦ μιλήσετε, στραφεῖτε πρὸς Αὐτόν. Τέτοια ἀγάπη εἶναι ανεπανάληπτη. Τον σκοπό που ζητάει ο Θεός εἶναι μετάνοια και πίστη. Να μετανοήσετε, διότι παραμένατε σε ἀπόσταση ἀπέναντι του. Διότι ἀπομακρυνθήκατε ἀπό την διδασκαλία καί διασκεδάζατε ἄσκοπως τη ζωή που σᾶς χάρισε. Ἐλάτε σε Αὐτόν. Σᾶς ἀγαπάει". Τα ἀνώτερω μποροῦν να διατυπωθοῦν στούς μαθητές με προτρεπτικό τρόπο, χωρίς όμως νά κινοῦνται ὑπό τήν προοπτική τοῦ προσηλυτισμοῦ. Μποροῦν να παραμείνουν στό πεδίο το ἐπικοινωνιακό και να φέρουν στο προσκήνιο τή σημασία που ἔχει η ἀναγωγή στο ἐκεῖθεν, χωρίς ωστόσο να παραθεωρεῖται το ἐνδιαφέρον που πρέπει να υπάρχει για τα ἐγκόσμια.

(Οι μαθητές μας μπορεῖ να ἔχουν την ἀπορία ἀναφορικά μέ το για ποιους λόγους όταν προσεύχονται δεν μποροῦν να ἐκφέρουν ἤ να ἐντοπίσουν στην πραγματικότητα τον Θεό. Ἀναζητοῦν νά δοῦν το πρόσωπο προς το οποῖο ἀπευθύνουν την προσευχή τους. Ἀρχίζουν να διερωτῶνται ἂν ὄντως ὑπάρχει αὐτό τό Πρόσωπο ἢ ἂν δεν υπάρχει. Αὐτο εἶναι ενα ζήτημα που ἔχει ἀπασχολήσει κατά καιρούς πολλούς ἐρευνητές ἀλλά και ψυχολογικούς κλάδους τῆς ἐπιστήμης (Ψυχολογία τοῦ βάθους).

Τελειώνοντας χρήσιμο θα ἦταν να παρατεθεῖ γιά λόγους ἀφηγηματικούς ενα ποίημα. Εὔχομαι τό Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ νά ἐργαστεῖ στήν καρδιά σας.

Τόσα χρόνια...
Ποιός μέ καλοῦσε κι ἐγώ ἔφευγα μακριά!
Ποιός μοῦ γελοῦσε κι ἐγώ ἔκλεινα τά μάτια!
Ποιός μοῦ μιλοῦσε κι ἐγώ δέν ἀπάντησα!
Ποιός μοῦ 'λεγε "σ' ἀγαπῶ" κι ἐγώ μισοῦσα τόν κόσμο ὅλο!

Τόσα χρόνια...
Ποιός μοῦ 'δινε ψωμί τό Σῶμα Του κι ἐγώ τό 'φτυνα!
Ποιός μοῦ 'φερνε κρασί τό αἷμα Του κι ἐγώ τό 'χυνα!

Τόσα χρόνια...
Ποιος μ' ἄνοιξε ἀγκάλη τά χέρια Του κι ἐγώ τά κάρφωσα!
Ποιός μοῦ 'δωσε τριαντάφυλλο τήν καρδιά Του,
κι ἐγώ τό μάδησα!
Ποιος μοῦ 'στελνε ἀηδόνια τά λόγια Του κι ἐγώ τά 'πνιγα!

Τόσα χρόνια...
Ποιός μοῦ 'γραφε μ' ἀστέρια ποιήματα στόν οὐρανό
κι ἐγώ δέ δάκρυζα!
Ποιός μοῦ τόνιζε τραγούδια μέ σταγόνες βροχῆς
καί δέν ἔκλαιγα!
Ποιός μοῦ ζωγράφιζε ἡλιοβασιλέματα καί δέν ἔλιωνα!

Καί νά, ἔσβησε ὁ Θεός τά χρόνια πού τόν ἀγνοούσαμε. Καί τό ἑπόμενο βῆμα εἶναι νά παραγγέλνει σ' ὅλους τούς ἀνθρώπους ὅπου κι ἄν βρίσκονται νά μετανοοῦν.

Μέ τον ἐν λόγω τρόπο φανερώθηκε στούς ἀνθρώπους ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ. Ἔστειλε τόν μονογενή Του Υἱό στόν κόσμο γιά νά χορηγήσει τό ὄντως ζην. Ἐδῶ βρίσκεται τό μεγαλεῖο τῆς ἀγάπης Του. Ἐνῶ ἐμεῖς δέν ἀγαπούσαμε τό Θεό, ὁ ἴδιος διατήρησε σέ μόνιμη κλίμακα τήν ἀγάπη του κι ἔστειλε τόν Υἱό Του νά μᾶς λυτρώσει ἀπό τίς ἁμαρτίες μας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Γιανναρᾶς Χρῆστος, "ἀλφαβητάρι τῆς πίστης", Ἐκδ. Δόμος, Ἀθήνα, 1991.

Δ.Ε.Π.Π.Σ., ΥΠΕΠΘ -Παιδαγωγικό Ἰνστιτοῦτο, Σεπτέμβριος 2002, Ἀθήνα.

Ἱερομονάχου Γρηγορίου, *Ἡ Ἱερά Ἐξομολόγησις*, Ἐκδ. Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Θεολόγος, Ἅγιον Ὄρος 1997.

Ο.Ε.Δ.Β., Βιβλίο γιά τό δάσκαλο, *Ὁ δρόμος τοῦ Χριστοῦ*, Δ' τάξη, Ἀθήνα, 1996.

Ο.Ε.Δ.Β., *Λειτουργική καί Κατήχηση*, ΣΤ' τάξη, Ἀθήνα, 1992.

Ο.Ε.Δ.Β., *Καινή Διαθήκη*, Δ' τάξη, Ἀθήνα, 1991.

Τερέζης Χρῆστος - Κουστουράκης Γεράσιμος, "*Μεθοδολογικά προλεγόμενα στή διδακτική τῶν Θρησκευτικῶν*", Τυπωθήτω Γιῶργος Δαρδανός, Ἀθήνα 1996.

Χαραλαμπόπουλος Βασίλειος, *Ὀργάνωση τῆς διδασκαλίας καί τῆς μάθησης*, Gutenberg, Ἀθήνα 1984.

Χαρώνης Βασίλειος, *Παιδαγωγική Ἀνθρωπολογία Ἰ. Χρυσοστόμου*, τόμος Α', ἐκδ. "Τό Βυζάντιον" Ἀθήνα, 1993.

Ἱστοσελίδες

http://beee.gec.gr/kyrigmata/2005/2005-0529.htm.

www.zoiforos.gr/logoizois/sygxrona_paradigmata.htm - 72k).

www.im-philippon.gr/08/08_c/08_c.htm - 17k.

www.orthodoxia.gr/categ.cfm.

www.immspartis.gr/links/egkyklioi/egkykl684.html - 12k.

www.e-yliko.gr/Fyyl/Istoria/fiiconbyzNa1.htm - 16k.

users.ach.sch.gr/pchaloul/ protoxr-texni/texni-protoxr.htm - 29k.

www.ec-patr.gr/gr/saints/m05-27.htm - 4k.

Μπάτση Ἄννας
Θεολόγου

Φιλανθρωπία καί πενία στό Βυζάντιο

Ἡ φιλανθρωπία ὡς στοιχεῖο τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ ὑπῆρξε κληρονομία τῆς ἑλληνικῆς πραγματικότητας. Ἡ φιλανθρωπία ὡς ἔννοια ἔχει εὐρύ ἐννοιολογικό πεδίο, ἀναφερόμενη κυρίως σέ ἀνθρώπινο δέκτη, ἀφοῦ ἀφορᾶ τήν ἀγάπη καί τή στοργή τοῦ ἀνθρώπου γιά τόν πλησίον του καί γενικά τό ἐνεργό ἐνδιαφέρον του γιά το εὐρύ κοινωνικό σύνολο. "Ἡ βυζαντινή της χρήση ταυτίζεται μέ τήν ἀγάπη καί τό ἐνεργό αἴσθημα καλωσύνης πρός τό ὁποιοδήποτε πρόσωπο ἀνεξάρτητα ἀπό τήν ταυτότητα, τό κοινωνικό του ἐπίπεδο καί τίς πράξεις"[1]. Κατά τήν περίοδο αὐτή, ἡ φιλανθρωπία ὑποδήλωνε τήν ἀγάπη τοῦ ἀνθρώπου γιά τό συνάνθρωπο, ὅπως ἐπίσης σήμαινε εὐγένεια, καλωσύνη καί γενναιοδωρία. Εἶναι φανερό ὅτι στόν ἀρχαῖο ἑλληνικό κόσμο ἡ φιλανθρωπία δέν ἦταν μόνο ἕνα λογοτεχνικό ἤ φιλοσοφικό ἰδανικό, ἀλλά καί μία πρακτική ἀρετή πού ἐφαρμοζόταν καί ἀτομικά ἀπ᾽ τόν πολίτη ἀλλά καί ἀπ᾽ τήν πολιτεία.

Στό Βυζάντιο ἦταν τρεῖς οἱ πόλοι τῆς φιλανθρωπίας. Αὐτός τοῦ κράτους, αὐτός τῆς ἀτομικῆς φιλανθρωπίας καί τέλος αὐτός τῆς Ἐκκλησίας. Στόν κρατικό τομέα ἡ φιλανθρωπία ἀφοροῦσε νομικές διατάξεις οἱ ὁποῖες μεριμνοῦσαν γιά τούς πολίτες ἀσθενῶν κοινωνικῶν τάξεων ὅπως τά ὀρφανά, τούς φυλακισμένους, τούς ἡλικιωμένους καί τούς φτωχούς. "Γιά τά ὀρφανά ἡ πολιτεία ἔδειχνε ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον γιά τήν προστασία τους, ὅπως ἄν ἕνα ὀρφανό εἶχε πλανηθεῖ ἀπ᾽ τίς κακές συμβουλές κάποιου ἤ εἶχε μετανιώσει γιά τήν ἀνάμειξή του σέ παρανομίες, ὁ νόμος προέβλεπε τήν ἀπαλλαγή του, χωρίς νά τιμωρεῖται[2]. Ἀλλά καί γιά τούς φυλακισμέ-

1. Δημητρίου Ἰω. Κωνσταντέλου, *"Ἑλληνική Εὐποιΐα καί ἑλληνχριστιανική φιλανθρωπία"*, ἐκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2008, σελ. 137.

2. Ὅ.π., σελ. 174.

νους φρόντιζαν νά βελτιώνονται συνεχῶς οἱ συνθῆκες διαβίωσης πού βρίσκονταν τῶν σωφρονιστηρίων στήν Κωνσταντινούπολη, ἀλλά καί γιά ὅσους κρατοῦντο στίς φυλακές τῶν διαφόρων θεμάτων. Ἰδιαίτερη μεταχείριση εἶχαν καί οἱ ὑπερήλικες· ἐκτός ἀπό τόν σεβασμό πού ἦταν ἀπαραίτητος πρός τούς γέροντες γονεῖς, τό ὁποῖο δέν ἐθεωρεῖτο ἁπλά μία συναισθηματκή πράξη, ἀλλά βίωμα, οἱ βυζαντινοί ἔλαβαν μέτρα γιά νά προστατέψουν τούς ὑπερήλικες καί νά κάνουν λιγότερο ἐπίπονα τά τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς τους. Τέλος, καί οἱ πτωχοί ἐβοηθοῦντο μέ ποικίλους τρόπους ἀπό τόν κρατικό μηχανισμό, μέ τήν ἀπαλλαγή τους ἀπό τά χρέη, μέ δάνεια ποικίλης μορφῆς πού παρέχονταν στούς ἐνδεεῖς. "Ὡστόσο, οἱ Βυζαντινοί διατηροῦσαν ἕνα εἰδικό ἵδρυμα γιά τούς πτωχούς πού τ᾽ ὀνόμαζαν "πτωχεῖον".

Πτωχός ἐθεωρεῖτο αὐτός πού τά εἰσοδήματα καί ἡ περιουσία του ἦταν λιγότερα ἀπό πενήντα νομίσματα"[3]. Αὐτή ἡ νομική διάκριση ἦταν παλαιά ἀλλά τονίσθηκε ἰδιαίτερα στόν 6ο αἰώνα, διατηρήθηκε καί ἐνσωματώθηκε στή βυζαντινή νομοθεσία τῶν μετέπειτα αἰώνων. Δέν ἔχουμε στατιστικά στοιχεῖα ὡς πρός τό ποσοστό τῶν πτωχῶν στή βυζαντινή αὐτοκρατορία σέ σχέση μέ τόν ὑπόλοιπο πληθυσμό. Παρόλα αὐτά ὁ "Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος σέ μία ὁμιλία του ὑπολόγιζε ὅτι οἱ πτωχοί τῆς πόλης ἀποτελοῦσαν τό 1/10 τοῦ πληθυσμοῦ[4]. "Τόνιζε ἐπίσης πώς στόν χριστιανισμό κατακρίνεται ὄχι ὁ πλοῦτος κάποιου ἀλλά ἡ κακή καί ἄσκοπη χρήση αὐτοῦ"[5]. Καί αὐτό γιατί ἕνας σωστός καί φιλάνθρωπος πολίτης ὄφειλε νά εἶναι ἐλεήμων. Εἶναι γεγονός πῶς ὁ κρατικός διοικητικός μηχανισμός τοῦ Βυζαντίου εἶχε ὡς πρωταρχικό του στόχο τήν ἄμεση ἀνακούφιση τῶν πολιτῶν τους, κάτι πού μαρτυρεῖ καί τήν ἅμιλλα μεταξύ τῶν διοικητικῶν ὀργάνων γιά τήν ἐφαρμογή τῆς ἀρετῆς τῆς φιλανθρωπίας.

Παράλληλα, παρατηρεῖται στή βυζαντινή πολιτεία μία ταξική κινητικότητα, δίδεται δηλαδή ἡ "δυνατότητα σέ ἀνθρώπους ταπεινῆς καταγωγῆς νά ἀποκτοῦν καλύτερη κοινωνική θέση, ἀλλά καί πλοῦτο πού εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα, κάποιοι ν᾽ ἀνέρχονται ἄν καί πολίτες ταπεινῆς καταγωγῆς ἀκόμα καί στόν αὐτοκρατορικό θρόνο. Σ᾽ αὐτό συντελοῦσε καί ἕνας ἄλλος παράγοντας: δέν ὑπῆρχε εὐγένεια αἵματος"[6]. Ἀκόμα καί μετά τήν πτώση τοῦ Βυζαντίου

---

3. Ὅ.π., σελ. 297.

4. Δημητρίου Ἰω. Κωνσταντέλου, ὅ.π.,σσ. 297-298.

5. Ἰ. Χρυσοστόμου, *Πρός Φιλιππησίους*, PG 62, 196. Πρβλ. Κων. Κωτσιόπουλου, "Ἐπιστημονική Ἐπετηρίδα Θεολογικῆς Σχολῆς", ἀνάτυπο, τόμος -volume 10, Θεσσαλονίκη 2005, σελ. 192.

6. Δημητρίου Ἰω. Κωνσταντέλου, ὅ.π., σελ. 89.

ἕνα πλῆθος ἀνθρώπων, χωρίς ἡγεσία καί κάτω ἀπό τήν πιεστική τούρκικη κατοχή, ὁδηγήθηκε σέ μία ἀξιόλογη βοήθεια πρός τούς πάσχονες σ᾽ ὅλους τούς τομεῖς. Τά εὐαγῆ καί φιλανθρωπικά ἱδρύματα τῶν Βυζαντινῶν χρόνων πού ἀποτελοῦσαν τή βάση τῆς Βυζαντινῆς εὐποιΐας καί φανέρωσαν ὑψηλό βαθμό Χριστιανικοῦ καί κοινωνικοῦ πολιτισμοῦ, ἦταν οἱ σεβάσμιοι οἶκοι κάθε εἴδους - ἱδρύματα, τά ὁποῖα ἐξελίχθηκαν σέ :νοσοκομεῖα, ὀρφανοτροφεῖα, ξενῶνες, πτωχοκομεῖα, γηροκομεῖα καί οἴκους Μετανοίας. "Τά ὀρφανοτροφεῖα ἦταν διαδεδομένα καί χρησιμοποιοῦσαν ὀρθά συστήματα διαπαιδαγώγησης. Σ᾽ αὐτά βοηθοῦσαν γιά τήν ἀγωγή ἰδίως τῶν νέων οἱ διακόνισσες, οἱ μοναχές καί ἐπικεφαλῆς ὅλων ἦταν ὁ Ἐπίσκοπος"[7].

Στόν τομέα τῆς φιλανθρωπίας πρωταγωνιστικό ρόλο παίζουν οἱ λεγόμενοι "λαϊκοί"πού προέρχονταν τόσο ἀπό τίς μεσαίες ὅσο καί ἀπ᾽ τίς ὑψηλές κοινωνικές τάξεις."Γιά ἐκείνους τῶν ὑψηλῶν κοινωνικῶν τάξεων, δηλαδή γιά τούς πλούσιους ἀποτελοῦσε συνήθεια νά ὁρίζουν πτωχούς, ὀρφανά ἤ φιλανθρωπικά ἱδρύματα σάν δικαιούχους κληρονόμους στίς διαθῆκες τους"[8]. Αὐτή ἡ παράδοση πλουσίων ἀτόμων νά προσφέρουν ἐνίσχυση στούς φτωχούς καί στά φιλανθρωπικά ἱδρύματα συνεχίστηκε καί στούς μετέπειτα αἰῶνες.

Ὡστόσο, δέν ἦταν ἀσυνήθιστο γιά τόν πολίτη τοῦ Βυζαντίου, γιά παράδειγμα, μετά ἀπό τήν ἀνάρρωση μιᾶς σοβαρῆς ἀσθένειας, νά ἐκφράζει τήν εὐγνωμοσύνη του πρός τό Θεό δίνοντας ἐλεημοσύνη σέ ὀρφανά,χῆρες καί ἀπόρους. Ἐξάλλου ἡ ἄσκηση τῆς φιλανθρωπίας γιά τούς Βυζαντινούς ἀποτελοῦσε καθημερινή ἀσχολία καί δέν χρειάζονταν νόμοι γιά νά τούς παροτρύνουν σ᾽ αὐτή. Ἄς μή ξεχνᾶμε ἄλλωστε ὅτι οἱ Βυζαντινοί, ἀνεξάρτητα ἀπό τό κοινωνικό τους ὑπόβαθρο ἦταν βαθιά θρησκευόμενοι καί ἀπαιτοῦσαν ἀπό τούς κυβερνῆτες τους νά ἀσκοῦν τή φιλανθρωπία, νά ἐφαρμόζουν ἀνθρωπιστική πολιτική, νά περιορίζουν τή βία καί νά δείχνουν ἀγάπη πρός τό λαό. Ἔτσι μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου καί τήν ἐπιμονή τῶν ἑκάστοτε κυβερνήσεων, τό Βυζάντιο μετετράπη σέ μία πολιτεια-πρότυπο γιά τούς φτωχούς καί τούς ἄπορους.

Τά κίνητρα τῶν Βυζαντινῶν γιά φιλανθρωπική σκέψη διαμόρφωναν τή φιλανθρωπική φιλοσοφία ἑνός μοναστηριοῦ ἡ ὁποία τόνιζε ὅτι "για να᾽ ναι καί νά λέγεται κανείς φιλάνθρωπος πρέπει νά᾽ ναι δίκαιος καί πονόψυχος καί αὐτό γιατί ὅποιος εἶναι εἰδικά δίκαιος πρεπει "ὅλη τήν ἡμέρα νά ἐλεεῖ καί νά δανείζει"[9]. Ἐπίσης ἡ φιλο-

---

7. Κασσιανῆς Πανουτσοπούλου, *"Κοινωνική Πρόνοια"*, ἐκδ. Γρηγόρης, 1984, σελ. 57.

8. Δημητρίου Κωνσταντέλου, "Ἑλληνική Εὐποιΐα", *ὅ.π.*, σελ. 193.

9. *Ψαλμ.* 36, 26.

σοφία αὐτή ὅριζε πῶς "ὁ συκοφαντῶν πένητα παροξύνει τόν ποιήσαντα αὐτόν"[10] καί τέλος πώς "δανείζει Θεῷ ὁ ἐλεῶν πτωχόν"[11]. Αὐτοί οἱ κανόνες ἀποτελοῦσαν τό θεμέλιο τῆς Βυζαντινῆς σκέψης καί φιλοσοφίας, διότι ὁ Θεός προτιμοῦσε τήν εὐσπλαγχνία τοῦ ἀνθρώπου γιά τό συνάνθρωπό του ἀντί τῶν θυσιῶν. "Τό ὑπόβαθρο τῆς βυζαντινῆς φιλανθρωπίας εἶναι καί θεολογικό, δηλαδή σκοπεύει στό νά ἀναδείξει αὐτόν πού τήν ἀσκεῖ εὐάρεστο στό Θεό καί μιμητή Θεοῦ"[12].

Παράλληλα οἱ Βυζαντινοί θεωροῦσαν ὅτι ἡ ἄσκηση τῆς φιλανθρωπίας ἦταν μία ἔκφραση μετάνοιας καί ἐπιστροφῆς στό Θεό, ὅπου μετά ἀπό Αὐτόν, διδάσκονταν νά μιμοῦνται τούς Μεγάλους Πατριάρχες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης σέ ἔργα φιλανθρωπίας. "Ἡ ἐλεημοσύνη ἦταν σύνηθες φαινόμενο τοῦ βυζαντινοῦ ἄμβωνα καί ἐθεωρεῖτο κάτι σά φτερά προσευχῆς, ἀφοῦ κάνοντας καλές πράξεις,ἐπέρχεται κάτα κάποιο τρόπο μία κάθαρση ψυχῆς"[13]. Οἱ Βυζαντινοί προτρέπονταν νά εἶναι ἐλεήμονες, γεμᾶτοι καρπούς καλῶν πράξεων μιμούμενοι τήν παραγωγική ἐλιά. Ὁ ἐλεήμονας ἀπολάμβανε μεγάλου σεβασμοῦ καί τοῦ δινόταν αυτό τό ἐπίθετο σά τίτλος τιμῆς

Καθῆκον γιά τούς Βυζαντινούς ὡστόσο ἦταν ἡ ἄσκηση τῆς φιλανθρωπίας, δίχως ἐγωιστικά κίνητρα. Ἔπρεπε δηλαδή νά προσφέρουν γεναιόδωρα, μέ ἀνιδιοτέλεια καί εὐχαρίστηση. "Ὁ ἄνθρωπος πρέπει νά κάνει ἐλεημοσύνες ὅσο εἶναι στή ζωή καί νά μήν περιμένει νά τίς κάνουν γι᾿ αὐτόν οἱ συγγενεῖς του μετά τόν θάνατό του"[14]. Ἡ προσφορά τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν ἄλλωστε δέν ἐθεωρεῖτο ἀρκετή, διότι παράλληλα ἔπρεπε νά ἐκφράζει κανείς τά αἰσθήματά του μέ συγκεκριμένες πράξεις ἀγάπης πρός τούς ἐνδεεῖς. Ἡ ἐκδήλωση τῆς ἀγάπης ἦταν σαφῶς σπουδαιότερη ἀπ᾿ τίς ὑλικές προσφορές πρός τούς φτωχούς. Ἡ παραπάνω ἀντίληψη συνάπτεται συχνά στά Πατερικά ἔργα τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς.

Μία ἄλλη ἀντίληψη ἦταν ὅτι μέ τή φιλανθρωπία δέν ἀποκτᾶ κανείς ὀφέλη μόνο στή γῆ καί θησαυρούς στόν οὐρανό, ἀλλά καί ὅτι οἱ ἁμαρτίες του συγχωροῦνται. Αὐτό ἐπικράτησε ἀπό

---

10. (Παρ. 14,31). Πρβλ. Murray, *Live of Andreas*, σελ. 102.

11. Πρβλ. Γρηγορίου Νύσσης, *"Περί φιλανθρωπίας"*, PG, τ. 46, στ. 484Β " οὐκοῦν ὅλον˙ τό πλήρωμα τῶν ἐντολῶν,ἔν τούτοις ἔχειςπληρούμενων, καί αὐτόν τόν τῶν ὅλων Κύριον ὑπόχρεων σοι διά τῆς εἰς τοῦτον φιλανθρωπίας γινόμενον".

12. Κωνσταντέλου, Πρβλ. Γρηγορίζου Ναζιανζηνοῦ,*Ὁμιλίαι* ἀρ. 14, PG, τ.35,1, στ. 892Γ-893Α.

13. Δημητρίου Ἰω. Κωνσταντέλου, "Ἑλληνική Εὐποιΐα", σ. 63-64.

14. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *"Ἐκλογαί"*, 33 PG, τ.63, στ. 730.

τούς Ἀποστολικούς χρόνους μέχρι τό τέλος τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας. Γενικότερα ἴσχυε πώς ἡ φιλανθρωπία καί ἡ ἐνάρετη θρησκευτική ζωή ἀνοίγουν καί ἑτοιμάζουν τίς πόρτες τῆς αἰώνιας ζωῆς καί εὐτυχίας.

Ἐπιπροσθέτως, γιά τούς Βυζαντινούς ἡ φιλανθρωπία ἦταν καί αὐτοκρατορική ἀρετή. Πίστευαν πώς ἐπειδή ὁ Θεός εἶναι φιλάνθρωπος, ἔτσι καί ὁ αὐτοκράτορας πρέπει νά ` χει τήν ἴδια εὐαισθησία. "Ἡ φιλανθρωπία εἶναι τό μόνο χαρακτηριστικό γνώρισμα πού κάνει ἕναν αὐτοκράτορα νά μοιάζει μέ Θεό"[15], ἔλεγε ὁ Θεμίστιος καί ἔρχεται νά συμφωνήσει μέ τήν ἤδη ὑπάρχουσα ἀντίληψη περί Θεοῦ καί αὐτοκράτορα. Ἐπίσης ἡ δικαιοσύνη καί ἡ φιλανθρωπία περιγράφονται ὡς οἱ μέγιστες ἀρετές πού πρέπει νά χαρακτηρίζουν τήν πολιτεία, ἀλλά καί τόν τρόπο ζωῆς τῶν ὑπηκόων της. "Ἡ φιλανθρωπία εἶναι τό πιό σπουδαῖο γνώρισμα τοῦ αὐτοκράτορα καί τῆς πολιτείας" ὑποστήριζε ὁ Ἰουστινιανός καί ἔρχεται σέ πλήρη συμφωνία μέ τά τότε ἰσχύοντα ὅτι ὁ αὐτοκράτορας πρέπει νά `ναι ἀφοσιωμένος στά χριστιανικά καί φιλανθρωπικά ἔργα καί τέλος νά `ναι πρότυπο-ὑπόδειγμα ἀνθρώπου -αὐτοκράτορα γιά τό λαό.

Στήν ἀνάπτυξη τῆς φιλανθρωπίας στό Βυζάντιο σπουδαῖο ρόλο ἔπαιξε ἡ δράση τῆς Ἐκκλησίας. "Ἡ βυζαντινή ἐκκλησία ἦταν ἕνας ὀργανισμός πού ἀγκάλιαζε ὅλα καί ὅλους. Ὅταν λοιπόν, μιλᾶμε γιά τή βυζαντινή αὐτοκρατορία ὀφείλουμε νά τή σκεπτόμαστε ὡς μία ὀργανική ὀντότητα καί ὄχι ὡς μία συλλογή αὐτόνομων μονάδων"[16]. Ἡ ἐκκλησία εἶχε ἱδρύσει μία ἰσχυρή παράδοση φιλανθρωπικῶν ἔργων καί ἡ νομοθεσία της ἐξασφάλιζε τήν ἀνέγερση φιλανθρωπικῶν ἱδρυμάτων, ὅπως νοσοκομείων, πτωχοκομείων, γηροκομείων καί παρόμοιων ἱδρυμάτων ἐνῶ παράλληλα παρότρυνε τούς χριστιανούς νά προβοῦν σέ πράξεις ἀγάπης, ν᾽ ἀνακουφίσουν τή δυστυχία τοῦ ἀδελφοῦ τους, νά παρατείνουν τή ζωή του καί νά τόν ὁδηγήσουν στή βεβαιότητα τῆς πίστεως. "Τό ἔργο αὐτό τῆς ἐκκλησίας ὡστόσο δέν ἦταν θέμα ψυχροῦ νομικισμοῦ πού στή θεωρία μπορεῖ νά λέει πολλά ἀλλά στήν πράξη ἐλάχιστα ἐφαρμόζεται"[17].

Οἱ Βυζαντινοί ἦταν φιλάνθρωποι. Γιά αὐτούς ἡ βοήθεια στόν συνάνθρωπο ἦταν δεδομένη. Ἀπό τόν ἐπίσκοπο μέχρι τόν πιό ταπεινό πιστό ἡ φιλανθρωπία ἀποτελοῦσε καθημερινή φροντίδα. Μέ τόν τρόπο αὐτό "ἡ φιλανθρωπία στή βυζαντινή αὐτοκρατορία καλλιεργήθηκε ὡς μία γνήσια ἀνιδιοτελής, ἰδεαλιστική ἀρχή πού στήν ἐφαρμογή της ἀγκάλιαζε τούς πάντες καί ἦταν ριζωμένη σέ ἠθικές

---

15. Δημητρίου Ἰω. Κωνσταντέλου, "Ἑλληνική Εὐποιΐα", σελ. 90.

16. Ὅ.π., σελ. 107.

17. Ὅ.π., σελ. 110.

καί θρησκευτικές ἀρχές, ὡς στοιχεῖο τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ"[18]. Σ᾽ ὅλα τά πράγματα τό νά δίνεις καί νά παίρνεις εἶναι πηγή ἀμέτρητων εὐλογιῶν. "Οἱ πλούσιοι δέν πρέπει νά σκέπτονται μόνο μέ οἰκονομικά καί ἀνθρώπινα κριτήρια, ἀλλά νά νοιάζονται καί γιά τήν τιμωρία τοῦ Θεοῦ γιατί θά ὑποστοῦν τή φωτιά τῆς κόλασης"[19]. Ὁ Χρυσόστομος ἔλεγε πώς "εἶναι καταστρεπτικό γι᾽ αὐτούς πού εἶναι πλούσιοι νά κρατοῦν τά ὑπάρχοντά τους γιά τόν ἑαυτό τους, ἡ ἄρνησή τους νά δίνουν κάνει τόν κόσμο ἄνω-κάτω"[20]. Ἐδῶ θά πρέπει νά σημειωθεῖ πώς ἡ ὄψιμη βυζαντινή κοινωνία παρουσίαζε δύο ἀκραῖες καταστάσεις· τόν μεγάλο πλοῦτο καί τήν μεγάλη φτώχεια. "Οἱ Ἱεράρχες τῆς Ἐκκλησίας ἀγωνίζονταν νά γεφυρώσουν τό χάσμα μέ συχνά κηρύγματα κατά τῆς φιλάργυρης πολυτελείας καί τῆς προσκολλήσεως στά ὑλικά ἀγαθά, πιστεύοντας ὅτι θά εὐαισθητοποιοῦσαν τούς πλούσιους στίς κοινωνικές ὑποχρεώσεις τους"[21].

Τό μονοπάτι πού ὁδηγεῖ στήν τελική θέωση εἶναι ἡ ἀγάπη-φιλανθρωπία καί αὐτό γιατί ὅσο περισσότερο ἀγαπᾶ κανείς τόν Θεό, τόσο περισσότερο εἰσέρχεται μέσα στόν Θεό. Ἡ ἀπουσία τῆς ἀγάπης τελεῖ ἀπουσία τῆς δικαιοσύνης καί παρουσία τῆς κακίας καί ἀσπλαχνίας. Γι᾽ αὐτό οἱ Πατέρες στό Βυζάντιο μίλησαν πολύ περισσότερο γιά τή φιλανθρωπία μέ τήν ἔννοια ἔμπρακτης ἀγάπης, παρά γιά τή δικαιοσύνη. "Ἡ ἐκκλησία παρεῖχε τά ἀπαραίτητα γιά τήν κοινωνική ἀσφάλεια ἑνός μεγάλου τμήματος πληθυσμοῦ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας"[22] καί ἐπιπλέον εἶχε πλήρη συνείδηση τῶν κοινωνικῶν εὐθυνῶν της πρός τό κοινωνικό σύνολο καθώς καί πρός τά μεμονωμένα ἄτομα. Σημαντική ἦταν καί ἡ προσφορά τοῦ βυζαντινοῦ μοναχισμοῦ καθώς "μερικά μοναστήρια ἦταν πραγματικά λιμάνια γιά τούς ταξιδιῶτες καί γιά ὅσους εἶχαν ἀνάγκη βοήθειας"[23]. Τά τυπικά τῶν ἱερῶν μονῶν ὅριζαν ὅτι οἱ μοναχοί ἔπρεπε ν᾽ ἀνοίγουν πάντοτε τίς πόρτες τοῦ μοναστηριοῦ σ᾽ ὅλους τούς φτωχούς. Αὐτή ἡ παράδοση διατηρήθηκε σ᾽ ὅλη τήν πορεία τοῦ βυζαντινοῦ κράτους. Πλῆθος πτωχῶν τρέφονταν ἀπό τά μο-

---

18. Ὅ.π., σελ. 118.

19. Ὅ.π., σελ. 124.

20. Ἰωάννου Χρυσοστομου, *Ὁμιλία 10 στήν Α' Κορ.*, PG, τ. 61, στ. 86.

21. Δημητρίου Κωνσταντέλου, "*Πενία, κοινωνία καί φιλανθρωπία. Στόν Μεταγενέστερο Μεσαιωνικόν Ἑλληνικόν κόσμο*", ἐκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1994.

22. Ὅ.π., σελ. 126.

23. "*Βίος Ἁγίου Ἰωάννου τῆς Κλίμακος*", PG, τ. 88, στ. 607Γ. Γιά τά φιλανθρωπικά ἱδρύματα ἄλλων μοναστηριῶν βλ. J. Bompaire, *Actes de Xeropotamae* (Paris, 1964), σσ. 227-228.

ναστήρια καθημερινά ἀφοῦ οἱ μοναστηριακοί κανόνες ὅριζαν νά πραγματοποιεῖται στίς πόρτες τοῦ μοναστηριοῦ τακτική προσφορά ἐλεημοσύνης καί φιλοξενίας σ᾽ ἄπορους καί φτωχούς. "Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος θά τονίσει πώς ὁ φτωχός προσφέρει περισσότερα ἀπ᾽ ὅλους τούς ἀνθρώπους διότι κινητοποιεῖ τά αἰσθήματα φιλανθρωπίας πού ὁδηγοῦν σέ ταπείνωση καί σωτηρία"[24]. Εἶναι σχεδόν περιττό ἐδῶ, νά ὑπογραμμίσουμε ὅτι ἡ θεωρητική ἔννοια τῆς φιλανθρωπίας εἶχε παγιωθεῖ καί ἀποκρυσταλλωθεῖ στή βυζαντινή αὐτοκρατορία ἀπό τόν 4ο αἰώνα.

Στή χρήση τοῦ ὅρου "φιλανθρωπία" παρατηροῦμε μία ἔντονη συνέχεια ἀπ᾽ τήν ἑλληνική κλασσική ἀρχαιότητα μέχρι τή βυζαντινή ἐποχή, ἄν καί στό Βυζάντιο ἡ ἔννοια πῆρε μία πιό βαθιά θρησκευτική σημασία. Οἱ Βυζαντινοί μέ τό μεγαλεῖο ψυχῆς τους ἔδωσαν τίς βάσεις γιά μία κοινωνία ἀγάπης, ἀλληλεγγύης καί συμπόνοιας, ἀσκώντας τήν ἀρετή τῆς φιλανθρωπίας μέ ἀνιδιοτέλεια, "ἀφοῦ ἡ φιλανθρωπία στό Βυζάντιο δέν ἦταν προϊόν ἐξαναγκασμοῦ ἐκ μέρους τῆς Πολιτείας ἤ τοῦ αὐτοκράτορα"[25]. Ἀντίθετα ἦταν μία ἐθελοντική ἔκφραση ἀγάπης καί φροντίδας γιά τό συνάνθρωπο, ὅπως κάτι τέτοιο πρόσταξε καί ἡ Ἐκκλησία ἀπό τήν πλευρά της, ἡ ὁποία δέ, φρόντιζε μόνο γιά τή σωτηρία τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλά παρουσίαζε καί ἕνα φιλάνθρωπο πνεῦμα, ἕνα ἔντονο ἐνδιαφέρον γιά τήν ἐπίγεια εὐημερία τοῦ ἀνθρώπου, "μία ἀφοσιωμένη καί δραστήρια πρόνοια"[26]. Τόσο μεγάλη ὑπῆρξε ἡ ἀλληλεγγύη τῶν Ἐκκλησιῶν, πού δέν μποροῦσαν νά διανοηθοῦν ἡ μία Ἐκκλησία νά εἶναι φτωχότερη ἀπό τήν ἄλλη. Ἄν μία ἐκκλησία μαστιζόταν ἀπό φτώχεια, ἀσθένεια, ἤ διωγμούς, ἔρχονταν οἱ τοπικές Ἐκκλησίες, ἀρωγοί γιά τήν ἐνίσχυση τῆς πάσχουσας"[27].

Τό Βυζάντιο μέσα ἀπό τήν χιλιόχρονη πολιτιστική του προσφορά ἀφήνει καί τή φήμη μίας πόλης φιλόξενης, γενναιόδωρης γιά τούς βυζαντινούς καί μή βυζαντινούς πολίτες. Μία πόλη πού παρά τίς καταστροφές πού ὑπέστη ἐξακολοθοῦσε νά ᾽χει τή φιλοξενία καί τή φιλανθρωπία ὡς ἕνα ἀπό τά ἐξοχώτερα στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ της.

---

24. Πρβλ. Ἰω. Χρυσοστόμου, *Εἰς Β' Κορ.*, PG 61, 500, 521, *Εἰς Α' Κορ.*, PG 61, 292.

25. Δημητρίου Ἰω. Κωνσταντέλου, "Ἑλληνική Εὐποιΐα", σελ. 322.

26. Ὁ.π., σελ. 327.

27. Κασσιανῆς Πανουτσοπούλου, "Κοινωνική πρόνοια", ἐκδ. Γρηγόρης, Ἀθήνα 1984.

Βιβλιοπαρουσίαση

Κωνσταντίνου Γρηγορίου ἀρχιμ., Ἡ αἵρεση τῶν Μορμόνων ἤ «οἱ ἅγιοι τῶν τελευταίων ἡμερῶν», Θεσσαλονίκη 2003, σ. 472.

Εἶναι ἰδιαίτερης ἀξίας καί σημασίας ἡ ἔκδοση βιβλίων, ὡς τό παρόν, γιά τίς διάφορες αἱρέσεις πού μαστίζουν τήν Ὀρθόδοξη Ἑλλάδα. Εἶναι ἰδιαίτερα χρήσιμα ὅταν εἶναι γραμμένα μέ γνώση τῶν πηγῶν, τεκμηρίωση, ἐπαγωγικότητα καί σαφήνεια. Πολλές αἱρέσεις ἁλωνίζουν δυστυχῶς ὅλη τήν Ἑλλάδα ἀπό ἐτῶν. Ἡ φοβερή, βλάσφημη καί αἵρεση τῶν Μορμόνων αὐτοαποκαλεῖται ὑπερήφανα «Ἐκκλησία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τῶν ἁγίων τῶν τελευταίων ἡμερῶν», (Church of Jesus Christ of Latter days saints). Πρόκειται γιά προτεσταντική παραφυάδα, ἀρκετά ἐπικίνδυνη, μέ χαρακτήρα πολυθεϊστικό, μέ στοιχεῖα διαφόρων θρησκειῶν καί πολλές πλάνες.

Θεωροῦμε ὅτι ἡ καλύτερη ἀντιμετώπιση τῶν αἱρέσεων εἶναι ἡ ἀκριβής γνώση τους. Τό παρόν βιβλίο συντείνει σημαντικά σέ αὐτό. Ἡ τρομερή αἵρεση τῶν Μορμόνων ἱδρύθηκε στήν Ἀμερική τό 1830 ἀπό τόν φαντασιόπληκτο καί φιλόδοξο πρώην Μεθοδιστή Τζόζεφ Σμίθ, τοῦ ὁποίου τά ὁράματα ἀποτέλεσαν τή Βίβλο τῶν Μορμόνων. Ὁ αἱρεσιάρχης Σμίθ πέθανε στίς φυλακές τό 1844. Ἡ αἵρεση σύντομα διαδόθηκε καί αὐξήθηκε λόγω τῆς μεγάλης ἐλευθερίας στίς ἐρωτικές σχέσεις καί στήν καθιέρωση τῆς πολυγαμίας, ἀλλά καί τῆς πολυθεΐας. Ἡ αἵρεση εἶναι καί βλάσφημη, ἀφοῦ θεωρεῖ τόν Χριστό πολύγαμο. Μιλοῦν γιά ἐγκόσμια χιλιετή βασιλεία, κοσμική θεοκρατία καί σκληρή τιμωρία ὅσων δέν εἶναι Μορμόνοι.

Κατά τόν προλογίζοντα καθηγητή κ. Ἀντ. Παπαδόπουλο «ἡ παρούσα ἔκδοση ἀποτελεῖ μία πολύ σημαντική προσφορά πρός τήν Ὀρθόδοξον Ἐκκλησία μας καί ἐν γένει στόν ἐπιστημονικό χῶρο καθ' ὅτι εἶναι ἡ πρώτη καί ἴσως ἡ μοναδική, ὁλοκληρωμένη καί συστηματική μελέτη τήν ὁποία δέν μπορεῖ νά βρεῖ κανείς στήν ἑλληνική βιβλιογραφία». Ἡ πλούσια βιβλιογραφία, ἑλληνική καί ξένη, οἱ πολλές σημειώσεις, τεκμηριώνουν τήν ἐμπεριστατωμένη γραφή του, γιά τίς ἀρχές, τήν ἐξάπλωση καί τή διάδοση τῆς περίεργης, παράξενης καί ἰδιότροπης αὐτῆς πλανερῆς διδασκαλίας, πού μέ χρῆμα καί τέχνη ἐξαπατᾶ Ὀρθοδόξους συμπατριῶτες μας.

Εὔστοχα ὁ ὑπομονετικός κι ἐπιμελής συγγραφέας ἀπό τήν ἀρχή τοῦ βιβλίου του παρατηρεῖ κι ἑρμηνεύει πώς οἱ αἱρέσεις προσπαθοῦν νά ἱκανοποιήσουν τίς ἀνησυχίες καί ἀναζητήσεις ὁρισμένων, καλύπτοντας τό κενό τους, ρίχνοντάς τους σέ παγίδες, πού σίγουρα διευρύνουν αὐτό τό κενό, μέ τό νά τούς παρουσιάζουν ἕναν ἀλλοιωμένο καί παραμορφωμένο Χριστό. Οἱ παραχριστιανικές αὐτές ὁμάδες, ὅπως οἱ Μορμόνοι, εἰσχωροῦν ὅπου ὑπάρχει ἀγνωσία κι ἔλλειψη κριτικοῦ πνεύματος. Γιά τήν ἀντιμετώπιση αὐτή κυρίως, μᾶς λέει ὁ συγγραφέας, ἐκπονήθηκε ἡ διατριβή αὐτή, τήν ὁποία θεωροῦμε ἀξιόλογη καί ἀξιοπρόσεκτη.

Στά δώδεκα κεφάλαια τοῦ βιβλίου παρουσιάζεται λεπτομερῶς ἡ ὅλη διδασκαλία τῆς αἱρέσεως τῶν Μορμόνων, βάσει τῶν βιβλίων τους, ἡ ὁποία σαφῶς ἀντίκειται τῆς Ὀρθοδόξου διδασκαλίας καί παραποιεῖ τό Εὐαγγέλιο. Ὁ συγγραφέας δέν παρασύρεται σέ αὐστηρή καί ἀναλυτική πολεμική τῶν μορμονικῶν δοξασιῶν, ἀλλά τίς παραθέτει καί ὁ προσεκτικός ἀναγνώστης τίς ἀπορρίπτει ὡς ἄσχετες ἀπό τήν παράδοσή μας.

Ὁ καθηγητής καί κληρικός συγγραφέας, τοῦ ὁποίου ὁ κόπος γιά τήν καλή σύνταξη τοῦ βιβλίου αὐτοῦ εἶναι ἀξιέπαινος καί ἀξιοθαύμαστος, καταλήγει: «Ἡ "Ἐκκλησία" πού ἵδρυσε ὁ Joseph Smith δέν ἦταν ἀπό τόν Θεό, ὅπως ὁ ἴδιος ἔλεγε, ἀλλά ἀπό τό σατανᾶ. Ὁ τίτλος πού ἔδωσε στήν "Ἐκκλησία" του ἦταν εἰδικά ἐπινοημένος γιά νά ἐξαπατᾶ τούς ἀνύποπτους ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς ἐκείνης πού μέ δίψα ἔψαχναν νά βροῦν τόν Θεό. Ἔτσι λοιπόν ὁ Smith κατόρθωσε νά συνθέσει μία χριστιανική διδασκαλία στά μέτρα του, ἕνα συνοθύλευμα ἑβραιοχριστιανικῶν καί θεοσοφικομασονικῶν δοξασιῶν».

Ἅγιον Ὄρος, 1.10.2008 — Μοναχός Μωυσῆς Ἁγιορείτης